

શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ
ગાયકવાડ મેનાખાસબેલ સમચેર
ખાલાદુર એમના ઉદાર
આશ્રયથી

પ્રાચીનકાવ્યમાળા

ગ્રંથ ૨

દયારામકૃત

રસિકવલ્લભાદિ.

સંશોધન કરી ટીકાસહિત પ્રસિદ્ધ કરનાર
હરગોવિંદ દ્વારકાદાસ કાંઠાવાળા
અને

નાથાશંકર પૂજારીશંકર શાસ્ત્રી
વડોદરા

સપ્ત ૧૯૪૬

સન ૧૯૯૦

કીમત ૧-૪-૦

(સર્વે હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે)

૧૫
૨૫
૨૫

અમદાવાદ “આર્યોદય”

તથા

વડોદરા “વીરક્ષેત્રસુદ્રાસય”માં છાપ્યું.

Under the liberal patronage of
His Highness Maharaja
SAYAJI RAO GAEKWAR
Sena Khaskhel Samsher Bahadur,
Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA.

or

Old Gujrati Poetical Series,

PART I.

POET DAYARAMS

RASIK VALI ABH, &c

Printed with annotations

By

Hargovindadas Dvarkadas Kuntakalla

and

Netra Shanker Pujawander Shastri.

A. D 1890.

Price Rs 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઇશ્વરકૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદનું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા (પૃથિવી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અન્નકૃણાદિ ઉપન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિર્ કઢાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખવૃદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે, પ્રજાની સુખશાન્તિ-માં ભંગ ન થતાં તેનો વધારો થવા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔષધાલય આદિથી શરીરની સુખાકારીના સાધન નિર્માણ કરેછે; તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, ગ્રંથવૃદ્ધિ આદિ મનની સુખ શાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજા તુલ્ય ગણી પિતાવત્ સર્વે પાલન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્યથા જે રાજા પ્રજાનું રક્ષણ કરવા પ્રવર્તે છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ મક્કળ થઇ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે. એ આદિ અનુભવસિદ્ધ થયેલા પ્રમાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરા રાજ્યના વિદ્વાન, શક્તિમાન અને પરમ પવિત્ર મહારાજા-ધિરાજ શ્રીમન્ત સયાશ્રય ગાયકવાડ સેનાપ્તાસખેશ સમશેર બાહાદુર એમનો પૂર્વોક્ત ઉદાર વિચારો અને મિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વ સ્થળે પ્રશસનીય ગણાતાં દૃષ્ટાંતરૂપ થઇ પડ્યા છે.

શ્રીમંત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજીત તા ૮ મે સન ૧૮૮૯ ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેવામાં રજુ કરવામા આવી હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરા રાજ્યમાં થઇ ગયેલા ગુર્જર કવિઓના અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધિમા આને તેવી યોજના રાજ્યઆગ્રયથી થાય તો સારું.

પ્રાચીનકાવ્યસંગ્રહ એ નામના ગુજરાતી કવિતાનાં પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાહરેકટર ઓફ વર્નાક્યુલર ઈન્સ્ટ્રક્શન, રાવસાહેબ હરગોવિન્દલાલ દારિકાલાલ તથા વડોદરા નિવાસી શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂજારીશંકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનો આરંભ થઈ ચૂક્યો હતો, અને તેસારૂં ઘણાં શત્તિપાત્ર પ્રયત્નથી હસ્તલિખિત ગ્રંથનો સારો સંગ્રહ તેમણે કર્યો હતો. વડોદરા રાજ્યનું દેશી દેળવણીખાતું મારી દેખરેખ નીચે સુપરત થયા પછી આ સંગ્રહ બાબત મેં તપાસ કરી તે ઉપરથી જોવામાં આવ્યું કે રત્નાદિ ધનના બહાર દટાઈ રહ્યા હોય છે તેમ અનેક વિષયો પર રચેલી કવિતાના બહાર દટાઈ પડી રહ્યા હતા, અને તે બહારને પ્રજાના ઉપયોગ-સાર બાજુ લાવી તે દ્વારા મહાવિચારને પુષ્ટિ આપવી એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું. આ કવિઓમાં પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, ભાલણ, દયારામ, હરિભટ્ટ, મોત્તેભક્ત, ધીરેભક્ત, ગિરિધર આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આની જલ્પ છે. રાધાબાઈ તથા દીવાળી બાઈ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે અને બાપુસાહેબ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઇશ્વરભક્તની કવિતાનો પણ સારો સંગ્રહ છે. આ સર્વ કવિતા શોધી અને દીક્ષા સાથે છપાવતાં ત્રણ વર્ષ લાગશે એમ અજમાયશ થઈ છે. એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ ૧૨૦૦૦૦ બાર હજારની રકમ મંજૂર કરી કીમતી આવક આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધિમાં આવી ગયો. આ ઉપર અનુચીતી ગુર્જર પ્રજા અને મર્વ ગુર્જર વાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે. એમ સર્વ મનનું જનોને લાગ્યા વિના ગણેજો નહિ.

કવિતા વિષે એક હજોર કવિ લખે છે કે :—

Poetry is itself a thing of God ;
He made his prophets poets, and the more
We feel of poesy do we become
Like God in love and power.

કવિતા સ્વત ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે ઈશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના બિંધ્યાદી કર્યા છે. અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઈશ્વર પેઠે યદ્યપે છીએ

કવિ નિમે વર્ડઝ્વર્થ કહે છે કે —

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and nobler cares,
The Poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays

WORDSWORTH

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કૃષ્ટ આપ્યા છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો, જેમણે દિવ્ય કાવ્યનંદ આ જગત્ ઉપર આપણને સત્યના અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે.

આપણા દેશમાં તો કવિને સ્વિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે

સ્વદેશમાંના કોટ, રાજમહાલય, ધર્મશાળાઓ, દેવાલય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ કીર્તિ-સ્તંભ પૂર્વેના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે, તેનો શુભાધાર કવો એ મહાયુગ્યનું કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, અને સારા ગજ્જઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા અને તેથી સર્વ પ્રજાના સુખભોગમાં વૃદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે

કવિના દ્રવતા અન્ત કરણમાં ઉત્પન્ન થઈ મહદયજ્ઞોના અત કરણમાં પ્રવેશી ત્યાં વમી સુખાનંદ દેનાર કરિતા તેનો શુભાધાર પણ પ્રત્યક્ષ અને પુણ્યપ્રદ છે બાળકથી વૃદ્ધ-૨ થી શ્રીમાન્ સુધી સર્વને હુ ખમા વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક કરનાર કરિતા એ પણ સાધન છે એ તા એક સુખપ્રદ મા

ધનતો જીવોદ્ધાર પ્રત્યક્ષ કલ્યાણસાર શ્રીમત મહારાજધિરાજ કરાવે છે એ તેમના પ્રત્યરંજન કરવાના ઉચ્ચ ભાવમાંનું એક સુચિન્હ છે.

વડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કવિતા સંભાળથી પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે ક્રમિટિ નીમવામાં આવી છે.

પ્રમુખ.

દિવાન બાહાદુર મણિભાઈ જશભાઈ.

મેમ્બરો.

રાવબાહાદુર અબાલાલ સાકરલાલ. એમ. એ. એલ. એલ. ખી.

ખાતબાહાદુર જમસેદજી અરદેસર દલાય. એમ. એ. એલ. એલ. ખી.

રાવસાહેબ પીતાબરભાઈ જોશભાઈ.

રાવસાહેબ હરગોવિંદલાલ દ્વારકાદાસ.

દરેક અંચની બનતા સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા શબ્દાર્થ આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિંદલાલની સંભાળ નીચે શાસ્ત્રી નાથાશ કર પૂજારી કર તથા કવિ છોટાલાલ નરભેરામ આદિ લાયક માણસનાથી ચલાવવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકો સંબંધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ ક્રમિટિ તરફ છે. ક્રમિટિમાંથી કોઈનું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સંબંધમાં ન જતા માત્ર લોકહિતાર્થ કામ જાણી ક્રમિટિએ આ કામ માથે લીધું છે.

વડોદરા રાજ્ય નિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાંત ગુજરાતના ખીજ પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ધણોજયો રાવસાહેબ હરગોવિંદલાલ તથા શાસ્ત્રી નાથાશ કરની પ્રશસનીય ગોષ્ઠીએ એકઠો થયેલો, અને વધારે જયો એકઠો કરવા પ્રયત્ન ક્રમિટિ તરફથી જારી રાખવો એમ ધારણા છે. આ સર્વ કવિતા પણ પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા યોજના તૈયાર થાય છે, અને તે ઉપર સફળ થવા ઈશ્વર પામે પાર્યના છે.

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જર કવિઓની સુદર તથા બોધક કવિતાથી વાચનારનું જ્ઞાન તથા સદ્ગુણ, રસજ્ઞતા, રૂચિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રજારના યદ્યદ્વિધિ પામશે, અને ગુર્જર વાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના યદ્યદ્વિધિ પ્રકટ થશે

આ પ્રાચીન કાવ્યમાળાને, કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના રાજ્ય-કર્તાઓ તરફથી તથા ખીજા ઘણા સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તેમાટે તેમનો અત કરણ પૂર્વક આભાર માનવામા આવે છે

વડોદરા

સવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
શુદ્ધ ૧, તા ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૪૦, રવિવાર

મણિભાઈ જશભાઈ.

કવિચરિત્ર.

જૂના કવિઓમાં સૌથી છેલ્લા થયેલા પણ તેમાંના ઉત્તમ કવિઓમાં ઉંચી પં-
ક્તિધરાવતા કવિ દયારામ અને તેમના પ્રયોગિયે વધારે તજવીજ કરવાની ઉત્કંઠા
મને ઘણા વર્ષથી હતી. જે કવિ છેક ૧૮૫૨ સુધી હયાત હતા, તે કવિ વિયેની
ઘણી હકીકત ડોકેઈ અને ચાણોદમાંથી મળવાનો સંભવ હતો; કેમકે કવિને ન-
જરે જોએના અને તેમના સગમાં રહેલા ઘણા માણસ હજી હયાત હોવા જોઈ-
એ. સન ૧૮૭૬ની સાલમાં હું જ્યારે પ્રથમ ડોકોઈ ગયો, ત્યારે એ કવિ સંજ્ઞા
ધી મેં પડખૂંટ કરી, પણ ઘણો પત્તો હાથ ન લાગ્યો. પરંતુ તેથી નિરાશ ન
થતાં મેં મારી શોધ જારી રાખી અને જે કાંઈ સામળવા જોવામાં આવ્યું તે-
ની નોંધ લીધી. બીજો વર્ષ ડોકોઈથી મને કેટલીક વધારે હકીકત પ્રાપ્ત થઈ; તો
પાશુ દીપ્તિયુગ ભોગવનાર આખા હિંદુસ્તાનમાં અનેકવાર પગે ચાલીને મુસાફ-
રી કરી આવનાર એક રંગીલા મહાકવિનું જીવનચરિત્ર, જે વિચિત્ર બનાવો-
થી ભરેલું હોયું જોઈએ તે બનાવોમાંથી ઘણાજ થોડા જાણવામાં આવ્યા.
કવિ દયારામે પોતેજ જો પોતાનું ચરિત્ર લખી રાખ્યું હોત, કે પોતાની જીંદગી-
ના મુખ્ય બનાવોની નોંધ રાખી હોત, તો કેવું સારું !

કવિ નર્મદાશંકર દયારામની બાની ઉપર આશક હોવાથી તેમણે મોટે પ્ર-
યામે એ કવિરાજની કવિતાનો બારે સંગ્રહ એકઠો કરી છપાવ્યો છે, અને ન-
ર્મદામાં આપેલા ચરિત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે, કે તેમણે દયારામ વિયેની
હકીકત મેળવવામાં પણ ઘણી તજવીજ કરી છે. દયારામના માનીતા પણ સૌ-
થી છેલા થયેલા શિષ્ય રણછોડભાઈ તરફથી નર્મદાશંકરને ઘણી હકીકત મળી
આવી હોય, એમ માલમ પડે છે. દયારામના પદ માવામાં પ્રખ્યાતિ પામેલા
એ રણછોડભાઈનો પ્રસંગ દુર્ભાગ્યે કરીને મને કોઈ વાર થયો નહીં. કવિરાજ-
ના મુખ્ય ગિળ્યોમાં રણછોડભાઈ શિવાય ગિરમ્મશંકર, દેશાઈ લક્ષ્મીરામ, ત્રા-
કમદાસ, ઘેરુલાભાઈ અમીન, વસંતરામભાઈ, લટુભાઈ કાયસ્થ, વગેરે હતા;
અને તેમાં લક્ષ્મીરામ દેશાઈ શ્રેષ્ઠ ગણાતા એમ મારા જાણવામાં આવ્યું (ક-
વિ નર્મદાશંકરે અમૃતરામ પંડ્યો ને ડાહ્યાભાઈ સાહેદરો એવાં બે નામ
આપ્યાં છે).

હું ડબોઈ ગયો ત્યારે એ શિષ્યોમાનો એક ઘણી બર્હક અવસ્થામાં બિ-
મારી ભોગવતો હતો એમ મારા જાણવામાં આવ્યું. એ શખસ થોડી મુદ્દને
આ દેહનો ત્યાગ કરશે એમ પણ સાબળ્યું, તેથી મોડી રાતે હું તેમને ઘેર ગ-
યો. ડોસાથી બરાબર બોલી શકાતું ન હોતું, તોપણ હું જ્યારે દયારામભાઈ વિ-
ષે જાણવાને છતાં છું, એમ તેને માલમ પડ્યું, ત્યારે તેનામાં જાણે વધારે
ઐતન્ય આવ્યું હોય, તેમ તે વધારે આન દેથી વાત કરવા લાગ્યો. એ ત્રદ શિ-
ષ્યે દયારામભાઈના સમમાં ઘણો કાળ ગાળ્યો હતો. રણછોડભાઈએ કવિ ન મૈ-
દાશ કરને જે હકીકત આપેલી, તેમા અને આ ડોસાની હકીકતમાં કેટલોક મુ-
ખ્ય બાબતોની અદર તફાવત પડે છે.

કવિરાજની સઘળી અથવા ઘણીખરી કવિતાનો સંગ્રહ એક ગૃહરથને
ત્યાં છે, એમ મારા જાણવામાં આવ્યું. તજવીજ કરતા માલમ પડ્યું, કે તે
નાના પુત્ર અને વિધવા સ્ત્રી મૂકી યર્ગવાસી થયેલ છે, અને કવિતાના સંગ્રહ-
નાં દર્શન થતા પણ દુર્લભ છે. છોકરા નિશાળે બહુવા આવતા હતા તેથી મેહે-
તાજની મમજુતથી કંઈ પત્તો લાગશે, એમ જાણી મેહેતાજ સાથે બાઈને કે-
હેણ મોકલ્યું. બાઈએ પ્રથમ તો હચોક નાપાડી. ઘણીવાર આનાકાની કરી
બાના બતાવ્યા અને છેવટ માત્ર એ બેવાની રમ આપી. મેહેતાજ સાથે લ-
ઈ હું બાઈને ઘેર ગયો. મજબૂત પેઠારામા જાતનથી બાંધી રાખેલાં દફતર
બાઈએ એક પછી એક કાઢવા માડ્યાં. દફતર છોડતા છીટના પૂઠાવાળા હાથે
લખેલા પુસ્તકના થોકડા નજરે પડ્યા. પુસ્તકો બાળબોધ દિવ્ય અક્ષરે એકજ
હાથે લખાયેલાં ને પાછળથી શોધાયેલા માલમ પડ્યાં. આ કીમતી ખજાનો
સાનંદાશ્રયથી નિહાળતાં મને જે લાગણી થઈ તેનું વર્ણન પણ કરી શકાતું નથી.
મરનારે સપ્તજાં પુસ્તક પોતાનેજ હાથે દયારામભાઈની મમલ લખ્યા હતાં.
જાને પાડીદાર છતાં મારા લલિયાનું કામ જેમ નેણે ઉત્તમ રીતે બજાવ્યું હતું,
તેમ તેણે પુસ્તકોને બધાવી જાળવી રાખવાનું કામ શ્રદ્ધાથી કર્યું હતું. ઉતારે-
લા એવાનું ઓળિયું અથવા અતુકમણિકા એક ખૂદ કાગળ ઉપર કરી રાખી
હતી આ લખનાર અમીન ઘેહેલાભાઈ એ દયારામનો માનીતો શિષ્ય હતો. કહે
છે કે કવિને બીજા કોઈ શિષ્યના લખવા ઉપર ભરોમો નહોતો, અને તેમને
અશુદ્ધતા ઉપર એટલી ચીડ હતી કે હમ્પ દીર્ઘમા ગડબડ થાય તો તેમને માથું
વાદવા જેટલું લાગતું હતું. ઘેહેલાભાઈને પોતાની પાસે એસાડી તે લખાવે,
કરી વંચાવે, ને ભૂંચા હોય ને સંભાળથી શોધાવે. ગૂંજરાતીમા શુદ્ધશુદ્ધની
દરકાર ગાખનારા દયારામ જેવા યોગજ કવિઓ થયા હશે, એમ કહેવામાં
આવે છે.

તા. ૧૯ મી અક્ટોબર સન ૧૮૮૪ના “ગુજરાતી” માં “દયારામ અને તેની બાની” એ મથાળા તળે કવિ વિષે કેટલીક હકીકત આવી છે, તેનો તથા કવિ નર્મદાશંકરે કરેલા વર્ણનનો ઉપયોગ આ ચરિત્ર લખવામાં કર્યો છે.

નર્મદાતીરે આવેલા પ્રખ્યાત તીર્થ ચાણોદમાં કવિ દયારામનો જન્મ સંવત ૧૮૨૩ કે સંવત ૧૮૩૩ માં થયો હતો. (કવિ નર્મદાશંકરે સંવત ૧૮૩૩ ની સાલ આપી છે અને તે ૭૫ વર્ષની ઉંમરે મરણ પામ્યા એમ લખ્યું છે, પરંતુ તે ૮૫ વર્ષની ઉંમરે ગુજરાં એવી હકીકત મને મળી છે). તે જાતે જગદેવી સાંખ્યાપત્રી શાખાના સાડોદરા નાગર ગૃહસ્થ હતા. તેમના પિતાનું નામ પરશુરામ અને માતાનું નામ રતનબાઈ હતું. માતૃપિતા કવિને કાચી વયમાં મૂકી મરણ પામ્યા હતાં, તેથી ૧૪-૧૫ વર્ષની વયે તે ડોહામાં આવી પોતાના મોસાળમાં રહ્યા હતા. (કવિ નર્મદાશંકર લખે છે કે તે ચાણોદમાં પોતાની માસીને ત્યાં રહ્યા હતા). કવિનો મામો ભરૂચમાં દુરગ્ગ જકાત ઉપર કારકુન હતો, તેમનું કામ કરવા સાથે કવિને પંદર વર્ષની ઉંમરે ભરૂચ મોકલ્યા. ત્યાં તેમણે મામાને ઠેકાણે દસ વર્ષ સુધી કારકુની કરી હતી.

ડોહાઈ ચાણોદનો પ્રદેશ ધણો રમણીય છે. ચાણોદ એક સેનાણી તીર્થ છે ભરૂચ એ રંગીલું શહેર છે. જેનું જમ્મણ અને યુવાવસ્થા આવાં વિચિત્ર સ્થળે જન્મ તે શોખીન ને રસિકજન નીવડે અને દ્વારા લપટપણું પણ પામે. કેમકે જાતે સાડોદરાબાઈ એટલે ફક્કડ તો ખરાજ, તેમાં જાતે રૂપવાન, જન્મના કવિ, ઉદ્ધત અવસ્થાએ નિરંકુશ, સત્સમાગમ મળે નહીં, અને છટેલ સ્ત્રીઓનું આકર્ષણ થાય. ઇશ્વરદત્ત બુદ્ધિ કે લાગણી પણ પાછળથી મળેલા સંસ્કાર પ્રમાણે જ દીપી નીકળે છે. એક વિદ્વાન લખે છે કે હિંદુસ્તાનમાં મહાતર્કવાળા કવિઓ પ્રકટ થવાનું કારણ તે દેશનું આશુત સ્થિતિસાધ્ય છે. જ્યાં સૌથી મોટા ને વિચિત્ર પર્વતો, વૃક્ષો, નદીઓ, પશુપક્ષીઓ, ચિત્રવિચિત્ર રંગનું આકાશ, અને વિવિધ રંગની વનસ્પતિએ છવાયેલી રણિયામણી ભૂમિ હરદમ નજરે પડે, ત્યાં કવિઓની શક્તિ તે પ્રમાણમાં જ મોટી ને વિચિત્ર હોય એમાં નવાઈ નથી. રંગીલા પ્રદેશમાં રહેનાર દયારામ શૃંગારરસ વર્ણવવામાં ઉત્તમ પણ પામે એમાં આશ્ચર્ય જોવું નથી.

કવિ નર્મદાશંકર લખે છે કે કવિનો વિવાહ જનોઈ દેતા અમાઉ જમ્મણમાં તેના બાપે કર્યો હતો, તથા તે કાશીથી પાછો આવ્યો ત્યારે તેને એક નાગર કન્યા આપવા ઉભો થયો હતો. મને મળેલી હકીકત એવી છે કે તેનો વિ-

વાહ મોટી ઉમરે (૫૬૨ વીશ વર્ષની) તેના મામાએ ટ્રો દતો પશુ દયાગમે પરણવાની સાફ ના પાડી કવિરાજ જન્મ પર્યંત કુંવારાજ રહ્યા હતા.

કવિ નાનપણમા ગમે ત્યા રખડતા ફરતા કનગી તોરાનાજાના પ્રસંગ-મા તેમને લાવણીઓ ને ખ્યાવ ટપ્પા માતા આવડ્યા હતા, ને તે ઉપરથી-છેક નાની એટલે ચૌદ વર્ષની જિભરમા તે લાવણીઓ ને ૫૬ અનાનતા એમ કહેવાય છે વખાણવાજેગ પ્રથમ લાવણી તેમણે હનુમાન ગરૂડના સલાહની અને કાશીવિશ્વેશ્વરની કરી હતી એ જ ને લાવણીઓ તેઓએ કાશીમા રહીને કરી હતી અને મળેલી હકીકત ઉપરથી એવું અનુમાન થાય છે, કે તે લગ-ભગ ૫૫૧૨ વર્ષની ઉમરે કાશી ગયા હશે, કેમકે ભરૂચના પુરજ ઉપર જ્યારે નોકરે હતા ત્યારે તે ધણીવાર અકોર જતા અકોરમા પેટનાદનાળા પ્રખ્યાત ઇચ્છારામ ભટ્ટજનો તેમને સમાગમ થયો ઇચ્છારામ ભટ્ટજ ધર્મનિષ્ઠપણમા ને દાનદયામા મશહૂર છે, એટલું જ નહિ પણ તે એક અવતારી પુરુષ મનાય છે તેમની દયારામ ઉપર કૃપા થઈ ભટ્ટજએ કહ્યું “અલ્યા ઠોકરા, જાની જાત્રાખાત્રા” ભટ્ટજનું વચન માથે ચઢાવી પોતે પુરજની નોકરી છોડી કાશી ગયા અહીં તેમણે ભાષા (મજ) નો સારો અભ્યાસ કર્યો, કાશીથી જન-નાથ, રામેશ્વર, ખગેરે મહાતીર્થોની યાત્રા કરી સાત વર્ષ પોતે પાઠા આવ્યા આ વખતે તેમની ઉમર ત્રીશ જત્રીશ વર્ષની હોવી જોઈએ પુખ્ત ઉમરમા આખા હિંદુસ્તાનની મુઝાફરી કરનારને ઘણી તરેહનો અનુભવ મળે, અને તે અનુભ-વના સાધનથી કવિ તરીકે કુશળતા પામે એ દેખીતું છે.

દયારામભાઈ જાત્રા કરી આવ્યા પછી હાથે જઈ જ્યારે ઇચ્છારામ ભટ્ટજને પગે લાગ્યા, ત્યારે ભટ્ટજ તેમના ઉપર બહુ પ્રસન્ન થયા દયારામની કવિત્વશક્તિ જોઈ ભટ્ટજએ તેમને કાવ્ય કરવાની આજ્ઞા કરી, એટલું જ નહિ પણ “તું કવિ તરીકે પ્રખ્યાતિ પામીશ” એવો વર આપ્યો નર્મદાશંકર લખે છે કે “કાશીવિશ્વેશ્વરેજ એને મલ્લ શક્તિ આપી—મૂર્ખના ચતુર અને ખળના સાધુ બનાવી દીધા” ઇચ્છારામ ભટ્ટજ દયારામની કવિતાઓ જોઈ કહેતા કે તે રસિદ્ધ મેહેતાનો અવતાર છે ખરે ! શુ ગાર સખધી રસિદ્ધ મેહેતાના ઉત્તમ ૫૬ અને દયારામની ઉત્તમ ગરબીઓ લગભગ મળી રહે છે.

દયારામે તીર્થ યાત્રા પુજ્જળ કરી હતી તથા વાર તો તેમણે પૃથ્વી પ્રદ દ્વિષ્ટા (હિંદુસ્તાનમા) કરી હતી, ને શ્રીનાથજી તથા ચમુનાજી તો તે વારે વાર ગએલા એકનાર તો ગયાજાની કારડ વર્ષ પગે આનંદા ગમેશ્વર ગયા

હતા ! રણછોડજી તો તે વારે વારે જતા જ્યારે તે રણછોડજી સંમુખ હાથમાં
હડતાલ લઈ નૃત્ય સાથે ગાયન કરતા. ત્યારે સ્ત્રી પુરુષની તેમની આસપાસ દઢ
મળતી, ને સૌ તેમના ગાયનથી શીદા શીદા થઈ જતાં. તે સતાર પણ બહુ સા-
રી રીતે બળવી જાણતા. મયુરાના મંદિરમાં સતાર સાથે જ્યારે તે બંધિત
કરતા, ત્યારે સેકડો સ્ત્રી પુરુષ ખાવાપીવાનુ ખાન બૂલી જઈ તેમને બેઠે રહે-
તાં. તેમનો રાગ બહુ મધુર, બાધો ઘોડી કણકે ઘડેલો, ને ચેહેરો ખુબસુરત
હોવાથી લોકને મોહની લાગતી તેમના શિષ્ય કહે છે કે તેમની નાજુદી એઠ-
લી હતી કે પાન ખાય તો ગળાની રતાશ દેખાઈ આવતી !

દયાની બાનીની મોહનીની શી વાત કરવી ? તેઓએ ડોહાઈ ચાણોદને ગાંડું
ધેલેલું કરી મૂક્યું હતું. જેમ કૃષ્ણને માટે ગોપીઓ ગાંડી ઘેહેલી થઈ જતી તેમ
ડોહાઈ ચાણોદની અબળાઓ તેમના ઉપર શીદા શીદા થઈ જતી આજ પણ
ડોહાઈ ચાણોદના લોકો તેમની કવિતાને માટે એટલા આશક જણાય છે કે
કંઈ સીમા નહી. ત્યાંના ઘણા લોક તેમના તરફ પૂજ્ય ભાવ ને પ્રેમવૃત્તિ દર્શાવે
છે. જે તેમણે ધણીક સ્ત્રી સાથે રંડીબાજી કરી હોય, ને એવી અનીતિમાંજ
ખ્યાતિ મેળવી હોય, તે લોકોનો તેમના ઉપર, આવો ભાવ કેમ રહે ? ડોહા-
માં હજી તેમની આલસ્યગત વિશે વિવિધ મત ચાલે છે. દયારામને વખાણનાર
તથા તેમના ભાવિક શિષ્યો તેમને કેવળ સદાયરણી માને છે અને બીજાઓ
તેમની આલસ્ય શુદ્ધ ન હોતી એમ કહે છે. કેટલાક કહે છે કે નાનપણમાં તેમની
આલસ્ય ગડબડિયા હતી: મોટપણમાં તો ફક્ત રતનબાઈ મોનારણુ સાથેજ તેમને
સંબંધ હતો. કોઈ કહે છે કે રતનબાઈ તેમને દેવ તરીકે ગણી પૂજતી, ને
તે બે વચ્ચે કોઈ પણ જાતનો આડો સંબંધ ન હતો.

દયારામ સુમારે પચીસ વર્ષની વયે વસ્ત્રબી વૈષ્ણવ સંપ્રદાયમાં દાખલ
થયા હશે એમ લાગે છે. એ પછી કેટલેક વર્ષે તેમણે મરજાદ લીધી. મરજાદ
લીધી એટલે કોઈનું સંબંધ ખપે નહીં, તેથી તેમને હાથે રસોઈ કરવી પડતી.
છેક આખરને વખતે માત્ર એક મરજાદી નાગરણુ તેમને રસોઈ કરી આપતી.
વડોદરાના પ્રખ્યાત હરિભક્તિવાળાએ એકવાર મરજાદીનો મેળાવડો તેડ્યો
હતો, તે વખતે દયારામ વડોદરે આવી કેટલાક દિવસ રહ્યા હતા. તેમ-
ના શિષ્ય લલ્લુભાઈ કાયસ્થ જેમણે માછળથી સંસાર તજી મયુગમાં વાસ ક-
યો તેમને ઘેર મુકામ રાખ્યો હતો. લલ્લુભાઈને ઘેર રાતે ત્રણચાર બેઠક થઈ હ-
તી. તે વખતે દયારામ હાથમાં તંબુરો લઈ ગાતા ને તેમના શિષ્ય ઘાભાઈ અ-

ને રણછોડ નરમાં મારગી વગાડના. એ વખત દયારામ શીઘ્ર કવિ તરીકે નવું નવું જોડીને ગાતા હતા એમ કહેવાય છે એ કારણથી તથા તેમના મધુ-ર રાગથી લોભાઈને આતાઓની કૃત્ર મળતી. હરિભક્તિને ત્યાં પણ તેમની જોડ-કા થઈ હતી અને તેમને ધણુ માન મળ્યું હતું.

કવિ નર્મદાશંકર લખે છે તેમ જોગી શિવના કરતાં જોગી કૃષ્ણની કવિ-તા કરવી તેમને વધારે પસંદ પડી હશે, અને તેથીજ કદાચ તેમણે વલ્લભી-સ પ્રદાય પ્રહણુ કથો હશે કૃષ્ણપરમાત્મા ઉપર તેમનો ગમે તેવો ભાવ હશે, પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગ ઉપર તેમની પૂર્ણ આરથા હોય અગર ઘેઘેલા વૈષ્ણવો-ની પેટે મહાગજઓની તેમણે ઝાઝી દરકાર કરી હોય એમ નીચેના દૃષ્ટાંતથી જણાતું નથી.

“બુદ્ધિકાટાના કારકેશના મહિરના કારકાનાથજીની ગાદીના પુરૂષોત્તમજી મહાગજ જે કવિના શ્રુત થતા હતા તે શ્રુત ઉબોધ આવેલા તેને લોકોએ સમ-જાવ્યું કે દયાગમ તો ઘણો મિજાજ છે, ત્યારે તેણે કહ્યું કે આપણે એને દર્શન નહિ કરાવીએ. એ વાત સાંભળી દયારામે તે મહાગજની નિંદાતું એક પદ બ-નાવી મોકલ્યું. તે પદ મહારાજની પામે બેસનારા કટલાએક મેવકોએ વાંચ્યું તો તેમાં કવિની હક્કઝાઝ જોઈને મહાગજ પોતે દયારામને ઘેર ગયા. દયારામે મહારાજને આવતા જોઈને બાગણું બંધ કીધાં, પણ પછી લોકોનો આગ્રહ જોઈને ઉપાડ્યાં. ઘરમાં મહારાજ પધાર્યા પછી કવિએ કહ્યું કે આ દયો તમા-રી કહી, એમ કહીને કંઠીતોડી નાખી. થોડી વાર પછી મહાગજને નરમ પડે-લા જોઈને બદારના વિવેકમાં બોલ્યા, કે મારી પામે બેઠ આપવાને બીજું કં-ઈ નથી, આ બે પુરુષકો છે તે લ્યો. પછી પાછી મહારાજે કંઠી આંધી. એવા તે કોધી હતા. ” નર્મદગદ્ય.

“ ગૂજરાતી ” માં જે દૃષ્ટાંત આપ્યું છે, તે હપરનાથી જુદું પડે છે. મારે તે નીચે આપ્યું છે.

“ એકવાર જોકુળચંદ્રમાની ગાદીના વિદ્યેશજી (આ નામ વંશાવળી-માં અમતે જણ્યું નથી—કંઈ ફેરફાર હશે) મહારાજ ઉબોધ પધાર્યા. દયો વૈષ્ણવી ધર્મ પાળતો. પણ મહાગજને માનતો નહિ. સઘળા વૈષ્ણવો એ મહારા-જને મળવા બેઠ ધરવા ગયા, પણ કવિ ગયા નહિ, ત્યારે મહારાજે પોતાની પામે આવવા મેવકને વિનવિ કરવા મોકલ્યો. કવિ કહે કે હું મહાગજથી હોઠો નથી.

માટે જો મારી માદી મહારાજની બરાબરીની હોય તો બંને, આવવા ખુશી થી. આ હકીકત મહારાજના મેવડોએ મહારાજને કહી ને પછી એને નમાવા પ્રપંચ રચ્યો. માદી નખાવી, ને તેની તપામ દયાએ પોતાના એક મેલા પામે કરાવી, ત્યારે એ પોતે હડીને ગયો. પણ જેવો એ માદીપર બેસવા જાય છે તેવી માદો એક બીજા સેવકે ઉઘારી લીધી. ઘણા ક્રોધથી દયારામે મહારાજના મોપર તુચ્છકાર કીધો, ને શુભ્સથી ઘેર ચાલ્યો ગયો. મહારાજે કહ્યું જે આમારી કહી છોડી નાખો, એટલે વધારે ક્રોધ ચડ્યો, ને જે સેવક કહેવા ગયો હતો તેનાજ હાથમાં કહી નોડી નાખીને આપી ને કહ્યું કે તે “ શુસાર્ધ બાવાને આપ કે લે તારી બે દમડીની કહી ! હવે કંઈ બાકી છે ” એ પછી મહારાજ જાતે એની મુલાકાતે આવ્યા. પણ પોતાના આંગણમાંથી પાછા કાઢ્યા. આથી મહારાજ ઘણા નારાજ થયા. ને એક વૈષ્ણવ, જે એમને કંઈ મદદ કરતો હતો તેણે મદદ કરી પણ છોડી દીધી, પણ કવિએ કાઠની પળુ દગ્ગા કીધી નહી. એ દિવસથી એણે રૂંધાવી કહી બાધવાથીજ વૈષ્ણવ કહેવાય છે એમ નથી એવો ઘણા જાણુને ખેલ કીધો. ”

આ દશાતોથી તથા બીજા કેટલીક વાતો આપી છે તે વપરાયી કવિ જાંઝી સ્વભાવના, સ્વતંત્ર ને અભિમાની હોય એમ માન્ય પડે છે પરંતુ એવો સ્વભાવ જ્યાં મિત્રજ જાય ત્યાંજ માન્ય પડતો, નહિ તો તે હમેશ મળતાવડ ને હડા મિત્રજના હતા એમ કહેવાય છે.

ઉદ્ધત અવસ્થામાં કવિએ કેવું લક્ષ ગાવણું ને તોરી સ્વભાવ બતાવ્યો છે તેવું “ ગૂંજરાની ” માં આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે.

“ પોતાની સાથે પાસ દગ પોતાના જેવા લક્ષ ગાઓને મળીને ઘાટપર પાણી ભરવા જતાં બેઠાં બેઠાં આંખવા કરીને તેમની ગાગરમાં કાકમ નાખતો હતો જે ગતનબાઈ એ કવિની પ્રિય નામિકા હતી તેનીજ ન્યાતની ન વળી તેનીજ મગી એક મોનાંગળુ બેહેડું એક કિમે કોડયુ, અને મોનાંગળુ કઈ નાગનાથી ગાજી જાય એવી ન હોવાથી કવિનું ધૈતિય પડયું, ને બેઠેરાની કીમત માગી. કવિ પામે તો હોયજ શુ કે આપે, એટલે પેહેવા નરમ ધેસ જેવા થઈ ગયો ને કાવાવાવા કરીને પોતાનો પગો છોડવા શ્યું, પણ મોનાંગળુ એકની એ થઈ નહિ બીજા નામગેએ કવિને ચડાવ્યો ને બાધ વાને ઘેર ગયો. મોનાંગળુને તમાચો બેચી કાઢ્યો. ને એક જણે તે ખજાર જઈ મોનીને કરી. મોની હયોડા વડેને કોડી આવ્યો, પણ નેટગામા મોનાંગળુના હાથમાંથી ધો

તિથુ દાડી નખાની દયો નારો, તે યજ્ઞ દિવસ સુધી કરનાળીમા ભરાઈ બેઠો
 ગામમા ઘણી હોહા થઈ રહી, ને સૌ એમ ભાસ્યુ કે કવિએ આપધાત કીધો
 હશે ને તેથી નર્મમા વણે દેખણે શોધ કરાઈ કરનાળીમા કેશવાન દ નામનો
 સાધુ રહેનો હતો તેને ત્યાં સાધુ થનાને માટે કવિ ભરાઈ ગયો, પણ જાત, કુળ,
 વગેરે જાણ્યા વગર ને તુલનો ઉગતો જીવાન હોનાથી સાધુ કરનાની ના પા
 ડી દેવો વાદરિના આ વેળાએ કવિએ કીધો હતો ને શામાટે ધર્મના ર-
 સ્તાપરની જીવનોત્તર કરવામા આવે છે તે એ સાધુને પ્રશ્ન હતો (આ
 હકીકતની એક લાક્ષણિક કવિએ બનાવેલી વૃદ્ધ ડોસાએ અમને ગાઈ સંભળાવી,
 ને તેમા સાધુએ ॥ ભોપાળા તરીક કંટની, ખગી તેમ દેવનીક ખોગી નિદા પ-
 ણુ કીધી છે આ ગરૂમા એમ જણાવનામા આ યુ છે કે સાધુએ પરસ્પરી-
 ગામી હોનાથી, જીવનોત્તર પોતાની પાસે નખવાને અલમાય છે જીવાનો કે
 કડ હોનાથી સાધુઓના છિદ્ર મોઝે છે ન પડી તેઓ કાતો તેના જવા ધામ છે
 અથવા તેના છિદ્ર બાહર પાડીને ફજેલ કરે છે, ને તેથી જીવાનોત્તર પોતાથી દૂર
 હાકી કાઢે છે)

આ લાક્ષણિક પોતાના દુઃખોને શીખવી, ને એક જણે કેશવાન દ આગળ
 તે ગાઈ સંભળાવી આમી તો માન લસ્યા, ને મોઝા કે “ આ લડકા બડા આ-
 લાક હૈ ” આ હકીકત મને જણાવનામા આની એટલે તે ગભરાયો જાતે
 આસ્થાનાગો હતો તેથી ભય પેડો દે રખેને શાપ દે આશરે બે એક મહિના
 પડી ફાગણ માસમા નિ નમદામા નહાવા પડ્યો તે તરતે તરતે કરનાળી
 એ ગયો ત્યાં દેશવાન દ તેને પકડી પોતાની કાટકાંએ લેઈ ગયા રાતના સ્વામી
 એ સમાધી લેઈ તે હારે દયાને કૃષ્ણના સાક્ષાતકાર રસ કરાવ્યા ને તે દિવસ-
 થી મ્મિ કૃષ્ણના ઉપાસક થયા, ને દેશવાન દને પોતાનો ગુરૂ ગણી “ ગુરૂ મોટા
 ગુરૂ મોટા ” તું પદ ગાયુ દેશવાન દે આત્મીય દીધો ને કવિની વાણી ચિન્તા-
 રને પામી ”

દશાગમ એક ટ્રસ એ રડોદરે આવ્યા તે રખત તેમના શિષ્ય ગિર્જિશ-
 ક ને રજૂ કરાની કથા ચાવતી હશે, ત્યાં આગનાં તેમને આગ્રહ કર્યો
 કથામા માત્ર યાગમના પદો ગનાતા પશુ તેમના શિષ્યો આના બજારમા
 એટલા ખમદાર હતા ને દેશવાની વાણીનો મોહ થોકો એવો લાગતો હતો
 કે એવી કથા ધાન ત્યાં મકો આ પુરો સાબળવા આવતા દયારામબાઈ
 છાનામાના આનીને મેલ ને મ્યા ચાતુ થઈ ગિર્જિશ કરથી નરવા વગાડવામા
 ચૂક થઈ શ્રોતામા કાઈ માત્રો મેડેના હજે, તેનાથી ના ખમાતુ એટલે તેણે

દેખા યદ ગિરજા કરની જાહેરમાં જૂલ કાઢી તેને ચોળીલો કીવો. દયારામને આથી જરા મિત્તળ તથો. તે બોલ્યા બાવાજી ! એણે કાંઈ એવી મોટી ભૂત કાંધી નથી; અને જૂલ તો સર્વથી થાય. બાવાએ કહ્યું, કે જેણે ઉરતાદી મેળવી હોય તે જૂલ કેમ કરે ? કવિ કહે આવી જાઓ જોઈ, તમે જૂલમાંથી દેવા ખચી જાઓછો. બાવાએ બેડક આગળ આવી નિડરપણે નરના પકડી એટલે દયારામે પોતે ગાયન શરૂ કર્યું. બાવાજી જાનવામા એવા નિપુણ હતા કે ખરે તેમણે બિલકુલ જૂલ ન કરી. સવારના ચાર વાગવા આવ્યા ને પ્રાતઃકાળનો વખત થયો, પણ બાવાએ નમ્યું ન આપ્યું. આસપાસ વાત ફેલાવાથી થોડા શિવાય ખીજ તક્ષારીકે સેકડો લોટો આ રસિક જપડો જોવા આવ્યા. દયારામને જમ લાગ્યો કે બાવાજી માન મૂકાવશે. છેવટ તમણે એક અટપટો રાગ પસંદ કર્યો, એટલુંજ નહિ પણ તેમા પ્રાસાદિની ગુંચવણ એવી લાવી મૂકી કે આખરે બાવાજી ગુંચવાઈ પડ્યા, ને લોટોએ તાળીઓ પાડી. દયારામે ધીમાશથી કહ્યું, સામાશ છે બાવાજી, તમારી ઉરતાદીમાં બાકી નથી, તમારા જેવો કુશળ જાનવનાર મેં આજ પર્વત જોયો નથી, એમ કહી પોતાના ગળામાંથી સોનાની કઠી કાઢી બાવાને બક્ષીસ કરી ! દીરાની પરીક્ષા તો ડવેરીજ કરે. આ વખતે જે કવિતા ગાવામાં આવી હતી તે તેજ વખતે જનાવી હતી એમ કહેવાયછે. જો આ વાત ખરી હોય તો શીઘ્ર કવિ તરીકે તે કેટલા શક્તિમાન હોવા જોઈએ ?

એક વખત અમદાવાદના કોઈ પડિત આગળ દયારામનાં વખાણુ થતાં જોઈ તે પડિતે કહ્યું, કે તે પ્રાકૃતમાં કવિતા કરેછે તેથી તે ગાનને પાત્ર નથી. વખાણુ કરનાર બોલ્યો, તેમની વાણી માત્ર પ્રાકૃત છે; પરંતુ તેમના વિચાર ઉડા સંસ્કૃતજ છે (સંસ્કૃતમા બહાકવિઓ જોવા વિચાર જણાવે તેવા). એ ઉપરથી પડિતે ચોવીસ પ્રશ્ન દયારામ ઉપર લખી મોકલ્યા. દયારામને લાગ્યું કે પડિતને મદ થયો છે, તેથી તેમણે પ્રશ્નના કાગળ તળેજ એક પદ બનાવી લખી મોકલ્યું, તેમા પોતે એવા તરેહવાર પ્રશ્ન કાઢતા હતા, કે તે વાચી પડિત ડભોઈ આવી દયારામને નમ્યો, અને એક માસ રહી કવિ પારોથી પ્રશ્નોના ખુલાસા લીધા.

આળીઉટેપુરના દરબારમાં કોઈ ચારણે બિહારીરાતસાધનાં દોહરામાનો એક ગાયો. એજ વખતે દયારામે કરેલા હિંદુમતાની નવને દોહરામાનો એક

કોઈએ કહી ચતાવ્યો. એ દોહરામાં એવો પ્રસંગ વર્ણવ્યો હતો કે જાણે નાયક (કૃષ્ણ) નાયકાઓ (ગોપીઓ) ની વચ્ચે થઇ પસાર થાયછે, તે વખત એક નાયકાએ દોહરાનું એક પદ કહી તેમાં કંઈ સવાલ ક્યો, તેનો ઉત્તર નાયકે ખીજ પદમાં આપ્યો; એટલે. ખીજ નાયકાએ સવાલનું ત્રીજું ચર્ણુ કહ્યું, તેનો જવાબ નાયકે એથા ચર્ણુમાં દીધો. રાગએ ભાટને પૂછ્યું, આ એ દોહરામાંથી કયો ચડે ? ભાટે કહ્યું તુલના કરી બેમાંથી કયો ચડયાતો તે નક્કી કરવાની મને સૂઝ પડતી નથી, મને તો બંને સારા લાગે છે. રાગએ કહ્યું, બિહારીદાસના દોહરામાં લોકિક સુંગાર છે, અને દયારામનામાં કૃષ્ણને નાયક ગણી ભક્તિસુંગાર ગાયો છે માટે તે ચડે.

કૃષ્ણ રાધા આદિ દેવ દેવીને નાયક નાયકા લઇ સુંગારતું વર્ણન કરતું એ ભક્તિ મનાય છે, અને તેવે પ્રસંગે ગમે તેવો ઉધારો સુંગાર વર્ણવે, તોપણ કવિ ત્રિવે જેમ લોકોમાં તુચ્છકાર થતો નથી, તેમ જન સમુદ્ધની સમક્ષ બેરાં-તે જાહેર રીતે ગાય, તોપણ સાધારણ લોકો બાધ લેતા નથી. પુષ્ટિમાર્ગના કવિઓને કદાપિ તેમના પંથને અનુસારે એવી કવિતાની છૂટ મળે, પરંતુ પ્રેમાનંદ જેવા સ્વામીનારાયણના સાગી સાધુ પણ એવા સુંગારમાં ખૂબ ધૂમે, એ શું નવાઇ સરખું નથી ? ત્રસિંહ મેહેતાએ અને દયારામે એટલો ઘેઘેલો સુંગાર ગાયો છે, કે તેનો જો ભક્તિના આચ્છાદનવડે ઢાંકીપીછોડો ન થઈ શકતો હોય, તો તે કવિઓ ખરેખર નિઘ ગણાયા વગર રહેત નહીં. જેમના વિચાર આવી જાતની ભક્તિને અનુસરતા નથી, તથા જેઓ પુષ્ટિમાર્ગના વૈષ્ણવી સંપ્રદાયમાં નથી, તેઓ આ કવિઓના સુંગાર વર્ણનને ધિક્કારે છે. ભક્તિને કે ખીજે ગમે તે નિમિત્ત પણ જો કોઇપણ વર્ણવેલો રસ મનુષ્યના મનોવિકારને હરકેરી તેમને અવગે આગે ચલાવે એમ હોય. તો તે નિંદ્યા લાપકજ ગણાય. દયારામે હદઆદારત્વ જે જે સુંગારની કવિતા કરીછે, તે એવાજ પ્રકારની ગણવી જોઇએ.

પરંતુ ખરેખર તપાસનાં કવિએ કરેલી વ્યભિચારી સુંગારની કવિતા ધખી છે એમ માત્રમ પડે નહીં. તેમની કવિતાનો મોટો જલ્લો શુદ્ધ સુંગારનો માત્રમ પડે. સુંગાર એ જેમ રમમાં પ્રધાન છે, તેમ એનેજ જે કોઈ મુખ્યત્વે અને સારી રીતે વર્ણવી જાણે, તે લોકોમાં માનીતો થાય, અને કવિ વર્ગ-

માં ખ્યાતિ પામે એ દેખીતું છે. જો એકસો ગુંગારજ લઘુએ, તો મને લાગે છે, કે એ રસમાં દયારામ પેહેલા નંબરના કવિ ગણી શકાય. સુર્જર વિઠાનો બહુ કરીને આ કવિને ત્રીજો નંબરે એટલે સામળમટ્ટની નીચે મૂકે છે; અને કેટલાક તો તેમને સામળમટ્ટથી ચઢિયાતા ગણી જીજો નંબરે મૂકે છે. દયાગમના બંધા અથો જોયા શિવાય તેમની કવિત્વશક્તિની તુલના કરવી યોગ્ય નથી, એમ કવિ નર્મદાશંકર જણાવે છે, તે યથાર્થ છે. તેમની ધણી કાવ્ય હજી અપ્રસિદ્ધ છે. જે જાહેરમાં આવી છે, તે સુખ્યત્વે ગુંગાર રસની છે, અને તે ઉપરથી એમને કોઈ ગૂજરાતના બાયરન ગણે છે.

ત્રિમાસિકમાં પ્રકટ થયેલી કેટલીક કવિતા ઉપરથી તે વાંચનારે કવિની કાંઈ વિશેષ શક્તિ જોઈ હશે. ઋતુવર્ણન એ તેમની પ્રૌઢ કવિત્વશક્તિ દેખાડી આપે છે. આજ સુધી ગૂજરાતી કવિતા ઉપર કોઈ કોઈ એવો દોષ મૂકતા, કે તે બાપાની બાળતમાં નિર્માલ્ય હોય છે. બાપાની પ્રૌઢતા, કાલિન્દ્ય, કે પડિતાર્થ ગૂજરાતીમાં હોતી નથી. જેમ ગૂજરાતી બાપા જાતેજ સાદી ને સરળ છે, તેમ તેમાં થયેલી કવિતા પણ તેવાજ પ્રકારની છે. પરંતુ દયારામનું ઋતુવર્ણન જીજો જૂની કવિતાથી આ બાળતમાં જૂડું પડે છે. બાપા અને અર્થ બનેની પ્રૌઢતા એમાં જણાય છે. દયારામે સંસ્કૃતનો અને સાહિત્ય અયોનો અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ, તેની 'પણુ' એથી ખાતી થાય છે. પ્રબોધ બાલનીની કવિતા હિંદુસ્તાની ડમ ઉપર છે. આજુ કહેવતોનો ઉપયોગ કરી આવી સુદર પ્રસ્તાવિક કવિતા બનેલી પ્રાચીનકાવ્ય સમૂહમાં આપણે પ્રથમજ જોઈએ છીએ. કહેવતોને ધર્મબોધના માધન કેવી ખૂબીથી કવિએ કરી બતાવ્યાં છે, તે જોઈ આનંદ થાય છે. મનમતિ સવાદમાં પણ કહેવતોનો ઉપયોગ કરેલો જોવામાં આવે છે. એ અંતર્ગત અનુભવસિદ્ધ ને અમરશરક છે, પણ આ અંધમાંના રસિકનાદ્વબ અને પુટિપથગદ્ય વગેરે અયોજોવાથી કવિની સૂક્ષ્મવાદશક્તિ તથાસ્વમત્ સ્થાપન કરવાની યુક્તિ જોઈ વાંચનારને તેથી પણ વધારે આનંદ થશે.

દયારામની બાપા શુદ્ધ ગૂજરાતી અને તેમની શૈલી બહુ કરીને સગળ જોવામાં આવે છે. શબ્દલાલિત્યમાં કદાચ તે ન્હા કવિઓને પછત પાડે છે એમ કહી શકાય; કેમકે તેમણે શબ્દ પરદગી એવી સંબાળથી કહેલી જોવામાં આવે છે, કે તેવડે તેમણે કાદેજા મનના ઉમરા કે આપેયુ તાદ્ગત ચિત્ર વિશેષ આકર્ષક, આનંદદાયક, અને મધુર લાગે છે. શબ્દમાં રહેલી

મોહની તેમણે શોધી કાઢી છે, શબ્દની કઠોરતા કે કોમળતા તેમણે પિછાણી છે; અને કયા રસને કેવા શબ્દ અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ થશે તે તેમણે અવલોક્યું છે; એવી અટકળ બાધી શકાય છે.

કવિએ ભાષા (મંત્ર) ની અદર ધણી કવિતા કરી છે. તેમણે કરેલી શતસાંઈ વિદ્વાનો પ્રમાણ કરે એવો અથ છે એમા મૂઢપણુ એટલું છે કે તેની ટીકા તેમણે જાતે કરેલી છે. મંત્ર ભાષાનો કવિએ સારો અભ્યાસ કર્યો હતો. એમ એમની તે ભાષામાં કરેલી કવિતા ઉપરથી માલમ પડે છે. તેમણે કવિત્વ મરેહી ને પગપીમા કવિતા કરેલી છે. આ પ્રમાણે બીજી ભાષાઓની માફિની તેમણે લા' ડી મુદ્દા દેલી મુસાફરીવડે પ્રાપ્ત થઇ હતી સાગ કવિની વડવાને જગતના અવલોકનની જરૂર છે બાપરને ઈટાળી, ગ્રીસ, ને સ્વિત્ઝર્લ્ડમાં મુસાફરી કરી હતી, એટલું જ નહીં પણ સ્વિત્ઝર્લ્ડના સુદિસૌ વંથી (જીનિવિસિતુ પણ ખર) મોહિત થઈ તે ઘણી વાર ત્યાંજ રહેતો. યાત્રા એ પર્યટનને માટે ધર્મશાસ્ત્રે મૂકેલી અગત્યની ફરજ છે, અને તીર્થો દેશને દરેક છેડે તથા ગમણી સ્થળોએ મુકગ કરેલા હોવાથી યાત્રા કરનારને આખા હિન્દુસ્તાનમાં અને તેના મુદર ભાગોમાં ફરવાની જરૂર પડે છે. એથી કવિઓને વિશેષ લાભ થાય એ સ્પષ્ટ છે.

એવી રહુએડના કહેવા ઉપરથી દયારામે ૧૩૫ અથ અને બીજી મૂટક કવિતા કરેલી એમ કવિ નર્મદાશક્ત જણાવે છે. અને મળેલી હકીકત ઉપરથી જણાય છે, કે તેમણે કુલ અથો ૨૦૮ બાધ્યા, અને તે ઉપરાંત સવા લાખ મૂટક ૫૬ કર્યા આમાં કેળી સમ્યર્થ છે તે હાથ કહી શકાતું નથી. કેટલાક એમ કહે છે કે કવિ ઘણીવાર શીત્ર કવિતા કરતા, અને તે કોઈ ઉતારી લેનાર ન હોય, તો એમની એમ ગાથી જતી વળાં ઘણે પ્રમગે કોઈ ઉતારી લે, તો તે તેની પામેજ ને, એટલે પ્રમિદીમાં ન આવે ‘ગૂંજાતી’ જણાવે છે કે આ-જોડ રંગેઈમાં જીએ ને મોદેથી ગાયડે, તેનો ને કોઈ ઉતારો કરે તો તેવડે મોટો સમદ થાય ને અથો તેમના શિષ્ય ઘેરવાબાદએ ઉતાર્યા છે. તેની માદી તેમણે આખા પ્રમાણે નીને ઉતારી ઇ

દયારામકવિકૃત ગ્રંથો.

- ૧ કલેશકાંડાર.
- ૨ પુષ્ટિપથરહસ્ય.
- ૩ અકળચરિત્રચંદ્રિકા.
- ૪ સિદ્ધાંતસાર ગ્રંથ.
- ૫ વિગ્નમિતિલાસ ગ્રંથ.
- ૬ પ્રમેયપચાત્ર તથા સ્વાંતકરણ સમાધાન.
- ૭ બ્રાહ્મણ ભક્ત વિવાદ નાટક.
- ૮ ક્ષમાપરાધધોડશી.
- ૯ રસિકવલ્લભ ગ્રંથ.
- ૧૦ મનમતિસંવાદ.
- ૧૧ શ્રીયમુનાસ્તવન. (૭૬ છુ-જગી)
- ૧૨ શ્રીપુરુષોત્તમપંચાગ.
- ૧૩ શ્રીકૃષ્ણયજ્ઞોત્રશતનામચિંતામણિ.
- ૧૪ શ્રીવૃંદાવનવિલાસ.
- ૧૫ વસ્તુવૃંદનામદીપિકા.
- ૧૬ શ્રીભાગવતઅનુક્રમણિકા.
- ૧૭ શ્રીગીતામાહાત્મ્ય.
- ૧૮ શ્રીકૃષ્ણનામાવળિ.
- ૧૯ શ્રીહરિભક્ત ચંદ્રિકા.
- ૨૦ પ્રસ્નોત્તરમાલિકા.
- ૨૧ મન્નવિલાસામૃત ગ્રંથ.
- ૨૨ શ્રીકૃષ્ણસ્તવનચંદ્રિકા.
- ૨૩ પ્રબોધબાવની.
- ૨૪ શિક્ષા તથા પરીક્ષા પ્રદિપ ગ્રંથ.
- ૨૫ શતસૈવા.
- ૨૬ દશમઅનુક્રમણિકા.
- ૨૭ પદ્યકવ.

- ૨૮ પ્રેમરસગીતા.
- ૨૯ રૂકિમણીવિવાહ.
- ૩૦ સલભામાવિવાહ.
- ૩૧ રસિકરંજન.
- ૩૨ સ્વરૂપતારતમ્ય ગ્રંથ.
- ૩૩ પિંગલસાર ગ્રંથ.
- ૩૪ આનુરચિત્તવિલાસ.
- ૩૫ કૌતકરત્નાવળિ.
- ૩૬ અનભેદનુ આખ્યાન.
- ૩૭ ચિંતામણિ.
- ૩૮ શ્રીભાગવતનું માહાત્મ્ય.
- ૩૯ હરિભક્તારત્નમાળા.
- ૪૦ મગળાનંદમાળા.
- ૪૧ ભક્તિપોષણ ગ્રંથ.
- ૪૨ વિશ્વાસાગત ગ્રંથ.
- ૪૩ શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્યમાધુરી.
- ૪૪ પ્રસ્તાવિપિયૂષ.
- ૪૫ શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્યમંજરી.
- ૪૬ સ્વભાષારપ્રભાવ ગ્રંથ.
- ૪૭ શ્રીગુરુપ્રભાવચંદ્રિકા.
- ૪૮ શ્રીકૃષ્ણનામરત્નમાલિકા.
- ૪૯ શ્રીકૃષ્ણનામામૃતધ્વનુલલુ.
- ૫૦ શ્રીકૃષ્ણનામામૃતધારા.
- ૫૧ વિનયબત્રીશી.
- ૫૨ અષ્ટપટરાણીનો વિવાહ.
- ૫૩ આંતિભજન.
- ૫૪ શ્રીકૃષ્ણનામચંદ્રકળાસ્તોત્ર.
- ૫૫ શ્રીહરિભક્તા—
- ૫૬ કાળજ્ઞાનસારાંશ.
- ૫૭ મૂર્ખલક્ષણાવળિ.

આ શિવાય બીજા અંચ નીચે પ્રમાણે જાણવામાં આવ્યા છે. ચિંતાચૂડ,
ગુરુશિષ્યસંવાદ, અંતઃકર્ણસમાધાન, અનુભવમંજરી, અને પ્રેમમંજરી.

તેમણે કરેલા બધા અંચ કંઈ મોટા નથી; કેટલાક તો માત્ર બે ચાર
પૃષ્ઠના જોવામાં આવે છે. તેમણે છેલ્લો અંચ પ્રત્યોત્તરમાલિકા નામનો પાં-
ખ્યો હતો, જેનું પૂર ચાર હજારનું કહેવાય છે. એ અંચ અધુરો રહી ગયો છે.

દ્વારાશમે ઉત્તરાવસ્થામા બાર વર્ષ સુધી બિમારી ભોગવી હતી, અને તે
વખત તે માત્ર અચ્છર દૂધ પીને રહેતા એમ કહેવાય છે. તેમને મૂત્રકમ્પૂનો
મોટો વ્યાધિ હતો. કવિ નર્મદાશંકર લખે છે, કે તેમને પાંચ આગર હતા.
ગુદે ત્રણ બગદર, તાવ, પરમિયો, સારણગાક ને અંતરગળા. કેવા ભયંકર
વ્યાધી!! એમ છતાં કહે છે કે તે બિલકુલ દવા કરતા નહીં. બ્યારે કોઈ દવા
કરવાની સલાહ આપે, ત્યારે તે કહે કે, એ તો દેહના ધર્મ છે, તે દેહને પીડેજ.
આટલી પીડા છતાં, બ્યારે તજુરો લઈ ગાવા મચે, ત્યારે જાણે કોઈ જાતની
દુખ ન હોય. તેમ તે આખી રાત આનંદમાં ને એકી પલાંડીએ કાઢે. ગાયન
બધ કર્યા પછી પાંચ સાત વાર લાગલગત પેસાળ પાણી સાફ જલું પડે.
ને પછીથી તે થાકીને સોય થઈ પડે. આવી બિમારીમાં રતનબાઈ સોનારણે
જેવી તેમની ચાકરી કરી છે, તેવી પરણેલી પત્નીઓ પણ કવચિત્તજ કરતી
જોવામાં આવે છે.

કવિએ ઈશ્વર શિવાય કોઈ મનુષ્યની પ્રશંસા કરી નથી, તેમ તેમણે કો-
ઈ આગળ હાથ ધર્યો નથી. એમ છતાં લોકો તેમને ધણી ભેટ કરતા. પોતે
ખાયાપીવામાં શોખી હોવાથી તે પાત્ર તેમને કંઈક વધારે ખરચ થતું. વળી
અનેક જત્રાઓ કરવામાં ખરચ થયું હોય તે, તથા પોતે જીવતક્રિયા કરી રૂપિ-
યા ચાર હજાર ખરચેલા તે જોતા લોકોએ તેમની સારી કદર યુક્તી હશે એમ
લાગે છે. કવિનું શરીર ગૌર, પાનજી ને દેખાવડું હતું. તે ટીપે ચૂંવે એવા કમ્પે-
બલ રંગની સાકોદરીઆ ઘાટની પાંધડી, મજમલના ઝીણું અગરખાં, ને નાગ-
પુરી ઘાંતિવાં પહેરતા. સાધારણ માણસ કરતાં લગભગ બમણો આદાર એ-
મને હતો એમ કહેવાય છે, અને તેથી તેમનો બાધો મજબૂત હોયો. જોઈએ,
એવું અનુમાન થાય છે.

તેમણે અંતકાળે કરેલી કવિના ધણી બેધિક છે. “ ગરજ પડ્યો છું રે
ધીરેરિ ” વગેરે જે પદો ગાયાં છે તે એ મહેનાં છે. કદાચ પોતે ગુનરેલી ઉદ્ધ-
ત શંદગીનું નેમને એ વખતે જાન ગયું હશે. માંદગીના વખતમાં તે એકવા-

૨ પોતાના મોં આગળ પડેલા ઢેખાળા સામુ જોયા કરતા હતા, તે જોઈને પા-
સે બેઠેલાએ પૂછ્યું, એમા શું જુવો છો? કવિએ કહ્યું, મૂળે આખી ઈટ હતી,
તેની અથડાઈ કૂટાઈને આવી દશા થઈ, તે ઉપરથી મને વિચાર થાય છે કે,
મારી કવિતાની પણ પાછળથી આવીજ દશા થશે; કેમકે નકલ કરનારા અર્થ-
નો અનર્થ કરી નાખશે, તથા મારી કવિતા યથાર્થ સમજનારા પણ કવચિત્
મળશે. આથી મને દિલગીરી થાય છે

દ્યારામે સ વત ૧૯૦૮ માં એટલે સને ૧૮૫૨ મા દેહ મુકી.

દ્યારામે પોતે લખેલું પુસ્તક તથા પોતાનો તબીબ શિષ્ય વસતરામને
ત્યાં છે કવિની અસલ છબી રતનબાઈ મોનારણ પામે હતી. તે બાઈ તેની
નિત્ય પૂજા કરતી. એ છબી કયા ગદ્ય તે જાણવામા નથી. તેમના શિષ્ય ર-
ણછોડને ત્યાં જ છબી છે, તે અસલ નથી, પણ અસલ ઉપરથી લેવાયલી ન-
કલ છે, એમ કહેવાય છે.

ગ્રંથવિવેચન.

ગૂજરાતી ભાષાના ઉત્તમ કવિઓમાંના દયારામ પણ એક છે. તેમણે ગૂજરાતી ભાષામાં જે અતિ સુરસ કાવ્યરૂપ પદ, ગરબીઓ, વગેરે લખ્યા છે તેથી તે એટલા પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા છે કે તેનાથી કોઈ પણ ગૂજરાતી ભાષ્યે-અન્યથો હશે દયારામની વાણી મધુર અને ચિત્તાકર્ષક છે. તેણે ટેટલાંક કાવ્યો પણ લખેલાં છે અને તેમાં શૃંગાર એવો ઉત્તમ રીતે વર્ણવ્યો છે કે જ્યાં આપણે તેના બક્તિભોધક્રમો જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને કાંઈક વિરમ્ય લાગે છે. તેમણે કેવળ શૃંગારનાજ અંથો લખ્યા છે એમ નથી, પણ પ્રસ્તુત રસિકવલ્લભ વગેરે ભક્તિ માર્ગના પણ અંથો લખ્યા છે. જેમાં શૃંગારની છાયા પણ નથી, નથાપિ તે કૃષ્ણ રાધાનો શૃંગાર વર્ણવતા હોય તેમાં જેવી તેમની વાણી પ્રિય લાગે છે તેજ પ્રમાણે આ રસિકવલ્લભ અને પ્રુષ્ટિપથરહસ્ય વગેરેમાં પણ તેમની વાણી પોતાની સ્વાભાવિક મધુરતા તજી દેતી નથી ! દયારામભાઈ વલ્લભાચાર્યના મતના મરજનદી વૈષ્ણવ હતા તેથી આશ્ચર્ય પૂર્વક પોતાના મતનું પ્રતિષાદન કરે એ દેખાઈતું જ છે. અને તેમના સ્વભાવની કૃષ્ણતા, દૃઢતા, હક, મતામ્રહ, વગેરે કવિના ચરિત્રને લગતા ખાસ ગુણોનું સ્વરૂપ પણ તેમના જીવન કાવ્ય અંથો કરતા આવા અંથોમાંથીજ વધારે સંગ્રહ રીતે બાધી શકાય છે. ખરા કવિઓ બહુધા સ્વતંત્ર અને નિઃપૃહી હોય છે. તેઓએ કવિતા રચવી એ તેમના પોતાના આનંદને અર્થ છે અથવા એવો તેમનો સ્વભાવ છે. તે છદોગદ્ધ લખે, રાગળદ્ધ લખે, ગદ્યમાં લખે કે વ્યાખ્યાન માગ કરે, પણ તેની વાણીમાંથી કવિતાની અમલૃતિ નાશ પામતી નથી. પણ જે પ્રસાદિત કવિ ન હતા ધન, માન, કીર્તિ, વગેરેની લાલચથી જે કવિતા કરે છે તેમની કવિતામાં નેવો અમલકાર ભાગ્યેજ હોય ! ગમ્મગ્મોની બિરદાવણિ કે પ્રશસ્તિ લખનાર કવિઓ લોકરંજનપદ્ધતિના અપવાદમાંથી બચી જાય છે, કેમકે તેમની કવિતાનો તે મુખ્ય વિષય નથી પણ કાર્યવશાત્ તેઓ તેમ કરતા જાણ્યા છે. દયાગમે તો કોઈની સ્તુતિ કરીજ નથી પણ માત્ર સંપાદકો જે પોતાના ઉપાસ્ય દેવ તેમનો મંજોગ વિપ્રલબ વગેરે વહાને મા-

ક્યા પછી વૈષ્ણુવતની પુષ્ટિ તથા ઉપદેશને અર્થે ૬૯ કમ્ભર બાંધીને રસિકવલ્લભ વગેરે અથો લખ્યા છે. આ અથોગા શું છે તે આપણે હમણા જોઈશું, તે પહેલાં એટલું કહેવું જરૂરનું છે કે કાવ્ય તરિકે નિરીક્ષા કરવા જેવું એમાં વિશેષ નથી; જો કે છદોબદ્ધ વાણી છે અને તે કવિના મુખની છે તેથી તેમાં તેની સ્વાભાવિક મધુરતા, કવચિત્ શબ્દ અને અર્થના અલંકાર, દેવ વિષય, રતિભાવનું વર્ણન, નગરાસ્તિ વર્ણન, ગુરનો મહિમા, શિષ્યનો વિનય, ઇત્યાદિ તો દષ્ટિએ આવશેજ, તથાપિ એને કાવ્ય વર્ગમાં મૂકવો કે કેમ એ વિચારની વાત છે.

વૈષ્ણુવ અપ્રદાયના કોઈ ભક્તને આ અથ જોમ પ્રીતિકર થશે તેમ ખીજને-તેથી વિરૂદ્ધ મતવાળાને પણ તે ઘણે દરજ્જે પ્રીતિકર થશે એમ આ અથ જોઈ અમે કહી શકીએ છીએ. કેમકે કવિએ પોતાનો મન પ્રતિપાદિત કરવાને જે જે યુક્તિઓ અને પ્રમાણની યોજના કરી છે, પ્રતિપક્ષીની યુક્તિઓનું ખડન કર્યું છે, જેનું નિરાકરણ કરતાં પોતે ગચ્છાધિપ્ય તેને યુક્તિ પુર મર ઉડાવ્યું છે, એ સર્વમાં કવિની કારીગરી રમૂજ સાથે મનન કરવાને સાહિત્ય આપે એવી છે, જો કે કવિએ પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતજ સત્ય છે અને ખીજનો અસત્ય છે એ વિશે મન આપવાથી અમે વેગળા રહીએ છીએ. બુદ્ધિ આ રસિકવલ્લભમાં વેદાન્ત મતનું અથવા ખરી રીતે કહીએ તો વેદાંતના જે જ્ઞાનનો ગુપ્ત વેદાંતીઓ ઉપટે ઉપયોગ કરી ઉભયતો ભદ્ર થઈ જાય છે તેનું ખડન કર્યું છે. વેદાંત જેવા વાદના મહન વિષયનું ખડન કરી શુદ્ધાદિત નામથી ઓળખાતા દ્વૈત માર્ગનું આવા નાના અથમાં સ્થાપન થાય અને તેમાંથી કાંઈ પ્રશ્નો ન ઉદ્ભવી શકે એ ન માનવા જેની વાત છે, પણ શ્રીવલ્લભાચાર્યે તેવા અથો લખ્યા છે તેના આધારથી કે પછી કવિની સ્વન દ્રષ્ટનાથી મમથને અનુકૂળ આ અથ કવિએ રચ્યો તે સારો વખણાયો હશે એમાં શક નથી.

અંયનો વિષય ધર્મને લગતો છે, માટે તેનું વિવેચન કરી અમુક નિર્ણય કાઢી આપવો એ કામ વિવાદ ઉત્પન્ન કરનારું છે, તોપણ એટલું તે કહેવું નિરપેક્ષગી નહિ અણાય કે જે પુરોગાની શુદ્ધિ તત્ત્વજ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરી શકતી નથી, અથવા પ્રવેશ કરી સહે છે તો તેમાંથી કાંઈએક ૬૯ નિર્ણય ઉપર

આવતી નથી, અથવા આવે છે તો તે પ્રમાણે પોતાનું વર્તન રાખી આત્મહિત કરી શકતી નથી, તેમને ઇશ્વરભક્તિ કરતા વધારે શ્રેયઃકર બીજું શું છે ? ભગવદ્ગીતામા પણ તત્વવેત્તા બ્રાહ્મણ મહાત્મા કહે છે કે, “ અવ્યક્તાદિગતિર્દુ સ્વદેહવાદ્વિસ્વાપ્નતે—અવ્યક્ત ગતિને પ્રાણીઓ દુ ખે કરીને પ્રાપ્ત કરી શકે છે ” અર્થાત્ જે વસ્તુ સ્પષ્ટ જેવા જાણવામા આવતી નથી તેને વિશે ચિંતની વૃત્તિઓનો આરોપ કરીને અથવા તદ્દ્રૂપ થઈને સ સારના વિષયોમા મનથી ઉદ્ભવ રહેતું અતિ દુષ્કર કાર્ય છે સાધ્યજ્ઞાનની આ વાત કહી, યોગધર્મ પણ અતિ કઠણ છે પ્રાણાયામાદિ પ્રદાનથી મનની એકાગ્રતા કરી તેને ચિત્ત કરવામા જે ક્ષેત્રે તે સહુ ડોહ જાણે છે ત્યારે આસ્તિક મનુષ્યે ક્યા પોતાની શ્રદ્ધા સ્થાપન કરી ? એજ બ્યાસમહાત્મા ભાગવતમા કહે છે કે, “ સ્થિતપ્રજ્ઞઃ સદેહઃ સિદ્ધિર્નિચિહ્નોત્તેજસઃ શ્રેયામિત્રજલસત્ત્વતનોર્નૃનાસ્તુ—જગત્ની સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ અને લય રૂપ કાર્યને વિશે એકજ ચિન્મયતત્ત્વ હરિ, બ્રહ્મા અને હર, એના નામ ધારણ કરે છે, તેમથી જે સત્ત્વભૂતિ તત્ત્વ હોય તેના ઉપામનથી—તેની ધ્યાનધારણાથી—નેનેવિશે અનન્ય પ્રેમ રાખવાથી કલ્યાણ થાય છે દયારામે એજ સિદ્ધાંત સ્થાપિત કર્યો છે અને નિષ્પક્ષપાત બુદ્ધિએ જોનારી તે કોઈ શાસ્ત્રને કે મતમાગને નિરોધી નથી જે કે તેમા અદ્વૈત વાદનું ખડન કર્યું છે, પણ તેનું તાત્પર્ય એમ નીકળે છે કે આવેજ અદ્વૈતમાર્ગને માર્ગ માનવો હોય અને પછી “ અહમ્બ્રહ્માસ્મિ ” થઈને યથેષ્ટ આચરણ કરતો હોય તો તે સર્વથા નિઃશય છે વેદાંતના આચાર્યો પણ એવા વિપરીત ચાલીને નિઃદેશ છે.

રમિત્રવલ્લભના આર મમા કવિ વલ્લભ મતાનુયાયીને ઘટે તેવું મ ગણા. ચરણ કરીને પગી નવ પદ સુધી તીર્થયાત્રાનું વર્ણન કરે છે તે પોતે નાનપણમા અનેક તીર્થ ક્યા હતા તેનું સ્મરણ કરી કરીને તેણે સક્ષિપ્ત તીર્થયાત્રા વર્ણી હોય એમ જણાય છે દશમા પદમા તીર્થ યાત્રા કરીને આવેલો શિષ્ય વૈષ્ણવ ગુરુને મળે છે અને પૂછે છે કે હે ગુરુ ! આસતિક કલ્યાણ કેવી રીતે થાય ? ગુરુ ઉત્તર આપે છે કે પરમેશ્વરને પૂજવાથી—ભજવાથી. ત્યારે શિષ્ય પૂછે છે કે પરમેશ્વર કેટલા છે ? ગુરુ—એક જીજ્ઞા દેવો છે તો ખરા પણ તે હરિથી નમળા છે માટે તેમને ન પૂજ્યા, આ સિદ્ધાંત બતાવનામા દયારામ બાઈ જીજ્ઞા દેવોને નિ દતા નથી પણ મર્મનો જ્ઞા એકજ ઇશ્વર છે અને

પૂન્ય છે એમ જાણાવી આપેછે. વળી અનેકને વિષે સમાનપણે પૂન્ય બુદ્ધિ ગણવાથી મનની ધૃતિઓ અનેક તરફ વિખરાયલી રહેવાથી મનની દૃઢતા ટકી શકતી નથી અને કેટલાક મનુષ્યત્વને ઉપયોગના ઉત્તમ ગુણો નાશ પામેછે. એકાગ્રતા સંપાદન કરવી એ જે ધ્યાનનો મુખ્ય હેતુ તે પણ એથી નાશ થાય છે અમ્મુ હવે ૧૦-૨૬ સુધી પદમાં સાકારવાદ વગેરેનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, પદ ૨૭-૩૨ સુધીમાં અભેદવાદનું ખડન વગેરે વર્ણ્યું છે. પદ ૩૩ માંમાં વિવર્તવાદનું ખડન છે. પદ ૩૮ માંમાં અભેદવાદના ખડનનાં અનુમાન કર્યા છે, તે વાચનારને બહુ ગમ્મત આપે એવા છે. પદ ૪૨ માંમાં અદ્વૈત વાદનું ખડન છે પદ ૫૭ માંમાં ભક્તિનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે અને ભક્તિની શ્રદ્ધાવાળાએ તે અવસ્થા જાણવા જેવું છે. એમાં જે ક્રમ ભક્તિ પ્રાપ્ત કરવાને બતાવ્યો છે તે અતિ ઉત્તમ છે પદ ૬૯ માંમાં ભક્તિની પ્રાપ્તિનો ઉપાય બતાવ્યો છે. તે પદ ૮૬ માંમાં ' દર્શનમર્શિત્વાવગમ ' એવા વેદના મહાવાક્યનો અર્થ કરી એમ પ્રતિપાદિત કર્યું છે કે સદા અને કૃષ્ણ જે રૂપની એકતા સ્વયં કરનાર એ વાક્ય છે. ત્યાર પછીના પદમાં ચમુના, ગોપી, તિલક, પ્રસાદ, તુલસી, ચરણામૃત, નૈવેદ્ય, ગોપીચંદન, વગેરેનો મહિમા વર્ણ્યો છે. પદ ૯૬-૧૦૩ સુધીમાં ઇશ્વરનું કર્તૃત્વ, અકર્તૃત્વ, અન્યથા કર્તૃત્વપણું સિદ્ધ કર્યું છે. પદ ૧૦૪ માંમાં બંધુએ કેથી રીતે ઉપાસન કરવું વગેરે વૈષ્ણવને ઉપયોગી આચારનો મુક્તેષમાં સંગ્રહ કર્યો છે. પદ ૧૦૫-૧૦૬ માં વૈષ્ણવભક્તના દોષ કોષ્ટકને જોવા નહિ એ અર્થનું પ્રતિપાદન છે. દયાગમને વિષે કોઈ દોષાંગેપૂ ને વખને કરતા હશે તેમનું સમાધાન કરવાનો અથવા ણીજાઓના કહેવાથી પોતાના મિત્રોની પોતાને વિષે દુર્બુદ્ધિ ન થાય એવા હેતુથી પદ ૧૦૬ કોષ્ટકમાં ' દરિદ્ર દોષ ' એવો દોષનો વિભાગ પાડી દોષાંગેપથી બચવાનો યત્ન કર્યો જણાય છે. આ માત્ર અટકળ છે અને તેટલા ઉપરથી દયારામે પોતાનો બંધાવ કરવાને એ પદ ૩ થમાં દાખલ કર્યું છે એમ કહી શકાતું નથી, પણ દયારામ કોઈ પ્રકારથી પણ દૂષિત હોય તો આ અનુમાન ખરું કરે એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે. પદ ૧૦૭-૧૦૮માં ઉપમહાર કની સમિત્વલ્લભ ગ્રંથ પૂરો કર્યો છે આ ૩ થમાં એકો આઠ પદ છે અને દરેક પદમાં જે કહી ચોપાઈની અને છ કહી દાખની મળીને આઠ કહી છે. એકદલ પદમાં નવ કહી યોગ્ય છે. કવિની પાંચસનામાં કોઈ સ્થળે માત્રાભાગનો ભંગ થતો નથી. કોઈ દામે અન્ય

મતિ ન મ જાણાય છે તે પણ ત્વરાથી લખી ઝઢેલા પદ્યને લીધેજ છે અને તે આમારે અને વિગે દો નહિ પણ તેની મહાશક્તિના દટાત છે

આ પુસ્તકમા દયાગમભાઈનો બીજો એવોજ પુષ્ટિપથરહસ્ય નામે અથ મમાયનો છે પુષ્ટિપથ(વક્ષ્યમ પ્રદાય)તે સુ ? એનું ખરૂં રહસ્ય એમા બતાવ્યું છે એ પથ મળ્યે આજના મમયમા ઘણી વિરૂદ્ધ વાતો ચચાય છે એટલે આ અંથનું વિવેચન કરી દોરાદોરા દર્શાવના અમે ઉચિત ધારતા નથી

પુષ્ટિપથરહસ્ય પછા મિછીનું સીમત લેવામા આ યુ છે એ સીમત સ્ત્રીઓ ॥ સીમત ત્રસગે સ્ત્રીઓને માવા લાવ્યું છે તેમ બીજા વાચકારને પણ સીમત મમના રીતિ રિવાજની ખાહતી મળે તેનું છે

સારખાંડ દયાગમભાઈ કૃત પ્રત્નોત્તરમાગ નામે એકસો આઠ પ્રત્નોત્તરનો નાનો અથ દાખલ કર્યો છે એ પ્રત્નોત્તરે એવા તો સરસ છે કે તેના જેટલા વખાણુ કરીએ તેટલા થો । છે એ વ્યવહાર અને પરમાય બંને શીખવે છે એમા મોઢ મોઢ હામે ધમઅધાને તથા તે વખતના લોકાનુનાને આનુમરીને વચના લખ્યા છે તથાપિ તે સારા છે એ અથ સેટેનો હોનાથી જરૂર પડી ત્યા વાંચનાર મૈ સતી આવ અથ આખ્યા છે નમ કરી નથી

એ પછી પુરોત્તમપચાગ એટલે પુરોત્તમ શ્રીવલ્લભ, રામિગ મજબકત અને શિદ્ધન, એમ ॥ દરેક ॥ એ સાઆઠ નામ છદમા રૂપ્યા છે છેરો વ્યારામકૃત પરચુરણુ સગસ્યાઓ તથા મો નમુનામાટે આખ્યા છે

આનીગીતે સત્રીત દયારામ ભાઈના આ પુસ્તકમા શૃંગાર સબધી મવિના સભાગથી વર્ણ છે એ કવિએ નહિં લો શૃંગાર મોઢ કાઢ નાગ કોઠા મૂળીને હવી જાય છે અને આ પુસ્તકમાજ અચુક વર્ગોનેમાટેજ નહિ પણ સરને માટે છે તેથી ૧૬ બુદ્ધિવાળા થેના શૃંગારને તેમા જગા ન આપરી એ સાર છે એમ સુઝ વાચનાગ ધારશે આ અથમાથી વાચકો વ્યાગમનુ અનન્ય ભક્તિ મિત દૃઢ અદ્વાણુપાત્ર પ્રતીન થયાપિ ॥ રહેને નહિ અને જનમ આમા હમણુ હમણુ જે ધમઅદ્વા ગમાડોગ થયા પડી છે તેને આ દયારામભાઈની વાંચિવાનમય છતા રમિષ સાદી ૧૦ મનોરજક મિત્તાથી મર્ઠ અમે નાબ થગે એમ અમારૂં ધા વુ છે

શ્રી જગદીશ્વરાય નમઃ

દયારામકૃત.

રસિકવલ્લભ.

રાગ સામેરી.

મથમન પ્રાણુ શ્રી ગુરૂ પાય છ, વાંલે વંદુ શ્રી વ્રજરાય છ;
અષ્ટ સખા વંદુ હરિષ્ઠ્ય છ, રસિકશિરોમણિ કવિકુળભૂપ છ. ૧
મુજને જાણી સહુ નિજ દાસ છ, મુજ હૃદયામાં પૂરો વાસ છ;
મુજને ભાસે નિજ પ્રભુપ થ છ, રચુ રસિકવલ્લભ શુભ અથ છ. ૨

ઢાળ.

આ ગ્રંથ રચના કરેછું, ગુરૂ શિષ્ય સવાદ કરી;

જેમાં ખંડન માયાવાદ શુદ્ધ દૈત પ્રતિપાદન ભરી. ૩

૧ રાગ સામેરી-છેવટની 'છ' બાદ કરતા 'ચોપાછ' છે. વાંલે-વાહાલ-થી. વ્રજરાય-કૃષ્ણ. અષ્ટસખા-સુરનામ વગેરે આઠ પરમ ભક્ત થઇ ગયા છે તેમને અષ્ટ સખા કહે છે. રસિકશિરોમણિ-સપ્તમી તત્પુરુષ, અષ્ટ સખાનું વિશેષણ કવિકુળભૂપ-કવિઓના કુળના રાજા-અર્થાત્ સર્વોત્તમ કવિરૂપ. અષ્ટ સખાનું વિશેષણ. અથવા હરિષ્ઠ્ય અષ્ટ સખા, રસિકશિરોમણિ પુરુષો અને કવિકુળભૂપ એવા બીજા પુરુષો એ સર્વને હું પ્રથમ પ્રણામ કરે છું.

૨ રસિકવલ્લભ-રસયુક્ત અને તેથી પ્રિય. અથવા રસિક-રસર પુરુષો-ને વલ્લભ.

૩ ઢાળ-ઢાળનાં પેહેલાં બે ચરણ હરિગીતનાં છે, તથા બાકીનાં ચરણ ૨૬ માત્રના શંકર છંદનાં છે. માયાવાદ-જગતનું કારણ અનિર્ણયનીય (જેને સત્ કે અમત્ એ માંથી એકે રૂપે કહી શકાય નહિ એવી) માયા છે એવો વાદ કરનારા વેદાંતી વગેરે. શુદ્ધ દૈત ધન-જે અથવી રચના શુદ્ધ દૈતમતના પ્રતિપાદનથી ભરેલી છે કર્તા અને કાર્ય, સ્વામી અને સેવક, જીવ અને ધ્વજ, ઈત્યાદિ દૈત (બેનુ જોડું) કહેવાય છે. બેની એકતાને દૈત કહે છે.

જેયકી સહુ સદ' ઢળે, સિદ્ધાંત સૂધું ભાસે;	
પડે પ્રતીતિ પર્વતપ્રાચે, [નિશ્ચે] અમાણુ પ્રાંતિ નાસે.	૪
હોય પ્રકટ ભક્તિ પ્રેમ, શ્રીગિરિધર વસે ઉરમાંય;	
નિજ કરી કરુણાદૃષ્ટિ ભાળે, સહજ જાણે બાંધ.	૫
એવુ કથન હુ કરે છુ, શ્રીગુરુ કૃપણુ પ્રતાપ;	
સ્થાપન સગુણુ સાકારનુ, હરિ વિશ્વ કરતા આપ.	૬
નિત્ય ધર્મ સેવક સ્વામીનો ઐક્યતા નહીં કો કાળ;	
ધત્યાદિ વર્ણન કરીશ સરળ, જેમ સમજે બાળ.	૭
ગ્રહી શાસ્ત્રમત ઇતિહાસ અદ્ભુત, યુક્તિ સહ દૃષ્ટાંત;	
જે સુણ્યેથી જન દયાપ્રીતમ, કૃપણુ પદ રહે ચત.	૮

પદ ૧ લું.

રિાખે પૂછયુ શ્રીગુરુ પ્રત્ય જી, ક્યમ ભમતી રહે મારી મત્ય જી;
કૃપા કરી તે મુજને કહિયે જી, શર્ણુગત છું નિજનો લહિયે જી. ૧
મેં અવલોક્યા છે બહુ ગ્રથ જી, તેથી ન ચોટ મન એક પથ જી;
હુ વચ્ચેયો દાપ ન ધરશો જી, પૂછી સાધેલુ કોધ ન કરશો જી. ૨

૪ મધુ-સીધું. પ્રતીતિ—વિશ્વાસ પર્વતપ્રાચે—પર્વત સરખી અચળ.

૫ નિજ કરી—ખાતાનો કરીને કરુણા દૃષ્ટિ (એ). સહજ ઈ—સહેજ બાપ જાણે—સહાય કરે

૬ સગુણુ—દીનબધુલાદિ ગુણુ સહિત. સાકાર—આકાર સહિત અર્ધાનુ ઈશ્વરના સગુણપણાનું તથા સાકારપણાનું હું આપન કરીશ. (જે) હરિ આપ—પોતે નિશ્ચિના કરી છે

૭ સેવક સ્વામીનો ઇ—સેવ્ય સેવક ધર્મ નિત્ય છે—અનાદિ અને અનંત છે મનનન કે એક સેવક અને બીજા સેવ્ય એ વિધિ અનાદિથી ચાલ્યોજ આ-વે છે એકવતા—પ્રક્રમેવાદિતીયગ્રહણેદવાનાસ્તિકિચન । ઈત્યાદિ જીવ પ્રજાની એક-તા પ્રતિપાદન કરી છે તે વ્યર્થ નથી

૮ અદ્ભુત—યુક્તિ (અનુમાનાદિ)નું વિશેષણ ચત—મન. દયાપ્રીત-મ—દયાગમના પ્રીતમ—પ્રિયતમ કૃપણુ.

૧. પ્રત્ય-પ્રત્યે. રહે—અટકે. મત્ય-મતિ. શર્ણુગત—(શરણુ + આગત) શરણુ આવેયો. નિજનો—ખાતાનો. ૨. અવલોક્યા—જોયા. વચ્ચેયો ઇ—હું

ઢાળ.

- મન ક્રોધ ઉપજે એવું, અવળું પૂછવું પડશે ખરું;
તે વિના શ્રમ ભાગે નહિ, માટે પ્રથમ વિનતિ કરૂં. ૩
- મેં સંગ કર્મઃ બહુ કર્યા, સન્યાસી યોગી અત્ય;
તેથી તમારા વચનમાં, સશય રહે કહું સત્ય. ૪
- આપે કથા અદ્ભુત કહી, મેં શ્રવણ કીધી સાર;
તે તદપિ ઉરમાં નવ ઠરી, ત્યાં સશય સભર વિકાર. ૫
- જ્યાં લગી સંશય ત્યાં લગી, પ્રભુ ! સદૃશ થાય ન ધર્મ;
તે માટે નિઃસ દહુ થાવુ, શ્રીગીતા ભાષ્યો મર્મ. ૬
- ઉપદેશ માત્રજ આપથી, પાઞ્ચો પૂર્વ ગુરુશય;
સમજ્યો ન અસિદ્ધાંત પૂરું, જે ન કહ્યું ચિત્ત જાય. ૭
- દયાપ્રીતમ દાસ નહિ સંગ, (જે) સિદ્ધાંત સમજી સત્ય,
એવી દશામાં તીર્થ કરવા, ગયો * કાચી મત્ય. ૮

વચનેશો-ધર્મ માર્ગમાથી ખરી ગયેશો છુ માટે માગ ઉપર દોષ ન ધરજો-ન આરોપશો. પૂછી ઈ-મેં જે જે સાધ્યું છે તે તે કાઢને પૂછી પૂછીને માગેયું છે, માટે માગ ઉપર દોષ ન કરજો.

૪ કર્મઃ-કર્મવાદી-યજ્ઞયાગાદિકમાજ પરમાર્થ માનનાર. અત્ય-અતિ. ૫ સંશય ઇ-કેમકે ત્યા સંશય રૂપી વિકાર સભર બરેલા છે.

૬ શ્રીગીતા ભાષ્યો મર્મ-બ્રહ્માવદ્ધ્યાનશ્વનશ્ચાત્માવિવરણિ. નાયલોના-સ્તિનપોનસુલ્લંકશયાત્મન. ॥ (બ૦ ગી૦ અ૦ ૪). ૭ પૂર્વ-પૂર્વે સ્વસિદ્ધાવ-વલ્લભી સંપ્રદાયનો મિદ્ધાત. જે ઈ-જે ન કહ્યું ત્યા માર ચિત્ત જાય કેમકે હું સિદ્ધાત સમજ્યો નહોતો.

૮ દયાપ્રીતમ ઈ-દયારામના પ્રીતમ (કૃષ્ણ)ના દામનો પાણ અને સંગ નહોતો કે જેવી સત્ય સિદ્ધાત હું મમજી રાકું. એવી દશાના કાચી મતિ-નો હું તીર્થ કરવા ગયો.

* આ પદના છેલ્લા ચરણથી તેમ દ્વેષે પછી જે પદ આવશે તેના મળ વ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે દયારામે આ ગ્રંથ પોતાના વીતક નરીકે લખ્યો છે અને તેમા ગિપ્યને ઠામે દયારામ પોતે આરોપિત થયાછે.

૫૬ ૨ જી.

વિના વિવેકે જ્યાં ત્યાં રાયું છું, જે સુણું તે જાણું સાચું છું;
 ભ્રમ ચક્રોળે ચડ્યું ચિત્ત મારું છું, નિશ્ચે ન થયું આ એક સારું છું. ૧
 એમ ભ્રમ્યો હું દ્વાદશ વર્ષ છું, તીર્થ કર્યા પણ હૃદય ન હર્ષે છું;
 હજી લગી નિશ્ચે નથી એક ઇષ્ટ છું, સહુ પથ સરખા ન એકો મિષ્ટ છું. ૨

ઢાળ.

તો મિષ્ટ લાગે મનથી, નો નિશ્ચય આવે એકમાં;
 સહુ વાતમાં ભ્રમ રહે છે, સમજી ન સત્ય વિવેકમાં. ૩
 પરિપૂર્ણ જ્ઞાની ભણે કે, સમજવવો ભણ મુગ્ધ;
 અધ-બળ્યો મુધરે નહિ, જ્યમ મુધરે ન વચ્ચું દુગ્ધ. ૪
 નથી અધમ ઉત્તમ પરીક્ષા, મન થયું માટીની ડલી;
 મધુ મૂત્ર વા જળ કૂપ નદી, સહુ સ્પર્શથી જાળજ ગળી. ૫
 શિવ શક્તિ ગણપતિ રવિ હરિ, ગુણ સાંભળ્યા જ્યાં જેહ;
 તે વિશ્વકર્મા કદા છે, આદિ અનાદિ તેહ. ૬
 તે વચન સર્વે વ્યાસનાં, મિથ્યા ન કોઈ કે'વાય;
 તેથી નિર્લુપ થાય નહિ એક, સદા મન ડો'જાય. ૭
 એવી દશા છે માહરી, મેં પ્રકટ કર્યો ગુરુશય;
 તમે દયાપ્રીતમના પ્રિયે, કહી શીશ મૂકું પાય. ૮

૧ ભ્રમ ચક્રોળ-ભ્રમરૂપી ચક્રોળ (ચક્રોળ). ૨ પથ-માર્ગ-સંપ્રદાય.

૪ મુગ્ધ-મૂઢ. વચ્ચું-બગડેલું. બગડેલું દૂધ જેમ મુધરે નાહે તેમ
 અધબળ્યો-અધદંબ મુધરે નહિ. ભરૂંહરિ પણ એવુંજ કહે છે. જેમ,
 “મહા:મુલમારાધ્ય.મુલતરમારાધ્યતેવિશેષજ્ઞ: । જ્ઞાનલવડુવિદગ્ધત્રણાપ્યેતનરંજયતિ॥”

૫ ડલી-ટેપુ. (ટટ્ટા=a lump મરાઠી-અંગ્રેજી કોશ) જેમ મા-
 ટીનું ટેપું મધુમાં, મૂત્રમાં, કૂવાના જળમાં કે નદીના જળમાં, ગમે તેમાં ના-
 ખો તોપણ ગળી જશે તેમ હું પણ ઉત્તમ અધમની પરીક્ષા વિના ગમે તેના
 બોધથી ગળી જતો હતો એ બાવ છે. સહુ-સહુના.

પદ ૩ જી.

મુણીને એવાં શિષ્ય વચન છ, ગુરુ યોલ્યા મકુલિત મન છ;
ન કરીશ ચિન્તા મુણ્ય હે તાત છ ! સર્વ મુધરશે તારી પાત છ. ૧
સઘળા સદે' તારા ટળશે છ, મન નિશ્ચય થઈ હરિપદ મળશે છ;
એવો દીધો આશીર્વાદ છ, કહે હે બાળક ! ધરી આહ્વાદ છ. ૨

ઢાળ.

આહ્વાદ સહ મુત કહે, કર્યા જે તીર્થ તે તે નામ;
મુખિ મુખિ નદી પુરી ક્ષેત્ર વદ, ગિરિ સરાશ્રમ પ્રભુધામ. ૩
એકું સાંભળીને શિષ્ય યોલ્યો, કરી ગુરુ પ્રણામ;
સાંભળો સ્વામિ કહું, મુને, સ્મૃતિ શ્રેષ્ઠ જે જે નામ. ૪
મેં પ્રથમ (શ્રી) યમુના પુનિત જળ, કર્યું શુદ્ધ સ્નાન;
શ્રી ગોકુળ મથુરા વૃન્દાવન, ગિરિરાજ દરશ મહાન. ૫
વન બાર ઉપવન ચોવીશ, રાવળ વરસાહું નદ્યામ;
ચોરાશી કોસ પરિક્રમા, વ્રજ નિરખ્યા કરાવરામ. ૬
પછી ગયો નિમિષારણ્ય, બ્રહ્માવતં સૌરભક્ષેત્ર;
ત્યાંથી ગયો માયાપુરી, હરિદ્વાર પરમ પવિત્ર. ૭

૧ હે તાત !-હે બાપ ! (પુત્ર, શિષ્યાદિને એવી રીતે કહેવાનો આપ છે).
૩. મુખિં મુખિ હૈં-જે મુખ્ય મુખ્ય નદી, પુરી, ક્ષેત્ર, પર્વત, સર
(સરોવર), આશ્રમ, અને પ્રભુનાં ધામ હોય તે વદ-કહે.

૪ કહું હૈં-જે જે શ્રેષ્ઠ નામ છે તેની મને સ્મૃતિ છે, મારે હે આમિ !
સાંભળો, તે કહું કહું છું. ૫ પુનિત-પવિત્ર. ગિરિરાજ-ગોવર્ધન પર્વત. દરશ-
દર્શન.

૬ વન હૈં-વૃન્દાવનની આમખાસ બાર વન છે અને ચોવીસ ઉપવન છે.
રાવળ, વરસાહું, નદ્યામ, એ બધા વ્રજના ગામ છે. ચોરાશી હૈં-વ્રજનાં
તમામ મદિગદિ ૧-ની રહેતાં ચોરાશી કોસની પરિક્રમા થાય છે. વ્રજ-વ્રજમા.

૭ નિમિષારણ્ય-નર્મદાની ઉત્તરમાં અને કુડક્ષેત્રની પશ્ચિમમાં જે વન
આખું છે તેનું નામ. (પ્રાચીન ઐતિહાસિક કોશમાં એમ લખ્યું છે ખરું
પણ નર્મદાની ઉત્તરના પ્રદેશથી કુડક્ષેત્રની પશ્ચિમનો પ્રદેશ એટલો દૂર છે કે, તેનો

કર્તુ સ્નાન શ્રીગંગાજીમાં, પૂજિયા પ્રભુ તતખેવ;
જ્યાં પધાર્યા છે દયાપ્રીતમ, શ્રીમદ્ભલદેવ.

૮

૫૬ ૪ થું.

ત્યાંથી હું હિમાલય ચઢિયો છું, શ્રી બદરિનાયકપદ પડિયો છું;
જે નરનારાયણ મહાધામ છું, તમકુડ ત્યાં પૂરણકામ છું. ૧

અલકનદા ને ગંગા વ્યાસ છું, મર્જન કીધું મન ઉલ્લાસ છું;
ત્યાંથી કેદારેશ્વર દેવ છું, ગંગોત્રી નાહ્યો તતખેવ છું. ૨

ઢાળ.

તતખેવ માનસરોવરે નહ્યો, ગયો શ્રી કુરક્ષેત્ર;
શ્રી સરસ્વતીમાં સ્નાન કરી, હરિ નિખિંપા ભરી નેત્ર. ૩

શ્રી મુક્તનાથ શ્રી હરિક્ષેત્ર ને, પુલહાશ્રમ પવિત્ર;
ગદલકી શાલિગ્રામ શ્રીહરિ, ભક્તજનના મિત્ર. ૪

સખ ધ ધરીશક્તો નથી અમને લાગે છે કે કુરક્ષેત્રની પશ્ચિમનો ગંગા કાંઠાનો પ્રદેશ તેજ નૈનિપારણ્ય છે) જ્ઞાપર્ત-ભરતખડમાનો એક મોટો દેશ આ દેશ, જમુનાના કાંઠાનો પ્રદેશ તથા કુરક્ષેત્રની મધ્યે છે. મનુષ્યતિમા એ દેશ વિશે કહે છે કે, “સરસ્વતીદ્વારગોદવનદ્યોદિતમ્। તદેર્વાનમિતદેશઃપ્રવર્તપ્રચક્ષતે.” (મનુ) સૌરભક્ષેત્ર-મણિપુરની દક્ષિણમાં નારી તીર્થ કરીને પાંચ તીર્થનો સમુદાય છે તેનું નામ. (ભારત-આદિ-૨૧૬-૨૧૭) માયાપુરી-હૃદય. “અવતીમથુરામાયાકાશીનાર્ચાભગવન્તિત્તા। પુરીદ્વારાવતીચૈવસપ્તૈતામોક્ષદાયકા” એ સાતમાની એક

૧. ૫૬-૫૭ મહાધામ-મોટા તેજવાળા. પૂરણકામ-મનના મનોગ્રથ પૂર્ણ કરે એના તમકુડ-હિના પાણીના કુડ. ૨. અલકનદા-હિમાલયમાં એક નદી છે. વ્યાસ-બદરીકાશ્રમમાં વ્યાસે તપ કર્યું હતું. અને તે ઉપરથી તે ‘બાદરાયણ’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે કેદારેશ્વર-મહાદેવ છે. ગંગોત્રી-ગંગાનું મૂળ જે જગ્યાએ છે તેને ગંગોત્રી કહે છે.

૩. માનસરોવર (માનસ સરોવર)-હિમાલયની ઉત્તરમાં એક સરોવર છે. સરસ્વતી-ગંગા જમુનાની વચ્ચે એક એ નામની નદી છે. ૪. મુક્તનાથ, શ્રીહરિક્ષેત્ર, પુલહાશ્રમ, એ તીર્થ કુરક્ષેત્રની આસપાસ રોવાનું લાગે છે ગદલ-

શુચિ પચ્છદ કૌશિકી, નદી નદ સોળ તીર્થ વસંત;
પછી પુણ્યક્ષેત્રાનદમુક્તા, ક્ષેત્ર છૂટે જત.

૫

શ્રીજનકપુર શ્રીઅયોધ્યાપુરી, સ્નાન સરયૂતીર;
શુચિ સ્વર્ગદ્વારી ઘાટ જોઈને, નિરખ્યા શ્રીઃધુવીર.

૬

ત્યાંથી ગયો હું પ્રાગરાજ, ત્રિવેણી સગમ સ્નાન;
શ્રીવેણીમાધવ પૂજ્યા, વટ અક્ષય તીર્થ મહાન.

૭

પછી ચિત્રકૂટ પવિત્ર સ્થળ, જ્યાં વસ્યા સીતારામ;
જન દયાપ્રીતમ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, સહુ સુખધામ.

૮

૫૬ ૫ મું.

પછી શ્રીકાશીપુરમાં જઈને છ, શ્રી ગંગા નાહો શુચિ થઈને છ;
પૂજ્યા શ્રીવિષ્ણુશ્વર દેવ છ, બિંદુમાધવ કીધી સેવ છ.

૧

પચ્છકોશી યાત્રા કીધી છ, પાવનપુરીને પરિક્રમ દીધી છ;
ક્ષેત્ર ગયા જઈકીધાં શ્રાદ્ધ છ, પૂર્વજ તરિયા ટળિયા બાધ છ. ૨

કી-અયોધ્યાની પૂર્વમાં નદી છે. એ નદીનું મૂળ નેપાળમાં છે. એમાંના શાક્ત-
આમ નામે કાળા પાપાણુ ને વિષ્ણુ કરીને પૂજે છે.

૫. પવિત્ર પચ્છદ, કૌશિકી નદી, એને બીજા નદ મળીને એ સ્નાનમાં
સોળ તીર્થ છે, તેમાં હું નહાયો એ ભાવ. પછી ઈ૦—પછી પુણ્યક્ષેત્ર ને આ-
નદમુક્તા તીર્થ, જે તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી પ્રાણી મુક્ત થાય છે ત્યાં હું નહાયો.

૬. જનકપુરી—મિથિલા નગરી. સ્વર્ગદ્વારી ઈ૦—સરયૂના તીરમાં પવિત્ર
સ્વર્ગદ્વારી—સ્વર્ગના દ્વાર ૩૫ ઘાટ જોઈને રામે આખા નગરને સરયૂમાં સ્નાન
કરાવીને સ્વર્ગ આપ્યું હતું એવી કથા સમાયણમાં છે, તે સ્થળ સ્વર્ગદ્વારી ઘાટ
નામે કહેવાય છે.

૭. પ્રાગરાજ—પ્રયાગ તીર્થ, જ્યાં ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી એ ત્રણ
નદીઓનો સંગમ થાય છે એને ત્રિવેણી સંગમ કહે છે વેણીમાધવ—એ નામે
દેવ છે. વટ—પ્રાગવટ. ૮. ચિત્રકૂટ—પ્રયાગથી દશ કોશ ૫૨ એક સામાન્ય
પર્વત છે વનવાસ સમયે રામે ત્યાં નિવાસ કર્યો હતો.

૧ બિંદુમાધવ—કાશીક્ષેત્રમાં એક દેવ છે ૨ પચ્છકોશી—કાશીની આસ-
પાસ પાંચ કોશ સુધીના તીર્થ પાવનપુરી—કાશી ગયા—ગયાછ તીર્થ.

ઢાળ.

ત્યાં બાધ ઢળિયા સકળ કીધું, ફલગુ સરિતા સ્નાન;	
શ્રીગયાગદાધર પૂજ્યા, પદ વિધ્યુ સહી મહાન.	૩
પછી ઝાડખ ડીવૈધનાથજી, પૂજ્યા જ્યોતિર્લિંગ;	
પછી કપિલદેવજી અર્ચિયા, જ્યાં ગગાસાગર સંગ.	૪
પૈતરણી ક્ષેત્ર ગયો પછી, મા'નદી શુચિ જળ સ્નાન;	
પછી શ્રીસાક્ષીગોપાળ નિર્મિયા, વિમ્બ કન્યાદાન.	૫
પછી શ્રીપુરુષોત્તમપુરી ગયો, નિર્મિયા શ્રીજગન્નાથ;	
બળભદ્ર, સુભદ્રા, સુદર્શન, દર્શન ચારે સાથ.	૬
મહામાહાત્મ્ય મહાપ્રસાદ લીધે, ચતુર્ભુજ હોય જત;	
મહોદધિ ઇંદ્રધુમ્ન નાથો, જ્યાંહાં પુણ્ય અનંત.	૭
શુચિ માર્કંડેય શ્વેતગંગા, વટે કૃષ્ણગુણ દર્શ;	
જન દયાપ્રીતમ શ્રીપુરુષોત્તમ, ક્ષેત્ર અતિ ઉત્કર્ષ.	૮

૩ ફલગુ-મથાળ પામે એક નદી છે. ગયાગદાધર- ગયાજી તીર્થમાના એક દેવ પદ ઇ-વિધ્યુ મહાન પદ-ચરણ સહીને- અવલખીને. ૪ ઝાડખ ડીવૈધનાથ-એજ જ્યોતિર્લિંગ દ્વાદશ જ્યોતિર્લિંગમાંનું એક.

૫ પૈતરણી ક્ષેત્ર અને મહાનદી ઓરિસા પ્રાંતમાં છે. સાક્ષીગોપાળ- જગન્નાથની પાસે છે. ૬ દર્શન ચારે ઇ-જગન્નાથ, બળભદ્ર, સુભદ્રા અને સુદર્શન એ ચારેના દર્શન કર્યા.

૭ મહામાહાત્મ્ય ઇ-જગન્નાથના મહાપ્રસાદનું મહામાહાત્મ્ય છે. તે ખાવાથી પ્રાણી ચતુર્ભુજ (દિવ) થાય છે. ઇંદ્રધુમ્ન-એ નામનો એક રાજર્ષિ થઈ ગયો છે. તેણે યજ્ઞ કરીને દક્ષિણા આપતાં જ જળ મૂકેલું તેણે ઇંદ્રધુમ્ન નામે સરોવર થયું છે. એ ઇંદ્રધુમ્ન જ્યાં આગળ મહોદધિ (મહાસાગર)માં નાથો તે તીર્થમાં પણ સ્નાન કર્યું.

૮ માર્કંડેય ઇ-ત્યાં આગળ માર્કંડેયનો આશ્રમ અને શ્વેતગંગાતીર્થ છે. વટે ઇ-જળપ્રલય વખતે માર્કંડેય ઋષિને વડના પત્રમાં જેણે રાખન કરેલું એવા ભગવાનનું દર્શન થયું હતું (માર્કંડેય પુરાણ). ઉત્કર્ષ-ઉત્કર્ષવાળું. એ પુરુષોત્તમ ક્ષેત્ર અતિ ઉત્કર્ષવાળું છે.

૫૯ ૬ કું

પછી ગયો આઘ કુર્મક્ષેત્ર છ, મળ્લન દર્શો શુચિ તતુ નેત્ર છ;
વળતી નિરખ્યા ગિરિપદનાભ છ, સહ્યાદ્રિનરહરિ લખી લાભ છ. ૧
મંગળગિરિ શ્રીપણાનૃસિંહ છ, પિયે મત્યક્ષ પણેા શ્રીરંગ છ;
ગોદાવરી વેણાસરી સ્નાન છ, રૂપ હૃદ મુખ હરિગુણ ગાન છ. ૨

ઢાળ.

ગુણગાન ગોવિંદ યજ્ઞપદ, પાપ રહે નહિ લેશ;
આગળ શેષાયળ શિખર નિરખ્યાં, રાજે શ્રીવ્યંકદેશ. ૩
પછો તળેટીમાં ત્રિપતિપુરી, શ્રીરામચદ્રછ આજે;
પછી કાંચીશિવ વિષ્ણુપુરી, શ્રીવર્દરાજ વિરાજે. ૪
શુચિ પક્ષીતીર્થ ને કામકોષ્ઠિ, કુલકર્ણ સુક્ષેત્ર;
નદી કાવેરી શ્રીરંગમ્વામિ, નિરખી સદ્ગતિ નેત્ર. ૫

૧ આઘ કુર્મક્ષેત્ર—દક્ષિણમાંનું એક તીર્થ. મળ્લન ઈ—સા સ્નાન કરવા-
વડે શરીર અને દર્શન કરવાવડે નેત્ર પવિત્ર થયાં છે. પદ્મનાભગિરિ—દક્ષિણમાં
અનંતશયનપદ્મનાભ નામે નગરમાં એ તીર્થ છે. દ્રાવિડભાષામાં એ શેહેરને
તિખનદપુર કહે છે. સહ્યાદ્રિનરહરિ—સહ્યાદ્રિપરંત ઉપર એક દેવ છે. લખી—
જાણીને. લાભ જાણીને.

૨ મંગળગિરિ—દક્ષિણમાં એક પર્વત છે. પણાનૃસિંહ—મંગળગિરિ ઉપર
એક દેવ છે. વેણાસરી—વેણા નામની નદી. કૃષ્ણગંગાનદીની પાસે છે રૂપ
ઈ—હૃદયમાં હરિનું રૂપ મુખના હરિના ગુણનું ગાન રાખીને વેણા નદીમાં
સ્નાન કર્યું. એ અન્વય.

૩ યજ્ઞપદ—યજ્ઞના મ્થાન રૂપ—ગોવિંદ ગોવિંદના ગુણગાનથી લેશ પાપ
રહે નહિ. શેષાયળ—દક્ષિણમાં એક પર્વત છે. રાજે છે—શામે છે.

૪ ત્રિપતિપુરી—દક્ષિણમાં એક ગામ છે. તેની પાસે પર્વત ઉપર
બ્રહ્માજીનું મોટું ધામ છે બ્રાજે—શામે. કાંચીશિવ—ત્રિપતિપુરીથી આશરે
૪૦ કોસપર મહાદેવનું સ્થાન છે. વિષ્ણુપુરી—વિષ્ણુકાંચી—શિવકાંચીથી દોઢ
ગાઉ છે. વર્દરાજ—વિષ્ણુકાંચીમાં વિષ્ણુની મૂર્તિ છે.

૫ પક્ષીતીર્થ—અગલપટ સ્ટેશનથી ૫ ગાઉ પર પર્વત ઉપર એ તીર્થ છે.

પછી દક્ષિણમથુરા દ્વારકા, નિર્ખિયા રાજગોપાળ;	
શ્રીરામ પોદ્યા નિર્ખાં નવ ગ્રહ, પૂજિયા લઘુ કાળ.	૬
શ્રીસેતુજ ધણરામેશ્વર, પૂજિયા અઘદુઃખભગ;	
પછી ધનુષ્યતીર્થ સ્નાન કીધુ, ઉભય સાગર સગ.	૭
તુ ગભદ્રા કૃતમાળા પયસ્વિની, તામ્રપર્ણી નીર;	
હોય સ્નાન પાને દયાપ્રીતમ, કૃષ્ણભક્તિ ધીર.	૮

એની વાત જાણવા જોવી છે. ત્યાં દરરોજ મધ્યાહ્ને સમળી જોવા સહેલ તથા કાળા છાટાવાળા બે પક્ષી આવે છે. તેમનો સેવક એક બાવો તેમને ભોજન કરાવે છે ધડીકવાર ત્યાં રહીને તે ઉડી જાય તે પાછા ખીજે દિવસે મુકરર કરેલે વખતે આવે છે, તેમનાં લોકો દર્શન કરે છે. લોકો કહે છે કે એ બે શાપિતશ્રમિ છે, તે કંઈક અવતાર થશે ત્યારે મુક્ત થશે. કામકોટી-દક્ષિણમાં એક તીર્થ છે. કુંભકર્ણુક્ષેત્ર-કુંભકોણ નામે ગામમા આ ક્ષેત્ર છે. ત્યાં કૃષ્ણેશ્વર મહાદેવ અને ખીજાં અનેક મંદિરો છે. કન્યાકુમારીથી તૃણાવલી થઈને ત્યાં જવાય છે. કાવેરી-શ્રીરંગપદ્મ શહેર આગળ છે. શ્રીરંગસ્વામી નામે ત્યાં દેવ છે.

૬ દક્ષિણમથુરા-હાલ મથુરા શહેર છે તે. દક્ષિણદ્વારકા-પંઢરપુર. ત્યાં રૂકિમણી, સત્યભામા, લક્ષ્મીજી, જાંબવતી, વગેરેના મંદિરો છે. બળદેવજી, ગરુડજી, નારદજી, વગેરેની મુર્તિઓ છે. રાજગોપાળ-રામેશ્વરની યાત્રામાં એ ધામ આવે છે. રામ પોદ્યા તે સ્થળ-ત્રિવાંદ્રમ આગળ એક તીર્થ છે. નવ ગ્રહતુ' સ્થાન-હરગોલાની ખાડીથી આશરે બાર ગાઉપર આ સ્થાન છે. અહીં રામે સેતુ બાંધતી વખત નવ ગ્રહનાં સ્થાપન કર્યાં છે, એમ કહેવાય છે. લઘુકાળ-ચોડા સમય.

૭ સેતુજ ધરામેશ્વર-દિંદુઆનની છેક દક્ષિણે પ્રસિદ્ધ છે. અઘ-પાપ. ધનુષ્યતીર્થ-રામેશ્વરથી આઠ ગાઉપર સમુદ્રકાંઠે આ તીર્થ છે, ત્યાંથી રામનો સેતુ જવાય છે.

૮ તુ ગભદ્રા, કૃતમાળા, પયસ્વિની, તામ્રપર્ણી, એ દક્ષિણમાં નદીઓ છે.

૫૬ ૭ મું.

નિર્ઘ્યા હરિ તોતાદ્રિ ધામ જી, શ્રીઆદિકેશવ અભિરામ જી;
 મેહેલકોટામાં શ્રીહરિ રૂપ જી, કુમારી કન્યા ક્ષેત્ર અનુપ જી. ૧
 પદ્મમતીર્ય પંચાપ્સર ક્ષેત્ર જી, અનંતપુર શ્રી પંકજનેત્ર જી;
 પદ્મનાભજી શ્રીસહનામ જી, જનાર્દન શ્રીપૂર્ણકામ જી. ૨

ઢાળ.

છે પૂર્ણકામ શ્રીરંગનાથજી, ચલપત્રરાયજી નામ;
 શ્રીસ્વામીકાર્તિક, ગોકર્ણેશ્વર, પંપાસર અભિરામ. ૩

૧ તોતાદ્રી—તિનવક્ત્રીથી ૧૦ ગાઉ પર વિજયનું ધામ છે. એ ભગવાન નિત્ય તેલથી સ્નાન કરે છે. આદિકેશવ—દક્ષિણમાં એક ધામ છે. ત્યાં શેષ ઉપર શયન કરેલી આદિ કેશવની મૂર્તિ છે. પદ્મનાભથી તે ૪ ગાઉ છે અભિરામ—સુંદર—મનોહર. મેહેલકોટા— રામેશ્વરની પાસે એક તીર્થ છે. કન્યાકુમારી—એ નામના બૃશિરમાં એ ક્ષેત્ર છે. શા માટે કન્યાકુમારી કહેવાય છે તેની કથા આ રીતે છે. પાર્વતીના પુત્ર સ્વામિકાર્તિકનો સમુદ્રની કન્યા સાથે વિનાહ કર્યો હતો. પછી સ્વામિકાર્તિકે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે, માતા! કન્યા રૂપ ગુણમાં કેવી છે? માતાએ કહ્યું કે તે મારા જેવી રૂપ ગુણવાળી છે. તે ઉપરથી કાર્તિકેય બોલ્યા કે તારા જેવા રૂપ ગુણ જગતમાં બીજા કોઈમાં નથી, તું તો આદિતીય છે. અને તું કહે છે કે એ કન્યામા મારા જેવા રૂપ ગુણ છે તો તે તારું જ સ્વરૂપ હોવું જોઈએ. માટે હવે એ મારી માતા છે. એને હું નહિ પરણું. એ કન્યાને આ વાતની ખબર પડી તેથી તેણે પણ કહ્યું કે મારું ચિત્ત મેં એકવાર કાર્તિકેયને આપ્યું માટે મારાથી બીજાને પરણાય નહિ. એવી રીતે એ કન્યા કુમારી રહી તેનું ત્યાં દેવળ છે અને મૂર્તિ છે.

૨ પદ્મતીર્ય—રામેશ્વરની નજીક એક તીર્થ છે. પંચાપ્સરક્ષેત્ર—રામેશ્વર નજીક એક તીર્થની જગો છે. અનંતપુર—એજ અનંતશયન પદ્મનાભનું નગર. પંકજનેત્ર—કમળ સમાન નેત્રવાળા ભગવાનનાં દર્શન કર્યો. પદ્મનાભ ૪૦—પંકજનેત્ર, પદ્મનાભ, સહનામ, જનાર્દન, એ દેવતાં ધામ અનંત પુરમાં છે. અહીં આગળ સમુદ્ર કિનારે થાલકુંડ નામે યજ્ઞકુંડ છે તેમાંથી સુંદર જેવા ધૂપ કરવાના ગદ્દા નીકળે છે, તેને જનાર્દનધૂપ કહે છે.

૩ છે ૪૦—શ્રીરંગનાથજી પૂર્ણકામ છે અને તેનું નામ ચલપત્રરાયજી

શ્રીશૈવશિખરે મવિકાન્તું, રૂપભરૌવ મહેદ્ર;	
શ્રીરામહૃદ્ અર્ધનારીશ્વર, પછી નિખ્યા શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર	૪
પછી પુઠરપુર શ્રોવિઠનેશ્વર, ચંદ્રભાગા તીર,	
નદી ભીમરથી શ્રીભીમાશકર કૃષ્ણા નિર્ભળ નીર.	૫
શ્રીમહાવદ્મી કોલાપુર, પછી સમયગી દેવી,	
શ્રીગૌતમીગંગા પુનિત પય, દેવ મુનિજનસેવી.	૬
શ્રીચંદ્રેશ્વર નીલગિરિ, કનખવતીયં શુભનામ,	
નાહી નિર્ધિયુ સ્થળ પચવગી, લક્ષ્મણમહ સીતાગમ	૭

છે એ અન્વય સ્વામીમત્તિ - ક્ષિક્ષા તરફ પાઠાડ ઉપર ધ્યાન છે તથા લા અગરિત કુડ છે કાતિકસ્વામીના દર્શન સ્ત્રીઓથી થતા નથી જે સ્ત્રી તેના દર્શન કરે તે સાત જન્મ સુધી વિધવા થાય એમ કહેવાય છે ગોકર્ણેશ્વર— દક્ષિણુમા ગોપતીયં છે લા એક મહાદેવ છે પાસર—ક્ષિક્ષાથી ગાંગા- ઉપર સરોવર છે

૪ શૈવશિખરે-પરંતના શિખર ઉપર મલિકાન્તું, રૂપભરૌ, મહેદ્ર- શૈવ, એ તીર્થરૂપ પરંતના શિખરો છે અર્ધનારીશ્વર-દક્ષિણુમા મહાદેવ છે

૫ પુઠરપુર-દક્ષિણુમા એ ગામ છે કુશાલી રોગનથી ૧૨ ગાઉ વિક- લેશ્વર-પદ્મપુરના દેવ ચંદ્રભાગા-દક્ષિણુમા એક નદી છે એને કાંઠે પુઠરપુર છે ભીમરથી-ભીમાનદી ભીમાશકર - ભીમા ઉપરના એક મહાદેવ કૃષ્ણા- દક્ષિણુમાની એક પ્રસિદ્ધ નદી

૬ શ્રીમહાવદ્મી-કોલાપુરમા એ દેવી છે સમયગીદેવી-સપ્તઋગ (મહાન્તિ એક શિખર) પવત ઉપર દેવી છે પ્રસિદ્ધ વૈષ્ણ જનનનો કર્તા ભોનિ ગંગા એ દેવીના ઉપાસક હતા ગૌતમીગંગા-નાશક આગળ એક નદી છે પુનિત-પવિત્ર પય-જળ

૭ ચંદ્રેશ્વર-નાશથી બાગગાજી ચંદ્ર મક નામે ગામમા મહાદેવ છે નીલગિરિ-નીલપરંત ચંદ્ર નગર આગળ નીલપરંત છે ચંદ્રકમા પાચ તીર્થ છે ગોદાવરીનું મુખ (ગંગાવાર), કુશાવર્ત કુડ, બીજક સરોવર, નીલ પરંત, કનખવ કુડ 'મહાદેવશાસ્ત્રેન્નિર્યેનાલ્પર્વતેસ્તાત્વાકનસ્વલતાર્થેણુર્જમન વિચિતે' એમ લોકે બે નગરો છે કનખલ તીર્થ-ચંદ્રક નગરમા અ નામ નો કુડ છે પચવગી ગોદાવરી નદીને ઉપર કારે એ સ્થળ છે

દંડકારણ્યની યાત્રા કરી, પછી સૂર્યતનયા સ્નાન;
જન દયાપ્રીતમ પ્રિયા ભગિની, તીર્થ પરમ મહાન.

૮

૫૬ ૮ મું.

નદી પયોબણી મજ્જન કીધું જી, રેવાસાગર નાહી પય પીધું જી;
પરશુરામ લોટેશ્વર તીર્થ જી, ભૃગુક્ષેત્ર નાચો શુભ અર્થ જી.

૧

યજ્ઞ કર્યા જ્યાં બળિ બડભાગી જી, શ્રી વામનજી ભિક્ષા માગી જી;
શુકલતીર્થ ઈશ્વર ઓંકાર જી, રેવોરી સગમ માહાત્મ્ય અપાર જી.

૨

હાળી.

છે અપાર મહિમા ચંડીપુરી, શ્રીશેષશાયી ભગવાન;

શ્રીવ્યાસક્ષેત્ર ને શુકાશ્રમ, શૂલભેદ ક્ષેત્ર મહાન.

૩

ઔઞારનાથજી નિરખિયા, નર્મદા નિર્મળ સ્નાન;

માહિષ્મતીપુરી પરમ પાવન, શાસ્ત્રમાં એમ ગાન.

૪

૮ દંડકારણ્ય—વિધ્યાવળ અને શૈવલપરંતની મધ્યનો પ્રદેશ. દંડક નામે રાજનો એ પ્રદેશ હતો માટે દંડકારણ્ય. સૂર્યતનયા—તાપી. દયાપ્રિતમ પ્રિયા ભગિની—યમુના એ કૃષ્ણની પ્રિયા છે અને સૂર્યની પુત્રી છે; તાપી પણ સૂર્યપુત્રી કહેવાયછે માટે યમુનાની બેન છે.

૧ પયોબણી—એક નદી. રેવાસાગર—રેવા અને સાગરનો જ્યાં સંગમ થાય છે તે સ્થળ. પરશુરામ અને લોટેશ્વર એ તીર્થ રેવાસાગર સંગમથી ઉતર કાઠા-પર છે. ભૃગુક્ષેત્ર—ભરૂચ.

૨ ૫૪ ૬૦—જ્યાં બડભાગી (મોટા ભાગ્યવાળા બળિ રાજાએ યજ્ઞ કર્યા હતા અને વામનજીએ તેની પાસે ભિક્ષા માગી હતી તે એ ક્ષેત્ર (દશાશ્વમેધ-ભરૂચ). શુકલતીર્થ—નર્મદાને કાંઠે ભરૂચથી સાત ગાઉપર તીર્થનું ગામ છે. ઈશ્વર—મહાદેવ. સાં ઓઞારેશ્વર મહાદેવ છે. રેવોરી સગમ—રેવોર (રેવા + ઓર) સંગમ, કરનાળી પાસે.

૩ ચંડીપુરી—ચાણોદ. જ્યાં શ્રીશેષશાયી ભગવાનની મૂર્તિ છે. વ્યાસક્ષેત્ર અને શુકાશ્રમ—નર્મદાના બે કાંઠાપર સામસામી આવેલા છે. ચાણોદથી આસરે ત્રણ ગાઉ. શૂલભેદ—શૂલપાણેશ્વર.

૪ ઓઞારનાથ—નર્મદા કાંઠા ઉપરના મહાદેવ. માહિષ્મતી—નર્મદા કાંઠા ઉપર તેના મૂળ તરફ જતા એક નગરી છે. પ્રમિદ્ધ મંડનમિત્ર જોણે શંકર સાથે વાદ કર્યો હતો તે એ નગરમાં રહેતો હતો.

પુરી અવતી મા'કાજેશ્વર, ક્ષિપ્રાતીર્થ પાવન,	
શ્રીદારિકાપુરી પછી ગયો, જ્યાહા સદા જગજીવન	૫
ગોમતીસાગર ચક્રતીર્થે, કર્યું મ્નેહે સ્નાન,	
પછી શ ખોદ્દાર ખેટે નિર્ખિયા, કૃષ્ણ શ્રીભગવાન	૬
શ્રીત્રિકમ માધન પુરપોત્તમ, નિર્ખિંરા કુવર કલ્યાણ,	
ફકિમણી રાધા જાળવતી, સત્યભામાદિ પ્રભુપ્રાણ	૭
વિધિવત્ કરી સહુ નારાયણસર, તીર્થ અતિ ઉત્કર્ષ,	
પછી પિડતારક મલાસ નાહ્યો, સુદામાપુરી દર	૮
કૂપદામોદર ગિરિનાર યાત્રા, જીર્ણગઢ જ્યાં ગ્રામ,	
જન દયાપ્રીતમ ભક્ત સ્થળ, નૃસિંહ મેહેતા નામ	૯

૫૬ ૯ મુ.

સોગડ સોમેશ્વર સુર સેવા જી, નાગેશ્વર ધુમેશ્વર દેવા જી,
અરબુદાયજી અર્તિજ પ્રવળા જી, આરાસુરમા દેવી અબા જી ૧

૫ અવતી—કુજગધિની મા કાજેશ્વર—મલાકાજેશ્વર ક્ષિપ્રા નદી અને મહાકાજેશ્વર મહાદેવ એ અવતીમા છે

૬ ગોમતીસાગર—એ મેનો સગમ ત્યા ચક્રતીર્થ છે જેમા ગોમતી ચક્રધાય છે શ ખોદ્દાર મેટ—દારકાપામેનો મેટ

૭ શ્રીત્રિકમ ઇન્—ત્રિકમજી, માધનજી, પુરપોત્તમજી, કુવર કલ્યાણ, ફકિમણી, રાધા, જાળવતી સત્યભામા, એ સર્વના મદિર એટમા છે

૮ કરી—જાત્રાકરી નારાયણસર—દરજીમા છે પિડતારક—દારકાથી શુરગઢ ગયા પછી ત્રણ ગાઉ પર એક કુડ છે, તેમા નામેલા પિડ તરે છે પ્રભામ—કાદિયાનાડમા સમુદ્ર કાદાપગ તીથ છે સુદામાપુરી—પોરબદર

૯ કૂપદામોદર—દામોદરકુડ ગિરનારપરિત કુવર છે જીર્ણગઢ—મૂનાગઢ ભક્તસ્થળ ઇન્—નરસિંહ મેહેતા નામના ભક્તનુ સ્થળ

૧ સોમેશ્વર—સોરડી સોમનાથ સુર ઇન્—એ દેવની સેનાકરી નાગેશ્વર—ધુમેશ્વર—એ સોગડમા મહાદેવના તીર્થ છે અરબુદાયજી—આરાસુરની માસે પાદાડ છે પ્રવળા—ના ૥ (પાદાડ)

સિદ્ધપુરે હું વળતો ધાયો છ, સરસ્વતી પ્રાચી જળ પૂત નાયો છ;
બિંદુસરોવર મજ્જન કીધું છ, ગોવિદમાધવ દર્શન લીધું છ. ૨

હાળ.

લીધું પરમ સુખ ડાકોર, ગોમતી સ્નાન પૂરણ કોડ;
સાક્ષાત શ્રીદ્વારકાપતિ, નિરખિયા શ્રીરાણછોડ. ૩
મહીસાગર નાહી પાવાગઢ, કાલિકા દેવી સેવ;
પછી મેવાડ જઈ પ્રજ્યા, શ્રી એકલિંગજી મહાદેવ. ૪
પછી શ્રીજીદારે હું ગયો, જે પરમ પાવન ધામ;
મેં નિરખિયા શ્રીનાથ છ, પરબ્રહ્મ પૂરણ કામ. ૫
સહુ તીર્થ ગુરુ પુષ્કર તીર્થ, ત્યાં સ્નાન કરી હરિ દર્શ;
ચર્મણવતી વેદિકા સુરનદી, નાહી પામ્યો હર્ષ. ૬
પછી પ્રજ્ઞમંડળ ફરી આવિયો, એ મુખ્ય નામોચ્ચાર;
જો વિધિવત્ વર્ણન કરું, તો અથ થાય વિસ્તાર. ૭
એ કહી પ્રુનિત તીર્થાવળી, શ્રદ્ધા સુણે વા ગાય;
તો દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ દીજે, સહુ તીર્થ ફળ થાય. ૮

૫૬ ૧૦ મું.

સુણી એમ બોલ્યા શ્રીગુરુ રાય છ, હરિ કરુણા હોય તો એ થાય છ;
પૂજ હવાં તું ધાર્યો પ્રભુ છ, અશય છૂટે પ્રણય થાય તુજી છ. ૧

૨ પ્રાચી-પૂર્વવાહિની. પૂત-પવિત્ર. બિંદુ સરોવર-સિદ્ધપુર પાસે સરો-
વર છે. ગોવિદમાધવ-એ નામના સિદ્ધપુરમાં દેવ છે.

૪ પાવાગઢ-ગૂજરાતની પૂર્વમાં પાદાડ છે તે ઉપર કાલિકાનું ધામ છે. ૫
શ્રીજીદારે-શ્રીનાથજી (મેવાડમાં વૈષ્ણવોનું પ્રખ્યાત ધામ છે.). પુષ્કરતીર્થ
મેવાડમાં છે. ૬ ચર્મણવતી-વેદિકા, સુરનદી, -એ ત્રણ નદીઓ મધ્ય હિંદમાં છે.
ચર્મણવતીને 'ચબલા' કહે છે.

■ પ્રજ્ઞમંડળ-મથુરા પાસે. એ ૪૦-એ પ્રમાણે મેં મુખ્ય તીર્થનાં નામ-
નો ઉચ્ચાર કર્યો છે એ ભાવ છે ૮ તીર્થાવળી-તીર્થોના નામની પકિત. ૧ તુજી
-તુજી (ઇચ્છા).

શિષ્ય વદો એમ સુણી રીર નામી છ, પ્રથમજ એ પૂછું છું સ્વામી છ;
કહો ક્યમ આત્ય તિક કહ્યાણુ છ, નિગમાગમમાં જે પ્રમાણુ છ. ૨

ઢાળ.

- પ્રમાણુ નિગમાગમ વિષે, જે પામી પડવુ નહી કદા; .
પદ પ્રાપ્ત તે કેમ થાય, છૂટી જન્મમરણી આપદા. ૩
સુણી એવુ બોલ્યા શ્રીગુરુ, તે સુદર પૂછયુ મત્ર;
તે સકળ સિદ્ધિ થાય પૂજે, પરમેશ્વર તણુ તથણુ. ૪
એવુ સુણી બોલ્યો શિષ્ય, કો' મત્રુ! પરમેશ્વર તે કાણુ;
નિજ મતે કહે સહુ જનવા, ક્યમ લહોંએ આજ પ્રમાણુ. ૫
કો વિષય કે' શિવશક્તિ, કો ગણપતિ કોઈ દિનેશ;
ઈત્યાદિ બહુ ઋપિમત સુણ્યા, કહો કટલા પરમેશ. ૬
હે બાળ! તુ ગોજળ જ્રમમાં, પરમેશ્વર તો એક;
પણુ સમજ વણુ સશય રહે, તુને નથી પકવ વિવેક. ૭
એક યુક્તિથી સમજવું બહુ, પરમેશ કહે જડ એમ;
પણુ દયામીતમ કૃપણુ છે, સર્વેશ તજ મન વે'મ. ૮

પદ ૧૧મું.

એક સદનમાં જન દશ બાર છ, જેના કહ્યામાં તે રીરદાર છ;
સદનાધિપ એવા જેમ અત્ય છ, જ્ઞાત્યાધિપ તેના અધિપત્ય છ. ૧

૨ આત્ય નિક-છેતરતું-જે મળ્યા પછી ફરી જન્મ ન લેવો પડે તે નિ-
ગમાગમ-નિગમ (વેદ) + આગમ (શાસ્ત્ર).

૩ જે ઈ-જે કહ્યાણુ પામીને કદા પડવું (જન્મવું) ન પડે. તથા
જે વેદ શાસ્ત્રમાં પ્રમાણુ હોય તે પદ કેમ પ્રાપ્ત થાય ? એ બાવ. જન્મમરણી
આપદા-જન્મ મરણને દુઃખરૂપ ગણેલા છે. “ જનનાદિગમરણાદિવેદના ”
(સદ્મીસદ્મ).

૪ પૂજે ઈ-તૃપ્તિ તણને પરમેશ્વરને પૂજે તો. ૬ દિનેશ-સૂર્ય. ૭ ગો-
જળ-(ગો-વાળી)-વાળીની જળ. વાળીની જળમાં જરમાદશ નહિ. ૧ સદન
-પર. અત્ય-ધણુ જ્ઞાત્યાધિપ (જ્ઞાત્યાધિપ)-જ્ઞાતિનો અધિપ.

જ્ઞાત્યાધિપ એવાનું ભૂપ છ, તેના પરમેશ્વર પૂર ભૂપ છ;
ભૂપ ઘણા એવા પ્રમાણે છ, દશપતિ તેના પ્રભુ જાણે છ. ૨

ઢાળ.

જેમ જાણે પ્રભુ તે તેના, વળી તેવાનું જે જૃંઘ;
તેના સ્વામી મુલકતણે અધિપ, પેલી પડી પ્રભુતા મદ. ૩
બહુ મુલકપતિ ધણી ખંડપતિ, નવખંડપતિ પતિ દ્વીપ;
સપ્ત દ્વીપના પતિ તદ શિરે, નૃપ ચક્રવર્તી અધિપ. ૪
તેવાનો ઇશ્વર ઇંદ્ર જોમ, એશ્વર્ય ક્રમ ક્રમ જ્યેષ્ઠી;
મુરનાથ અનલાનીલ ચમ, વરુણાદિ પ્રભુ પરમેષ્ઠી. ૫
વિધિ શિવ શિવા વિદ્યેશ રવિ, પ્રભૃતિ પરિવૃદ્ધ રોષ;
શ્રીશિવ અનિરુદ્ધ મધુગ્ન, વાસુદેવ દેવ રમેશ. ૬
શ્રીમન્ નારાયણ વિશ્વરૂપ, સમાન અક્ષર બ્રહ્મા;
તેમના પાણુ પ્રભુ પરમ કારણ, પૂર્ણ પ્રયોગમ. ૭
જેની ન કોઈ બરાબરી, તો અધિક ક્યાંયકો હોય;
જન દયાપ્રીતમ તેજ, પરમેશ્વર ન બોલે કોય. ૮

૨ ભૂપ-જ્યો. તેનો ઈં-સર્વે જ્ઞાત્યાધિપનો પરમેશ્વર-પ્રભુ. પુરભૂપ-
નગરપતિ છે. પ્રભુ-ધણી.

૩ જૃંઘ-ટાળું-જ્યો. પેલી ઈં-મુલકના અધિપ આગળ તેની પહેલાં-
ની (પૂર્વે ગણ્યાબ્યા તેની) પ્રભુતા મદ પડી-ગૌણ થઈ છે.

૪ બહુ ઈં-બહુ મુલકપતિનો ધણી ખંડપતિ છે; એવા નવખંડનો પતિ
તે દ્વીપપતિ છે. સપ્ત ઈં-એવા સાત દ્વીપના પતિ છે. તેમને માથે ઈં-સ્પષ્ટ છે

૫ એશ્વર્ય ઈં-એશ્વર્યના ક્રમ પ્રમાણે જ્યેષ્ઠી-જ્યેષ્ઠતાનો ક્રમ છે. એ
અન્ય. મુરનાથ-ઈંદ્ર, અનલ-અગ્નિ, અનિલ-વાયુ, ચમ-ધર્મ, વરુણ-ગળ-
દેવ, ઇલાદિનો પ્રભુ પરમેષ્ઠી (બ્રહ્મદેવ) છે.

૬ વિધિ-બ્રહ્મા શિવા-પાર્વતી વિદ્યેશ-મણુપતિ. પ્રભૃતિ-વરેરે. પરિવૃ-
દ્ધ-ધણી. રમેશ-લક્ષ્મીપતિ. ૭ અશ્વર-નાશ ન થાય એવા. પરમકારણ-આ
દિકારણ.

૫૬ ૧૨ મું.

આથ સ્વય ભૂ આત્મારામ છ, મૂળ પુરૂષ ને પૂર્ણ કામ છ;
 પ્રધાનપુરૂષેશ્વર પરબ્રહ્મ છ, નેતિ નેતિ કહે નિગમ છ. ૧
 પર અક્ષરથી ત્રિગુણાતીત છ, ગમ્ય ન મન ગો અકલ અછત છ;
 ને થકી કપે માયા કાળ છ, એણે અખિલનું રૂપ રસાળ છ. ૨

ઢાળ.

ને રસાળ નિત્ય નવીન મોહન, આનંદમય સહુ અંગ;
 નટવર લલિત ત્રિભંગ છબી, પર વારૂ અનત અનંગ. ૩

૧ સ્વય ભૂ-પોતાની મેળે ઉત્તમ થયેલા (પોતાનું કારણ પોતેજ)-અ-
 થાત્ અનાદિ આત્મારામ, પોતાના સ્વરૂપમાં રમનાર-આનંદ પામનાર. પૂર્ણ-
 કામ-જેના સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થયા છે એવો-કોઈ પ્રકારની ઇચ્છા વિનાનો.
 પ્રધાન પુરૂષેશ્વર-પ્રધાન પુરૂષનો ઇશ્વર-તમામ સૃષ્ટિ ને તત્ત્વમાયી ઉત્તમ થયે-
 લી છે તેને પ્રધાન પુરૂષ કહે છે. નેતિ નેતિ-(ન + ઇતિ)-જે જે નામ રૂપાત્મક
 છે તે તે બ્રહ્મા નથી એવો અર્થ છે. ' નેતિ નેતિ ' નો અર્થ કટલાક એમ કરે છે
 કે ' બ્રહ્મને વેદ પણ જાણી શકવાની ના પાડે છે, અથવા તેનો પાર નથી ઈત્યા-
 દિ' પણ તે યથાર્થ નથી. (જુઓ બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ).

૨ પર ઇ-અક્ષરથીપર. જગતને ઉત્તમ કરનારી અવ્યક્ત સત્તાને અક્ષ-
 ર કરીને કહે છે. સંપ્રદાય મતમાં એક સાકાર અક્ષર બ્રહ્મ માનીને તેની પર
 એક અક્ષરાતીત પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ માનેલા છે, તે અક્ષરથી પર છે એમ કહેવાનો
 અભિપ્રાય છે. "ક્ષા:સર્વાણિમૂતાનિરૂટસ્થોક્ષરઽવ્યતે । ડત્તમ:પુરુષસ્ત્વન્ય:પમાત્મેત્યુદા
 હત: । યોલોકત્રયમાવિશ્યવિમર્શ્યવ્યર્હશ્ચર: ॥ " (ભગવદ્ગીતા). ત્રિગુણાતીત-
 સત્ત્વ, રજસ અને તમસ એ ત્રણ ગુણથી રહિત. ગમ્ય ઇ-જે મન અને ગો
 (ઇદ્રિયો) ને ગમ્ય નથી. અખિલ-અખંડ-પરમેશ્વર. રસાળ-રસયુક્ત-આ-
 નંદદાયક.

૩ નિત્ય-ઉત્પત્તિ નાશ રહિત. નવીન-જ્યારે જુઓ ત્યારે નવાની પેઠે
 પ્રીતિ ઉપજાવે એવું આનંદમય ઇ-જે સદૃશ અંગે (ખાંડના નાળિયેરની
 પેઠે) આનંદમય છે. નટવર-નૃસંકરનારાઓમાં ઉત્તમ. લલિત-સુંદર. ત્રિભંગ
 છબી-(વાંસળી વગાડતાં) ત્રણ જગોએ (ડોહી, કમર, અને પગ) વાંકવા-
 ણી છબી. વારૂ-ઓવારૂ. અનંગ-કામદેવ. નટવરની સુંદર ત્રિભંગ છબી ઉપર
 અનંત કામદેવને ઓવારી નાખુ ! એ અર્થ

પ્રતિ રોમ જે મહાપુરુષ બ્રહ્મ, બ્રહ્માંડ કોટિ અનંત;
 તે વામપદમાં બિંદુ રૂપે, વસે રાધાકાન્ત. ૪
 પરમાત્મ ધર્મે કરી જે સર્વના અંતર્યામી;
 શ્રીનારાયણ ભગવાન ધર્મે, સકળ કરા સ્વામી. ૫
 આકૃતિ શિશુ ને કુમાર વ્રજ, પૌગંડ નંદકુમાર;
 છે ધર્મી નિત્ય કિશોર કેશવ, રાધિકા ઉરહાર. ૬
 નિત્ય નવલ યશ જે સહસ્ર રસના, શેષ જેના ગાય છે;
 શિવ શીશ પાવન અચલ પદ પય, વહન કરી સુખી થાય છે. ૭
 જે મૂળ પ્રકૃતિ મહામાયા, જે પુરુષની કિકરી;
 તે દયાપ્રીતમ અખિલ ઇશ્વર, ગોપીજન વલ્લભ હરિ. ૮

પદ ૧૩ મું.

જેને નમે શુચિ ગણરાય છ, જેના જપથી આધ પૂજાય છ;
 જેના ભયથી સૂર્ય બ્રમેછે છ, હરિ મૂકાવે રાહુ દમેછે છ. ૧
 શશિ અકાંઘિન તેજ જેનું છ, તે ક્યમ પામે સમપણું તેનું છ;
 જેની મરછ સમ સહુ ચાલે છ, અધિકું આણું પત્ર ન હાલે છ. ૨

૪ પ્રતિ ઇ—બ્રહ્મ મહાપુરુષ, જેના પ્રતિરોમમાં અનંતકોટિ બ્રહ્માંડ રહે. સાં છે તે, રાધાકાન્તના વામ પદમાં બિંદુરૂપે વસે છે! (મહત્તમતા વર્ણી છે)-

૫ વ્યાપકપણું બતાવે છે કે, પરમાત્મ ઇ—અપ્પ છે, ૬ આકૃતિ ઇ—આકૃતિ બાળકની છે, વ્રજમાં જે કુમાર રૂપે છે, નંદનાકુમાર રૂપે જે પૌગંડ અવસ્થામાં છે (દશ વર્ષસુધીની વયને પૌગંડ કહે છે) પણ જે કેશવ રાધિકાના ઉરના દાર રૂપે છે તે નિત્ય (સદૈવ) તો કિશોર ધર્મી—કિશોર વયવાળા છે.

૭ શિવ ઇ—જેના અચલ પદનું પાવન પય (જળ) શિવ શીશ (પ૨) વહન કરીને સુખી થાય છે. ૮ મૂળ પ્રકૃતિ—આદિ કારણ રૂપ પ્રકૃતિ, જેને મહામાયા કહે છે તે. અખિલ—સમગ્ર.

૧. શુચિ—પવિત્ર. ગણરાય—ગણપતિ. જેના ઇ—અને જેનો જપ કરવાથી ગણપતિ આય (પ્રથમ) પૂજાય છે. હરિ ઇ—તેને (સર્વને) બ્યારે રાહુ દમેછે ત્યારે તેને દગિ મૂકાવેછે. ૨ શશિ ઇ—ચંદ્ર, સૂર્ય, અને અગ્નિ, એ જેનું તેજ છે તે તેનું (પગમેશ્વનું) મમપણું કેમ પામે?

ઢાળ.

હાલે ન દળ ઓછું અધિક, તો બીજું કાંઈ ક્યમ થાય;	
છે વાયુ બળિયો અતિ ઘણો, પણ રૂચિ પ્રમાણે વાય.	૩
જઠરાગ્નિ બાળે આહાર માત્ર, ન દહે ક્યમ પણ ચર્મ!	
પણ થરથરે તેથી બાકી, સહુ દહાનો ધર્મ.	૪
જલ અડે અગ્નિ ના બચે, છે સદા સઘળે રીત;	
દધિ દુઃખદ વડવાનળ ન બૂનવી, શકે જે પ્રભુ ભીત.	૫
મરનાર બે એક ગૃહ તુરત, ઈકે એક પછી પણ પાંચ;	
સગે જવાય ન લેઈ ઉભય, તે મહાપુરૂષની આંચ.	૬
જે સમય ધનવૃદ્ધિ જ્યહાં, જેટલી હરિરૂચિ હોય;	
તે પ્રમાણે સુરપતિ કરે, ન કરે કદા તો રોય.	૭
સહુ જગતને ભય કાળનો, કાળને ભય ભગવંત;	
જન દયાપ્રીતમ તેજ નિર્ભય, એક બીજા સંત.	૮

૫૬ ૧૪ મું.

સુતા! તેં જે પરમેશ્વર ભાખ્યા હ, તે સહુ ભયથી હરિએ રાખ્યા હ;
 વૃકને વર આપી શિવ કંપ્યા હ, હરિ અરિ બાળ્યો ત્યારે જાંખ્યા હ. ૧
 ત્રિપુર ભક્ષંધર નવ છતાયા હ, હરિ પત રાખી રચીને માયા હ;
 વળી બલિસુત પક્ષે હર આવ્યા હ, હારી સૂતા હરિથી ન કાવ્યા હ. ૨

૩ રૂચિપ્રમાણે-હરિની રૂચિ પ્રમાણે. ૪ પળ-માંસ. બાકી ઈં-બાકી જ-
 ઠરાગ્નિનો તો સહુ કાંઈ દહાનો ધર્મ છે. એ અન્યથા. ૫. દધિ-ઉદધિ (સમુદ્ર)-
 જળ સઘળા અગ્નિને હોણાવી નાખે એવું છતાં સમુદ્રમાં રહેલા વડવાનળને
 હોણવડું નથી તે પ્રભુના ભયથીજ.

૬ મરનાર ઈં-એક ધરમાં જે જણ મરે તેમાં એક તરત મરે અને
 બીજો પાંચ પણ પછી મરે પણ તે બેને સાથે લઈ ન જવાય તે મહાપુરૂષ
 (પરમેશ્વર) ની આંચ (પ્રતાપ) ને લીધેજ. ૭ ધનવૃદ્ધિ-મેધવૃદ્ધિ. સુરપતિ
 -ઈંદ્ર. ન કરે તો રોય-પસ્તાય. ગોકુળમાં સપ્ત દિવસ ગોવર્ધન પર્વત તોળી
 રાખીને ઈંદ્રનો મદ હયો હતો એ કથા ભાગવતમાં પ્રસિદ્ધ છે. ૮ એક ઈં-
 એક હરિ નિર્ભય છે અને બીજા સંત નિર્ભય છે.

૧ સુતા!-હે શિષ્યા! ભયથી ઈં-તે સવંને હરિએ ભયથી રાખ્યા-જ-
 માવ્યા છે. ૧૬-૧૭ સુર. ૨ ત્રિપુર-એ ત્રામનો અમુર. બલિસુત-બાળાસુર.

ઢાળ.

- કાવ્યા ન સ્તુતિ કરી કૃષ્ણની, કહ્યું નાથ હું તવ દાસ;
પતિરતિ સમય સતી શ્યામ સમર્પા, હરિ હયો મહાનાસ. ૩
- ખળ મધુકેટલ શંખાસુર હણી, હરિ હણ્યો વિધિતાપ;
સનકાદિ પ્રશ્નોત્તર કયો, યરા ખજાવાહન આપ. ૪
- ગજવદન અગણિત ખલહંત્યા, કરી યયા ભયભીત;
હરિ દયાકરી નિજ નામ આપી, હરી પીડ અમિત. ૫
- રાવાણસદન ખર ચારતા, વહ્યુ હતું પદ વિદેશ;
પંચાંગ ધાતા વાંચતા, દીપિકા ચંદ્ર દિનેશ. ૬
- શકાદિ સહુ સુર આજ્ઞાધીન, રે'તા સાધી ટે'લ;
નવગ્રહ પનોતી બધીખાને, દશાનનને મે'લ. ૭
- તે સર્વનો ભય હરિ હણ્યો, હતી દુષ્ટ નિજ બિદં જોઈ;
તે દયામીતમ કૃષ્ણસમ, જડ ક્યમ આવે કોઈ. ૮

૫૬ ૧૫ મું.

અકળ અજીત શ્રીહરિની માયા છ, ઇક હરિ પાખે સર્વ વવાયા છ;
શ્રીમહાલક્ષ્મી નિજ અર્ધાંગ છ, ભય ધરી લખી નૃસિંહ છ. ૧
હળધર ભૂત્યા તાળી ગણુતાં છ, દાખી લીલા ન બણે ભણુતાં છ;
એકદા ઉપન્યો ગર્વ અનત છ, મુજ વણુ ચાલે નહિ ભગવત છ. ૨

૩ પતિરતિ—રતિપતિ (કામદેવ). શિવે કામને બાળ્યો સ્વારે તેની સતી—
રતિએ શ્યામનું રમરણ કર્યું ૪ વિધિતાપ—અહ્વાનો સંતાપ. અહ્વાવાહન—હંસ—
હરિએ હંસનું રૂપ લેઈને સનકાદિના પ્રશ્નના ઉત્તર કર્યા. ૫ અમિત—માપ
વિનાની—ધણી.

૬ સદન—ધર. વહ્યુ ઈં—વિદેશે (ગણપતિએ) ખર ચારવાનું પદ વહ્યુ
હતું—ધારણ કર્યું હતું. ધાતા—અહ્વા દિનેશ—સૂર્ય સૂર્ય અને ચંદ્ર દીપિકા—દીવા
રૂપે યયા હતા ૭ સાધી ટેવ—ટેવ ટકોરો (કામકાજ) સાધી—કરીને ૮ હતી—
હણીને. (' હન્ હણ્યુ' તે ઉપરથી ભૂતકૃદંત).

૧ પાખે ઈં—હરિ વિના સર્વે વંવાયા—જેનગયા. તેનાં દૃષ્ટાંત આપે
છે કે, શ્રીમહાલક્ષ્મી ઈં—અપ્પ છે. લખી—ગણી (તથા ધણુ ઉપરથી) ૨
દાખી ઈં—ગણમાં જે લીલા દાખી—બતાવી તે ભણુતાં—મુખથી કહેના ન

ઢાળ.

- ભગવંત મુજ વણ પોઢે ઝ્યાંહાં, ઉર વસ્યું સધ પ્રભુ જાણિયું;
 ઉડ્યા મહદ આકાશકલ્પ, અગણિત ભ્રમાણ વખાણિયું. ૩
- પછી જાણ્યુ આ કૃણ ગર્વનું, ભૂમિ પડ્યા શેષાયજ થઈ;
 અધાપિ જે પર્વત વિરાજે, શ્રીવ્યકટકેશ કૃપા મહી. ૪
- શિવ છળાયા મોહની રૂપ, ન રહ્યું જ્ઞાન વિવેક;
 દ્વારિકા પૈભવ લખી ચળ્યા, વળી એમ વાર અનેક. ૫
- શ્રીરામરૂદન વિલોકી, અબા મોહ પામ્યાં સત્ય;
 ધર્મ રૂપ સીતા ઝાળખ્યાં, હરિ લજ્જા લાગી અત્ય. ૬
- મુર અમુર મળી સાગર મધ્યો, વિઘ્નેશ મંદર બોલ્યો;
 મદ હરિ હત્યો ક્રીકા પડ્યા, ધરી કૂર્મતનુ તર્ત તોળ્યો. ૭
- મળમાસમાં સહુ સૂર્ય કહ્યું, અમો તપીશે નહી કોઈ;
 રવિ થઈ તખ્યા હરિ દયાપ્રીતમ, સહુ રહ્યા તવ જોઈ. ૮

પદ ૧૬ મું.

- પ્રકટાવ્યા પ્રાર્થના કરીને જી, તેજ ગયા ધાતા વશ હરિને જી;
 પ્રજવાસવ દુઃખ દીકુ અપારજી, તદપિ નદ્રુમઆખ્યું વણુ પ્રહાર જી. ૧
- ઇત્યાદિક સસાર સમસ્ત જી, હરિ માયા આગળ બળ અસ્ત જી;
 હરિ સંબધે લહે સહુ સેવા જી, દૂર થયે ઘણી કકર જેવા જી. ૨

બણે—તેવી ન વર્ણાય. અન ત—શેષ. ૩ આકાશકલ્પ—આકાશ જેવા. ૬ અબા—પાર્વતી. ૭ વિઘ્નેશ ઇન્દ્ર—ગણપતિએ મંદરાચળ પર્વત બોલ્યો—કૂબાડ્યો. મદ ઇન્દ્ર—ત્યારે હરિએ તેનો મદ—ગર્વ હત્યો—હણ્યો. કૂર્મતનુ—કાચબાનું શરીર. ૮ તપીશે—તપીશું.

૧ પ્રકટાવ્યા ઇન્દ્ર—ભૂભાર હરવા માટે બ્રહ્માએ પ્રાર્થના કરીને હરિને પ્રકટાવ્યા—અવતાર લેવડાવ્યો તેજ બ્રહ્માએ તેમનો મહિમા ભૂલીને વાહરડાંનું હરણુ કર્યું ત્યારે તેમનો મહિમા જાણીને છેવટે હરિને વશ થયા. સ્તુતિ કરી. ધાતા—બ્રહ્મા. પ્રજ ઇન્દ્ર—વાસવે (ઇન્દ્ર) પ્રજ (મા) અપાર દુઃખ દીકું (મદ હત્યો ત્યારે) તદપિ તેમનો મહિમા ભૂલીને વગર પ્રહારે દ્રુમ (પારિજાતક) ન આપ્યું.

૨ બળઅત્ત—અત્તબળ (બહુતીક્ષ્ણ). લહે ઇન્દ્ર—મહુ સેવા લહે—પામે. પણ દૂર ઇન્દ્ર—હરિથી દૂર થાય તો મેવા ન પામે. ત્યાં દૃષ્ટાંત જેમ ધર્મ સાથે

ઢાળ.

- એ કંકર ગોધૂમન્યાય સહુ, પૂજાય મહાજન દેવ;
હરિ સંબંધ ઢળતાં કંકર સમ, ઇશ્વર રહ્યા સ્વયમેવ. ૩
- પાંડવસભા અગ્રેશ હરિ, પૂજ્યા રહ્યા સહુ જોઇ;
ગજ અનિર્વચને સ્તુતિ કરી, હરિ વાણ ન ધાયા કોઇ. ૪
- અવતારી અંશી સર્વાત્મા, ઇશ્વર હરિ ભગવાન;
પરમાત્મ પ્રભ અપાર તે, શ્રીકૃષ્ણ શ્રુતિ કરે ગાન. ૫
- મહાદેવ આદે મોઢા સહુ, કહેવાય છે જગ માંય;
પણ આઠલા ગુણ હરિ વિષે, ન મળે કદાપિ ત્યાંય. ૬
- સર્વજ્ઞ સ્વામી સકળના, સર્વના અંતરયામી;
સમતા ન જેની કોઇમાં, નહિ શીશ જેને સ્વામી. ૭
- આત્મારામ ને આત્મયોનિ, સર્વાત્મા સહુ રૂપ;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણમાં, ઇત્યાદિ સુગુણ અનુપ. ૮

૫૬ ૧૭ મું.

સર્વ કરે ને નહીં અહંકાર છ, ગભીરતાનો ન મળે પાર છ;
નિત્યપરિપૂરણ અતિ તોષ છ, ગુણ કરી માને જનના દાપ છ. ૧

કાંકરા હોય તે ઘઉંની કીમતમાં ખપે, પણ દૂર થયા એટલે તેની કાંઈ કીમત નથી તેમ.

૩ કંકર ગોધૂમન્યાય-ઊપર દર્શાવેલાં કહેા તે. સ્વયમેવ [स्वयम् (પોતે) एव (જ)]—એકલા તાત્પર્ય કે હરિના સબધથી દેવ અને મોઢા પુરૂષો પૂજા પામે છે પણ હરિના સબધમાંથી તેમને જુદા કાઢીએ તો ખરા પૂજવા લાયક એક ઇશ્વરજ છે; બીજા કાંકરા જેવા માત્ર વિનાના હોવાથી પૂજવા યોગ્ય નથી. અનન્ય બકિતનું સમર્થન કરવા માટે આ વિષયનું પ્રતિપાદન દયારામે કર્યું છે.

૪ અગ્રેશ—સર્વથી મુખ્ય. ગજ ઇન્—મગરે ગળેલા હાથીએ અનિર્વચને જેનું નિર્વચન (વ્યાખ્યા) થઈ શકે નહિ એવી રીતે. ૫ અવતારી અંશી-અંશવડે અવતાર ધારણ કરનારા. શ્રુતિ ઇન્—શ્રુતિ (વેદ) જેનું ગાન કરે છે એવા.

૮ આત્મારામ-પોતાના સ્વરૂપમાંજ આનંદ પામનારા. આત્મયોનિ-પોતાનાથીજ પોતાની ઉત્પત્તિવાળા સુગુણ-સારાગુણ. ઇશ્વર સગુણ છે એ વાગનું સમર્થન કરવા માટે ઇશ્વરમાં દયારામ ગુણ પ્રતિપાદન કરે છે.

૧ સર્વ ઇન્-ઇશ્વર સર્વ-સધનું (કરે ક્રિયાપદનું કર્મ) કરેછે, પણ તેને

આણુ સેવા માને અતુલિત છ, એકરસ નીલવે નિત્યે પ્રીત છ,
શરણાગત થઈ થાય નિમુખ છ, ફરી ચીતવે તો પ્રકુલિત મુખ છ ૨

ઢાળ.

પ્રકુલિત મુખ શ્રીનાથ છ, સમરે ન પેલા દાપ,
ધરિયે મત્યુપકાર સહજ, ઉદાર સદ્ગુણ કોશ ૩
ભય દેષ હિત વા કામના, કોઈ ભાવ કો સમરણ કરે,
હરિ તેને પણ ફળ મોક્ષ દે, મોટાઈ નિજ અતઃ ધરે ૪
મહાદુષ્ટ ઉપર પણ દયા, હરિ કરે નિજપણુ જોઈ,
જે જે હુણ્યા ખળ મુક્તિ તેને, કહે એક કોઈ ૫
સહુ શક્તિપતિ ને શાન્ત અતિ, ભૃગુ પરીક્ષા જોઈને કહ્યું,
એવા તો એકજ કૃષ્ણ બીજા, નુ કથન માત્રજ રહ્યું ૬
કોપી કષ્ટપિ ન શાપ દે, વર તુલ્ય જેનો ક્રોધ,
સ્વાધીન મન ધાયુ કરે, કોઈનો ન ચાલે રોધ ૭
અવળુ ન અર્ચનમા પડે, નિષ્કટક જેનો પથ,
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ એવા, ગાય મહામુનિ ગ્રથ ૮

અહ કાર (હું નાં છું એવો અભિમાન) નથી નિત્ય પરિપૂર્ણ નિરતર ઈચ્છા રહિત ગુણ ઈન્-જનના (મનુષ્યના) દોષને તે ગુણ કરીને (ગુણરૂપે) માને છે મતનન એના ઉદાર સ્વભાવવાળા તે છે ૨ આણુ-લગાર જેટલી-ધણી થોડી અતુલિત-ધણી એકરસ-એક સરખી ૩ સદજ ઉદાર-સ્વભાવ સિદ્ધ ઉદારતા ગુણવાળા

૪ કોઈ ભાવ ઈન્-કો (કોઈ) ભયથી, દ્રેષ્ટી, હિતથી કે કામનાથી-કો ઈ પણ ભાવથી જે તેનું સ્મરણ કરે તેને પણ હરિ મોક્ષ ફળ આપેછે ૫ કોઈ ઈન્-સર્વ કોઈ પુરાણ ઈતિહાસ વગેરે કહેછે ૬ સહુ ઈન્-ભૃગુ ન્દપિએ પરીક્ષા જોઈને છાતીમા લાત મારી જોઈને પછી કહ્યું કે, સહુ શક્તિઓના પતિ છતાં પણ શાત ઈન્-પડછે

૭ વર-નરદાન ૮ અનળુ ઈન્-જેમ બીજા દેવ દેવીઓના પૂજનમા લગાર ચૂક પડતા તે દેવને અનળુ પડેછે-તે દેવ કોપાયમાન થાયછે, તેમ આ દેવ-કૃષ્ણના અર્ચનમા કોઈ ભૂન ચૂક થાય તો પણ અનળુ પડતું નથી એ ભાવ છે

૫૬ ૧૮ મું.

નેનું આપ્યું ન જાય કદાપિ જી, અચલિત પદ છે ધ્રુવ અધાપિ જી;
 'શરણ પડ્યો છું' સાચું ભાષે જી, તેને હરિ નિજ સમ કરી રાખે જી. ૧
 અભય અચળ દાતા હરિ એક જી, એ બળ ન મળે દેવ અનેક જી;
 'કૃપણ તમારો' કે' એક વાર જી, સહજ હરિ દે સુખભંડાર જી. ૨

ઢાળ.

- ભંડાર સુખ એટલાજભાં, ઉગ્રસેન વિલીપણ પામિયા;
 કહે ભેટ સાધન શાં કર્યા, કુ.ખ સધ સઘળાં વામિયાં. ૩
 શિવ ખ્રજાદિક સુર આરાધે, મહાકૃષ્ણ કરી કદો કોઇ,
 દે તુમ્હ કૃણ તે પણ અનિત્ય, વિચારી જો મન સોઇ. ૪
 વર હિરણ્યકશિપુ હિરણ્યગર્ભથી, પામ્યો નરહરિ મારિયો;
 જન જાણી પોતાનો વિદાતા, ક્યમ ન આવી ઉગારિયો. ૫
 શિવ સેવક રાવણ બાણાસુર, હરિ હણ્યો છેધા હસ્ત;
 શંકરથકી શું નિપન્યુ, વરૌભવ પામ્યા અસ્ત. ૬
 જહભરત હરિજન તેજ સહન, થયું ન ગર્જિ ક્ષાટી;
 નિજ કરે નિજકિ કર હણ્યા, થઈ ગયો શ્રમ સૌ માટી. ૭

૧ નેનું આપ્યું—જેણે આપેલું. ૩ એટલાજભાં—'કૃ તમારો છું'
 'હું' તમારે શરણે પડ્યો છું' એટલુંજ કહેવાથી

૫ વર ઇન્દ્ર—હિરણ્યકશિપુ હિરણ્યગર્ભથી (ખ્રજાથી) વરદાન પામ્યો
 હતો તોપણ નરહરિ (નૃસિંહે) તેને માર્યો.

૬ હણ્યો ઇન્દ્ર—રાવણને હણ્યો અને બાણાસુરના હત્ત છેધા. વરદાન—
 વરદાનના વૈભવ

૭ ગર્જિ ક્ષાટી ઇન્દ્ર—જહભરત હરિજન હતો તો તેનો દેવીના આગળ
 બધા કરતા તેના સેવકાએ (ચોરોએ) નેને આપ્યો તે વખતે તેનું તેજ શક્તિથી
 સહન થયું નહિ અને તે ક્ષાટી—ક્રોધે બરાછ. તથા પોતાના કરે—હાથે પોતા
 ન કિ કરે—મેવકોને હણ્યા. માગી—અર્ચાત વ્યર્થ

ઇત્યાદિ અમર નશ્વર ફળ, અવળું પડે ક્ષણ માંય;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ વાણ, સુખ રૂપ સઘળું કયાંય. ૮

પદ ૧૮ મું.

હરિ વાણ ઉજ્જવળ પંથ ન એક જ, વામી મેલા માર્ગ અનેક જ;
મધમાંસ માગે બલિ ચંડી જ, શિવવ્રત ધારી સહુ પાખંડી જ. ૧
ધરે મુડમાળા અસ્થિ ચર્મ જ, ભૂગુને શાપે અનુચિત ધર્મ જ;
કયહું વિષય કયહું બ્રહ્માચાર જ, વર્ણાશ્રમ નહિ ધર્મ લગાર જ. ૨

ઢાળ.

ના ધર્મ એકાચાર સહુ, નહિ વેદશાસ્ત્ર પ્રમાણ;
તે માટ કહ્યું શુકે શિવાદિક તજ, વિભુથી કલ્યાણ. ૩
સ્ત્રી રક્ષ ભૂલે ભક્ષ ભણ્યું, જ્ય દહી સંકટ દહી કહ્યું;
તે પ્રભાણે શક્તિ કર્યું, અંતરજાપણું કહે ક્યાં રહ્યું. ૪
તે માટ સર્વેશ્વર હરિ સમ, ઇતરમાં મતિ જે ધરે;

૮ અમર ઇન્દ્રિયાદિ (ઉપર કહ્યું તે પ્રભાણે) અમર (દેવ)નું ફળ નશ્વર (નાશવંત) છે—(બ્રહ્માદિકના વરદાનનું દર્શાવે), અને ક્ષણમાં આવડું પડે એવું છે—(શક્તિનું દર્શાવે).

૧ શિવવ્રત ધારી સહુ પાખંડી જ— (જુઓ ભાગવત ચતુર્થ સ્કંધ. અ. ૨) “ મત્રવ્રતધરાયેચયેચતાન્સમનુવ્રતાઃ । પાલદિનઃસંતુનેચૈસત્તઙ્ગપરિપથિનઃ ॥ નટશૌચામૂદધિયોજટામસ્માસ્થિધારિણઃ । વિશતુશિવદીક્ષાયાગવ્રદૈયસુરાસનૈઃ ” ઇન્દ્ર.

૨ વિપય-આમ્ય વિપય. ૩ શુક- શુકે (ભાગવતમાં) “ સ્થિત્યાદિપુહ-રિવિગિવિહરેતિસજ્જાત્રેયાસિતત્રણ્ડુસત્ત્વતનોર્નૃનાસ્યુઃ ” ઇન્દ્ર.

૪ બીજા દેવને અવળું કેમ પડે છે તેનું દર્શાવે આપે છે. સ્ત્રી ઇન્દ્ર— ચંડીપાઠ કરતા ‘ માર્ગાગક્ષતુ ’ ને બદલે ‘ માર્ગામક્ષતુ ’ બોલાઈ મધુ તથા “ સ્પર્દે-હિજયદોદિયશેદિદિદિપિયોજદિ ” ને બદલે ‘ સ્પર્દોદિયશેદોદિદિયોદેદિજયદિ ’ બોલાઈ મધુ. તે પ્રભાણે શક્તિએ કયું એટલે સ્ત્રી મારી નાખી, શત્રુ આપ્યા અને જપ્તો નાશ કર્યો. અંતરજાપણું—મનની ભાવના બાણવાપણું.

તે નારકીશ સદા મહામુનિ, પદ્મપુરાણે ઉચ્ચરે. ૫

મતિ શિલા હરિ અર્ચ્યા ગુરુ, નરનતિ મતિ છે સંતર્ભા;
પદ તીર્થ પાવન વિષ્ણુ વૈષ્ણવ, અધમ ઉદમતિ ચ તર્ભા. ૬

હરિ નામ મત્ર કલુષહર, ત્યા ધી શબ્દ સમાનની;
તે પતિત પશુમતિ ગાય કુમ, તુલસી પ્રિયે ભગવાનની. ૭

મુખદાર ઇંદ્રીવૃક્ષિ સહુ, તરૂવૃક્ષિ ન્યમ જડી પોપ;
ત્યમ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ પૂજે, પામે સહુ સતોપ ૮

પદ ૨૦ મું.

તથા સુદર શ્રી હરિની સેવા છ, કરે ઉપાસન દેવી દેવા છ,
તે ન્યમ તરપો ગગ અનૂપ છ, તથાને તીરે ઝોદ કૂપ છ. ૧

સુર પૂજે મૂકી જગદીશ છ, તથા કામદુધા કુહે મહિષ છ;
ક' નિગમાગમ એ કુર્શો કુર્શોને છ, ભજે સદા સહુ એક હરિને છ ૨

૫ ઇતર-ખીજ (દેવ) નારકીશ-નરકમા જનારાઓમા વડો મહા-
મુનિ-વ્યાસ. ૬ મતિ ઈ-હરિની અર્ચ્યા (પ્રતિમા)ને વિષે જોને શિક્ષા
બુદ્ધિ (પાપાણુ બુદ્ધિ) છે, સતોમા અને ગુરુમા જોને નરનતિની બુદ્ધિ છે.
તેમને ખીજ સાધારણુ નર જોના માને છે, વિષ્ણુ અને વૈષ્ણવના પદ્મને જે
પાવન (પવિત્ર કરે એવું) તીર્થ (જળ) તેને વિષે જે અધમ (પુરુષ)ના
અતરમા (મનમા) ઉદમતિ (જળ બુદ્ધિ) છે-તેને જે સાધારણુ જળ
જેવું માને છે

૭ હરિ ઈ-કુપુષ (પાપ)ને હરનાર જે હરિનામ રૂપી મત્ર તેને
વિષે સમાન (સામાન્ય) શબ્દની ધી (બુદ્ધિ) છે, ગાયને વિષે સામાન્ય પશુ
બુદ્ધિ છે, ભગવાનની પ્રિયા તુલસીને વિષે જોને કુમ (વૃક્ષ) બુદ્ધિ છે,
તે પુરુષને પતિત (ધર્મબ્રહ્મ) જાણવો.

૮ મુખદાર ઇ-જેમ મુખદારા સહુ ઇંદ્રિયો તૃપ્ત થાય છે, તથા
જેમ જડી (જડ-મૂળ)ના પોપ (પોપણુ)થી તરની તૃપ્તિ થાય છે, તેમ દયા
ના પ્રીતમ એવા કૃષ્ણને પૂજવાથી સહુ (દેનાદિક) સતોપ પામે છે.

૧ તથા ઈ-“ વાસુદેવપરિત્યજ્યેન્યદેવમુપાસતે । તૃપિતાજા દર્શીતીરૂપવાંછ-

ઈત્યાદિ અમર નશ્વર કૃણ, અવળ પડે કાણુ માંય;
જન કયાપ્રીતમ કૃષ્ણ વાણુ, સુખ રૂપ સઘળુ કયાંય

૫૬ ૧૯ મું.

હરિ વાણુ ઉજ્જવળ પંથ ન એકે જી, વામી મેલા માર્ગ અને
મધ્યમાસ માગે બલિ ચડી જી, શિવત્રત ધારી સહુ પાખડ
ધરે સુહમાળા અસ્થિ ચર્મે જી, ભૃગુને શાપે અનુચિત ધ
કથહુ વિષય કથહુ બ્રહ્માચાર જી. વર્ણાશ્રમ નહિ ધર્મે લ

ઢાળ.

કુળવિહારી રાગ રહે, જો દયા સહુપર હોય,	
આત્મા ન કોઈનો દુખવે, નવ દાપ કોઈનો જોય	૩
સહુ દેવ હરિ અગેથી ઉપન્યા, દાસ હરિના જાણી,	
નિદા ઈર્ષ્યા ના કરે પાણુ, લજે સારગપાણી	૪
શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર વિના ન કોઈની, ભક્તિ નહિ કોઈ તૃષ્ણ,	
સહજે શિવાયય માર્ગ દીકુ, કરવા જ્ય શ્રીકૃષ્ણ	૫
હરિને વિષે સહુ વિશ્વ તે, હરિ પૂજતા પૂજાય,	
કોઈ કહે હુ હરિમા નથી, તેને પૂજે અમારી બસાય.	૬
મતિ પશુ પશુ શો ચીસાડો, મતિ પોળીએ શુ મ્હોણ,	
સમજી ન દેવા નીસરે, વડી વડી મત્તે લોણ	૭
શિવ સ્કુટ નમ્યા નહિ દક્ષને, દેખી દહાલિમાન,	
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ અત, પામી નમિયા ધ્યાન	૮

ઈશ્વર પોતાના એક અશનડે જગતમા વ્યાપી રહ્યા છે એમ કહેનાય છે
૫૮—દેહ ૨ તનુધારી—દેહધારી—પ્રાણી

૫ નહિ કોઈ તૃષ્ણ—કોઈની તૃષ્ણા પણ નહિ સહજે—વિના પ્રયામે
માર્ગમા શિવાયય જોવામા આવે તો તેમને પણ “ જ્ય શ્રીકૃષ્ણ ” કરના અર્થા
ત હુ તમને પ્રણામ કરે છુ તે તમાગમા વ્યાપક શ્રીકૃષ્ણ છે એમ જાણીનેજ

૭ પ્રતિ ઇં—પ્રત્યેક પશુ પશુ પ્રતિ શો ચીસાડો ?—શી ચીસ પાડવી ?
અર્થાત્ પ્રત્યેક પશુને ગોવાગ શુ જૂદુ જૂદુ હાક મારી બોનાવે છે ? પ્રતિ
પોળીએ ઇં—પ્રત્યેક પાળીએ (રાટલીએ) શુ મોણુ નાખવામા આવે છે ? તેમ
જે જે સમજી હોય તે વડી વડી ઇં—પ્રત્યેક વડીએ લોણુ (લાણુ)—મીઠું
નાખના નીસરતો નથી તાત્પર્ય કે તેમજ પ્રત્યેક પ્રાણીમા જૂદો જૂદો ઇશ્વર
માની તેનું પૂજન કરનારને કોઈ સમજી ન કહે “ પ્રણમેદ્વદ્વદ્વમાવચ્ચાહાલ
ગોક્ષમ્ ” ઘોડો, ચાક્રવ, ગાય, ગધેડુ, એ સર્વને પૃથ્વીપર પડી દડવત પ્ર
ણામ કરવો ” એવું કહેનારાના મતનું ઉપરના વચનથી દયાશમે ખડન કરી
સર્વત્ર ઇશ્વર વ્યાપ્ત છે એ વાત સ્થાપિત રાખી છે

૮ શિવ ઇં (ભાગવત ચતુર્થસ્કંધ શ્લોકો) “ પુરાવિશ્વસુત્રાંસપ્રેસમેના
રમર્ષય । તથામરગણા સર્વેસાનુગામુનયાડમય ॥ ૪ ॥ તન્નપ્રવિદ્મમૃષયોદોષ્ઠાન્નમિવરાચિ

ઢાળ.

શ્રીહરિ તણ કલ્યાણ ધર્યે, બાલ અવસાધાર;	
ન્યમ જ્ઞાન પૂછ ગ્રહી ધરે, મન જાવા સાગર પાર.	૩
એ સર્વે વાતો વેવલાં, ભામા ભાભા વ્યર્થ;	
એક કેવળ શ્રીહરિશરણ વણુ, નથી સર્વો કોઈના અર્થ.	૪
શ્રીકૃષ્ણ શ્રીમુખ કહ્યું બહુ, પ્રિય મુને દાસ અનન્ય;	
અતિ દુરાચારી તદપિ સાધુ, શ્રેષ્ઠ મારે મન	૫
વળી કહ્યું હારીત અતિમા, પાડવી ગીતા માય;	
તે વચન કેરા અર્થ માત્રજ, લખુ છું હું આય.	૬
નમતુ નહિ અન્ય દેવને, નિર્ભયા નહી ન પ્રસાદ;	
મદિર જાતુ નહી જદપી, કોઈની પડતી હોય મરજદ.	૭
વદતુ સમરણ સેવણ, ચિન્તનાશ્રય શ્રાવણાદિ,	
અન્યનું ન કરવું દયામીતમ, કૃષ્ણરસ જે સ્નાદી.	૮

૫૬ ૨૧ મું.

વિશ્વ સકળ છે હરિનું ૩૫ છ, એકાશે વ્યાપક જલભૂપ છ;
કરતા હરતા પોષક સ્વામી છ, સહુ ઘટ વાસી અતરયામી છ. ૧
માટે કોઈનો દ્રોહ ન કરવો છ, હરિ દુખાશે એ ભય ધરવો છ;
જે તે રીતે કોઈતનુધારી છ, સુખી કરતા ખુશી કુલવિહારી છ. ૨

તિદુર્ભાગા ” (પાડવગીતા) ૩ બાલ-મૂર્ખ-બાલિશ અવસાધાર-(અવર + આ-
ધાર) બીજા દેવાદિનો આધાર રાખનાર ૪ ભામા-જામણા

૫ શ્રીમુખ-પોતાને મુખે (ગીતામા) “અનન્યચેતા સતત રોમાસ્મરતિનિત્ય-
શ । તસ્યાહમુલમ પાર્યન્તિયુક્તસ્વયોગમ ” (અધ્યાય ૮) “અનન્યાંચનયન્તોમા-
યનના વર્ણવાસતે । તેષાનિત્યામિયુક્તાનાયોગક્ષેમવદ્દમ્યહ ” (અધ્યાય ૯)

૮ પદતુ ૬૦-(શુભો પાડવગીતા) “નાન્યવદામિનશૃણોમિનર્ચિતયામના
ન્યસ્મરામિનમજામિનચાગ્રયામિ । મસ્ત્યાત્વદાયચરણાબુજમતરેષશ્રીર્નિવાતપુરપોષ્તમ
દેહિદાસ્યમ્ ”

૧ એકાશે ૬૦-“અનત અને અપાર સર્વત્ર ધર્ય છે અને જગત
તેના એક દેરામા ગહેતુ છે ” એમ તાત્પર્યારથી જણાય છે માટે અપાર

ઢાળ

કુન્નવિહારી રાગ રહે, જો દયા સહુપર હોય,	
આત્મા ન કોઈનો દુખવે, નવ દોષ કોઈનો જોય	૩
સહુ દેવ હરિ અજેથી ઉપન્યા, દાસ હરિના બાણી,	
નિદા ઈર્ષા ના કરે પણ, ભજે શારંગપાણિ	૪
શ્રીકૃષ્ણઅદ્ર વિના ન કોઈની, ભક્તિ નહિ કોઈ તૃણ,	
સહજે શિવાય માર્ગ દીકું, કરવા જય શ્રીકૃષ્ણ	૫
હરિને વિષે સહુ વિશ્વ તે, હરિ પૂજતા પૂજય,	
કોઈકહે હું હરિમા નથી, તેને પૂજે અમારી બલાય	૬
પ્રતિ પશુ પશુ શો ચીસાડો, પ્રતિ પોળીએ શુ મ્હોણ,	
સમજી ન દેવા નીસરે, વડી વડી પ્રત્યે ભોણ	૭
શિવ સ્કંદ નમ્યા નહિ દક્ષને, દેખી દેહાભિમાન,	
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ અતર્ક્યામી નમિયા ધ્યાન	૮

ઇશ્વર પોતાના એક અશવડે જગતમા વ્યાપી રહ્યા છે એમ કહેનાય છે
ખટ—દેહ ૨ તનુધારી—દેહધારી—નાણી

૫ નહિ ગ્રાહ તૃણ—કોઈની તૃણ પશુ નહિ સહજે—પ્રિતા પ્રયાસે
માર્ગમા શિવાય જોવામા આવે તો તેમને પશુ ‘ જય શ્રીકૃષ્ણ ’ કરના અર્થા
ત હું તમને પ્રણામ કરે છું તે તમારામા વ્યાપક શ્રીકૃષ્ણ છે એમ જાણીનેજ

૭ પ્રતિ ઇં—પ્રત્યે પશુ પશુ પ્રતિ શો ચીસાડો ?—શી ચીસ પાડવી ?
અર્થાત્ પ્રત્યેક પશુને જોવાળ શુ જૂદુ જૂદુ હાક મારી મોનાવે છે ? પ્રતિ
પોળીએ ઇં—પ્રત્યેક પાળીએ (રોટીએ) શુ મોણ નાખવામા આવે છે ? તેમ
જે જે સમજી હોય તે વડી વડી ઇં—પ્રત્યેક વડીએ ભોણ (ભરણ)—મીકું
નાખના નીસરતો નથી તાત્પર્ય કે તેમજ પ્રત્યેક પ્રાણીમા જૂદો જૂદો ઇશ્વર
આત્મા તેનું પૂજન કરનારને કોઈ સમજી ન કહે પ્રણમેદ્વદ્વદ્વાવધવાદાલ
ગોસ્વમી ઘોડો, ચાગલ ગાય ગધેડું એ સર્વને પૃથ્વીપર પડી દડવત પ્ર
ણામ કરવો ” એવું કહેનારાના મતનું ઉપરના વચનથી દ્યારામે ખડન કરી
સર્વજ્ઞ ઇશ્વર વ્યાપ્ત છે એ વાત સ્થાપિત રાખી છે

૮ શિવ ઇં (ભાગવત ચતુર્થસ્કંધ શ્લોકો) “ પુતાવશ્વસૃજોતત્રસમેતા
[મર્ષય । તથામરગણા સર્વેસાનુગામુનયાડમય ॥ ૪ ॥ તત્રપ્રવિષ્ટમૃદયાદાદ્યૌ મિવરાચિ

૫૬ ૨૨ મું.

સઘળે સરખી પ્રાંત ન સારી છ, ટેકની ભક્તિ પ્રભુ અપતિ ધ્યારી છ;
અળગા અન્યાશ્રિત ભગવંત છ, વ્યભિચારિણીથી મેમ ન કાંત છ. ૧
પતિપ્રતા ઉત્તમ જો હોય છ, પતિ પુર્યોત્તમ ત્યાં ચિત્ત પ્રાય છ;
વાણુ સમજે અન્યાશ્રય જનમાં છ, તે પણ ખટકે હરિના મનમાં છ. ૨

ઢાળ.

મન ખટકે જ્યમ રજ નેત્રમાં, વણુ નીકળે નહિ ચેન;
ત્યમ અન્યાશ્રય વણુ છોડવે, નહિ જંપ પંકજનેન. ૩
પશુપતાકાસ્ત્રાદિક અન્યાશ્રય, હતો અર્જુન;
બ્રહ્માસ્ત્રદ્વારા મૂકાવ્યો, હરિ જાણીને નિજ જન. ૪
વળી આશરો અર્કનો, અક્ષયપાત્ર દ્રૌપદાદિ;
તે દુર્વાસા મેરી મૂકાવ્યો, કૃષ્ણ શુચિરતિ સ્વાદિ. ૫
અબરીધને અભયા તણો, આશ્રય લખ્યો અખિલેશ;
તે પણ ટળાવ્યો મોકલી, મુનિ દ્વાદશી વ્યપદેશ. ૬

પા. ૧. ભ્રાજમાર્ગવિતિમિરકુર્વન્નેતન્મહત્સદઃ ॥ ૫ ॥ ઉદતિષ્ઠત્સદસ્યાસ્તેમાનુગામુનયોડમય ।
ક્ષતેવિરચ્યશર્મચતદ્માસાક્ષિત્તેજસ ॥ ૬ ॥ ૫૦ ”

૧ અળગા ૫૦—અન્યાશ્રિત—ખીજ દેવના આશ્રયવાળાથી. ૩ અન્યાશ્રય
૫૦—અન્યનો આશ્રય છોડ્યા વિના ૫ કરનેન (ભગવાન)ને જંપ વળે નહિ.

૪ પશુપતાકાસ્ત્રાદિક ૫૦—પશુપતાકાસ્ત્ર અર્જુનને શિવથી મળ્યું હતું
માટે એ અસ્ત્રને સળધે અર્જુનને સિવનો આશ્રય હતો, પણ તેને પોતાનો
જન જાણીને વિષ્ણુએ બ્રહ્મા આપીને તે દ્વારા અન્યાશ્રયથી મુક્ત કર્યો—
અન્યાશ્રયની ગરજ મટાડી

૫ વળી ૫૦—વળી દ્રૌપદી આદિકને અક્ષયપાત્રના સળધથી અર્ક (સૂ-
ર્ય)નો આશ્રય હતો તે પણ દુર્વાસાને મોકલીને શુચિરતિ (પવિત્ર પ્રીતિવાળા)
અને સ્વાદી (મધુર—મિષ્ટ ગુણવાળા) કૃષ્ણે મૂકાવ્યો. અર્થાત્ તેમને સમગ્ર-
મ્યું કે પદાર્થને અક્ષય કરવાનું અથવા જૂત માત્રને તૃપ્ત કરવાનું સામર્થ્ય મારા
માંજ છે

૬ અભયા ૫૦—અખિલેશ (ભગવાને) અબરીધ રાગને અભયા એકા-

વળી એજ પ્રતનો આશરો, નંદને દીઠો નાથ;
પ્રેરી વરણ ચર બંધાવ્યા, વળી લાવ્યા ગૃહી હરિ હાથ. ૭
વળી અંબિકા યાત્રા ગયા, ત્યાં ગળ્યા અનગર નંદ;
ફરી દયાપ્રીતમ છોડવ્યા, તવ સમજ્યા સહુ સુર મંદ. ૮

પદ ૨૩ સું.

અન્યાશ્રયનું ફળ છે એવું જી, નંદાદિકને દીકું જેવું જી;
હરિને હિત ના આવે ત્યાંય જી, જેનું ચિત્ત હોય બહુ સુરમાંય જી. ૧
પ્રાધૂર્લિક બહુ ધરનો હોય જી, મરે ક્રુધાએ ન પૂછે કોય જી;
પુત્ર પુંશ્વલી પિતુ કહે કોને જી, લાડ ઓલંલા કાઢના માને જી. ૨

ઢાળ.

માને ન મન માધવ વિના, કહું તેજ સાચો સંત;
નિજ પ્રાણ અધિકો લહે તેને, ભક્તાધીન ભગવંત. ૩
એમ સુણી યોદ્યો શિષ્ય, પ્રભુ સંશય રહેછે એક;
આપે કહ્યું તે ખરું, ભજવા, એક હરિ ધરિ ટેક. ૪
શ્રુતિ સ્મૃતિ વચને દૃઢ થયું, સંશે ન નિશ્ચે એવ;
છે એમ તદપિ ઘણા જાણુ કયમ, ભજે ધતિર દેવ. ૫
કેટલા દ્રઢ ચૂર એક, કેટલા નામે સઘળે શીરા;
તે કયમ હશે ગુરુ કહો ઝળકે, પ્રવર જશ જગદીશ. ૬

દશીનો આશ્રય ભણ્યો; તે આશ્રય પણ દુર્વાસા મુનિને મોકલી દાદરીના વ્યપ
દેશ (નિમિત્ત) થી ટળાવ્યો.

૭ નંદ—ગોકુળના નંદ. વરણચર—વરણના દૂત. યમુનાજીમાં સ્નાન કર-
વા ગયા હતા ત્યાંથી વરણના એવકો નંદને લેઈ ગયા હતા અને તેને કૃપ્ણ છો-
ડી લાવ્યા હતા તે પ્રમિદ છે. ૮ મંદ—મંદ્યુદિવાળા દેવો.

૧ દિત ઇ—હિતેચ્છા ન લિપત થાય. ૨ પ્રાધૂર્લિક—પરોણો. પુંશ્વલી—
વ્યભિચારિણી. ઓળભા—આળ. ૩ પ્રાણ અધિકો—પ્રાણથી અધિક

૫ એવ—(નિશ્ચયદર્શક અન્યથા.) જ. ધતિર—બીજા. ૬ કેટલા ઇ—
કેટલા દૃઢ અને ચૂરા એકનેજ શીરા નામે છે. પ્રવર—એટ.

એમ સુણી શ્રીગુર કહ્યું, સાંભળ્ય કહું કારણ તાત;

જે અશ જેહના હોય તે, તેને ભજે શ્રુતિ ધ્યાત. ૭

જેનુ તેને તે મળે, તવ થાય ચિત્તનિરોધ;

ન્યમ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ સેવે, ભગવદી વણુ યોધ. ૮

પદ ૨૪ મું.

વચ્છ કદા મહિષી નવ ધાવે જી, ધેનુ ધાવવા મહિષી ન આવે જી;

ગુણુ અવગુણુનુ કર્યુ ન કામ જી, ચિત્ત તેનુ ત્યાંજ વિરામ જી. ૧

ભૂત્રુ પડિયુ બાળક રોય જી, મુખ અધમોત્તમ સહુનાં જોય જી;

તદપિ ન ભટકણુ ભાગે મનની જી, સઘ શાંતતા મળતાં જનની જી. ૨

ઢાળી.

ન્યમ જનની મળતાં જંપ તતક્ષણુ, અવર રહે નહિ આશ;

પછી યોધ તેને ન કરવો, પામ્યા પૂરણુ અભિલાષ. ૩

સઘજે નમે પચ પરિયા, જીવ આસુરી કે'વાય;

ઉપજતાં માયામાં મળ્યા, કયમ એક ઠોર ઠરાય. ૪

એકદા શ્રીમદ્ગુરુપોત્તમને, ઇચ્છા ઉપની એવી;

વિસ્તાર જગમાં થાય જશનો. કૃતિ કરવી તેવી. ૫

એમ ધારી ભૂકટી ભગથી, ઉપજતવી સૃષ્ટિ સાર;

ખજાંડ ભવ્ય વિચિત્ર નાના, લોક દશને ચાર. ૬

૭ જેહના—જે દેવના. ૮ ચિત્તનિરોધ—ચિત્તની એકાગ્રતા ભગવદી—જન્માતરનો ભક્ત.

૧ મહિષી—ભે રા. ૩ પામ્યા ઈં—જેનો પૂર્ણ અભિલાષ હતો તે પામ્યા પડી.

૪ ગાંજે ઈં—જે પુરૂષ મઘજે નમે છે તે જીવ પાચ પરિયા સુધી આસુરી કહેવાય. અર્થાત્ તે પડીના પાંચ જન્મ સુધી આસુરી જીવ થાય.

૫ એકદા ઈં—(જગતની ઉત્પત્તિનું કારણુ બતાવ્યું છે). ૬ ભૂકટીભગથી—આખની ભગર વાકી કરીને—અર્થાત્ ઇચ્છામાત્રથી. નાના—અનેક પ્રકારના દશને ચાર—ચૌદ (લોક).

મહીમંદળ નવ ખંડાદિ રચના, લીલા માને કીધી;
 જુગ પ્રકાંઠે ચી મૃદિ, કરના પર પોતાનો પ્રગિહિ. ૭
 એક દેવી બીજ આમુદી, ઉપનતી આપો આપ;
 જન દયાપ્રીતમ સકળ, ગમ્મિપતિ, અનુગ્ર મતાપ. ૮

પદ ૨૫ મું.

ભક્તિ લુંદરી માયા દાગી છે, બધે પ્રકટ કરી કુલવિગ્રામી છે;
 નખરિખ મુખગા ભક્તિ જેહ છે, અનિ પ્યારી લાગી મનુ તેહ છે. ૧
 પડી અસર પર ક્રપા-કટાક્ષ છે, મલ્ય ઉપન્યા લક્ષી લક્ષ છે;
 થયા ભક્તિમાં લીન મુખાગી છે, પેપરુવ ગુણવત્ત હરિરાગી છે. ૨

તાળા

એવાજ મૂળે છત્ર તે, કો કાળ નહી કટ્યાણ,
 કહ્યું મૂઠા જન્મનિ જન્મનિ શ્રીગીતા માય પ્રમાણ ૫
 વળી તેવા ને અતિ બહિષુખ, શિવ કર્યા હરિ રૂચિ જોઈ,
 મૂળે મર્કટ ને વળી મધ પાચો, તે શાણા કહે કોઈ ૬
 એ કથા પદ્મપુરાણમા વિસ્તાર છે અથ ધતિ,
 તે અશ માત્ર લખ્યો, વધે બહુ ગ્રથ તે મન ભીતિ ૭
 તે માટ હગ્ગિના હોય તેજ, સદા ભજે હરિશય,
 જન દયામીતમ કૃષ્ણ છા તેનું ચિત્ત મહુ નવ જાય ૮

૫૬ ૨૬ મુ

શ્રી ગિરિધરના ભક્ત સોદાગી છ, પ્રેમરસ ભક્તિતાણ વિભાગી છ,
 એ સરજ્યા છે હરિરસ પીવા છ, આણુઅધિકારી ન હતરે ગ્રીવા છ ૧
 મરાન મીન મધ્યે નવ જાય છ, બગલે મુક્તાશ્વજી ન ખવાય છ,
 દીપક હવે પાને સ્નેહ છ, મક્ષી તજે તે અડતા દેહ છ ૨

૬ બી

એમ દેહ છૂટે ખર તણે, જો કદા સાકર ખાય,
 તે આદાર સક્કરખોર ખગ, મિસની વિના ન છવાય ૩

૫ મુગ જ મનિ જ મનિ જ મે જ મે મુ (જુઓ ગીતા) ' ૩ આગ

યાનિમાયનામૂજામાનજાનિમામાગાપ્યનૌતયતતાગલ્યધમાગાતમ (અ ૧૭-૧૮)

૬ તેના ૬૦—તેના આસુગી નો તાજ નો તેમજ વળી હરિની રૂચિ જોઈ રી. અતિ બહિષુખ (વામ તત્રાદિ રીને) ૫ ૮ ૫૬—આએ

૧ સો ૧૦૧—મોહાગવાળા વિભાગી ૬૦—પ્રેમરસ ભક્તિમા વિભાગ લે નારા—આણુઅધિકારી—(અધિ ૧૧) જે બક્તિ પ્રસાને મોખ્ય ન દોય તે નીના—ગણુ

૨ મરાન—મગ મીન—મા ૧૧ મુક્તાશ્વજી—મોલી દીપક ૬૦—દીપો સ્નેહ (તેના) પાન મરી હવે ૬ ૫ મળી—માખ તે તેનો અન્તા દેહ ત જે—પ્રા. ૧ ખુએ (મતન ૧૨ તેનો ૨૧ જગના પી અધિ ૧૧ ને નથી) ૬ સક્કરખોર ખગ સાકર ખાઈને જનનાતા પક્ષી

- ચિંહણ પય જ્યમ જેરવે, સિહણનાં જે બાળ;
 વણ કંચન પાત્ર ટકે ન કચલુ, ફાડી નીસરે તતપ્રજ. ૪
- ઉદરે ટકે રસ સોમવલ્લી, યુદ્ધ કળ જો વિમ;
 હોય વિકારી તો વમન કરી, કાઢેજ તો રસ ક્ષિપ્ર. ૫
- જ્યમ ક્ષાર જળીતુ મત્સ્ય, મીઠે જળે પામે મીચ;
 જ્યમ કોટ વિપનો મરે ખાંડે, એજ રીતિ નીચ. ૬
- મહાભિષ્ઠબોજન કટુકે લાગે, જેને તન જવર હોય;
 ઊંટ ભક્ષિ કે કેવળ કર્મે કૂંપણિ, આમ્ર ખાય ન કોય. ૭
- ભગવદી જન ભગવંત ભજવા, નિત્ય નવજા કોડ;
 જન દયામીતમ પ્રભાકર, દરે ન આમુરી ઘોડ. ૮

પદ ૨૭ મું.

સુગ્રી એમ બોલ્યો શિષ્ય વચન છ, સુગ્રી પ્રતિઉત્તર ઉકળ્યુ મન છ;
 સત્ય કહોછો સકળ પ્રપચ છ, સહુ હરિ કારજ વ્યર્થ ન રચ છ. ૧

ખલ્લ મગુણ કો'છો સાકાર છ, છવ ખજના અશ અપાર છ;
 છવ અજ્ઞતા હવિર એમી છ છવ અઝુ મજુ મહુ ગુણધામો ૨

૫ સોમવલ્લી—એક જાતનો ફેફા હોડ. ક્ષિપ્ર—તત્કાળ ૬ મીચ—મૃત્યુ
 ખાંડે—ખાડ ખાસથી. નીચ હિં—એજ રીતે નીચ પુરવથી અકિતરમ ૭ર-
 વાય નહિ.

૭ ઊંટ છં—કકેલ્ય ભક્ષી (કાકોળ ખાનાર) ઊંટના ડંભેમા કૂંપણો—
 માડનો કૂણો પાયો ખાવાનો સરજેયો છે તે માટે કોઈ ઊંટ આમ્ર (કેરી—આ-
 મો) ખાય નહિ.

૮ ભગવદી જનન છં—ભગવદી જનને ભગવાન ભજવાના નિત્ય નવજા
 (નવા નવા) કોડ હોય છે. પ્રભાકર—સૂર્ય

૧ પ્રપચ—વિસ્તાર—મૃદિ મહુ છં—હિંના મહુ કાર્યમાંથી રંચ-
 સગાર પાળુ વ્યર્થ નથી—મિથ્યા નથી

૨ અજ્ઞ-માયા. અણુ-મદન આ એ કડીઓમા મિથ્યના વચનદારા
 ભક્તિ માર્ગવાળનો મિદાન પ્રકટ ફો છે.

ઢાળ.

- છે ધામી અક્ષર ધામના, સેવવા સંતત તોહ;
 અચલિત સેવક સ્વામી નાતુ, સંભવે કયમ એહ. ૩
- જળતરંગ ભેદ નહિજ, કાંચન કુંડળ ભેદ ન હોય;
 મૃતિકા ઘટમાં ભેદ શો, જડ તેજ જૂદાં જોય. ૪
- નિર્લેપ ધ્રુવ અખંડ સતત, ત્યાં ન ભેદ ત્રિકાળ;
 કહે ભેદ વેદ વૃથાજ, કે' કો સત્ય સમજો બાળ. ૫
- એમ સુણી બોલ્યા શ્રીગુરુ, તુ સુણી કહેછે વાત;
 પાણુ અતરમાં સમજાણુ નથી, આ મલીન આ અવદાત. ૬
- એક દ્રવ્ય કેરી અવસ્થા સુણ્ય, વિવિધ ભાતની થાય;
 તે માટ નિશ્ચે કાર્ય કારણુ, વસ્તુ એ કહેવાય. ૭

૩ ધામી—ધામમાં વસનારા—અક્ષર ધામના સ્વામી. હવે શિષ્ય પૂર્વપક્ષ કરે છે કે, અચલિત ઈન્દ્રિયો-ન્યારે તમે કહો છો કે જીવ એ અજ્ઞાનોજ અંશ છે ત્યારે વસ્તુ સ્વરૂપે તેનાથી ભિન્ન નથી; (જે જોના અંશ હોય તે તેનાથી વસ્તુ સ્વરૂપે ભિન્ન ન હોય એ આગળ દૃષ્ટાંતદ્વારા પ્રતિપાદન કરશે.) અને એમ છે તો અચલિત—અજે નહિ એવું (મિથ્યા ન થાય એવું) સેવક સ્વામીનું ના-તું—જીવ સેવક અને હ્રસ્વર સ્વામી (સેવ્ય) એવો સંબંધ કેમ સંભવે ? તાત્પર્ય કે અંગ અને અંશી વચ્ચે ભેદજ સંભાવ્ય નથી તો સેવક સેવ્ય ભાવ તો સંભવેજ કયાંથી ?

૪ પોતાનું કહેવું દૃષ્ટાંતથી પ્રતિપાદિત કરે છે: જળ ઇન્દ્રિય—જળ અને તરંગ એમાં ભેદ નથીજ; કાંચન અને કુંડળ એમાં ભેદ નજ હોય. (વસ્તુ સ્વ-રૂપે બન્ને સોનુંજ છે.) જડ ઇન્દ્રિય—જે જડ (મૂર્ખ) હોય તેજ તેમને જૂદાં સમજો.

૫. શિષ્ય પોતાનો રિદ્ધાંત સ્થાપન કરે છે: નિર્લેપ ઇન્દ્રિય—ધ્રુવ નિર્લેપ (ગુણાદિના લેપ રહિત). અખંડ (જોના અંશ—વિભાગ ન થાય એવું), અને સતત (સર્વદા એક સરખું) છે; તેનામાં ત્રિકાળે (ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં) ભેદ નથી કહે ઇન્દ્રિય—વેદ પણ ભેદને વૃથાજ કહે છે. “ એકમેવા દ્વિર્તામરજ્જનેહનાનાસ્તિક્કિંચન ” “ દ્વિર્તિયાદ્વૈમયમવતિ ” (શ્રુતિ). કે' ઇન્દ્રિય—કોઈ ભેદને સહ્ય કહે તો તે જ બાળ (અજ્ઞાન) સમજો.

૬ સુણી ઇન્દ્રિય—તું સામજેળી વાત કહે છે. અવદાત—નિર્મળ. ૭ ગુરુ દેવ (ભેદ) પ્રતિપાદન કરે છે: એક ઇન્દ્રિય—માંભળ, એકજ દ્રવ્યની અવસ્થાઓ

છે ભેદ નામાકારથી, વળી ક્રિયાથી પણ હોય;
જે મૃદાથી આવે નહિ તે, ઘટે આવે તોય.

૮

પદ ૨૮ મું.

લહરી કુંડળ ને વળી કળશ છ, જળ કંચન ભૂમિથી દર્શ છ;
સમીર સોની કુલાલ પાખે છ, ભેદ ન ઉપજે નિષ્ઠ્યો આંખે છ. ૧
વાયુ ત્રય હેતુ કારણ ન હોય છ, શ્રુતિ સ્મૃતિ બોલે સહુ કોય છ;
ઉપાદાન ઘટ મૃત્તિકા કહિયે છ, નિમિત્ત કારણ કુલાલ કહિયે છ. ૨

હાળ.

કહિયે વળી સમવાયી કારણ, વિવર ચક્ર ને દંડ;
એ ત્રણ કારણથી, સમજ લે રચ્યું શ્રદ્ધાંડ.

૩

અનેક પ્રકારની થાય છે. તે માટે—તે અવસ્થા પરત્વે કાર્ય વસ્તુ અને કારણ વસ્તુ એવા બે ભેદ વસ્તુના પડે છે. એ બાવ છે.

૮ ભેદનું કારણ: છે ઇન્—નામથી, આકારથી અને ક્રિયાથી પણ ભેદ છે. ભેદનું સમર્થન કરવા દૃષ્ટાંત આપે છે કે, જે ઇન્—જે તોય (જળ) મૃત્તિકાથી ન આવે તે ઘટથી આવે છે. અર્થાત્ જો ઘટ (કાર્ય) અને મૃત્તિકા (કારણ) એ બેમાં ભેદ ન હોત તો જળ લાવવા રૂપ કર્મ જેમ ઘટથી થાય છે તેમ મૃત્તિકાથી પણ થવું જોઈએ. પણ (માટી તો પાણીમાં પીગળી જાય છે તેથી) તે થતુ નથી માટે કાર્ય વસ્તુ અને કારણ વસ્તુમાં ભેદ છે એજ સિદ્ધ છે.

૧ લહરી (લેહેર—તારંગ). કળશ—ઘટ. જળ કારણથી લહરી કાર્ય, કંચન કારણથી કુંડળ કાર્ય અને ભૂમિ કારણથી ઘટ કાર્ય, ઉપજે છે. એ ભેદ ઉપજવાનાં ત્રણ નિમિત્ત અનુક્રમે બતાવે છે: સમીર ઇન્—સમીર (વાયુ), સોની અને કુલાલ (કુંભાર). એ ત્રણ વિના ભેદ ઉપજતો નથી. -

૨ કાર્યના હેતુ કહે છે: વાયુ ઇન્—ત્રણ હેતુ વિના કારણ હોય નહિ. શ્રુતિ ઇન્—શ્રુતિ (વેદ), સ્મૃતિ અને મહુ દ્રાય (પુરાણ આદિક) બોલે (કહે છે). ત્રણ કારણના નામ કહે છે: ઉપાદાન ઇન્—ઘટ રૂપ કાર્યનું મૃત્તિકા એ ઉપાદાન કારણ; કુલાલ (કુંભાર) એ નિમિત્ત કારણ કહિયે.

૩ કહિયે ઇન્—વિવર (પોલાણ), ચક્ર અને દંડ, એમને ઘટ કાર્યનું સમવાયી કારણ કહિયે. દયાગમે ઉપાદાન, નિમિત્ત અને સમવાયી ત્રણ પ્રકારનાં કારણ બતાવ્યા છે, પણ સાંખ્યાદિ મનવાળા ઉપાદાન અને નિમિત્ત બે

- ન્તે નિર્ગુણ નિરાકાર વાણ, બીજું ન હોયજ કોય;
તો તુજ કે' આ સૃષ્ટિ, શી રીતે અબેધ હોય. ૪
- સુણી શિષ્ય બોલ્યો સાંભળો, મહારાજ કો'ંછો જ્યમ;
હુ કદાપિ હા કહુ પાણુ, એમ વાદી માને જ્યમ. ૫
- તે એમ કહે છે સાંભળો, કોઈકાચ મદિર માંય;
જન ગયો એક અનેક રૂપે, થયો પોતે ત્યાંય. ૬
- નિજ છાયા દર્પણે દખી, માને અવર ઠામે ઠામ;
ભૂયો પડ્યો પ્રતિબિંબ નિર્ભી, આપણુ જ અભિરામ. ૭
- ત્યાં દૃષ્ટા દૃષ્ટ નથી અનર, સૃષ્ટા ન સૃષ્ટિ કોય;
છે દયાપ્રીતમ પ્રભ તે એક, વાદી કે' સૌ કોય. ૮

કારણ માને છે અને ન્યાય વૈશેષિક મતવાળા સમવાધી, અસમવાધી અને નિમિત્ત ત્રણ કારણ માને છે. જેમાંથી કાર્ય ઉત્પન્ન થાય તે પદાર્થને તેનું ઉપાદાન કારણ કહેછે જેમ ધડાનું કારણ મૃત્તિકા, વસ્તુનું કારણ તાતલા, વગેરે એનેજ ન્યાયમા સમવાધી કારણ કહેછે ઉપાદાન કારણના ઉપાદાનને અસમવાધી કારણ કહેછે જેમ ધડાનું કારણ પૃથ્વી; વસ્તુનું કારણ રૂ વગેરે. બીજા તમામ કારણો કે જે કાર્ય થયા પછી તેમા મળેલા ન હોતા દૂર ખસી જાય છે તેને નિમિત્ત કારણ કહેછે એ રીતે જોતાં ચક્ર અને દડ નિમિત્ત કારણ ઠરે છે, તેને દયારામ સમવાધી કારણ ગણે છે તે બરાબર નથી. અથવા ઉપાદાન કારણ ગણાવ્યા પછી સમવાધી જે ઉપાદાનના પર્વાય રૂપ છે તેને ત્રીજું કારણ ગણવું યોગ્ય નથી.

૪ શી રીતે ૬૦—અબેદ—અબેદવાણી. જે એક નિર્ગુણ અને નિરાકાર પ્રભ પિના બીજું કાંઈ હોયજ નહિ તો પ્રભથી અબેદવાણી આ સૃષ્ટિ શી રીતે ઉત્પન્ન થઈ તે તુજ કહેની ?

૭ છાયા—પ્રતિબિંબ અવર—બીજો. બીજા ધણા છે એમ માને. આપણું—પોતાનું અભિનમ—સુદર.

૮ દૃષ્ટા—જોનાર. દૃષ્ટ—જોવામા આવેલી વસ્તુ (તેમજ) સૃષ્ટા—ઉત્પન્ન કરનાર સૃષ્ટિ—ઉત્પન્ન કરેલી વસ્તુ એ પણ નથી પ્રભ ૬૦—તે એક પ્રભજ છે અને શુવાદિ મટિ નેના પ્રતિબિંબ છે એમ સર્વે વાદી અર્થાત્ (વેદાતી) કહેછે.

પદ ૨૯ મું.

જળ ભરી ધરીએ કોટિક કળશ છ, તેટલા રવિ તેહ માંધે દરી છ;
ત્યમ સયોગે કરીને માંધ છ, રૂપ પ્રજનનાં ઘણાં જણાય છ. ૧
એમ સુણી વધા શ્રીગુરુ વાણી છ, મે મતિ તારી અતિ જડ જાણી છ;
સુણી તારી વાતો હાંસો આવે છ, વદતો એ સંભવ લાજ ન લાવે છ. ૨

ઢાળ.

તું લાવતો નથી લાજ મન જે, ખોટું સંભવશે કહીં;
જો તારા મતમાં પ્રજને તો, રૂપ મૂળગું છે નહીં. ૩
(વળી) દર્પણ સ્થાની માયા કહી તે, માયા કપટનું નામ;
તે કપટમાં કયાં અમળતા ગણો, આદરી કરે કામ. ૪
પ્રતિબિંબ ન પડે રૂપ વણ, નિર્મળા વસ્તુ પાખ્ય;
પવનનું પ્રતિબિંબ કાષ્ટનાં, કહીં પડતુ દીકું ભાખ્ય? ૫
વળી તું અભેદ કહે જમડાં, ત્યાં ભેદ ભાસે સત્ય;
જો તું તારા કલ્યાથી, બંધાય છે વણ મત્ય. ૬
એક કાચ બીજો નર ગણો, વળી છાયા તેની ત્રીજ;
કોઈ અજ્ઞ ચોથો મળ્યો સગે, જમણમાં મતિ ભીજ. ૭
અત્યવ વિના છાયા ન સંભવ, દયાપ્રીતમ રચ્ય;
સમજે ન જડ તું પાણ, બને નહીં યુગલ વણ પ્રપચ. ૮

૧ મયોગે ઈન્-જળની સાથે રવિના રૂપનો મયોગ થવાથી જેમ
અનેક પ્રતિબિંબ બામે છે તેમ માયાની માથે બ્રહ્મનો સયોગ થવાથી છ-
વાદિ અનેક પ્રતિબિંબ બામે છે, એ ભાવ છે.

૪ અમળતા-નિર્મળતા. આદરી ઇન્ આદરી (આરસી) ને કામે
જેની નિર્મળતા છે તેવી (મલિન) માયામા નિર્મળતા ક્યા ગણો છો?

૫ ગુરુ કહે છે: તુ કહે છે કે માયામા બ્રહ્મનું પ્રતિબિંબ પડે છે તો,
પ્રતિબિંબ પડવાને જે વસ્તુ જોઈએ રૂપ (આદાર) વાણુ જિંબ, અને જેમાં
પ્રતિબિંબ પડવાનું છે તે વસ્તુની નિર્મળતા. પાખ્ય-પાખે-વિના.

૬ વણુ મલ-મતિ વિના. ૭ અજ-અજાની-મૂર્ખ.

૮ અત્યવ ઈન્-અત્યવ વિના ત્રયા-પ્રતિબિંબનો રચ (ક્ષેપ) સંભવ
નથી. યુગલ-તેડું. પ્રપચ-વિગ્તાર.

પદ ૩૦ મું.

અખડ વ્યાપક અરૂપ જણાયા છ, ત્યા પ્રતિબિબ્બ શુ રી છાયા છ;
અગુણ એક ત્યા લિખ રી માયા છ, માયાછે તો એક શીદ ગાયા છ. ૧
રૂપ વિના કર્તૃત્વ ન હોય છ, સગુણ વિના સૃષ્ટિ નહિ કોય છ,
જો કરતા ન હોય સાકાર છ, તો અવયવ હોય ક્યમ સસાર છ. ૨

ઠાળ.

સસાર રૂપ ન હોય જો, કરતા પુરૂષ ન હોય;
કારણ સરીખુ કાર્ય સધળી, સૃષ્ટિ શે નવ જોય ૩
હરિ ઉપાદિક સહુ જોઈ નિજ, જગતનુ કીધુ જાણ્ય;
ના કહે તે અજ્ઞાન છે, તુ સત્ય કરી પ્રમાણ્ય. ૪
કહે કર પદાદિ ન પ્રજા શ્રુતિ, છે ગૂહણુ ગતિ આદિક;
નિર્વાહ ક્યમ તે રચ્યાનો જો, કે'શ છેક અલીક ૫

૧ અખડ ઇ—જો અખડ, વ્યાપક અને અરૂપ (રૂપ અથવા આકાર વિનાનુ) જણાય (અર્થાત્ કહેવાય) છે તેનુ પ્રતિબિબ્બ શુ કે છાયા રી ? અગુણ ઇ—ગુણ રહિત જ્ઞાન જો એકજ છે તો તેનાથી બિન્ન (જૂદી) માયા રી ? અને તેનાથી બિન્ન માયા છે તો એક શીદ ગાયા—કહ્યા

૨ સાકારત્વ અને સગુણત્વનુ સ્થાપન રૂપ ઇ—રૂપ વિના—આકારવિના કર્તૃત્વ (જગતને ઉત્પન્ન કરનાપણુ) હોય નહિ (સબવે નહિ) સગુણ ઇ—સગુણ પ્રશ્નર હોય નહિ તો કોઇ સૃષ્ટિ પણ ન ગેય સાગર ઇ—જો સાકાર કર્તા ન હોય તો સસારને અવયવ (વિભાગ) કેમ હોય ?

૩ સગાર ઇ—જો કર્તા ન હોય તો સમારનુ રૂપ (આગર) પણ ન હોય. કારણ—ઉપાદાન કારણ સૃષ્ટિ ઇ—સધળી સૃષ્ટિ તુ શે નથી ગોગી જોતો ?

૪ હરિ ઇ—હરિએ નિજ (પોતાના) રૂપાદિક સહુ જોઈને જગતના પણુ રૂપાદિક કીધા, છે એમ તુ જાણુ

૫ કહે ઈ—તું કહે છે કે જ્ઞાને કર (૧૧૫) પદ (૫૧) આદિક નથી તો તેણે પ્રહણુ કયું તેણે ગતિ (ગમન) કરી, આદિ શ્રુતિ છે (ભાગવતાદિ મા અમે સાબાળું છે) નિર્વાહ ઇ—(તેમજ તેણે આ વિષય રચ્યું છે) જો તુ કેક અલીક (મિથ્યા) કહીશ (અર્થાત્ જ્ઞાન હાય પગ વિનાનું નિરાકાર

સિદ્ધાંત તેનો એજ છે, પ્રાકૃત ન ઈન્દ્રિય ધર્મ;
 છે અપ્રાકૃત આનંદમય, સહુ રૂપાદિ શ્રુતિ ધર્મ. ૬
 તું કહીશ તેજ્ઞેનય કહે, સહુ ખલ ગોળાકાર;
 તે રૂપ અક્ષરધામ હરિ, તે માંહ છબી સાકાર. ૭
 તેની સમીપ (જે) વસનાર મહા, પ્રભુ સદૃશ નિત્યજ સિદ્ધ;
 જન દયાપ્રીતમ કૃપણુશુ તે, રમે અચળ પ્રસિદ્ધ. ૮

પદ ૩૧ મું

વળી સમજણું દઈ દૃષ્ટાંત જી, તારા મનની ઢળવા પ્રાંત જી;
 જોમ કચ્છપ છે કર પદ મુખ જી, રમે સજાતિમાં લહે મુખ જી. ૧
 કોઈ વિજ્ઞાતીય આવે જ્યારે જી, વર્તુલ રૂપે થઈ જાય ત્યારે જી;
 અગ સકળ છે પાણુ સંતાડે જી, શૂન્ય સરીખી પીઠ દખાડે જી. ૨

અને કર્તૃત્વાદિ રહિત છે એમ કહીશ) તો તે રચ્યાનો (અને ભાગવતાદિમાં
 જે તેનું ચુલ્લુ, ગમન, આદિ વર્ણુ છે તેનો) નિર્માલ કેમ થશે ? તે બનવું શી
 રીતે શક્ય થશે ?

૬ ('ત્યારે શું ખરું છે ? ' એવી અપેક્ષા ઉત્પન્ન કરીને સમાધાન કરે-
 છે કે,) મિદ્ધાત ઇન્દ્રિય-તેનો મિદ્ધાંત એજ છે કે, તેને પ્રાકૃત (પ્રતિજ્ઞાન્ય—
 સાધારણ જાના જેવા) ઇન્દ્રિય ધર્મ નથી, પણ અપ્રાકૃત (દિવ્ય) અને આ-
 નંદમય મહુ રૂપાદિ ગુણવાળો તે છે. એનો શ્રુતિનો ધર્મ (શુદ્ધાર્થ—ધ્વનિ) છે.

૭ તું ઇન્દ્રિય-ત્યારે જાણને તેજ્ઞેનય ગોળાકાર કહે, છે એવો અભિપ્રાય છે
 એમ તું કહીશ તો, (તેનું ગમાધાન એમ છે કે) તે ૩૫—ગોળાકાર અને
 તેજ્ઞેનય અક્ષરધામ—હરિને વચવાવું ધામ છે, અને તે માંહે ભગવાનની સા-
 કાર છબી છે.

૮ નિત્યજ સિદ્ધ—નિત્યસિદ્ધ—ઉત્પત્તિ વિનાશ રહિત અચળ—ચળે
 નહિ એના અર્ગાત અવિનાશી.

૧ કચ્છપ—કાચમો. કાચળાને કર (હાથ) , પદ અને મુખ છે. અને તે
 સજાતિ—સજાતીય (કાચખા) માં રમે છે. ૨ વિજ્ઞાતીય—ખીજી જાતનો પ્રાણી.
 વર્તુલ—ગોળ.

ઢાળ.

દેખાય શૂન્ય સરીખડું, વધુ વિજ્ઞાતીયથી જ્યમ;	
ત્યમ શૂન્યવાદી શૂન્ય સરખા, માને દેખે બ્રહ્મ.	૩
જે જેવા જાણીને બજે, હરિ તેને તેવા થાય;	
શ્રીમુખે શ્રીગોતાજીમાં, એમ કહ્યું વૈકુંઠ રાય.	૪
જ્યમ સૂર્યમંડળ જોઈ, જગ સહુ કહે જોળાકાર;	
છે દૂરના જોનાર દેખે, નહીં રૂપ લગાર.	૫
પાણ અરણ્યાદિક અવલોકે અંતર, રૂપ રહે રવિ પાસ;	
એમ મંડળ અક્ષર તેજોમય માંહે, સૂર્ય ત્યમ અવિનાશ.	૬
છે ધામી નટવર પુરુષોત્તમ, કૂટમ્ય અક્ષરધામ;	
તેની પ્રતીતિ થાવા પ્રતિ,નિધિ પ્રકટ શાલિગ્રામ.	૭

૩ વધુ—શરીર. ત્યમ ઈં—તેમ શૂન્ય સરખા (બુદ્ધિશૂન્ય સરખા) શૂન્યવાદી (એક પ્રકારના બૌદ્ધમતનાજા શૂન્યવાદી કહેવાય છે પણ દયારામે આ સ્થળમાં વેદાંતીઓને શૂન્યવાદી કહ્યા હોય એમ જણાય છે) બ્રહ્મને જેવા માને છે તેવા દેખે છે. અર્થાત્ તેઓ બ્રહ્મને નિર્ગુણ અને નિરાકાર માને છે માટે તે તેમને તેવા દેખાય છે.

૪ તેને તેના થાય—તેને તેવા થઇને દેખાય. શ્રીમુખે ઇં— (જુઓ ભગવદ્ગીતા અધ્યાય ૭ મો) “યોયોયાયાતનુમક્ત-અદ્યયાર્ચિતુમિચ્છતિ । તત્ત્યનસ્યાચત્ત્રાધદ્વાદામેત્રવિદધામ્યહમ્ ॥૨૧॥ મતયાધદ્યયાયુક્તસ્તસ્યારાધનમીહતે । સ-મૈત્તચતત. જાનાનુમયૈત્રવિદિતાન્ દિતાન્ ॥ ૨૨ ॥

૬. પણ ઈં—પણ જેઓ ગિની પાસે રહે છે તેઓ અરણ્યાદિક સૂર્યના સારથિ વગેરે) નાં રૂપને અંતઃ-અદર (મૂર્ધન ઇળામાં) અવલોકે (જુઓ).

૭ કૂટમ્ય—(કૂ-એજણની પેટ મ્ય-મ્યત એરણ પર જેમ અનેક ઘાટ ઘડાય છે તથાપિ તે જનીને તેવીજ નિર્લેપ છે, તેમ પ્રાણી માનવો સાક્ષીરૂપ અંતરાત્મા જે મર્મ જાગે છે પણ મુખ દુઃખાદિ બોગથી નિરાળો રહે છે તે કૂટમ્ય) અહીં. “દ્વાવેમૌપુરુષૌત્તોષેશ્મથાક્ષરવચ । ક્ષરઃ સર્વાણિસૂતાનેનૃત્સ્વોક્ષર-ઉચ્યતે ॥ ઉત્તમ-પુરુષસ્ત્યન્ય પર્માતેત્તુદાન્ત. ॥” (ગીતા). દયાગમે એમ માનેજુ જણાય છે કે, બ્રહ્મ (પુરુષોત્તમ) ને રહેતાનું જે ધામ તેજ અક્ષર અથવા અક્ષરધામ અથવા કૂટમ્ય. અને વેદાંતીઓ એક ચેતન પદાર્થનીજ ત્રણ

તે મધ્યથી રાધારમણ, નીકળ્યા વૃંદાવન;
જન દયામીતમ અધાપિ, સહુ શિલા દે દર્શન.

૫૬ ૩૨ મું.

અરૂપ અગુણ તું કહે છે જાણી જાણી, તેથી પર છે પુરુષોત્તમ જ;
દિવ્ય જન્મ ને કર્મ જેનાં જ, પ્રાકૃત કે કૃત્રિયાં કર્મ તેનાં જ. ૧
મન વાણીથી પર ગતિ ગૂઢ જ, તેને શું જાણે જન મૂઢ જ;
રૂપ વિના કંઈ નહીં સુખકારી જ, શાણા સમજે હૃદય વિચારી જ. ૨

હાળ.

વિચારી જોશું શ્રીગુરૂ મે, શિષ્ય બોલ્યા વાણી;

ગુણ રૂપ વણ પ્રતિબિંબ શું, મેં જુક્તિ જુઠી જાણી. ૩.

અવગ્યાઓ પરાવે એ તણ નામની ચેજના કરેછે. એટલે, જ્યારે ચેતના પદાર્થ 'હું કર્તા, બોક્તા, વગેરે છું' એમ માને છે ત્યારે તે જીવ, જ્યારે તે પોતાને કર્તા બોક્તા નહિ, પણ તેનો માલી-દાસ માને છે ત્યારે તે કૃત્રિય, અને જ્યારે તે જ્ઞાનાદિકના સસ્કારથી પોતાને બહાર-અર્થ પ્રેમમય માને છે ત્યારે તે જાણ કરેવાય છે.

૮. તેમધ્યથી છં—શાવગ્રામ ગોળ છે, પણ તેમાંથી જ્યારે વૃંદાવનમાં હસ્તપાદાદિવાળા રાધાગમણ (રાધા + રમણ-સ્વામી) નીકળ્યા ત્યારે ત્યાના વાસીઓની પ્રતીતિ થઈ. તિલા-જાવમાંના પાપાણુ.

૧. પ્રાકૃત છં—તેનાં જન્મ કર્મને જે પ્રાકૃત (સામાન્ય જીવ જેવા) કહે તેનાં કર્મ કૃત્રિયાં જાણવા દિવ્ય-અધૈયિક-કાર્તિક એવું કે, જેનો સબવ છે, પણ તે મનુષ્યની કલ્પનામાં આવી ગયું નથી; કેમકે તે સમગ્રવવાને માટે ઉપમા નથી.

૨. મન છં—તે મન અને વાણીથી પર (મનથી ન કલ્પાય એવો કે વાણીથી ન વર્ણાય એવો) છે, અને એટલામાટેજ તે ગૂઢ છે. રૂપ વિના છં—રૂપ (આકાર) વિના મનુષ્યને કંઈ સુખકારી લાગતું નથી (એવો મનુષ્યનો સામાન્ય સ્વભાવ છે અને તેથી આકાર બકિતની પણ ઉત્પત્તિ થઈ હશે).

૩. જુક્તિ છં—અર્થાત્ પ્રતિબિંબ વાદ મથાર્થ નથી એમ મે જાણ્યું. એમ કરીને હવે વિવર્તસદ આગળ ધરવાને પૂર્વપક્ષ કરેછે:—

પણ જગત કો'ણે સત્ય ક્યમ, શ્રીમુખે ફરી ફરી આપ;
જે દેખતાં મટી જાયછે, જ્યમ દોરડીના સાપ. ૪

જ્યમ રૂપું માને સીપ દેખી, પણ ન રૂપું થાય;
જે સત્ય રૂપું હોય તો, ક્યમ ઘરેણું ન ઘડાય. ૫

જ્યમ મરીચિકા જળ જોઈ મૃગગણ, મતિ વિના અથડાય;
પણ ત્યાં ન કિંચિત તોય, ધાધ ધાધ અમિત થઈ પડેતાય. ૬

એમ પ્રલભાં અજ્ઞાનથી, જગતની પ્રાંતિ હોય;
છે પ્રલભ સત્ય સદાજ તેથી, જગત સત્ય ન કોય. ૭

ગુરુ એમ બહુધા સુણી મેં, વિવર્તવાદની રીતિ;
જન દયાપ્રીતમ દહ અબેદની, તેયકીજ પ્રતીતિ. ૮

૫૬ ૩૩ મું.

૧ જગ ! તુજને નથી કાંઈ જ્ઞાન છ, મિથ્યા પાંડિતનું અભિમાન છ;
જૂઠી જુક્તિ ગ્રહી ઈતિહાસ છ, જીવને નાખે ભ્રમની ફાંસ છ. ૧
વાંકી ચૂકી સર્પની ભાત છ, જોઈ જેવડી કોઈ એક રાત છ;
સાચા કેરી વિના સજાતિ છ, જમ નવ હોય એ યુગ ખ્યાતિ છ. ૨

૪ પછુ ઇ—જે જગત તત્ત્વવિમારથી દેખતાં (જેતાં) મટી જાયછે
(મિથ્યા ભાસેછે) તેને આપ શ્રીમુખે (પોતાને મુખે) ફરી ફરીને સત્ય કેમ ક-
હોછો? દૃષ્ટાંતઃ જ્યમ ઇ—જેમ તિભિરાદિક દોષથી દોરડીમાં સાપની પ્રાંતિ
પઈ હોય તે દીવો લાવીને જોવાથી નિવૃત્ત થાયછે અને દોરડી વસ્તુ જે સત્ય
છે તેજ સમજાય છે, તથા દોરડીને સાપ માનવાથી જે બધ કંપાદિક થયાં હોય
છે તે પણ નિવૃત્ત થઈ જાયછે, તેમ અજ્ઞાન આદિક દોષથી પ્રલભાં જગતની
પ્રાંતિ થઈ છે તે જ્ઞાનથી નિવૃત્ત થાયછે અને સત્યવસ્તુ જે પ્રલભ છે તેજ જાણ-
ય છે, તથા પ્રલભને જગત માનીને જે સુખ દુઃખાદિ પ્રાપ્ત થયાં હોયછે તે પ-
ણ નિવૃત્ત થઈ જાય છે.

૬. મરીચિકા જળ—જાંઝવાંનું પાણી. મૃગગણ—દરણુનું ટોળું. નોય-
જળ. ૮ દહ અબેદની—જીવ અને પ્રલભાં બેદ નથી એવી દહ પ્રતીતિ.

૧. ફાંસ—ફાંસીમાં. ૨ સાચા ઇ—સાચાની અગ્નતીય વસ્તુ વિના
જમ થાય નહિ. અર્થાત્ કોઈ વખત સત્ય સર્પ દીકો ન હોય, અને દોરડી સર્પ-

ઢાળ.

છે ખ્યાતિ ચો યુગ સર્પ સાચો, માટ બ્રાંતિ હોય;
 ને જૂઠું પુષ્પ ગગનનું, દીકું કહે નહીં કોય. ૩
 ને સીપ સાચી હોય નહીં ને, રૂપ હોય ન સત્ય;
 ના સત્ય નર તો, જોઈ તેને, જામી કો'ની મત્ય. ૪
 ને કિરણ સત્ય ન સૂર્યનાં તો, ચમકે શાયકી થાય;
 રવિ કિરણમાં જળ છેજ માટ, ક્ષાર ક્ષિતિ દરશાય. ૫
 એ ચારે સત્યના જોઈ વણ, બ્રાંતિ કયહું નવ થાય;

ના આકારની (જાણી વગેરે) ન હોય, તો દોરડીમાં સર્પનો ભ્રમ થાય નહિ. ચો-
 યુગ ૪૦—એ વિષે ચો યુગ (છ) ખ્યાતિઓ છે. ખ્યાતિ—દોરડીમાં સર્પનો ભ્રમ
 કેની રીતે થાય છે એ વિષે જૂદા જૂદા શાસ્ત્ર કર્તાઓએ જૂદી જૂદી રીતે ક-
 થન કરેલું છે. એ કથનને ખ્યાતિ કહેછે. પ્રસિદ્ધ ખ્યાતિઓ પાંચ છે: આત્મ-
 ખ્યાતિ, અખ્યાતિ, અસત્ખ્યાતિ, અન્યથાખ્યાતિ, અને અનિર્વચનીયખ્યાતિ.
 દયાગમ (ચો+યુગ) છ ખ્યાતિઓ કહેછે, પણ છઠી ખ્યાતિ કોઈ શાસ્ત્રમાં પ્રસિ-
 દ્ધ નથી. દોરડીમાં જે સર્પ જણાય છે તે સત્ નથી કેમકે દીવો લાવી જોવા-
 થી ત્યાં મર્પ જણાતો નથી તેમજ તે અસત્ નથી કેમકે તે જોવામાં આવેછે
 તથા સત્ય સર્પથી થતા ભયકંપાદિક તેથી ઉપજે છે એવી રીતે જેને સત્ કે
 અમત્ એમાંથી એકે રીતે કહી નકાતું નથી, તેને અનિર્વચનીયખ્યાતિ કહેછે.
 જોતેજ વિવર્તવાદ પણ કહેછે. અથવા, ચોયુગ—ચારે યુગમાં એવી ખ્યાતિ-
 પ્રસિદ્ધિ છે.

૩ ને ૪૦—જે કે ગગન (આકાશ) નું પુષ્પ જૂઠું છે તો તેને 'મે' દી-
 કું' એમ કોઈ કહેતું નથી.

૪ ના ૪૦—તેમજ નર પણ મલ ન હોય તો કોની શુદ્ધિ ભમે ? અર્થાત્
 (જોનાર) નર, (મલ) છીપ અને (અસલ) રૂપ, એ ત્રણે ન હોય તો
 વિવર્ત બનેજ કેમ ?

૫ ચમક—ચળકાટ. રવિ ૪૦—સૂર્યના કિરણમાં જળ છે માટે ક્ષિતિ
 (પૃથ્વી ઉપર) ક્ષાર (ખાર) જળ રૂપે દેખાય છે (સૂર્યના કિરણમાં જળ
 છે એવી દયારામની કલ્પના છે).

જડ દુરાગ્રહ અળગો કરે તો, સાચુ તે સમજાય. ૬
 સાવયવને વિવર્ત હોય, નહીં નિરવયવને કોય;
 સાચીજ વસ્તુ માહ્ય સાચો, હોય તેને હોય. ૭
 નિરૂપ ખલ દયાપ્રીતમ વણુ, અવર હોય ન વસ્ત,
 તો તને મત દષ્ટાત કેરૂં, કથન પામે અસ્ત. ૮

૫૬ ૩૪ મું.

જો ભવ જૂઠો નિ સદેહજી, તો આ જૂઠો ઠરિયો દેહ જી,
 તદા દેહની કૃતિ પણ જૂઠી જી, સાધન જૂઠું ગયુ ફળ ઉઠી જી ૧
 વિના શરીર હોય ન જ્ઞાન જી, તે જૂઠું શો મોક્ષ મહાન જી;
 પ્રાપ્તિ સ્વપ્નમા થઈ હોય ગયું જી, જાગે ન સરે તેથી અર્થ જી ૨

ઢાળી.

નિજ અર્થ સાચો સરે જેથકી, મળે પદ મહામોહુ,
 તેતણુ હેતુ શરીર સુદર, ડયમ કહીએ જોહુ ૩
 હરિ વસ્તુમા મમતાપણુ તે, ટળ્યુ મિથ્યા જાણુ,
 વસ્તુનો નાશ નથી કદા તુ, સત્ય કરો પ્રમાણુ ૪

૬ એ ચારે ઇ—દોરડી અને સર્પ, આદારાતુ પુષ્પ, રીપ અને રૂપ
 સૂરકિરણુ અને મૃગજળ, એ ચારેમા અસત પદાયથી સત પદાર્થનો ભેદ
 (ભિન્નતા) છે માટેજ પ્રાપ્તિ થાય છે

૭ સાવયવ ઇ—જે અનન્યનાયો પદાર્થ છે તેને નિર્વર્ત દોર—સભવે છે,
 પણ નિરવયવને તો તે મલનતા નથી નાચી ઇ—સાચી વસ્તુમા જે પદાર્થ
 સાચો હોય તેને નિર્વર્ત દોર

૮ ખલ નિરવયવ—આ ૧૨ રહિત તથા ૩૫ રહિત છે માટે તેને નિર્વર્ત લા
 ગુ પડે નહિ એટલુંજ નહિ પણ એવા મત માનનારને મતે દૃષ્ટાતનો પણ સ-
 ભવ નથી તે અત્યાચાર કરે છે ૯, નિરૂપ ઇ—અપદ છે

૧ માધન ૧૪—માધન ૫૫ જૂઠું છે અને તેથી, ગયુ ઇ—તેથી ફળ
 પણ ઉઠી ગયુ—ફળ પણ મિથ્યા છે

૪ હરિ ઇ—હરિ ૩૫ વસ્તુમા મમતાપણુ રાખતુ તેનું નામજ 'મિ-
 થ્યાપણુ ટળ્યુ' એમ જાણુ મિથ્યાપણુ અનુદની રસ્તુ માત્રનો નાશ જી
 સમજીશ નહિ—વસ્તુજ નથી એમ માનીશ નહિ

જે વસ્તુ પોતાની લહી તે, નાશ પામે સૌય;
 મારાપણું મિથ્યા હૈયું, વસ્તુ તો જ્યાં ત્યાં હોય. ૫
 તું કહેશ પરિણામે મૃત્યુ, તે મંદ તારી મત્ય;
 સંસાર મૂક્ષમ બીજ રૂપે, સદા હરિમાં સત્ય. ૬
 જ્યમ વૃથા વિતે અગ્ર, અંતરધ્યાન હોય સૌ જોય;
 ક્ષણું હતાં નહીં તો સમય આવી, કોણ વરચું તોય. ૭
 ભવ લીલા છે ભગવંતની, સસય ન ભગવત રૂપ;
 છે કારણ સાચું દયામીતમ, કાર્ય પણ તદ્દુપ. ૮

પદ ૩૫ મું.

નામ રૂપ ને ગુણ કરી બેદ જી, સકળ રૂપ ગ્રીહરિ કહે વેદ જી;
 વિચિત્ર લીલા રચી સમર્થે જી, રમણ પોતાને કરવા અર્થે જી. ૧
 સકળ સદૃશ હરિ લે જોઈ જી, હરિ સદૃશતા ન મળે કોઈ જી;
 આદ્ય તે એક રહે હરિ બેહ જી, મધ્યે બહુ રૂપે પણ તેહ જી. ૨

૧ પરિણામે—છેવટે મૃત્યુ-મિથ્યા. મ મારા ઇન્-મંગાર નામ પામતો જાણાય છે પણ તે નામ પામતો નથી; કેમકે તે મૂક્ષમ રૂપે મદા હરિમા રહે છે માટે સંવચ્છ છે. ૭ અમ—વાદળા. ક્ષણું—કોઈ વગાઓ. ગમય-વર્ણમય.

૮ ભવ ઈન્-ભ (મંગાર) એ ભગવતની લીલા (ગમન) છે અને તે ભગવત ૩૫-ભગવાનના જેવા રૂપનાગી છે. એમા મંગલ નથી. છે ઇન્-કારણ સસ છે માટે કારં પણ તદ્દુપ (અર્થાત્ મન્ય) છે.

૧ નામ ઇન્-હરિ મર્થ વસ્તુમાં નામ, ૩૫ અને ગુણના બેદથી રહેવા છે માટે તે સકળ રૂપ છે એમ વેદ કહે છે.

૨ મદન ઇન્-હરિને તું મદન મદન (મર્ના જોવો) જોઈ લે હરિ ઇન્-પામુ હરિની મદનના (મમાનતા) દોષ મળશે નહિ. આદ્ય તે ઇન્-જગતના આદિમાં અને અત્તમાં એક હરિ રહે છે અને મધ્યમાં પણ બહુ રૂપે કરીને તેજ રહે છે. (એ રીતે હરિ વિના બીજું કંઈ નથી એમ સમજવું એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે.)

હાળ.

તેહજ સકળ સર્વત્ર કાગળ, કાર્ય બેદ અબેદ;	
તુ નામ રૂપ વિનાશ કે' છે, વૃથા કહે છે વેદ.	૩
પોતેજ રચનારૂપ હરિ, પોતેજ જ્ઞેય અનૂપ;	
ચિત્ત શુદ્ધી નિર્મતા, ભાસ વિલાસ છે તદ્રૂપ.	૪
મુખી એમ યોગ્યો શિષ્ય, ગુરુ મુજ સદહ ઉપન્યો એહ;	
સર્વત્ર હરિ તો શ્રેય કયમ નહિ, જ્યા ત્યા કરતા રનેહ	૫
કરી શ્રવણ શ્રીગુરુ યોલિયા, તુને સશય ઉપન્યો સત્ય;	
પણ શ્રવણ કંઈ રાકા ટળે, નિશ્ચલિત રાખી મત્ય.	૬
ભૌતિક અધ્યાત્મિક ને, અધિદેવ હરિ ત્રિરૂપ;	
જ્યમ ગંગાવારિ તીર્થ દેવી, ક્રમ વિવેક અનૂપ.	૭
એ રૂપ ત્રણે સુરસરિ, વ્યવહાર જૂદો જ્યમ;	
જળ જગત્ તીરથ અતરયામી, દેવી પુરૂષોત્તમ.	૮

૩ તેહજ ઈં—સર્વત્ર સકળ (કાર્ય) તું કારણ તે છે, સકળ કાર્યના બેદનું અને અબેદનું કારણ પણ તેજ છે તુ ઈં—તું તો નામ અને રૂપને વિનાશ કહે છે પણ વેદ તો નામ રૂપને વૃથા (ભિથ્યા) કહે છે

૪ પોતેજ ઈં—જગત્ રચનારૂપ પોતેજ છે અને તેને જોનારા પણ પોતેજ છે ભાસ ઈં—જગત્મા જે ભાસ થાય છે તે અને જે વિલાસ જોવા-મા આવે છે તે તદ્રૂપ (હરિરૂપ) છે

૫ શ્રેય—કલ્યાણ ૬ નિશ્ચલિત—ચિત્ત ૭ ભૌતિક ઈં—હરિ ત્રિ રૂપ—ત્રણ રૂપનાળો છે ભૌતિક (પૃથ્વી આદિ ભૂતરૂપ), અધ્યાત્મિક (આત્મા સંબંધી રૂપ), અધિદેવ (દેવ સંબંધી રૂપ) જ્યમ ઈં—જેમ ગંગાનદીનો જળરૂપે (અધિભૂત), તીર્થરૂપે (અધ્યાત્મિક), અને દેવીરૂપે (અધિ-દેવ) ક્રમથી વિવેક કરવો તે અનૂપ (અનુપમ) છે તેમ

૮ સુરસરિ (સુરસરિત)—ગંગા એ ઈં—એ ત્રણે રૂપ સુરસરિતતા છે તથાપિ તેનો વ્યવહાર જેમ જૂદો થાય છે તેમજ પુરૂષોત્તમ વિષે સમજનું. (દેવીના ત્રણે રૂપનું દક્ષાત સ્પષ્ટ કરે છે) જળ ઈં—જેમ ગંગાનું જળરૂપ અધિભૂત છે તેમ પુરૂષોત્તમનું જગત્રૂપ અધિભૂત છે, જેમ ગંગાનું તીર્થ રૂપ અધ્યાત્મ છે તેમ પુરૂષોત્તમનું અંતર્યામીરૂપ અધ્યાત્મ છે, જેમ ગંગાનું દેવીરૂપ અધિદેવ છે તેમ પુરૂષોત્તમ એ અધિદેવ છે

૫૬ ૩૬ મું.

નિરાવણું અગ્નિ જ્યમ બાળે છ, સાવરણું સ્પર્શે ત્યમ ન પ્રભળે છ;
એમ હિત હરિનું સંસૃતિ ટાળે છ, પ્રીત પ્રપંચે ભદ્ર ન ભાળે છ. ૧
યડ ડાળાં અળગાં નહિ કોય છ, પણ સિંચન તે યડને હોય છ;
અન્ન સત્ય ને જગત અસત્ય છ, એમ કહે કાણા વણુમત્ય છ. ૨

ઢાળી.

મતિ હીણુ લોચન એક દષ્ટે, બ્રહ્મ અવર ન કોય;
તેતણે મત દૃષ્ટાંત કરે, કથન ક્યમ કરી હોય. ૩
તવ શિષ્ય કહે ગુરુ સાંભળો, પરમાર્થમાં હરિ એક;
વ્યવહારમાં સહુ સત્ય છે, વણુંવી વસ્તુ અનેક. ૪
જ્યાં લગી જેને નિજ સ્વરૂપનું, નથી ઉપજ્યું જ્ઞાન;
ત્યાં લગી તેને ભેદ વસ્તુ, તણું રહેછે ભાન. ૫

૧. નિરાવણું—આવરણુ (પડા) વિનાનો. સાવરણું—આવરણુ સહિત. એમ' છં—એ પ્રમાણે હરિનું હિત (હેતુ અથવા પ્રીતિના અર્થમ; વાપર્યો છે) સંસૃતિ (જન્મ મરણરૂપ સસાર) ને ટાળે છે પણ પ્રીત ત છં—પ્રીતિમાં પ્રપચ (કપટ) હોય તો તેથી તે ભદ્ર (કલ્યાણ-મહુ) જાગતો નથી—અર્થાત્ પામતો નથી.

૨. યડ છં—સ્પષ્ટ છે. એજ પ્રમાણે જગત્ એ ડાળરૂપ છે અને હરિ યડ રૂપ છે માટે હરિને બળવાથીજ સંસૃતિ ટલે; જગત્ને બળવાથી નહિ. કાણા—એક નેત્રાળા અયાત્ એક પક્ષે જોનાર.

૩ લોચન એક—એક આંખે. દૃષ્ટાંત છં—એક બ્રહ્મ વિના ખીગું છેજ નહિ ત્યારે દૃષ્ટાંત જ્ઞાનું આખી સકાય ?

૪ તવ છં—(હવે શિષ્ય નવો પૂર્વપક્ષ કરેછે) પરમાર્થમાં—પરમાર્થ દૃષ્ટિએ—તત્ત્વદૃષ્ટિએ તો એક હરિજ છે; પણ વ્યવહારમાં—વ્યવહાર દૃષ્ટિએ તો જે અનેક વસ્તુઓ વણુંવી છે તે મહુ (જગત) મત્ય છે.

૫ નિજ સ્વરૂપનું—આત્મસ્વરૂપનું—' હું કોણ છું ? અવિનાશી એતન કે વિનાશી જડ ' એવી રીતનું. ભેદ વસ્તુતણું—હરિ અને જગત્ ભિન્ન છે એવી રીતનું.

પ્રકૃતિવિકાર મટી ગયે, વ્યવહાર બેદ અસત્ય;
 પ્રાતિજ્ઞ નિત્ય વ્યવહાર છે, ગુરુ શિષ્ય ત્યાં લગી સત્ય. ૬
 ન્યાં લગી કાંઈ એક રહે છે, અજ્ઞાન કેરો લેશ;
 ત્યાં લગી ગુરુજી કરે છે, ધ્રુવ શિષ્યને ઉપદેશ. ૭
 ગુરુ કયાપ્રીતમ પ્રજ્ઞ અખંડિત, સ્વરૂપ નિજ કરી જાણે;
 તદપિ પૂર્વે અધ્યાસ દૈતની, પ્રાંતિ મનમાં આણે. ૮

પદ ૩૭ મું.

એમ સુણી આચારજી બોલ્યા જી, જૂડી જીવિત રેખી રોલ્યા જી;
 અતિ અજ્ઞાની શિષ્ય વખાણ્યો જી, ગુરુ આજી અજ્ઞાની પ્રમાણ્યો જી. ૧
 ગુરુને ન કંઈ પૂર્ણ જ્ઞાન જી, બેદ દૃષ્ટિમાં ઉભય સમાન જી;
 એકજ પ્રજ્ઞ હું છું સહુ કામે જી, મુજ વણુ વસ્તુ અવર ન નામે જી. ૨

૬ પ્રકૃતિવિકાર—પ્રકૃતિ (સ્વભાવ-માયા) થી ચયસો વિકાર (ફેરફાર). તત્ત્વગાનવડે સમજવામાં આવશે કે એકજ પરમાત્મ વસ્તુમાં આ સહુ ફેરફાર પ્રકૃતિથી થયેલો છે. પણ તે અસત્ય છે ત્યારે વ્યવહાર દૃષ્ટિથી જો બેદ (હરિથી જગતનું જૂદાપણું) મનાયલો છે તે અસત્ય લાગશે. પ્રાંતિ ઈન્-વ્યવહાર નિત્ય (નિરંતર) પ્રાતિજ્ઞ (નિશ્ચય પ્રાંતિરૂપ) છે.

૭ ધ્રુવ—નિશ્ચય. ૮ ગુરુ ઈન્-દયારામના પ્રીતમ અખંડિત પ્રજ્ઞ નિજ સ્વરૂપ છે એમ ગુરુ જાણે-જાણાવે, તદપિ (તોપણ) શિષ્ય, પૂર્વના દૈત અધ્યાસની—પાછલા જન્મમાં જે પ્રજ્ઞને વિષે દૈત (જગત અને પ્રજ્ઞ બિન્ન છે એમ બેપણું માનવું તે દૈત કહેવાય છે.) રૂપ અધ્યાસ (આરોપ) થઈ ગયો છે તેથી પોતાના મનમાં પ્રાંતિ આણે છે-હરિ અને જગતને જૂદું જુદું એ છે. (અહીં મુઘી વેદાંત મતના સ્થાપન રૂપ પૂર્વપક્ષ શિષ્યે કયો, તેના વિતર રૂપ મમાધાન ૩૭ મા પદમાં કહેશે.)

૧ રોલ્યા-માથું ધ્રુણાવ્યું. અતિ ઈન્-શિષ્યને અતિ અજ્ઞાની કહીને વખાણ્યો (વક્રોક્તિ). આજી-ચોડો.

૨ ગુરુને ઈન્-(શિષ્યે પાછળ જો પૂર્વપક્ષ કયો તે પ્રમાણે જોતાં) ગુરુને પૂર્ણ જ્ઞાન છે એમ ન કંઈ નહિ માનિત થયું; (કિમકે) બેદદૃષ્ટિમાં તો કબય

ઠાળ.

નામે ન વસ્તુ અવર એવું, જ્ઞાન હોયજ નેને;	
હે શિષ્ય! પૂરું જાની, તારે મતે કે' છે તેને.	૩
જ્યાં લગી અંતરમાં રહ્યા, અજ્ઞાન કરે લેરા;	
ત્યાં લગી તુજ વિચાર છે, શુ ગુરૂ માંઘ વિશેષ.	૪
ગુરૂ શિષ્ય બધે બરાબર, જ્યાં લગાડુ દૃષ્ટિબેદ;	
વાણજ્ઞાન તુજને ઉપજે છે, સત્ય વચને ખેદ.	૫
સુણી શિષ્ય જોડ્યો મલો! ક્યમ, સમતા ઉભયને આપી;	
ગુરૂ ખસ જીવનો બેદ તો, જાણતા છે ન કદાપિ.	૬
અજ્ઞાન ઘાડું શિષ્યને, આપથી બીજે રખે;	
નિરૂપ નિર્ગુણ ખસ તે છુ, હુજ એવું લેખે.	૭
સ્વપ્ને ન દૃષ્ટિ અવર ગુરૂ, શિષ્યને મહાઅજ્ઞાન;	
ગુરૂ દયામીતમરૂપ તે, ક્યમ હોય શિષ્ય મમાન.	૮

૫૬ ૩૮ મું.

સુણી એમ વદિયા ગુરૂ વચન છ, તું મમ નથી કો મૂરખ જન છ;
બેદશૂન્ય ને ગુરૂ નિજ પેખે છ, ગુરૂ શિષ્યને ભિજ ન રખે છ. ૧

(ગુરૂ શિષ્ય બન્ને) સમાનજ રહ્યા (કાગળ કે ગુરૂએ શિષ્યને પોતાથી મુરો
જાણે ત્યારેજ તેને બોધ કરવા પ્રવૃત્ત થયો કે નહિ. શિષ્ય તો બેદ દૃષ્ટિવાળો
હોવાન અને ગુરૂ પણ બેદ દૃષ્ટિવાળો છે એમ એમના બોધરૂપ કૃત્યથી મા-
નિત થયું, માટે બન્ને બેદ દૃષ્ટિવાળો છે. એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે)
નામે-નામ માત્ર.

૪ તુંજ ઈ.—તુજ વિચાર કરી ? કે ત્યાં લગી ગુરૂમાં શુ વિશેષ છે ?

૫ દૃષ્ટિબેદ—બેદદૃષ્ટિ. ૬ મમતા—મમાનતા. ગુરૂ ઈ.—ગુરૂ તો
ખસ અને જીવ એ બેમાં કદાપિ બેદ જાણતા છે ન-જાણતા નથી.

૭ લેખે-ગુરૂ લેખે. ૮ અપોહ—ગુરૂને તો સ્વપ્ને પણ આર (ના-
રા વિના બીજે કાંઈ છે એવી) દૃષ્ટિ નથી ગુરૂ ઈ.—દયામનાપ્રીતમ (અત્ર
રૂપ ને ગુરૂ તે (અજ્ઞાની) શિષ્ય મમાન કેમ દોષ ? ૧ બેદશૂન્ય-બેદ શુદ્ધિ નહિ
ત. નિજ-પોતાને.

અવર વસ્તુ ને છે નહીં લેશ જી, ગુરુ કરે કોને ઉપદેશ જી;
બેદદષ્ટિ તુજ મન નહીં જ્ઞાની જી, સુણ્યો ન ઉપદેશ અજ્ઞાની જી. ૨

ઢાળી.

અજ્ઞાનીને આધિકાર નહીં, જ્ઞાની ન બેદ લગાર;
તો તારે મત ઉપદેશનો, સભવે નહીજ વિચાર. ૩
એમ સુણી બોલ્યો શિષ્ય, વિનતિ કરી સુણિયે સ્વામી;
એ વાત જૂઠી નથી સાચી છેજ, કહું શિર નામી. ૪
એક ચદ્ર દૃષ્ટિદોષવાળો, દષ્ટિ ઉભયાકાર;
દખનારો પણ સત્ય ન કહે, સમજી નેત્ર વિકાર. ૫

૨ બેદદષ્ટિ ઇન્-બેદ દષ્ટિવાળો પુરૂષ તારે મન-તારે મતે જ્ઞાની (ગણાતો) નથી, અને (કાંઈને પણ મતે) અજ્ઞાની પુરૂષને ઉપદેશ (ઉપદેશ કરનાર— ગુરુ) સુણ્યો (સાબળ્યો) નથી આફી દયારામે અનુક્રમે ત્રણ અનુમાન કરીને અભેદવાદીની ગમ્મત કરી છે તે નીચે અષ્ટ કરીએ છીએ.

૧ જે ખીજને ઉપદેશ કરે છે તે તેનાથી જૂદો છે (સામાન્ય સિદ્ધાંત).

ગુરુ શિષ્યને ઉપદેશ કરે છે

માટે, ગુરુ પણ શિષ્યથી જૂદો છે

૨ પોતાથી ખીજને જૂદો જાણે તે અજ્ઞાની (અભેદવાદીને) સિદ્ધાંત).

ગુરુ શિષ્યને પોતાથી જૂદો જાણે છે

માટે, ગુરુ પણ અજ્ઞાની છે

૩ જે અજ્ઞાની હોય તે ખીજને ઉપદેશ કરવા યોગ્ય નથી. (સામાન્ય સિદ્ધાંત).

ગુરુ પણ અજ્ઞાની છે

માટે, ગુરુ પણ ખીજને ઉપદેશ કરવા યોગ્ય નથી

અભેદવાદ ત્રીકારવાથી ગુરુનોજ (ઉપદેશનો પણ) અસભવ કેમ થાય છે તે જોપર પ્રમાણે દયાગમે બતાવ્યું છે

૫ એક ઇન્-ચદ્ર એક છતાં દૃષ્ટિદોષવાળો (નેત્રના વિકારવાળો) તેને

નિત્ય પ્રત્ય એક વિચોડિચો તે, સત્ય માને મન;
 પરિણામ મિથ્યા મિથુન યાતાં, નિર્મળાં લોચન. ૬
 સુણ્ય શિશ્ય રાશિ રાચો ન ઉ તો, શુ દૃષ્ટિ જે આવે;
 જો જોનારો નથી સત્ય તો, જે ચંદ્ર કોણુ જનાવે. ૭
 શ્રોતા ન સાચો હોય તો, કે' કોણુ આગળ વાત,
 સાકાર સાચા દયામીતમ, સત્ય જવ સાક્ષાત. ૮

પદ ૩૯ મું.

સત્ય ગુરુ સાચો ઉપદેશ છ, સત્ય શિષ્યના હરે કલેશ છ;
 પ્રુષ્પ ગગનનુ જૂકું કહિયેછ, શિ ગરશાનુ તદવત્ લહિયેછ ૧
 જૂકો વઝયાસુત તેમ કા'વે છ, રૂપ કપહુ કો દહ ન આવેછ;
 તે સહુ સાચુ બાસે સ્પષ્ટ છ, જૂકું હોય તે નાવે દહ છ ૨

ઉપાસકાર (મે ચંદ્રના આકાર) દેખે છે દેખનારો છ—જે ચંદ્ર દેખે ખરો
 પણ પોતાના નેત્રમા વિકાર છે તેને સમજીને (એ દેખારને) સત્ય નહિ કહે

૬ પરિણામ છ—લોચન નિર્મળ યતા મિથુન (જે) એવું પરિણામ
 મિથ્યા થશે અર્થાત્ જે ચંદ્ર પછી નહિ દેખાય

૭ શિષ્યે આપેના જે ચંદ્ર દર્શન રૂપ દૃષ્ટાતનુ ખડન સુણુ છ—જે
 શિષ્ય ! સામગ્રી, જો રાશિ (ચંદ્ર) જ સાચો ન હોય તો જે શુ (કયો પદાર્થ)
 દૃષ્ટિએ આવે ? અર્થના જે ચંદ્ર દૃષ્ટિએ આવે શુ ? અર્થાત્ મૂળ નાસ્તિ કુન
 જ્ઞાતા ” અભેદરાદીને મને દૃશ્ય વસ્તુ હેજ નહિ ત્યારે તેમા વિકાર તો હોય-
 જ ક્યાથી ? તેમજ દહા પણ નથી કેમકે દહા હોય તો દૃશ્ય પણ હોતુજ
 જોઈએ અને દૃશ્ય ક્યૂન રાખે તો દ્વેત પ્રતિપાદિત થાય—ભેદમન્ય થાય

૮ માટે ક્ષિત કહે છે સાકાર છ—સ્પષ્ટ છે જન—સમાગ—જગત
 (અભેદવાદ અને શૂન્યવાદનો ગોટાળો કરી દ્યારામે ખડન કરેનું જણાય છે)

૧ શરો—સસરો ૨ તે છ—જે સ્પષ્ટ બાસે —જોવામાં આવે તે
 સહુ સાચુ જણવું; નાવે = ન + આવે.

ઠાળ.

દૃષ્ટિએ જૂઠું ના પડે, સુણી શિષ્ય યોત્યો વાણી;
 મહારાજ સમજ્યો હવા હું, તેની જુક્તિ જૂઠી જાણી ૩
 એવી અનેક અભેદ જુક્તિ, સુણી વધ્યુ અજ્ઞાન,
 નિજ કૃપાથી કાઢીધ્યુ હવા, મુજ સત્યાસત્યનું જ્ઞાન ૪
 હું રહ્યો કારી ત્યા થયો, સન્યાસી કેસે સગ,
 તે માયાવાદી હતો તેથી ચડ્યો એવો રગ ૫
 મુને કહ્યું તું એક બ્રહ્મ નિત્યે, પોતાને કરી જોની,
 નથી ભેદ તુજ મુજ આજુ, ન્યૂનાધિકપણુ સૌ યોની ૬
 છે સત્ય જ્ઞાન અભેદ સહુ ભેદનું મિથ્યા જાણ્ય,
 નિજ રૂપ મય સમજી સકળ તું, અભયતા હર આણ્ય ૭
 બહુ કાળ તેવો યોધ સુણી, નવ રહ્યો સત્ય વિવેક,
 તે માટ્ય કહ્યું ગુરુ દયાપ્રીતમ, બ્રહ્મ જીવ તો એક ૮

૫૬ ૪૦ મું.

વળી તેણે એક જુક્તિ બતાવી જ, મુજને હવાગ્ના સાભરી આવી જ,
 ત્રય સત્તા કે'ં છે સહુ કામ જ, શ્રીગુરુ સુણીએ તે નામ જ ૧
 વ્યવહારિક તો પે'લી કહિયે જ, પ્રાતિભાસ બીજાને લહિયે જ,
 ત્રીજી પરમાર્થ એક બ્રહ્મ જ, કહું વિસ્તારી તેના મર્મ જ ૨

૩ હવા—હવે તેની—અભેદનાદીની ૪ નિજ કૃપાથી—આપણી (અ-
 થાત તમારી) કૃપાથી

૫ માયાવાદી—દૃશ્ય માત્રને (જગતો) માયા (મિથ્યા—બમ) રૂપ
 માનીને વાદ કરનાર

૭ છે ઇ—મુને વિશે અભેદ જુદી એજ સત્ય જ્ઞાન છે ભેદનું ઇ—
 ભેદનું જ્ઞાન તે મિથ્યા જાણુ અભયના ઇ—સઘળું વિશ્વ પોતામય હોય તો
 પછી ભય ડાનાથી ?

૧ સત્તા—અગ્નિતત્ત્વ સર ઠેમણે જે અસ્તિત્વ માનમ પડે છે તેના ત્ર
 જુ ભેદ છે

૨ વ્યવહારિક (વ્યાવહારિક)—સામાન્ય દૃષ્ટિથી પદ્યયોનું જે અસ્તિત્વ
 જણાય છે તે અસ્તિત્વને વ્યાવહારિક સત્તા કહે છે પ્રાતિભાસ (પ્રાતિભાસિક)

હાળ.

૧. મર્મ બેદ શ્રુતિ વ્યવહાર તેમાં, સત્ય સહુ સંસાર;
છે માતિલાસની સ્વમ, જાગ્યા પછી રહે ન લગાર. ૩
૨. પરમાર્થ બ્રહ્મ સ્વરૂપ નિજ, તેનું ન જ્યાં લગી જ્ઞાન;
ત્યાં લગી સાચું છે સકળ, ગુરુ શિષ્યનું અભિમાન. ૪
૩. એ વિધિ કહ્યો કહ્યો જુક્તિ બહુ, મોહિત કરે સંસાર;
તેના મુખની વાત છળનો, કો ન પામે પાર. ૫
૪. સુણી એમ ગુરુ કહે ત્રણ સત્તા, ખંડીછે મેં પે'લી;
વિવર્તપ્રતિબિબ્બાદમાં, વળી પૂછે છે મતિ ઘે'લી. ૬
૫. નિજ મત નિજ ખંડન કરે, સમજે નહીં આણુ ખાળ;
જ્યમ મૂર્ખે જે ડાળે અઢે, છેદન કરે તે ડાળ. ૭
૬. પરમાર્થમાં વસ્તુ અવર નહીં, એજ પાડ્ય પ્રમાણ;
છે દયાપ્રીતમ બ્રહ્મ એકજ, તે કહેનારું કોણ. ૮

જાસવા માત્ર અસ્તિત્વ, જે વ્યવહારદષ્ટિએ ખરૂં નથી તેમ જે પરમાર્થ દષ્ટિ-
એ પણ ખરૂં નથી. જેમ સ્વપ્નમાં પદાર્થોનો જાસ થાય છે તે સ્વપ્નમાંજ
માત્ર સત્ય લાગે છે, જાગ્રત થયા પછી અસત્ય છે. પરમાર્થ—તાત્પર્યદષ્ટિએ જે
અસ્તિત્વ જણાય તે. પદાર્થમાત્રનું તાત્પર્યદષ્ટિએ અગ્નિત્વ વિચારનાં—નામરૂપ
બાદ કરતાં છેવટે જે રહે તે—સત્ત્વરૂપ પદાર્થનું અસ્તિત્વ તે પરમાર્થ સત્તા.

૩ મર્મ—તાત્પર્ય. તાત્પર્ય એ છે કે, શ્રુતિ (વેદમાં) જે બેદરૂપ વ્યવ-
હાર કર્યો છે તેમાં સહુ સંસાર સત્ય હોય એમ જણાય છે. અથવા, બેદશ્રુતિ-
' બેદ ' નું જ્યાં શ્રવણ થતું હોય ત્યાં વ્યવહાર—વ્યાવહારિક સત્તા જાણવી

૫૬ ૪૧ મું.

કે'શ અવરનું વધુ ન સાચુ છે, વેદ કે'છે તે ક્યમ કાચું છે; .
 તો તું બધાચો મુખ તારે છે, કરચુ પણ ન કે'વું પડ્યું મારે છે. ૧
 એક બદ્ધને બીજો વેદ છે, સિદ્ધ કર્યો પરમેશ્વર બેદ છે; .
 જ્યાં ત્યાં સત્તા ત્રણ બતાવે છે, તેમા મોટો દાખ એ આવે છે. ૨

ઢાળી.

ત્યાં આવે મોટો દાખ એ, મન વચન તન જે થાય;
 પડિત પુરુષ એમ કે'છે, વ્યવહાર તે કહેવાય. ૩
 એ ત્રિસત્તામા આવિયુ, નથી પરસ્પર કાંઈ ભેદ;
 એ તરેહુ ગોબો ઘેર છે, સમજતા થાગે બેદ. ૪

હોય તો, છે ઇન્-દ્યારામનો પ્રીતમ એવો બહુ એકજ (દેવળ એક) છે
 એમ કહેનાર કોણ છે ? મતલબ કે, ત્રણ સત્તા માત્રી હરે તો અદ્વૈતનું ખં-
 ડન, અને અદ્વૈત સત્ય હરે તો ત્રણ સત્તાનું ખંડન (વ્યાધાત દોષ).

૧ કે'શ ઈન્-દુ' કહીશ કે બીજાનું વધુ—જોલેહુ સાચુ નથી; પણ વેદ
 કહે છે તે કેમ કાચુ (અસત્ય) થશે ? વેદનું ક્યમ કાચું નહિ હોય તો તુ તારા
 મુખથીજ બધાચો છે

૨ (શી રીતે બધાચો તે બતાવે છે) એક બહુ સત્ય અને બીજો વેદ
 સત્ય. એમ બે સત્ય પદાર્થ ટોનાથી અભેદખડન જ્યા ત્યાં-સર્વત્ર તેમા મોટો
 દોષ એ (હવે પછી કહેનારો તે) આવેછે

૩ મન ઈન્—(વ્યવહારનું લક્ષણ કહે'છે) મન, વચન અને તન (શ-
 રીર)થી જે કાંઈ થાય—જને તે વ્યવહાર કહેવાય છે

૪ એ ઈન્—એ વ્યવહાર ત્રિ મત્તામા—વ્યાવહારિક આદિ ત્રણે સત્તામાં
 આવેયો છે, માટે એ ત્રણે મત્તામા પરસ્પર કાંઈ ભેદ નથી તરફથી પણ તે
 પ્રતિપાદિત થઈ શકે છે, જેમ,—

મન, વચન, અને કાયાથી જે બને તે વ્યવહાર—(વ્યવહારનું સા-
 માન્ય લક્ષણ)

પ્રતિજ્ઞામ અને પરમાર્થ પણ મન, વચન અને કાયાથી બને છે.

માટે, પ્રતિજ્ઞામ અને પરમાર્થ પણ વ્યવહાર છે.

અર્થાત્ તમે જેને પ્રાતિજ્ઞામિક સના કહો'છો તે પણ (વ્યવહાર રહિત

સ્વપ્નમાં જે જે વસ્તુ કાંઈ, નિદ્રસ્થ દેખે જન;
તે સમય ભાસે તેહને, વ્યવહાર સાચો મન. ૫
તે સમે સાક્ષી જાણ રે'છે, શ્રુતિ કહે સૌ કોઈ;
વૈખરીનો વ્યવહાર આવો, યહાં પણ લે જોઈ. ૬
જાગ્રત સમય સૌ કરે છે, જે વિધિધકી વ્યવહાર;
તે રીત પાછો સ્વપ્નમાં, દેખે સકળ સંસાર. ૭
એ વિધે સત્તા ત્રણમાં, ઉપને છે વ્યવહાર;
એ દયાપ્રીતમ જાણ લગી, સંભવ ન સમજ્યા ગમાર. ૮

૫૬ ૪૨ મું.

શિષ્ય કહે મુણી ગુરુ હુ ભાખું છું, જુક્તિ અવર તેની કહી દાખું છું;
હવે જાણે એક કરાવે છું, ત્યાં દર્શાવે તે જાણુ બતાવે છું. ૧
જ્યમ જળ મધ્યે જળ મળી જાય છે, એમજ જાણમાં હવે સમાય છે;
વળી જુક્તિ એક કહે છે અભેદ છે, મત તેને ત્યાં રહે નહિ ભેદ છે. ૨

નથી માટે) વ્યાવહારિક સત્તાજ છે. અને વ્યાવહારિક સત્તા અસત્
છે માટે સધળું અસત્ છે—અન્ય છે. ૧ એ તરેહ ઈ—એ રીતે ગોત્રો (અર્થાત્
ગુકસાન) ઘેર (પોતાને ઘેર—અભેદ વાદમાં) છે. અને તે (ઉપર કહ્યું તેમ)
સમજતાં ભેદ થશે.

૫ (પ્રાતિભાસિકમાં વ્યવહાર છે એમ સિદ્ધ કરે છે:) સ્વપ્નમાં ઈ—
નિદ્રસ્થ (જાંઘતો) મનુષ્ય સ્વપ્નમાં જે જે કાંઈ વસ્તુ દેખે છે, તે સમય
તેને (તે વસ્તુનો) વ્યવહાર મનમાં સાચો ભાસે છે.

૬ તે સમે ઈ—તે સ્વપ્નમાં જાણ સાક્ષી રહે છે, એમ શ્રુતિમાં કહેલું
છે એમ સૌ કોઈ (વિદ્વાનો) કહે છે. વૈખરી—અક્ષરાત્મક વાણી. શ્રુતિ કહે
છે કે 'જાણ એ સ્વપ્નમાં સાક્ષી છે' એ વાક્યથી જાણરૂપ પરમાર્થસત્તા પ-
છુ વ્યવહારમાં આવે છે.

૮ એ ઈ—દયાના પ્રીતમ જાણ લગી એ (વ્યવહાર)નો સંભવ પ્રાપ્ત
યાયછે તે, તે ગમાર (ત્રિસત્તાવાદીઓ) સમજ્યા નહિ.

૧. તેની—કાશીમાં અને જે સંન્યાસી મળ્યો હતો તેની—અર્થાત્ માય
વાદીની. ૨ મત તેને—તેને મતે.

ઢાળ.

કંઈ બેદ ન રહે દીપ જ્યોતિ, જુગમ જ્યાં મળી જાય;	
ટળતાં અવિદ્યા જીવ તેમજ, અહમય થઈ જાય.	૩
એ પ્રહને હું બે નથી, સમજ્યો રામ્યુ જ્યાં ૬૬;	
ત્યાં નિશ્ચે તે ભોગી થયો, જાણવો પ્રહાનદ.	૪
સુણ્ય શિષ્ય એ ત્રય યુક્તિકેરા, ખડનની કહું રીત;	
એ વિચાર્યેથી વ્યર્થ છે, તુ રખે ધરતો પ્રીત.	૫
ઘટ પૂર્ણ જળ હોય તેમા, જો અવર નીર સમાય;	
તો જાણીએ જે જીવ જઘને, પ્રહમાં ભળી જાય.	૬
દણ્ડાં બીજી જ્યોતિ મધ્યે, જ્યોતિ મળતી હોય;	
તો બે મળેથી પ્રકાશ અધિકો, ક્યમ લખે સહુ કોય.	૭
દીપ પ્રભા દ્રવ્ય બે જાણીએ, ઘટ વધ ધર્મને હોય;	
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ ધર્મી, દાષ ન અડે કોય.	૮

૩ દીપ ૪૦—દીવાની જુગમ (બે) જ્યોતો જ્યાં મળી જાય ત્યાં કાંઈ બેદ રહેતો નથી. અવિદ્યા-અગાન. ૪ ૬૬—સુખ, કુખ; ટાઢ, તાપ; ભૂખ, તરસ; ઇત્યાદિ જોડાને ૬૬ કહે છે. એ ૪૦—એ પ્રહ અને હું બે—જુદા નથી એ જ્યાં સમજ્યો કે તરત તેનું ૬૬ રામ્યુ એમ જાણવું. ભોગી—અહાનદનો ભોગી.

૫ ત્રય ૪૦—ત્રણ (૧) બે જળ એકઠાં મળી જવાથી તે એકરૂપ થાય છે; (૨) બે દીવાની જ્યોતિઓ એકઠી મળવાથી એકરૂપ થાય છે (૩) ૬૬નો નાશ થવાથી અહાનદ પ્રાપ્ત થાય છે. એ ત્રણ યુક્તિઓનું ખડન કરવાની રીત કહું છું.

૬ ઘટ ૪૦—જો જળથી પૂર્ણ ભરેલા ઘડામાં બીજી પાણી સમાય તો જીવ પ્રહમા ભળી જાય એ વાત જાણીએ (માનવામા આવે) (સામાન્ય બુદ્ધિવાળા શિષ્યને નિરૂપ કરવાની દયારાએ આ યુક્તિ વાપરી છે, એમ કહી શકાય)

૭ લખે—જુએ. ૮ દીપ ૪૦—દીપ અને પ્રભા (કાંતિ—તેજ) એ બે દ્રવ્ય છે. ઘટવધ ૪૦—એ જાને દ્રવ્ય ઘટવધ ધર્મને (ઘટાગ અને વધારા રૂપી ધર્મને) હોય—પામે એવાં છે. કૃષ્ણ ૪૦—કૃષ્ણ (હરિ) એવા ધર્મવાળા છે કે તેને કાંઈ દાષ (ઘટવધ ધર્મ) લાગુ પડે નહિ

પદ ૪૩ મું.

દીપની કાતિ રહી હોય ફેલી જી, લઈએ તેને ઘટ સ કેલી જી,
 દીપકને કરી હાનિ ન આવે જી, ન્યૂનાધિકતા કાતિને કા'વે જી ૧
 ઉપમાન ઉપમેય કથન જી, ન ઘટે જ્યાં એક પ્રહ્ન અતન જી,
 વળી કહ્યો ત્રીજો દ્વિવિયોગી જી, તે જ્યમ હોય પ્રહ્નન દ્વિવિયોગી જી ૨

ઢાળ.

એક બોગી ને વળી બોગ વસ્તુ, બે વિમારી જોય,
 જો એક તો આનંદ અનુભવ, તેને ન મળે કોય ૩
 અદ્વૈત પ્રહ્ન અરૂપથી, પૃથક્ ના હોય પ્રકાશ,
 જો ધર્મિને માયા અડેતો, સ્વરૂપનો હોય નાશ ૪
 કુ' જીવ પ્રહ્નની એકતા, જાણવો અજાથી અજા,
 છે જીવ તો અ પજા નિત્યે, પ્રહ્ન છે સર્વજા ૫

૧ ઘટ ૬૦—તેને ઘટમા મકેની લેઈએ—સકેની લેઈ શકીએ દીપને ઈ—
 તેમ કરવાથી દીપકને કાંઈ હાનિ થતી નથી પણ તેની કાતિને ન્યૂનાધિકપણ
 થાય છે (અર્થાત્ દીપક અને કાતિ બિન્ન દ્રવ્ય છે એમ જણાવ છે)

૨ અતન—ગરીર વિનાના વિરાગ પ્રહ્નને ઉપમાન ઉપમેયનું કથન
 સંભવતું નથી ઉપમાન—જેની ઉપમા આપનામા આવે છે તે ઉપમેય—જેને
 ઉપમા આપે છે તે જેમ પ્રહ્ન ઉપમેય અને દીપ ઉપમાન જીવ ઉપમેય અને
 દીપમતિ ઉપમાન ત્રીજો—ત્રીજી યુક્તિમા દ્વિવિયોગી—સુખ દુઃખાદિ જોડા
 થી રહિત

૩ (૪૨મા પદમા એથી કડીમા જીવને પ્રહ્નન દ્વિવિયોગી કહ્યો છે તે
 કથનનું ખાતર કરતા દયારામ મહે છે કે) એક ૬૦—એક બોગી (વસ્તુ) અને
 બીજી બોગ વસ્તુ બે વસ્તુ છે એમ વિમારી (વિચારીને) જોનાથી જણાવ
 છે જે ૬૦—જે એમજ દોષ તો તેને જ્ઞાનદનો પ્રહ્ન અનુભવ મળતો નથી
 (અર્થાત્ બે બે વસ્તુ કમૂન કરતા અદ્વૈત હાનિ થાય છે અને એક વસ્તુ
 કમૂન રાખતા આનંદ હાનિ થાય છે)

૪ જો ધર્મા ઈ—જો ધર્મા (ધર્મવાન—પ્રહ્ન)ને માયા (બેપણારપ
 માના) અડે તો તેના સ્વરૂપનો અદ્વૈતપણનો નાશ થાય છે

૫ એમ્ના એમ્પા અજ—અજાની—નૂર્ણ (એ.તા શમા) નહિ ૫

વળી જીવ તો છે અનીશ્વરને, ઇશ્વર છે પરબ્રહ્મ;
 તે ઉભયની એકતા, વિદ્યન્નન કહે કો' ક્યમ. ૬
 આણું જીવ કર્માદિક વશ, બોગવે વિવિધ ક્લેશ;
 છે મહદ્ બ્રહ્મ સ્વતંત્ર, આનંદ કર્માદિક નહિ લેશ. ૭
 પડે સ્વર્ગ નરકમાં જીવ એ, સંસૃતિ વાર વાર;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ ભક્તિ, કરે પામે પાર. ૮

પદ ૪૪ મું.

જીવ મનોરથ કરે અનેક જી, પૂરો ન પડે તેમાં એક જી;
 બ્રહ્મ આંધ તે તતક્ષણ હોય જી, તેને મેટી ન શકે કોય જી. ૧
 હુંજ બ્રહ્મ છું જગત્તમ કે'છે જી, તેજ નરકના બોગને સે'છે જી;
 મિથ્યા ગુરૂ ને મિથ્યા જ્ઞાન જી, શિષ્ય મૃષા ક્યમ તે ગુરૂ ધ્યાન જી. ૨

હાળ.

ક્યમ ધ્યાન જૂઠા ગુરૂનું, આવે? ન સમજે બાળ;
 રે શિષ્ય! તું મા પડીશ, માયા વાદી માયાબાળ. ૩

૪ શકે? તેનું કારણ બતાવેછે કે,)છે ઈ-જીવ અદ્વય (યોક્તું જાણનારો) છે
 અને બ્રહ્મ સર્વ (સર્વ જાણનારો) છે.

૬ અનીશ્વર-ઈશ્વરતા ગુણ ગહિત. ૭ આણું ઈ-જીવ આણું-મુદ્ધમ,
 કર્માદિને વશ-પરતંત્ર, અને વિવિધ ક્લેશ બોગવે છે; બ્રહ્મ મહદ (મોહું),
 સ્વતંત્ર અને કર્માદિના લેશ વિનાનું તથા આનંદરૂપ છે.

૮ મંસૃતિ-જન્મ મરણરૂપે જતું આવતું કૃષ્ણ ભક્તિ ઇ-કૃષ્ણની
 ભક્તિ કરે તો પાર પામે-ફરીને જન્મવું મરવું ન પડે.

૧ મેટી-મટાડી. તેને કોઇ અન્યથા ન કરી શકે એવો ભાવ છે.

૨ હુંજ ઇ-હું બ્રહ્મ છું અને હું જગત્તમ છું એમ જે કહેછે તે નર-
 કના બોગને સહે છે—નારકી યાયછે. મૃષા-મિથ્યા. ગુરૂ મિથ્યા. જ્ઞાન મિથ્યા
 અને શિષ્ય પણ મિથ્યા, ત્યારે તે ગુરૂનું ધ્યાન શામાટે ધરવું ?

૩ ધ્યાન કેમ આવે?—જ્ઞાન કેમ ધરાય? ન ઈ-જે આળ (મર્ષ)
 હોય તે ન સમજે.

નહિ દૈતજ્ઞાન વિનાજ મુક્તિ, કહે વેદ પુરાણ;	
છે વ્યાસાદિકનો એજ આશય, મુગ લહે કાણ.	૪
હું વિમ છું હું સત્તી છું, વૈશ્યાદિ છે સહુ ભાન;	
નથી દેહ જીવની ભિન્નતા, સમનતા જન અજ્ઞાન.	૫
જો સાધન મુક્તિદેરું એ, અબેદ જ્ઞાનજ હોય;	
તો સહજ મોક્ષ લહે સહુ, ગુરુ શરણ ચાહે ન કોય.	૬
અમૃત્યં વૃક્ષ તનુ કહ્યો શ્રુતિ, ત્યાં કહ્યા ખગ જોડ;	
એક બ્રહ્મ બીજો જીવ, મિથ્યા કહે મોટી જોડ.	૭
છે જીવ બ્રહ્મનો દાસ નિત્યજ, બ્રહ્મ સહુ જગત્સવામી;	
છે જીવ બ્રહ્મની દેહ તેમાં, બ્રહ્મ અંતર્યામી.	૮
જડ આણુ વ્યાપક હેતુ હરિ, કરી કરે વર્ણન વેદ;	
જન દયામીતમ કૃપણને, ત્રય તત્ત્વ બેદ અબેદ.	૯

૪ દૈતજ્ઞાન—હું જીવ અને તે બ્રહ્મ જુદા છીએ એવું જ્ઞાન. આશય—અભિપ્રાય. મુગ ઇન્દ્રિયો મુગ એ આશય લહે—સમજે છે ? અપયા, જે મુગ હોય તે એ આશય લહે—સમજે; બીજો કોણ સમજે ?

૭ અમૃત્ય—પીપળો. તનુ—શરીર. શ્રુતિ ઇન્દ્રિયો—વેદમાં કહ્યું છે કે “ બે પક્ષીઓ એક પીપળાના ટેકા ઉપર બેસા છે તેમાંનો એક પીપળાનાં ફળ ખાય છે અને બીજો ફાઇ ખાતો નથી તથાપિ બળવાન છે. ” (મરખાવેઃ) ” દ્વાર્તૈર્મુળૈર્મનુર્ભામન્નાઽઽન્નમિદં પરિવ્રજાતે । ઇન્દ્રિયો લાદતિદિગ્દલામ્રમન્નો નિર્ગતૈર્વક્ત્રેન્મૃત્તાન્ ॥ (શુનિ). મનુષ્ય એ છે કે શરીરપી પીપળાના ટેકા માં જીવ અને અંતર્યામી એ બે પક્ષીઓ રહેલા છે, તેમાંનો એક જીવપી પક્ષી દેહના ભોગ ભોગવે છે અને બીજો અંતર્યામી સાક્ષીરૂપે (દૃશ્ય) છે તે ફાઇ ભોગવતો નથી તથાપિ જીવ કરતાં વધારે બળવાન છે. મિથ્યા ઇન્દ્રિયો—દૈત મિથ્યા

પદ ૪૫ સુ.

નિર્ગુણ સગુણ શ્રુતિનો અર્થ જ, એમ કયો મહામતિ સમર્થ જ;
 પ્રાકૃત ગુણ નહિ જેમા લેશ જ, અપ્રાકૃત ગુણ ભર્યા અરોપ જ. ૧
 સત્ ચિદ્ આનંદ આદિ અનંત જ, ઐશ્વર્યાદિ સહ ભગવત જ,
 અગુણ સગુણ એ બ્રહ્મ વિચાર જ, કેવળ નિર્ગુણ કહે ગમાર જ. ૨

ઢાળ.

કહે ગમાર ગતિ વિના, જીવ બ્રહ્મ યાચે એક,
 ભણ્યો બ્રહ્મા એ કથન છે, જીવ ભિન્ન ભાણ્યુ વિવેક. ૩
 નદી નીર ચઢી સાગર ભળે, ભિન્નતા ન ભાસે લેશ;
 નિજ ઉદક લેધ પાછો ફરે, સરિસલિલ રહે અવશેષ. ૪
 બહુ વૃક્ષના રસ ભળેથી, નિપજે મધુઆપૂપ,
 નવ સ્વાદ જૂદો અન્ય, મક્ષિ જ્ઞાન પૃથક્ સ્વરૂપ ૫

૧ મહામતિ—મોગી બુદ્ધિવાળા સમર્થ આચાર્યજીએ અપ્રાકૃત—દિવ્ય અરોપ—સમર્થ

૨ સત્ ધૃ—સત્ (અસ્તિત્વ), ચિત્ (જ્ઞાન), આનંદ, ઇત્યાદિ અનંત બ્રહ્મ ભગવાનમા છે તેમજ તે ઐશ્વર્ય આદિ ગુણો મહિત છે અગુણ ધૃ—અગુણ (નિર્ગુણ) અને સગુણ (ગુણસંવિત) બ્રહ્મનો એ (ઉપર કહ્યો તે) વિચાર છે જે તેને કેવળ નિર્ગુણ કહે તેને ગમાર જાણવો

૩ ભણ્યો ધૃ—‘બ્રહ્મા જીવ ભણ્યો એ મ્થન છે તેવડે જીવ બ્રહ્મથી ભિન્ન છે એમ વિવેચી ભાણ્યુ છે અર્થાત્ જીવ બ્રહ્મા ભળે છે એમ કહેવા મા આવે છે તો તે ઉપરથીજ અમળાય છે કે તે તેનાથી જૂદો હોવો જોઈએ

૪ (ભળનાર પદાર્થ જૂદો હોય છે તેનું દર્શાવ) નદી ધૃ—નદીના નીર ઉપર ચઢીને સાગર તેમા ભળે છે ત્યારે નદીના નીરથી સાગરના નીરની ભિન્નતા લેતું પણ ભાસતી નથી પણ પછી જ્યારે સાગર પોતાના ઉદક (જળ)ને લેદને પાછો ફરે છે ત્યારે સરિસલિલ (નદીનું જળ) અવશેષ (બાકી) રહેતું તાત્પર્ય કે જે ભળે છે તે જૂદો પણ થઈ શકે છે, માટે ભગવાનો પદાર્થ સર્વથા ભિન્નજ છે

૫ મધુ—આપૂપ—મધપૂડો (આપૂપ પૂડો, પૂરી) નવધૃ—મધનો ૨૫૦

નથી ભિન્ન તો ક્યમ જનક બોલ્યો, ભણી બ્રહ્મ સ્વરૂપ;
 વળી બ્રહ્મ ભણ્યાં નીકળ્યાં, પ્રજાવાસી કેમ અનૂપ. ૬
 કદી બ્રહ્મ ભણ્યા તોય સુખ કર્યું, જળસ્વાદશો જળરૂપ;
 જ્યમ કમળગદ્ધ ન કમળને, બોક્તા સુગદ્ધ મધૂપ. ૭
 છતે સ્વામીએ વિધવાપણું, સહુ માને માયાવાદી;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણનંદના, રસિક જન છે સ્વાદી. ૮

પદ ૪૬ મું.

સર્વોપરિ છે ભજનાનંદ છ, (પણ) અનુભવ નહિ જે રતિમદ છ;
 તે સુખ લૂટ્યું સહુ પ્રજાભક્તે છ, હરિ વરા કીધા જાણ્યું જક્તે છ. ૧
 શુક્રમુનિ વ્યાસે પ્રસાદ કીધી છ, પદરજ માગી ઉદ્ધવ લીધી છ;
 શેષ રમા શિવ વિધિ નિજ નિદેછ, ફરી ફરી ગોપીજનપદ વદે છ. ૨

ઢાળ.

વદે સર્વ શ્રીકૃષ્ણને, તે કૃષ્ણ પણ આધીન;
 ત્યાં મોટમની અવધી થઈ, ગજપદે સહુ પદ લીન. ૩

અન્ય (અન્ય મતુષ્યાદિતે) જૂદો નથી—જૂદો માવમ પડતો નથી, પણ માખી-
 ઓતુ રાત તે વિષે પૃથક્ સ્વરૂપ છે—જૂડ જૂડ છે

૬ જનક ઈ—જનક બ્રહ્મ સ્વરૂપમા ભળીને (જીવ-મુક્ત છે મારે) પછી
 કેમ બોલ્યો—“ મિથિલાયાપ્રદગધાયાનમેદહ્યાતિચિત્તન-મિથિયા બળે છે તેમા માર
 કાષ્ટ બળતું નથી ” ઈલાદિ કેમ બોલ્યો. બ્રહ્મા બળ્યો એટલે પછી બોલવા-
 ‘પણ’ હોયજ નહિ, એ ભાવ છે. પ્રજાવાસી ગોપીઓ.

૭ જળ ઇ—જે જળરૂપ થાય તેને જળનો સ્વાદ શો ? અર્થાત્ બ્રહ્મરૂ-
 પ થાય તેને બ્રહ્મનો આનંદ કયાથી મળે ? મધૂપ—ભમરો

૮ છતે ઇ—હરિરૂપ સ્વામી છતાં “ અમારે સ્વામી નથી ” એમ કહીને
 છતે સ્વામીએ માયાવાદી વિધવાપણું—અનાથપણું માને છે. સ્વાદી—સ્વાદ જા-
 ણનારા કૃષ્ણને પોતાથી ભિન્ન જાણી તેથી મળતો આનંદ તો રસિકજન હો-
 ન તેજ અનુભવે છે ।

૧ રતિમદ—પ્રીતીમાં મદ પ્રજાભક્ત—ગોપાગનાઓ ૨ પ્રસાદ—વ-
 આણ. પદરજ—ચરણની રજ. શેષ ઇ—શેષ, રમા (લક્ષ્મી), શિવ, વિધિ, એ
 નિજ (પોતાને) નિદે છે, તથા ફરી ફરીને ગોપીજનના પદ (ચરણ) ને
 વદે છે.

૩ આધીન—મક્તને આધીન. ગજપદે ઇ—જેમ હાથીના પગલામા

શ્રીગોપીજન વલ્લભ અતિ, પ્રિય ન દસુતને નામ;	
હરિ વિશ્વવલ્લભ વલ્લભ તેને, પ્રાણાધિક પ્રજ્ઞવામ.	૪
કાઈ કહું તેનું હેતુ જોમા, હેતુ વણુ દૃઢ ભક્તિ,	
અલ વ્યસન મૂર્તિમાન સમ્પત, પ્રેમ સહ આસક્તિ	૫
એ રીત રતિ નહીં અવરમા, સર્વની સાભિપ્રાય,	
ભવ બ્રહ્માદિક ન સમાન, મોટા જ્ઞાની યોગી રામ	૬
પ્રીતિ સહજની અતિ ઘણી, શ્રીનાથજીને ભાવે,	
તે કોટિ સાધન કરે હરિ, કરૂણા વિના ક્યહુ નાવે	૭
તે સપૂરણ પ્રજ્ઞભક્તમા, અનપાયિની નવ જાય,	
જન દયાપ્રીતમ કૃપણ જીતા, યા અદ્યંત શ્રુતિ ગાય	૮

ખીજ સર્વના પગલા લીન થઈ જાય છે—સમાઈ જાય છે તેમ ભક્તની મોટાઈ મા ખીજ સર્વની મોટાઈ સમાઈ જાય છે

૪ શ્રી ઇ—પ્રિય એવા ન દસુત (કૃષ્ણ) ને શ્રીગોપીજન અતિ વલ્લભ—વાહાના છે નામ—માત્ર હરિ ઈ—હરિ વિશ્વવલ્લભ (જગતના વાહાલા) છે, અને તેને પ્રજ્ઞવામ (પ્રજ્ઞની વનિતાઓ) પ્રાણાધિક (પ્રાણ કરતા વધારે) વલ્લભ (નાહાલી) છે

૫ (પ્રજ્ઞાઓ એટલી બધી વાહાલી શા માટે તેનો હેતુ કહે છે) કાઈ ઇ—તેનો હેતુ જોમા છે તે કાઈક કું કહું છું તે હેતુ એ કે, હેતુ વણુ દૃઢ ભક્તિ—કાઈ પણ કારણ વિના દૃઢ ભક્તિ એજ તેનો હેતુ છે

૬ એ રીત ઇ—એ રીતની રતિ (પ્રીતિ) અવરમા (ખીજનાઓમા) નથી, પણ સર્વની પ્રીતિ સાભિપ્રાય (હેતુ સહિત) છે ભવ—શિવ શિનાદિક (પ્રેમ ભક્તિમા) ગોપીઓની સમાન નથી, એ ભાવ છે

૭ પ્રીતિ ઇ—સહજ (સ્વાભાવિક) પ્રીતિ શ્રીનાથજીને અતિ ઘણી ભાવે (પસંદ છે) તે ઇ—કોટિ સાધન કરે પણ તે પ્રીતિ હરિની કરૂણા વિના આવે નહિ (પ્રાપ્ત થાય નહિ)

૮ પ્રજ્ઞ ભક્ત—ગોપીઓ અનપાયિની (દૃઢ—જાયુ ટકી રહે એવી) નવ જાય (નાશ ન પામે એવી) જન ઇ—જેને શ્રુતિ (વેદ) અજિત કહીને ગાય છે એના જન જે દયાના પ્રીતમ કૃષ્ણ તે એવી ભક્તિથી જીતાયા

૫૬ ૪૭ મું.

કે'શો ક્યમ નહિ સમતા કોય છ, કહું સમજાવી સમજ ન હોય છ;
નિજ આજ્ઞા જ્ઞા તપ કીવો છ, સસમંડળમાં ક્યારે લીધો છ. ૧
જોગ જુક્તિમાં શંકર પૂરા છ, પરમ તત્વમાં મન ચકચૂરા છ;
જુજ ધરી ગ્રીવા નંદકુમારે છ; ગાન કર્યું કહો હજી મળી ક્યારે છ. ૨

હાળ.

જો ક્યારે બકદાહ્ય નિષિ, ભીંજતા વૃષ્ટિ માંહે;
જોઈત્રજપતિએ ધરી ગિરિ, કર રીશ કીધી છાંહે. ૩
તપપુંજ દુર્વાસા નિષિ, તણુ દુર્ગ નિત્ય આહાર;
દુઃખી ચક્રાનલ દખીને, ક્યમ પીધો ન નંદકુમાર. ૪

૧ કે'શો છ૦—તમે કહેશો કે મળી ગોપીઓની સમતા કાઈ કેમ નહિ હોય ? અર્થાત્ ગોપીઓનો કૃષ્ણ ઉપર અને કૃષ્ણનો ગોપીઓ ઉપર જેવો પ્રેમ હતો તેવો બીજાનો પ્રેમ કૃષ્ણ ઉપર અને કૃષ્ણનો બીજાપર કેમ ન હોય તો હું તમને સમજાવીને કહું—દલાન આપું. નિજ છ૦—પોતાની આત્માથી જ્ઞાના-એ (સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વખતે) તપ કર્યું તો પણ તેને સમમંડળમાં ક્યારે લીધો છે ?

૨ જુજ છ૦—શંકર એવા છતાં પણ તેમની ગ્રીવા (ટાંક) ઉપર જુજ (હાથ) મૂકાને નંદકુમારે ક્યારે ગાન કર્યું ? અર્થાત્ તેમને પણ સસમંડળમાં ક્યારે લીધો છે ? એ તો ક્રુદ્ધ ગોપીઓનેજ લીધી છે (અને તે ક્રુપરથી કૃષ્ણનો ગોપીઓ ઉપર જેવો પ્રેમ હતો તેવો બીજાપર નહોતો એમ જણાય છે. એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે)

૩ જો છ૦—કૃષ્ણે ગોપીઓને ભીંજતી જોઈને જેમ ગોવરધન પર્વત ઉપાડી ઊઠા કરી તેમ બકદાહ્ય પણ તપ કરતા ભીંજતા હતા તેમને ક્યારે ઊઠા કરી ? (કેમ ન કરી ? ગોપાંગનાઓ જેવો તેમનો પ્રેમ શ્રીકૃષ્ણ ઉપર નહિ હોય તેથીજ.)

૪ તપપુંજ—તપના દમજા રૂપ. ચક્રાનલ—અજરી'ને દુર્વાસાએ સત્તા-વવા માંડ્યો તેથી દુર્વાસાની પગપાડે ચક્ર પડ્યું હતું તેનો અગ્નિ કૃષ્ણે કેમ પીધો નહિ ? (ગોપ અચાનક માટે તો દાવાનળ પી ગયા હતા; એ અર્થનો અધ્યાહાર).

મુનિ માર્કંડેય જ્ઞાની યોગી, તેને નિજ ભરમાવ્યા;
 શત કલ્પ વીત્યા જળ વિષે, તોયે વરણથી ન મૂકાવ્યા. ૫
 નિજ ભક્ત વિરહે કૃધણ કાતર, કૃપામય શ્રુતિ ગાય;
 હરિ જીવવાનો શુદ્ધ ભક્તિ, સમ ન એક ઉપાય. ૬
 કોટિકલ્પ લગી તપ સમાધિ, ધ્યાનાદિક કરી કોય;
 અધ રહિત જન થાય તદા, ઉર ઉદય ભક્તિ હોય. ૭
 તે પણ સહેતુ, અહૈતુકી હરિ,—કૃપા વણ નવ થાય;
 થઈ તદા દુર્લભ કર્યું નહીં, વરા દયામીતમ રાય. ૮

પદ ૪૮ મું.

કર્મ જ્ઞાનનું ફળ તે ભક્તિ જ, શ્રીગીતા શ્રીમુખ કરી વ્યક્તિ જ;
 કર્મ પૂર્વે ભાખ્યું પછી જ્ઞાન જ, છેલ્લી ભક્તિ કથી ભગવાન જ. ૧
 કર્મે કરવી સત્યની શુદ્ધિ જ, જ્યાં લગી હરિમાં લુપ્ધ ન બુદ્ધિ જ;
 શ્રવણાદિકમાં શ્રદ્ધા જાગી જ, થવું કર્મથી પછી વીતરાગી જ. ૨

૫ મુનિ ઈન્દ્ર-નિજ (પોતે) ભરમાવ્યા, અને જળમાં સોકલ્પ વીત્યા પણ
 તેમને વરણથી છોડાવ્યા નહિ. ('નંદને તો વરણથી છોડાવ્યા હતા' એ અધ્યાહાર).

૬ કાતર-કાયર. અર્થાત્ ભક્તનો વિરહ સહન કરવાને કાયર છે. ૭ અ-
 ધ-પાપ. ઉર-હૃદય (મા).

૮ તે ઇન્દ્ર—તે પણ સહેતુ-હેતુયુક્ત-સકામ. અહૈતુકી-હેતુ રહિત ભક્તિ
 નો હરિની કૃપા વિના નજ ઉપગે. થઈ ઇન્દ્રે અહૈતુકી ભક્તિ પ્રાપ્ત થઈ તો.

૧ વ્યક્તિ-સ્પષ્ટતા. કર્મ ઇન્દ્ર—ગીતામાં ૩-૪-૫ અધ્યાયમાં કર્મ વિષે
 કથન કર્યું છે, ૭ મા અધ્યાયમાં જ્ઞાન વિજ્ઞાન વિષે કહ્યું છે; અને ૧૨ મામાં
 ભક્તિ યોગ વિષે કહ્યું છે; માટે ભક્તિ છેલ્લી કથન કરી છે એમ કહેવાનો અ-
 ભિપ્રાય છે.

૨ સત્યની શુદ્ધિ—(અંતઃકરણની શુદ્ધિ કરવી એમ શાસ્ત્ર જાણનારા
 કહે છે.) લુપ્ધ ઇન્દ્ર—ત્યાં લગી હરિમાં બુદ્ધિ લોભાઈ ન હોય ત્યાં સુધી. શુદ્ધ
 અંતઃકરણ થયા પછીજ તે હરિમાં એકાગ્ર થઈ શકે છે, શ્રવણાદિ ઈન્દ્રિ-
 યશ્ચ (સાંભળવું), મનન (વિચારવું), અને નિદિધ્યાસન (તેમા મનની એકા-
 ગ્રતા કરવી). એ શ્રવણાદિ સાધનમાં શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત થાય એટલે કર્મથી વીતરાગી
 —સાગી થવું—કર્મ તજવાં એ ભાવ છે.

ઢાળ.

વીતરાગી થાવું કર્મ જડથી, ભક્તિમાં વિદેષ;	
વિશ્વાસ દઢ હરિ સેવતાં, કર્મનો ન અડે એપ.	૩
તું કે'શ કર્મ કદા ન તજવાં, વેદ વાણી ખ્યાત;	
સર્વોત્તમ ભાવે હરિ શરણુ, નથી ગયા તેની વાત.	૪
સહુ કર્મ તજી હરિને ભજે, તેથી ધર્મ સહુ હેઠ;	
ત્રય કોટિ નષિ તે ભક્તકર્મની, ભોગવે છે વેઠ.	૫
હરિ ભજન અર્થ સ્વધર્મ મૂકે, કદી પડે ન્ત કાચો;	
તોપણુ ન થાય અભદ્ર તો, શો લાભ સ્વધર્મ સાચો.	૬
શત જન્મ સ્વધર્મનિષ્ઠ નર, લોકે વિરંચિ બાય;	
ભગવદી તેજ તનુ તજે, પદ પરમ પ્રાપ્તિ થાય.	૭
સેવા સદા શ્રીકૃષ્ણ કરવી, તેજ વર એક કર્મ;	
જન દયાપ્રીતમ જગન્નાથ જી, વધા મોટો ધર્મ.	૮

૩ વીતરાગી ઈ—જે જડથી કર્મથી ભક્તિમાં વિદેષ આવતો હોય તો તે કર્મથી વીતરાગી (સાગી) થવું.

૪ વાત ઈ—કર્મ ન તજ્યા એવું જે વેદ કહે છે તે તો જોએ સર્વોત્તમભાવે (તન, મન, ધનથી) હરિને શરણે નથી ગયા તેની વાત છે.

૫ સહુ ઈ—(જુઓ ગીતા) “ સર્વધર્માન્સરિત્યજ્યમામેકશરણમ્ । અહં ત્વાસર્વપાપેભ્યોમોક્ષયિષ્યામિમાનુચ. ” (અ. ૧૮-૧૯).

૬. તોપણુ ઇ—અભદ્ર (અકલ્યાણ) “ પાર્થનૈવેદનામુત્રવિનાશસ્તસ્યવિચારે । નદિવત્પાપકુત્તરોદ્યદુર્ગમંતાતમચ્છતિ ” ઇ (૭-૪૦)

૭. લોકે વિરંચિ—વિરંચી (અલ્લા) ના લોકમાં. ભગવદી ઇ—ભગવદી પુરુષ તેજ (જે દેહમાં હોય તેજ દેહ) તજે એટલે તરત તેને પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. (એકજ જન્મે મોક્ષ પામેછે.)

૮. વર—કૃપા. વધા ઇ—એજ મોટો ધર્મ ભગવાને ગીતામાં કહ્યો છે. (જુઓ અધ્યાય ૭ મો) “ તપાસ્વિદ્યાધિકોયોગીજ્ઞાનીભ્યોપિમનોધિરુઃ । કર્મિભ્યઃ પ્રાધિકોયોગીતસ્માદ્યોર્ગમવાર્જુન । ૪૬ । યોગિનામપિમર્વેશંમદ્રતેનાનરાત્મના । શ્લોકાવાનુમજ્જતેયોમાંસમેશુક્તત્ત્વમોમતઃ ॥ ૪૭ ॥ ”

૫૬ ૪૯ મું.

શ્રેષ્ઠ સર્ગથી તે ચાડાળ છે, મન વણુ છઠ્ઠા જપ ગોપાળ છે;
તેણે કીધા તપ સહુ તીર્થ છે, સ્વધર્મ સાધ્યા યજ્ઞ સમર્થ છે. ૧
વેદ ભણ્યા તેણે સહુ જાણ્યા છે, અથવા પૂરે કર્યા પ્રમાણે છે,
કૌતુક આનંદ એ વિખ્યાત છે, કહ્યું કપિલજી પ્રત્યે માત છે ૨

ઢાળ.

માતાનું ભાષ્યું કહ્યું, કહ્યું વગી ઉપનિષદવચન;
સધ્યા ન કુશ જળ મત્રથી, થાય કૃષ્ણ સાધ્યે મન. ૩
મન કૃષ્ણ રૂપે જોડવું, સધિનું સધ્યા નામ,
એમ વાસુદેવોપનિષદમા, કહ્યું છે અભિગમ. ૪
મન વસન કર્મે ક્ષાલવું, જ્યા લગી ઉજવળ હોય;
પછી રગ કૃષ્ણ ચઢાવવો, વળતી ધૂવે તો રોય. ૫
તજી ઉચિત રીતિ હઠ કરે, તે કર્મજડ કહેવાય;
જ્યમ જ્ઞાન કંઠે કાઠે, તો કાઢવા દે ન કઢાય ૬

૧ મન વણુ ઇ—મન તમર પણુ છઠ્ઠા (છઠ્ઠ) વડે ગોપાળનો જપ
કઢાય ચાડાળ કરતો હોય તો તે પણુ શ્રેષ્ઠ છે સ્વધર્મ ઇ—તેણે ધ્યા સ્વધર્મ
સાધ્યા અને સમર્થ યજ્ઞ કર્યો

૨ કૌતુક ઇ—એજ વિખ્યાત કૌતુક (નનાઈ) અને આનંદ છે કહ્યું
ઇ—કપિલે પોતાની માતા દેવકીને એ કહ્યું છે (ભાગવત તૃતીય અધ્યાય)

૩ સધ્યા ઇ—કુશ (દન), જગી અને મત્ર, એટલાનડે જે સધ્યા
થાય તે સધ્યા જાણુની નહિ, પણ કૃષ્ણની સાથે મનનો સધિ કરવા રૂપ જે
કમ તેને સધ્યા કહે છે

૫ મન ઇ—મનરૂપી વચન (વચ) જ્યા લગી ઉજવળ હોય (થાય)
ત્યા લગી તેને કર્મે ક્ષાલવું (ધોવું) વળતી ઇ—વળતી (કૃષ્ણ રૂપી રગ
ચઢાવ્યા પછી) ધૂવે તો રોય (પગ્તાય) કેમકે ધોવાથી રગ તરતી જાય તા
તપ્ય કે મન શુદ્ધ કયા પછી તેને કૃષ્ણની પ્રીતિમા જોડવું, અને એ રીતે જો-
ડાયા પછી કર્મજગતની જડર નથી

૬ ઉચિત—ચિત—યો ય (ઉપર જ્ઞાને) કાઢવા દે ન કઢાય—(ઇમ

હોય અનીશ્વરવાદી મીમાંસક, કર્મ અત્યાસક્તિ;
હરિ બહિર્મુખ તે જાણવા, કદી પ્રાપ્ત થાય ન ભક્તિ. ૭
પ્રભુ વિમુખ દિવ ગુણુ બાર સહ, સ્વય તરે નહિ ગર્વાણ;
હરિ દયાપ્રીતમ દાસવર, કુળ સહ તરે આંડાળ. ૮

પદ ૫૦ મું.

કદી વિમુખ ગુણુભંડાર છ, તે સહુ ગુણુને છે ધિક્કાર છ;
કદી હરિજન મહાદોષની ખાણુય છ, તદપિ વર સાધુ તે જાણુય છ. ૧
પ્રાણુય થઈ સાધે હરિભક્તિ છ, તે તો તુલના નહિ જનજગતી છ;
સાચા પ્રાણુય કા'વે તેહ છ, કૃપણુ ખજાને જાણુ જેહ છ. ૨

રા ઉપર મૂકેલા દીવાની પેઠે 'ન' નો ઉપયોગ બન્ને તરફ કરવો)મદયા દે નહિ
કે કદાચ પણ નહિ.

૭ હોય ૬૦—જે અનીશ્વરવાદી (ઈશ્વર નથી, પણ કર્મ એજ સુખ
દુઃખ ફળ આપનાર છે એવો વાદ કરનાર) મીમાંસક (પૂર્વમીમાંસા શાસ્ત્રના મત-
વાળા) કર્મમા અત્યંત અસક્તિ રાખનારા હોય તેમને હરિથી બહિર્મુખ જા-
ણવા; તેમને કદી ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય નહિ.

૮ પ્રભુ ૬૦—પ્રભુથી વિમુખ દિવ (જાણુય) બાર ગુણુ [ધર્મ, સત્ય
દમ, તપ, અમાત્સર્ય, -હી (લજ્જા), તિતિક્ષા (સહનશીલતા), અનસૂયા
(ખીજના ગુણુમા દોષ બુદ્ધિ ન કરવી તે), યત્ન, દાન, ધૃતિ, (અત્યંત આપ-
પત્તિમા પણ વ્રતાદિનો અત્યાગ), શ્રુત (અર્થ ગ્રહણુ મદિત વેદાધ્યયન), એ
બાર ગુણુ જાણુનાં મહાવ્રત કહેવાય છે.—શુઓ મદ્દભારત—યનપર્વ—
સનત્સુજાતીય અધ્યાત્મ યાન. એ બાર ગુણુ મદિત હોય તથાપિ તે ગર્વાળ
(ગર્વયુક્ત) હોય તો તરે નહિ પણ આંડાળ હોઈને દાસવર (હરિનો ઉત્તમ
દાસ) હોય તો તે પોતાના કુળ સદિત તરે.

૧ વિમુખ—હરિથી અવજો આલનાર. વર—વ્રેષ્ઠ. ૨. જનજગતી ૬૦—
જગતી (પૃથ્વી) ઉપરના જનમાં તેની તુલના (અગવર) કોઈ નહિ.
એવો ભાવ છે. (શુઓ ગીતા) “માહિર્વાયવ્યપાથિત્યયોવેસ્ટુઃ પાપયોનયઃ ।
ત્રિયોર્વેસ્યાસ્તપાદ્મદ્વાસ્તોપિમાતિપરાગતિમ્ ૧ કિપુનર્ગોક્ષણઃ પુષ્પામત્તારાજમ્યક્તયા”
“હે અર્જુન મારો આશ્રય કરીને, જે પાપ યોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલા, સીઓ,

દાળ.

- જે પ્રહ્લ જાણે તેજ પ્રાહ્લણ, જન્મ સાચો શુદ્ધ;
સંસ્કારથી દ્વિજ વેદાભ્યાસે, વિષ માને પુદ્ધ. ૩
- હરિ લહે તે શ્રુતિ ઉચિત પ્રાહ્લણ, બીજા કે'વા માત્ર;
જ્યમ પય પીયૂષ કે'વાય પણ, શુવે મૃતક નવ ગાત્ર. ૪
- એમ સુણી યોદ્ધો શિષ્ય, પ્રાહ્લણ સર્વ સરખાં પાત્ર;
એ હૃદય કેરાં રૂપ તે ક્યમ, કથન કરવા માત્ર. ૫
- એમ સુણી શ્રીગુરુ ઉચ્યાં, તુ સમજતો નથી બાળ;
સુણ્ય શંકરસ્વામી વજ્ર સુચિ, ત્ર યે કહ્યું તતકાળ. ૬
- જો કે'શ પ્રાહ્લણ દેહ તો, સભવ ન સંકટ જાગે;

વૈશ્ય તથા શૂદ્ર હોય તે પણ પરમગતિ પામે છે તો, પવિત્ર પ્રાહ્લણો
અને રાજાઓ જે મારા ભક્ત હોય તે પરમગતિ પામે એમાં શું
આશ્ચર્ય છે ? ”

૩ જે ઇં—“ જન્મનાજાયતેન્નૂદ્રઃ (કોઈ નુદ્રઃ પણ જોશે છે) સંસ્કારાદ્દ્વિ-
જઙ્ચતે । વેદાભ્યાસાદ્વેદિપ્રોત્રજ્ઞજ્ઞાનાતિત્રાણ ” આ શ્લોક ધણા જોશે છે, તેનો
અર્થ અહીં દ્વારામે લખ્યો છે. શૂદ્રને ઠેકાણે શૂદ્ર ૫૬ લીધું છે.

૪ શ્રુતિ ઉચિત—વેદોક્ત કર્મ કરવાને યોગ્ય, બીજા પ્રાહ્લણ કહેવા
માત્ર છે તે દૃષ્ટાંતથી સમર્થિત કરે છે. જ્યમ ઇં—જેમ પય (દૂધ)ને પીયૂ-
ષ (અમૃત) કહે છે પણ તેથી મૃતકગાત્ર (મરી ગયેલું શરીર) શુવે નહિ.

૬ વજ્ર સુચિ ઇં—વજ્ર સુચિ નામે ઉપનિષદ્ધમા એમ કહ્યું છે કે “ તપ-
વક્રે પ્રાહ્લણ યાય છે, કાષ્ઠ જ્વલિમાત્રે (જન્મમાત્રે) જ પ્રાહ્લણ નથી ” એનાં
દૃષ્ટાંત આપ્યા છે, જેવા કે, “ હર્મિણાં ગર્ભમમૃતકરિશ્ચોમહામુનિઃ । તપસાનાદ્ગજો-
જાતસ્તસ્માજ્જાતેર્નૈવાણમ્ ॥ વેદાગર્ભમદ્રૂતોર્વામિષ્ટોદિમહામુનિઃ । તપસાનાદ્ગજોજાત-
સ્તસ્માજ્જાતેર્નૈવાણમ્ । ૬૮ ” અર્થ “ હરિણીના ગર્ભથી ઉત્પન્ન થયેલા મુની
ઋષિ મોટા મુનિ થયેલા છે: તે તપથી પ્રાહ્લણ થયા છે માટે જન્મનું કાષ્ઠ
કાઠણ નથી. વેદાના ગર્ભથી ઉત્પન્ન થયેલા વમિક મહામુનિ છે: તે તપથી
પ્રાહ્લણ થયા છે માટે જન્મનું કાંઈ કારણ નથી. ઇં ”

મુત પ્રભજી પિતુ દેહ ક્યમ, નવ પ્રજ્ઞહંતા લાગે. ૭
 ને કે'શ આત્મા પ્રાણીય છે, નહીં મંભવે નિરધાર;
 આત્મા દયામણુ અંશ વ્યાપક, પ્રાણીય સહુ સંસાર. ૮

૫૬ ૫૧ મું.

પૃથક્ પૃથક્ જીવાત્મા કે'શ જી, તોપણ દૂપણ તેમાં લે'શ જી;
 બકે બદલે છે આત્મા દેહ જી, ક્યમ ક'વે નહીં પ્રાણીય તેહ જી. ૧
 શુક્લ વર્ણુ ને પ્રાણીય કહિયે જી, તેના પણ નિશ્ચે નવ લહિયે જી;
 અક્ષબીજ પ્રાણીય સનમાન જી, તેનુ નિશ્ચે ક્યાંયે જ્ઞાન જી. ૨

ઢાળ.

હોય જ્ઞાન સમ્યક્ ઓળખે, હરિ જાતિનુ નહિ કામ;
 ને બતાવું તુજને ઘણા, હરિ જાને પ્રાણીય નામ. ૩

૭. જો ઇ૦—જો તું દેહને પ્રાણીય કહીશ તો તે સંભવ ન (સંભવ-
 તું નથી), કેમકે તેમ કહેવાથી સંકટ જાગે છે. (ગુ સંકટ જાગે છે તે ૨૫-
 ૫૮ કરે છે;) મુત ઇ૦—જો દેહને પ્રાણીય હોય તો, મરી ગયેલા પિતાને
 દેહ પુત્ર પ્રભજી છે તેને અમલસા કેમ ન લાગવી જોઈએ?

૮. જો કે'શ આત્મા ઇ૦—જો આત્મા પ્રાણીય છે એમ કહીશ તો તે
 લગાર પણ નહિ સંભવે; કેમકે આત્મા તો દયાના પ્રભુનો અંશ છે અને તે
 સર્વમાં વ્યાપક છે માટે આખું જગત પ્રાણીય થવું જોઈએ! (હવે કહો,
 પ્રાણીય કોણ?)

૧. (પાઠના પદમાં કહેલા પ્રાણીયપણાનો પૂરવસ આ પદમાં પણ
 આવું છે.) પૃથક્ પૃથક્-ગૂઢ ગૂઢ. આત્મા ગૂઢ ગૂઢ છે અને તેથી પ્રા-
 ણીયનો આત્મા પ્રાણીય અને ક્ષત્રિયનો આત્મા ક્ષત્રિય એ પ્રમાણે અવસ્થા
 છે એમ તું કહીશ તો તેમાં પણ તું દૂપણ લેશ (લડીગ-જોઈગ.) દૂપણ
 સાબિત કરે છે. અહુ ઇ૦—પ્રાણીયનો આત્મા બીજો દેહ બદલે સારે તે
 પ્રાણીય જ હોતો જોઈએ; પણ તેમ હોવાનું પ્રમાણ નથી એ લાવ છે.

૨. શુક્લ ઇ૦—શુક્લ (ગાર) વર્ણનો ને પ્રાણીય એમ કહીશ તો
 તેનો પણ નિશ્ચય નથી; (કાળા પણ પ્રાણીય હોય છે, માટે પ્રત્યક્ષ વિરોધ).
 અક્ષબીજ ઇ૦—૨૫૮ છે.

૩ હોય ઇ૦—જોને જ્ઞાન હોય અને જે સમ્યક્ (સાચી ગતે) હરિને

નરસિંહ મૃગીથી ઉપન્યા, કુસુમાન્તરણ કૌશિક;
 શશપૃષ્ઠથી ગૌતમ ઉદ્દે, વાલ્મિકિ થયા વલ્મીક.
 મુનિ પરાશર ચાંડાળો ગર્ભ, અગત્ય ઘટથી જાત;
 માતંગ મુનિ માતંગો સુત, માંડવ્ય માંડૂકો માત.
 કરિણીક વર અનુચર ઋષિ, ભરદ્વાજ મા શૂદ્રાણી;
 કૈવર્તકન્યા જનની વેદવ્યાસ મુનિની જાણી.
 વૈશ્યાથકીજ વસિષ્ઠ, કૌત્રાણીથી વિશ્વામિત્ર;
 કિકરી જનુની નારદમુનિ, જગપૂર્ય પરમ પવિત્ર.
 હિયાદિ બ્રાહ્મણ કાંનિયા. શ્રીકૃષ્ણ ભજન પ્રતાપ;
 નથી દયામીતમ કૃષ્ણમિત્ય તો, પ્રકટ મૂર્તિ પાપ.

૧૬ પર મું.

જ્ઞાની પણ તે મહાઅજ્ઞાની છ, પ્રભુપણ પોતે જોડા માની છ;
 મૂર્ખ દાસનો સઘળો ત્યાજે છ, તે ક્યમ પરમેશ્વર પ્રિય લાગે છ. ૧
 હું સાગર છુ જોવે લવણ છ, સત્ય કહે તે વાણી કવણ છ;
 છ૧ કદાપિ અજ્ઞ ન થાય છ, નદી ઉલટી વહે મૂળ ન સમાય છ. ૨

હાળ.

જ્યમ મૂળમાં ન સમાય નદી, ત્યમ જીવ સમાય ન બ્રહ્મ,
 એમ કાર્ય કારણ નિરતર છે, મુગ્ધ ન લહે મર્મ. ૩

એળખે (તે બ્રાહ્મણ એ અધ્યાહાર) હરિનેમતિતું કામ નથી. જ્ઞેઈં—હરિ
 ભજે તેતું નામ બ્રાહ્મણ એ વાતના દષ્ટાંત આપે છે

૪ મૃગી—હરણી કુસુમાન્તરણ છં—કૃષ્ણના બિહાનાથી કૌશિક ઉપન્યા.
 શશપૃષ્ઠ—સમલાની પીડ. વલ્મીક—રાઢડો.

૫ જાત—જન્મેવા માતંગી—હાથળી મંડૂકી—દેડકી. ૬ કરિણી—હાથ-
 ણી કૈવર્ત—માઘી. કિકરી—દારી.

૮. પ્રકટ છં—પણ જે બ્રાહ્મણ પ્રકટ પાપની મૂર્તિઓ છે તે કૃષ્ણને પ્રિય
 નથી.

૨ નદી ઈં—નદી ઉલટી વહે અને તે પાંચી પોતાના મૂળમાં સમાવા
 જાય તો તેમ બને નહિ.

૩ ત્યમ ઈં—જીવ મૂળ બ્રહ્મ છે માટે જીવ પણ બ્રહ્મમાં સમાય નહિ.

હરિ વર્ણ જીવ રકાર કમ, એક કમ રૂપે હોય;
ભળી ગમાનો આકાર, અધ શિર જત્ર સેવક ભોય. ૪
સનકાદિ વિભણુ વિલોકો કહ્યું, અધિકો સ્વરૂપાનંદ;
અમો અજ્ઞાનંદ પણ અનુભવ્યા છે, આયકો અતિ મંદ. ૫
શુક દેવજી પણ અજ્ઞાન દનિમગ્ન હોતા સત્ય;
ઉદ્ધાર કીધો ત્યાંથી સ્વરૂપાનંદ અધિકો અત્ય. ૬
નતે ભિન્ન નો'તા અજ્ઞાથી તો, નીકળ્યા કહો કથમ;
તે માઠ માથાકૂટ મૂકી, પૂજ્ય પુરૂષોત્તમ. ૭
ભાખિયું ભક્ત્યાચાર્ય માર્ગ, જ્ઞાન પ્રાપ્તિમૂળ;
જન દયામીતમ સેવવા, તેને નહીં અનુકૂળ. ૮

કાર્ય કારણ ઇ-કાર્ય કારણનો નિરંતર એજ ધર્મ છે કે કાર્ય કારણમાં સમાય નહિ. (વેદાંતીઓ આથી ઉત્પદુ'જ કહે છે. તેઓ કહે છે કે જે કાર્ય હોયતે છે-વટે તેના કારણમાંજ સમાય છે. જેમ ઘડો ભાગે ત્યારે છેવટે તેની માટીજ થાય; કુંડળ ભાગે ત્યારે તેનું સોતુજ થાય; ઇત્ય).

૪ હરિ ઇ-હરિ એ કોઇ પણ વર્ણુ (૨ વિનાના અક્ષર) જેવા છે, અને જીવ એ રૂ કાર અક્ષર જેવો છે. તે વર્ણુમાં ર ભળવાથી એક રૂપક્રમ અને જી-જી' રૂપ કર્મ એવું થાય છે. અર્થાત્ રૂ વર્ણુ ૩૫ હરિમાં રવર્ણુ ૩૫ જીવ ભળી જાય છે ત્યારે રૂ એવો અક્ષર થઇ તેની પછી મ મુકવાથી ક્રમ શબ્દ બને છે એ જોડાક્ષરમાં રૂ રૂની નીચે જાય છે મતલબ કે હરિમાં ભગે તો તેનો આ-કાર અધ (નીચો) અર્થાત્ અધમ થાયછે. અને જ્યારે રૂ રૂમાં નથી ભળતો અને સેવક રૂપે જૂદો રહે છે ત્યારે તે રૂમ્ ૩૫ લખાય છે. એટલે તે શિરછત્ર થાય છે. (રકાર II અક્ષરને માથે લખાય છે તેમ).

૫ સ્વરૂપાનંદ-ભગવાનના સ્વરૂપને બિન્ન ગણી તેનું ધ્યાન કરવાથી અથવા ભજવાથી મળતો આનંદ. અજ્ઞાનંદ-પોતે અજ્ઞ છે એમ માનીને જે આનંદ અનુભવતો તે. અતિ મંદ ઇ-સ્વરૂપાનંદ કરતાં અજ્ઞાનંદ અતિ મંદ છે.

૮ ભક્ત્યાચાર્ય માર્ગ ઇ-ભક્તિ એ આચાર્યનો કહેલો માર્ગ છે અને જ્ઞાન એ ભાતિનું મૂળ છે. તેને—જ્ઞાન માર્ગવાળાને.

૫૬ ૫૩ મું.

ધુર્યોત્તમને પ્રિય જે ભક્તિ છે, તે સાથે નહીં આણુ આસક્તિ છે;
 નિશ્ચિન સે'છે કદ મહાન છે, લભ્ય થવાને કેવળ જ્ઞાન છે. ૧
 પોત્ત કૂટાં લાભ ન લેશ છે, એજ ઉગરે કેવળ ક્લેશ છે;
 કહણુ સમજવું તેવું કહેવું છે, વિવેક સાધન કહણુજ લહેવું છે. ૨

હાળ.

લહેવું કઠિન સહુ રીતથી, જ્ઞાનમાં વિદ્ય અપાર;
 એ ધુણાક્ષર ન્યાયે સફળ, કાકને કાઢ્યેક વાર. ૩
 તે લાભ પણ વળી તુચ્છ જ્ઞેતાં, મુક્તિ મૃત્યુ સમાન;
 જે અસુર અરિ ભાવે મળ્યા, સમ ઠયું વૈર ને જ્ઞાન. ૪
 એ તત્ત્વ હું પછું તુચ્છ લાજે, પ્રેમરસ પીનાર;

૧ આણુ—લગાર. આસક્તિ—પ્રીતિ. લભ્ય થવાને—પ્રાપ્ત થવાને. ૨. પો-
 ત્ત—કૂટારના થોથા. કૂટાં—ખાંડતાં. એજ ઇં—કેવળ ક્લેશ એજ ઉગરે—ઉ-
 ગારે પડે—પ્રાપ્ત થાય વિવેક ઇં—વિવેકનું નિત્ય અનિત્યના તદ્વાવતનું સાધ-
 ન લેહેવું—સમજવું કહણુ છે.

૩ લહેવું ઇં—જ્ઞાન લેહેવું—સમજવું સહુ રીતથી કહણુ છે. (જુઓ
 ભગવદ્ગીતા અ. ૧૨) “ક્રેદોષિક્તરસ્તેષામવ્યક્તાસક્તચેતસામ્ । અવ્યક્તાદિગ-
 મિર્દુઃકલંદેહવદ્નિશ્વાપ્યતે ॥” “અવ્યક્ત જ્ઞાનરૂપ પરમાત્માને વિષે જેમનું ચિત્ત આ-
 સક્ત છે તેમને (તે પ્રાપ્ત કરવાને) વધારે ક્લેશ થાય છે; કેમકે જે ગતિ અવ્ય-
 ક્ત (અગ્રપ્રક) છે તે દેહધારીઓ દુઃખે કરીનેજ પ્રાપ્ત કરી શકે છે”.
 ધુણાક્ષર—ધુણ (લાકડા કોનાગે એક જવડો) અક્ષર. જવડાએ કોરેલા
 લાકડામાં જે આકા થયા હોય તેમથી કાઢવાર ડ, ક, કે એવાજ કાઢ અક્ષરે
 જેની આકૃતિ જ્ઞેતામાં આવે છે તેટલા ઉપરથી તે જવડો જેમ વિદ્વાન છે
 એમ ઠયું નથી, તેમ (એજ ધુણાક્ષર ન્યાયે) કાઢને કોઈક વાર કોઈક સંજ્ઞે-
 ગથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, માટે તેવું જ્ઞાન સર્વનેજ સુલભ છે એમ
 કહેવાય નહિ.

૪ મુક્તિ મૃત્યુ સમાન—દૃષ્ટા દૃશ્ય ઇત્યાદિ મર્ત્યો લોપ થવાથી ક્રિયાર-
 હિત આત્માની સ્થિતિ તે જડ જેવીજ નિશ્ચેષ્ટ છે, માટે મૃત્યુ સમાન છે.
 સમ ઇં—ભગવાન સાથે વૈર કેગે કે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તે સરખુંજ હરે છે । કે-
 મકે જેમાંથી ગમે તે રીતે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

હરિ દે ન લે જળ લવાણુ સરખી, મુક્તિ માને ચાર ૫
 ઢોકળા સરખી મુક્તિથી, જન પ્રેત થાય પ્રસન્ન,
 જે ભક્તિ ઘેબર ભોગિયા, તેનું ન માને મન ૬
 નિત્ય સેવક સ્વામી ભાવ વણુ, અન્યથા નથી આનંદ;
 પણ પય પચે માઝાર, પાયસ ના પચે રતિમદ ૭
 પોતા સરીખો પ્રભુ કરે પણુ, ન આપે નિજ ભક્તિ,
 તે દયાપ્રીતમ પ્રાણપ્રિય, જેને દદે સ્વરૂપાસક્તિ ૮

૫૬ ૫૪ મું.

૩૭ી રસાળી શ્રીહરિભક્તિ છ, સકળ શિરોમણિ વિષે વ્યક્તિ છ,
 ભક્તિયુક્તથી ભુવન પવિત્ર છ, માધવ માને મનથી મિત્ર છ ૧

૫ તત્વ ઇ૦—પ્રેમરસ પીનારને એ તત્વદુ પણુ—તત્વનું સુ પણુ તુમ્હ
 ભાગે છે હરિ ઇ૦—જેમા હરિ મઠ દેતા નથી કે લેતા નથી એવી ચાર પ્રકાર-
 ની મુક્તિને લખણુ (ખારા) જગ જેની પ્રેમી ભક્તો માને છે “સાયુગ્યસાદિસા-
 મીપ્યસારુપ્યૈકત્વમપ્યુત । દીયમાનાનનુક્રાન્તિવિનામત્સેવનજના ” “સાયુગ્ય (ભગવા-
 નના દેહમા જોડાઈ જવા રૂપ મુક્તિ), સાદિ (ભગવાનના લોકમા વસવા રૂપ
 મુક્તિ), સામીપ્ય (ભગવાની પાસે વસના રૂપ મુક્તિ), સાશ્રય (ભગવાનના
 જેવું રૂપ થવા રૂપ મુક્તિ) મારા સેવન વિના એ ચારમાની એકે પણ મુક્તિ
 આપતા છતા પણ મારા ભક્તો લેતા નથી ”

૬ ટોળા ઇ૦—મુક્તિ ઢોકળા સરખી છે મારે પ્રેત (મૃત) સરખા મ
 નુખો તેથી પ્રસન્ન થાયડે, પણ જે ભક્તિરૂપી ઘેબરના ભોગી છે તેનું મન
 તેથી માનતું નથી

૭ અન્યાય-ખીજે પ્રકારે પણ ઇ૦—પણુ માઝારને પચ-દૂધ પચે ૮ અને
 પાયસ (દૂધપાક) પચતો નથી તેમ જેઓ રતિમદ (ભગવાનમા પ્રીતિ વગર
 ના) છે તેઓ એકા છે

૮ તે ઇ૦—જેને ભગવાનના સ્વરૂપની આસક્તિ દદે હોયછે તે ભગ
 વાનના પ્રાણપ્રિય હોય છે

૧ વિષે-વિષમા વ્યક્તિ (વ્યક્ત)-સ્પષ્ટ ભક્તિયુક્ત-ભક્તિયુક્ત જન.

ભક્તિ વિના સહુ સાધન શૂન્ય છે, શ્રીભાગવતે ભખ્યું શુક મુન્ય છે,
ભક્તિ રહિત આસુર તપ અત્ય છે, ભવભયહેતુ ન લહે ગત્ય છે ૨

ઢાળ

ગતિ થાય નહિ ભક્તિ વિના કોઈ કરો કોટિ પ્રવત્ન,
ભક્તિ સ્વરૂપ શ્રમ પરમપદ, જ્યમ કોડી સાઠે રત્ન ૩
પ્રાચીનપ્રાણિય નૃપે અગણિત, યજ્ઞ ચિતરી જગતી,
તેયકી ઉલટો ભય થયો, હયો નારદ દઈ હરિ ભક્તિ ૪
ગોદાની નૃગ નૃપ ભક્તિ વણુ, થાણુ પડકુ કૃકલાસ,
ભક્તિ સહિત ન દે કયા, ગોદાન પૂર્ણાભિવાષ ૫
વાસના ન ટળે યોગથી જો હોજ ભક્તિવિયોગી,
બહુ દિન સમાધિ ઉતર્યે, કડી થઈ પૂછ્યુ યોગી ૬
શુ થાય અગણિત સાધને વણુ ભક્તિ સુદરશ્યામ,
જો ભક્તિ છે તો કોઈ સાધન તણુ છે નહી કામ ૭
અજ્ઞા જપો અનહદ મુણો, પાપવા મઘળા વ્યર્થ,
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણભક્તિ, વિના ન સરે અર્થ ૮

પદ ૫૫ મુ.

અર્થ ભણ્યા ભક્તિ વણુ વેદ છે, રાવણ દીધો રઘુપતિ ખેદ છે,
ભક્તિ વિના વઢ્યો પૈરાગ છે, જો નવ ઉપન્યો હરિ અનુરાગ છે ૧

૨ ભગવતહેતુ ઈ-ભક્તિ રહિત તા ભગવતહેતુ-સ સાર રૂપી ભવતુ
મારણુ છે, અને તે ગતિ (સદ્ગતિ) પામતો નથી

૩ સ્વરૂપ ઈ-ભક્તિ ૧૩૨ સ્વરૂપ (યોગ) ૩૨મે પરમપદ (મગેછે-અ
ધ્યાહાર) ૫ ગોદાની-માયોનુ દાન આપનાર નૃગ એ નામે રાજા કૃના
સ-કાચડો

૬ વામના-વિરચના મઝાર હૃદયમા રહેના હોય તે યોગથી સમાધિ
થી ભક્તિવિયોગી-ભક્તિ ગહિત યી યટી (ટટ્યુક્ત)

૮ અજ્ઞા-આસોધ્ધાસ રૂપે જો જપ થાયછે તે ('સોદહસ' એવો ગૂઢ
દ્વચાર આસોધ્ધાસ નખતે થાયછે) અનહદ-મનમા આગળીઓ ધારતા
જો નાદ સમળાયછે તે પાપના ઈ-એ મઘળા પાપના (કાકા-ભાભા)
વ્યર્થ છે

૧ રાવણ ઈ-રાણુ વેદ ભણ્યો હતો પણ તેનામા ભક્તિ નહોતી

ભક્તિ મણિ ને દીપક જ્ઞાન છ, અભય સભય આદિ કાર્ય માન છ;
જેને જેની ઉપર સ્નેહ છ, તેને ગણિયે તેના દહ છ. ૨

ઢાળી.

દહ તેના તેહ જેને, હદ જેણુ રૂપ;
ઉર જેહને સ્ત્રી ભક્તિ છે, તે બાણુવા તદ્રૂપ. ૩
નહિ મોહ સ્ત્રીને સ્ત્રીધરી, છે માયા પણ સ્ત્રી દહ;
ભક્તને ન દમે અજ્ઞ તે, સમજતુ કારણુ એહ. ૪
પુલ્કિત ગ જ્ઞાન પૈરાગ, યોગા, શ્રિન તત્સમ સોહ;
તે માટ પીડ પ્રધાન દહે, નારી નરને મોહ. ૫

તો તેણે રઘુપતિ (સમચક્ર) ને ખેદ દીધો (સીતા હરીને શ્રમ આપ્યો).
વંઢ્યો-બગડ્યો અનુરાગ-પ્રીતિ.

૨ અભય ઈ—તેમના કાર્ય (પણુ અનુક્રમે) અભય અને સભય આ-
દિ (વગેરે) માનો. મતલબ કે, મણિનુ કાર્ય જે પ્રકાશ તે અભય છે—પવનથી
હોવાવાનો તેને ભય નથી; દીપકનું કાર્ય જે પ્રકાશ તે સભય છે—પવનથી
હોવાવાનો તેને ભય છે.

૩ ઉર ઈ—જેના ઉરમા (હૃદયમા) ભક્તિરૂપી સ્ત્રી છે તેમને પણ
તદ્રૂપ (સ્ત્રીરૂપ) બાણુવા અર્થાત્ ભયનો શ્રીરૂપ છે.

૪ નહિ ઈ—સ્ત્રીને સ્ત્રીધરી મોહ થાય નહિ, માયા પણ સ્ત્રીરૂપ છે
(નારીભતિ છે માટે), માટે, ભક્ત રૂપ સ્થાને અજ્ઞ (માયા) દમતી નથી—મોહ
ઉપગતવતી નથી.

૫ પુલ્કિત ગ ઈ—જ્ઞાન અને વેગાગ પુલ્કિત ગ છે ('જ્ઞાન' શબ્દ નપુંમક
છે, તથાપિ હિંદી બાપામા નપુંમક ન હોવાથી તે પુલ્કિત ગ બોવાય છે અને
કવિને હિંદીનો અભ્યાસ થયો, માટે જ્ઞાનને પણ કાર્ય પરત્વે પુલ્કિત ગ ગણ્યુ
છે) યોગાશ્રિત ઈ—યોગધર્મને આગળેવા (યોગીઓ) પણ તત્સમ (તેની
ખરેખર-પુલ્કિત ગ) સોહ (ગોળેડે). તે માટે ઈ—તેઓ પુરૂષ છે (પુલ્કિત ગ
હોવાથી) માટે નારી (મારા) નગ્ને મોહ (નર ઉપર મોહ હોવાથી) તેમને
પ્રધાન (મુખ્ય-અર્થાત્ ધબ્બી) પીડ (પીડ) દેહે તાત્પર્ય કે ભાજ્યાયુક્ત જ-
હોને માયા બાધ હતી નથી પણ કવળ જાની તથા યોગીઓને માયા બાધ
કરેછે—(ગીતામા પણ કહેડે કે,) “દેવા દેવાગુમર્ગમમમાગદુગત્યા । મામેવોપ-
ચંનેમાયમેતાતગતિતે” (અ. ૭-૧૪) “એ દેવી અને ગુણયુક્ત નારી માયા દુ ખે
કરીને તરવા જેવી છે, જેઓ માટે ગણે આવેછે તેઓજ એ માયાને તરેછે”

લવતારણુ નૌકા ભક્તિ છે, દારૂ તુંબી જ્ઞાનાદિક;
 નાવે સકળ મહજે અભય, ત્યાં સ્વયમપિ શ્રમ સહ બીક. ૬
 જ્ઞાનાદિ તથા તન ઇંદ્રિયો, કદી તરે એકલા આપ;
 દુઃખ દેઈને દૂર કરે, તેને ઇંદ્રિયો દ શાપ. ૭
 યોગીનુ પણ મન માત્ર શુચિ, જો હોય દયામણુ ધ્યાન;
 નખશિખ લગી દુર્ગંધ તનુ, હરિ સેવા પણ સખ માન. ૮

૫૬ ૫૬ મું.

તારે સગી સહુ હરિભક્ત છ, જે કો આશ્રિત હોય જન જન્યુ છ;
 દહ રસિક જે છવને વળગ્યાં છ, હરિસ વેળા ન કરે અળગાં છ. ૧

૬ ભવતારણુ ઈ—મન (સંગાર) ને ત્વરણુ (તારનારી) ભક્તિ તે નૌકા રૂપ છે અને જ્ઞાનાદિક દારૂ (લાકડું) તથા તુંબી (તુંબડાં) રૂપ છે. નાવે ઈ—નાવથી સકળ (સઘણુ તરણુ) સદૃશ અને અભય (નિર્ભય) છે અને ત્યાં (લાકડાને બાઝીને તથા તુંબડા બાધીને તગવામાં) શ્રમ (મેહેનત) સહિત બીક (હુબી જવાની) સ્વયમપિ (પોતાની મેજેજ) રહેલી છે—અધ્યાહાર.

૭ જ્ઞાનાદિ ઈ—જ્ઞાનાદિ (જ્ઞાનાદિવાળા પુરો— જ્ઞાની, વૈરાગી, યોગી વગેરે.) તન (શરીર) અને ઇંદ્રિયોને તજીને કદી (કદાપિ) આપ એકલા તરે, (મુક્તિ પામે), અને (ઇંદ્રિયાદિકને) દુઃખ દેઈને દૂર કરે તે તેને ઇંદ્રિયો શાપ દેછે. (અરબાવો પચત ત્રગો શ્લોક)—“શ્રીમુદ્ગમકારણસ્યગ્નિર્ગોમર્વાયસપત્તરીમે માંયેત્રવિદ્યાયવાનિદુધિયોમિથ્યાપ્ત્યાન્ગેવિણઃ । તેતેનૈચનિદ્યવાનંદંવતરંનમ્નાકૃતામુદિતાકે-ત્વદ્વસ્મપરીક્ષતાઘજાટિલાગાપાલિદાધાપો” અર્થ. “કામદેવની જય કરનારી અને સર્વ અર્થ તથા મંપનિને આપનારી સ્ત્રી મુદ્રાને (સ્ત્રી જાતિના ચિન્દ-ને) તજીને જે કુશુદિવાળા અને વૈરાગ્યાદિકમાં મિથ્યા દુષ્ટ મોઘનાગ બીજી જગો-એ જાયછે તેમને તેજ કામદેવે નિદંવપણે દાખીને તેમાંના કેટલાકને નાગા કરી નાખ્યા છે, મુકિત ક્યાં છે, કેટલાકને ગખોડી ચોળાવી છે, કેટલાકને જટા ધારણુ કરાવી છે અને કેટલાકને કાપાલિક ક્યાં છે—કાથમાં કાચનું જ-સાચું છે!”

૮ યોગીનું ઈ—જો દયાના પ્રણુનું ધ્યાન રેાય તો યોગીનું પણ મન મા-ત્ર શુચિ (પવિત્ર) જાણવું, (જો એમ ન હોય તો) હરિની મેવા ચિના નખ-શિખ સગી (નખથી તે ગિખા વગી) તેમનું (શરીર) દુર્ગંધયુક્ત અને સ-ખ રૂપ માનવું.

૧ તાં ઈ—હરિભક્ત પોતાના મનુ મંગીઆને તથા જમતના જે

સહુ સહ જુકતે ભજનાન દ જી, આશિય દ વનને ગોવિદ જી;
આપણુ સેવા અવર ન તૂણુ જી, પરલોકે પણ ભજવા કૃષ્ણ જી ૨

ઢાળ.

શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરે કર, ચરણ દર્શન ધા ૧;
નેત્ર તો નટવર છળી નિહાળે, શ્રવાણ કૃષ્ણ કથાય. ૩
પણું કરે વાણી હરિ, ગુણ પદકમળ મન ધ્યાન,
ધ્રાણને પુષ્પ પ્રસાદી તુલમી, ચરણોદક મુખપાન ૪
શિર નમે હરિ ગુરુ સત, દ ડવત સર્વાંગે પ્રણામ,
સહુ સમર્પા દાસ યદિ માંગે, ભક્તિ સુદરશ્યામ ૫
ભક્તિનુ કૃષ્ણ ભગવત નિજ, જ્ઞાનાદિનુ કૃષ્ણ મોક્ષ,
રસિકને રૂપ રસાળ પ્રિય, નિર્વાણુ ન રૂપે રક્ષ ૬
એ ભક્તિના જે પુત્ર છે, જ્ઞાન વૈરાગ્ય કહાવે,
ન્યા ગાય ઘઝમા આવી સે'જે, વત્સ આલ્યા આવે ૭
કર્તવ્ય તેને કશુ નથી, મળી મેમ ભક્તિ અનુપ,
જન દયામીતમ કૃષ્ણ મન, મોહના રાધા રૂપ ૮

જન તેના આશ્રિત હોય તે સર્વને તારેછે દેહ ઈં—રસિક પુરુષ દેહ (દેહા
નિક) જે જીવને વાગેલા છે તેને હરિરસ (અનુભવતી) વેળા અળગા કરે નહીં
૨ સહ જુકને—સાથે ભોગવે દેહ અને જીવ સઘળા ભજનાન દને સાથે
ભોગવે આપણુ ઈં—આપણને તો સેના વિના અવર (ખીજી) તૂણા નથી
૩ શ્રવણુ ઈં—(સાંભળે—અધ્યાહાર)

૪ પદ ઈં—મન પદકમળનુ ધ્યાન કરે ધ્રાણુ ઈં—પ્રસાદીનુ પુષ્પ
અને પ્રસાદીની તુલસી એ ધ્રાણુને (પાસ લેનારા ઈંદ્રિયને) મુખવાને આપણું
—અધ્યાહાર

૫ ભક્તિ ઈં—ભક્તિનુ કૃષ્ણ ભગવત પોતે છે, અને જ્ઞાનનુ કૃષ્ણ મો-
ક્ષ છે. રસિકને ઈં—રસિક પુરુષને રસાળ રૂપ પ્રિય છે અને રક્ષ (લૂખો) નિ
વાણુ (મોક્ષ) તેને રચતો નથી

૮ કૃષ્ણા ઈં—કૃષ્ણના મનને મોહ પમાડનારી રાધારૂપ અનુપમ
એમભક્તિ જેને મળી તેને ખીજી કશું કર્તવ્ય નથી

પદ ૫૭ મું.

શિષ્ય બોલિયો મુણી શુચિ વાણી છ, ગુરુ ! ભક્તિ સહુથી વખાણી છ;
તે ભક્તિનુ કહો મુને રૂપ છ, અગ આધિકારી ભૂષણ અનુપ છ. ૧
શ્રીગુરુ બોલ્યા સાંભળ તાત છ, કહુ વિસ્તારી પૂછી વાંત છ;
પ્રેમ સહિત છે દશધા ભક્તિ છ, વ્યસન પછી પહેલી આસક્તિ છ. ૨

ઢાળી.

આસક્તિ રાખી શ્રવણ કર, છે શ્રવણ પહેલી ભક્તિ;
કીર્તન સ્મરણ પછી પાદસેવન, અર્ચન વદન વ્યક્તિ. ૩
દામત્વ ભક્તિ સખ્યતા, આત્મનિવેદન નામ;
તે ઉપર દશમી પ્રેમભક્તિ, અતિ પ્રિય ઘનશ્યામ. ૪
પરીક્ષિત શુકે પ્રદહાદ શ્રીપૃથુ, અકૂર ને હનુમાન;
અણ્ણ બલિ શ્રીગોપીજન, અનુક્રમે ભક્તિ દાન. ૫

૧ શુચિ-પવિત્ર. અગ ઇ—તે ભક્તિના અંગ કેટલા છે? અધિકારી કોણ છે? તેનું ભૂષણ શું છે? તે મને કહો.

૨ પ્રેમ ઇ—પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ મહિત દશધા (દશ પ્રકારની) ભક્તિ છે. કોઈ કહેશે કે, ભાગવતાદિ મ્થોમાં “શ્રવણ, કીર્તન, વિષ્ણો, સ્મરણ, પાદસેવનમ્, । અર્ચન, વંદન, દાસ્ય, સરવ્ય, માત્રગિરેદનમ્.” (અર્થ ૨૫૬ છે). એવી નવ પ્રકારની ભક્તિ કહેતી છે છતાં દશમી પ્રેમભક્તિની શી જરૂર છે? તો તેના મમાધાન માટે કહે છે કે, વ્યસન ઇ—પહેલી આમક્તિ (પ્રીતિ-પ્રેમ) યામ તે પછી તેનું વ્યમન થાય (વ્યમન શું તે છટ્ટી કડીમાં કહેશે).

૩ દશ પ્રકારની ભક્તિ ક્રમે ગણાવે છે: આમક્તિ ઇ—આમક્તિ રાખીને તું શ્રવણ કર, કેમકે પેરેની શ્રવણ ભક્તિ છે. (ઈશ્વરનાં શુણ્ણ કર્મ સાંભળતાં તે શ્રવણ ભક્તિ કહેવાય છે. બીજી કીર્તન-હરિનાં શુણ્ણ કર્મોદિનું કથન કરવું. ૩ છ, સ્મરણ-હરિનાં શુણ્ણ કર્મોદિનું સ્મરણ. ૪ થી, પાદસેવન-હરિનાં ચરણની સેવા કરવી. ૫ થી, અર્ચન-હરિનું પૂજન કરવું. ૬ થી, વંદન-હરિને પ્રણામ કરવો. ૭ થી, દામત્વ-મેવક બાવે હરિની ભક્તિ કરવી. ૮ થી, સખ્યતા-મિત્ર બાવે હરિની ભક્તિ કરવી. ૯ થી, આત્મનિવેદન-આત્મા અને સર્વસ્વ હરિને અર્પણ કરવું. ૧૦ થી પ્રેમભક્તિ—કોઈ હેતુ વિના હરિમાં દૃઢ પ્રીતિ કરવી વ્યક્તિ-મૃદાં મૃદાં ભક્તિનાં નામ.

૫ પરીક્ષિત ઇ—(એ શ્રવણાદિ ભક્તિ જોઈ કસી નેમનાં નામ અનુક્રમે

તે ઉપર આવે આસક્તિ, પછી વ્યસનાવસ્થા થાય;
તે ઉપર તનમયતા ખરી, વળતી ન કાંઈ કહેવાય. ૬
પ્રેમની અવસ્થા ચાર છે, આસક્તિ ત્રણ વિવેક;
છે વ્યસનની બે અવસ્થા, પછી તનમયતાની એક. ૭
એ દશ અવસ્થા થઈ તેનાં, મકટ બાખું નામ;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણહિતુ, બોગવી છે મનવામ. ૮

૫૬ ૫૮ મું.

દુઃશ્ચિ સ્મૃતિ અભિલાષોદ્વેગ છ, પ્રેમ અવસ્થા એ ચો નેગ છ;
આસક્તિ ત્રિ વ્યાધિ મલાપ છ, ઉન્માદસ ત્રીજી આલાપ છ. ૧

કહે છે:) પરીક્ષિત-અવશ્ય ભક્તિ કરનાર. શુક-કીર્તન ભક્તિ કરનાર. પ્રહ્લાદ-
સ્મરણ ભક્તિ કરનાર. શ્રી(લક્ષ્મી)-પાદસેવન ભક્તિ કરનાર. પૃથુ-અર્ચન
ભક્તિ કરનાર. અકૂર-વદન ભક્તિ કરનાર. હનુમાન-દાસત્વ ભક્તિ કરનાર.
અર્જુન-સખ્યત્વ ભક્તિ કરનાર. બલિ-આત્મનિવેદન ભક્તિ કરનાર. શ્રીગો-
પીજન-પ્રેમ ભક્તિ કરનાર. ભક્તિદાન-ભક્તિનું પાત્ર.

૬ તે ઇ૦—હરકોઈ વસ્તુ ઉપર પ્રથમ આસક્તિ (કામના) થાય, આ
સક્તિ થયા પછી તેનું વ્યસન થાય; અને વ્યસન દૃઢ થયા પછી તનમયતા
(તદ્રૂપતા) થાય. આ ત્રણ અવસ્થાઓ પછી ચોથી અવસ્થા નથી.

૮ બાખુ ઇ૦—એ દશ અવસ્થાઓનું વર્ણન ૫૮ માં ૫૬માં કહીશ.
કૃષ્ણહિતુ-કૃષ્ણને માટે.

૧ દુઃશ્ચિ-નેત્રથી જોવા ઉપરથી રૂચિ (પ્રીતિ). (દર્શનથી પ્રીતિ થઈ એ-
ટલે પછી તેની સ્મૃતિ થાય); 'સ્મૃતિ' એ પ્રેમની બીજી અવસ્થા છે. (સ્મૃતિ-
થઈ એટલે અભિલાષ થાય); 'અભિલાષ' એ પ્રેમની ૧ીજી અવસ્થા છે. (અ-
ભિલાષવાળી વસ્તુ ન મળે એટલે ઉદ્વેગ થાય), ઉદ્વેગ એ પ્રેમની ચોથી અવ-
સ્થા છે. એ ચો (ચાર) પ્રેમની નેગ (નેક-નેકવાળી-નિયમિત) અવસ્થાઓ છે.
આસક્તિ ઇ૦—આસક્તિની ત્રણ અવસ્થા છે; વ્યાધિ, પ્રલાપ (લવરી-અસ-
ખદ્દ બાપણ), અને ત્રીજી ઉન્માદસ (ઉન્માદ સહિત) આલાપ (સંબદ્ધ પણ
નિરર્થક લંબાણવાળું બાપણ). પ્રેમની ચોથી અવસ્થા ઉદ્વેગ થાય તેટલામાં
પ્રિય ન મળે તો ઉદ્વેગથી વ્યાધિ થાય, તેથી લવરી થાય, તેમાંથી ઉન્માદ (ગાં-
ડપણ) પણ થાય.

વ્યસન અવસ્થા જડતા એકે છ, અપર મૂર્છના રહિત વિવેકે છ;
તન્મયતાની અવસ્થા એહ છ, મૃત્યુસદૃશ પણ છૂટે ન દેહ છ. ૨

ઢાળ.

દેહ છૂટે નહીં એ દશ, અવસ્થા કહેવાય;
જે વિસ્તારી વર્ણન કરે તો, ત્રય વાધી જાય ૩
જળ સ્વાતિ ચાતક પ્રેમ છે, આસક્તિ ચદ્ર ચકોર;
છે વ્યસન વારિ મત્સ્ય ત્રણ, ઉદાહરણના ઠોર ૪
હવા કહ્યું અતિ સંક્ષેપે અવણ, દિક ક્રમ કરી માહાત્મ્ય;
આણું માત્ર અતર ઉતરે, તો પ્રસન્ન થાય પરમાત્મ ૫
એક વાર નામ કરણ વિષે, 'શ્રીકૃષ્ણ' પડતા માત્ર,
જ્યમ શરદ સજે જળ અમલ, ત્યમ સદ્ય શુચિ જન ગાત્ર ૬
હોય શ્વાદ તદપિ દીક્ષિતનો, અધિકાર તેને થાય,
શ્રીભાગવતમા કહ્યું છે, જે કદી શકે ભરાય ૭

૨ ઉન્માદમાથી જડતા પણ ઉપજે જડતા એ એક અને (તેથી ઉપજ-
તી) અપર (બીજી) વિવેક રહિત (જેમા વિવેક શક્તિ-બુદ્ધિ નાશ પામેછે તે)
મૂર્છના (મૂર્છા) એ બે વ્યસનની અવસ્થા છે તન્મયતાની અવસ્થા એ છે કે,
મૃત્યુ સદૃશ (મૃત્યુ સરખી) અવસ્થા થાય પણ દેહ છૂટે નહિ (આ દશ અ-
વસ્થાઓ, જે સાહિત્ય શાસ્ત્રમા દશ 'કામદશાઓ' એ નામથી ઓળખાય છે
તેને મળતી છે, આમા જે 'દુઃગચ્ચિ' કહેલી છે તેને બદલે ત્યાં 'શુણ્કચન' કહે-
લી છે (પણ એ મતભેદની વાત છે) જેમ, "અમિતાવધિ-તાસ્મૃતિગુણવચનોદ્વેગ
સપ્રલાપાશ્વ । ઉન્માદોપવ્યાધિર્જેઢતામૃતિરિતિદશાત્રકામદશા ॥૧૧॥" (સાદિ. ૬૪૦)
અર્થ સ્પષ્ટ છે

૪ જળ ધૃ—સ્વાતિનક્ષત્રનું જળ અને ચાતક પક્ષી એ બેનો સબધ
તે પ્રેમનું ઉદાહરણ છે, ચદ્ર અને ચકોર એ આસક્તિનું ઉદાહરણ, અને વા-
રિ (પાણી) અને મત્સ્ય, એ વ્યસનનું ઉદાહરણ એ ત્રણ ઉદાહરણના ઠોર
(કામ) છે અવણાદિક ધૃ—અવણાદિક ભક્તિનું ક્રમે કરીને માહાત્મ્ય કહ્યું છું

૬ કરણ—કર્ણ—કાન જ્યમ ધૃ—જ્યમ શરદ્રક્તનુંના સગથી જળ નિ-
ર્મળ થાયછે તેમ જનના ગાત્ર (અંગ) સદ્ય (તત્કાળ) શુચિ (પવિત્ર) થાયછે

૭ શ્વાદ—ધપય—ચાડાલ દીક્ષિત—અગ્નિહોત્રી-યજમા દીક્ષા લીધેલી
એવે

વળી વધાં શ્રીમહાલક્ષ્મી જી, શ્રવાણમાહાત્મ્ય અપાર;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ એટલું, સાલજીવ એક વાર.

૮

૫૬ ૫૯ મું.

જાપ ગાયત્રી કોટિ એક જી, દાન સોળસે સહિત વિવેક જી,
કૃતુ શતકોટિ કર્યા અવેધ જી, સહસ્ર કર્યા તેણે હયમેધ જી.

૧

પરિક્રમ ભૂ પચ લાખ હજાર જી, કરી તેણે જાણો શત વાર જી;

સૂણ્ય એક જેણે હરિનુ નામ જી, વચન રમાનુ સહુ શ્રુતિધામ જી.

૨

દાળી.

શ્રુતિશિખરનુ બિદ્ધાંત કહિ, શ્રીકૃષ્ણ કીર્તન સાર,
જેથકી વાણુ શ્રમ અગમ ભવતરી, મર્થ પામે પાર.

૩

કનિકાળ મહદારોગ્ય, નહીં કો કર્મનો અધિકાર;

શ્રીકૃષ્ણ નામ અડે નહીં, આનંદમય ઉચ્ચાર.

૪

સાધન સકળ શ્રીમુકુટમણિ, શ્રીકૃષ્ણ અપર સ્વરૂપ;

હરિથકી પાણુ બગ અધિક, કરૂણાવત અભય અનૂપ.

૫

મહાપાપ અકથિત તાપ, અખિલ સમૂળ ભમ્બીભૂત;

કરી કરે પરમાનંદ પ્રિય, હરિનામ પાવન પૂત.

૬

૧ કૃતુ—યશ શતમેઘી—સો કરાડ—અજ્ઞ અવેધ—વેધ (દોષ વિનાના. હયમેધ—અશ્વમેધ યજ્ઞ)

૨ પરિક્રમ ૪૦—૫૨ લાખ હજાર—પચાસ કોટિ યોગ્યન માપવા ઠી બૂ (૪૫૧)ની પરિક્રમ (પ્રશ્નિકા) તેણે શત વાર કરી એમ જાણો મૂળ્યુ ૪૦—જેણે હરિનુ નામ સૂણ્ય તેણે ઉપર કહેવા બધા વાના તેટલી વાર કર્યા એવુ રમાનુ(વક્ત્રીનુ) સહુ શ્રુતિધામ (મર ૧૧ વેની શ્રુતિઓના સ્થાન ૩૫) વચન છે

૩ શ્રુતિશિખર—ઉપનિષદ કનિ—કનિયુગમા “ જનીરેશવર્તનમ્ ” એમ કહેવાય છે. અગમ—દુર્ગમ ન તત્ત્વ એવે મર—અદ્વાઈત મદુ નેષ્ટ.

૪ કનિકાળ ૪૦—કનિકાળ ૩૫ મહદારોગ્ય (મોડું મન) કે મારે મર ૪૦ કરવાનો અધિકાર નથી (સૂત્રમા મર ૬૬ કે પિતૃનુ મર થાય નહિ એ પ્રમાણ છે) શ્રીકૃષ્ણ નામ ૪૦—પાણુ શ્રીકૃષ્ણના નામને તે આરોગ્ય અડતુ નથી આનંદમય ૪૦—નેના નામનો ઉચ્ચાર આનંદમય છે.

૫-૬ સાધન ૪૦—હરિનુ પાવન નામ સૂકળ માનના ગોમાયમ ન

મનકામના પરિપૂર્ણ, ચિંતામણિ અધિકુ એહ;
 મુખ રટણ નિરાદિન કરે. હરિ મળશે, નથી સદેહ.
 મહા અધમથી પાણ અધમ, જેની નહિ ગતિ કો કાળ;
 ગતિ તેની કરતા દયામણુ, નામ શ્રીગોપાળ.

પદ ૬૦ મું.

કૃષ્ણ કહે કો એક વાર જી, તેના મહિમાનો નહિ પારજી;
 ગગાદિ સહુ તીર્થ મહાન જી, કલ્પ ત્રિશત લગી કરતાં સ્નાન જી. ૧
 શુચિ જેવું તેયકી હોય ગાત્ર જી, તેવું શુચિ એક હરિ વચ માત્ર જી;
 હરિનરા હેતે ગાય જ્યાં દાસ જી, સકળ તીર્થ તો ત્યાજ નિવાસ જી. ૨

ઢાળ.

છે નિવાસ તીર્થ અખિલનો, હરિ ચરણપકજ માંય;
 તે આપોપે ઉભા રહે, જન ગાય ગુણ નિજ જ્યાંય.
 હરિ સ્મરણ કરતાં માત્રમાં, બંધન ટળે સસાર;
 આનંદ મગળ નિત્ય નિભય, પુણ્યનો નહીં પાર.

મુકુટમણિ જેવું, શ્રીકૃષ્ણના અપર (ખીજ) રૂપ જેવું, હરિયકી પણ અધિક બળવાળું, કશલાવત, અભય (અભય આપનાર અથવા જેમા કોઈ પ્રકારનો ભય નથી એવું), અનપ (ઉપમા રહિત), અને મહાપાપ તથા અકથિત (ન કહેવાય એવા) તાપ, એ અખિય (સમગ્ર) ને સમૂળ (મૂળ મહિત) બસ્ત્રીભૂત કરીને પરમાનંદ (ભગવાન) ને પ્રિય કરે એવું તથા પૂત (પરિત્ર) કરે એવું છે, એ અન્વય.

૭ મન કામના ૬૦—મન કામનાને પરિપૂર્ણ કરે એવું તથા ચિંતામણિથી અધિકુ છે કરે-કરે તો—કર્મેથી ૮ ગતિ-અદ્વિતિ-ઉદ્ધર

૧ ત્રિશત—ત્રીશ કપ - ૪૩૨૦૦૦૦૦૦૦ (ચાર અબજ બત્રીસ કરોડ વર્ષ અથવા જ્ઞાનો એક રાત્રી દિવસ.)

૨ હરિનરા ૬૦—૨૫૯ છે (શુઓ ભાગવત) “તત્રૈવગાયમુનાચરેણોગો-
 દાવરીસિધુસરસ્વતીચ । સર્વાણિર્તા યાનિવસતિતત્રયત્રાચ્યુતોદારકયાપ્રસંગઃ । ” અર્થ-
 “જ્યાં ભગવાનની ઉદાર કથાનો પ્રસંગ છે ત્યાં ગગા આદિક સર્વ (શ્લોકમા કહેવા) તીર્થ છે” ૩ ચરણપકજ—ચરણ કમળ આપોપે-પોતાની મેજે.

શ્રી લાભ જય જરા શુભ સકળ હોય, અમંગળ ટળી જાય;
 તે સમય સહુ સવળું, વિમુખ દુઃખ, યદા હરિ સમરાય. ૫
 ભય કંસ, દેવે ચૈવ, કુળજ્યા સ્મરણ હરિ અમરભાવ;
 તદપિ થયું શિવ, તો કહે, કો સ્નેહ સ્મરણ પ્રભાવ. ૬
 જો નિમિષ વા નિમિષાર્ધ ચિંતન, અતુલ્યનું થાય;
 તો યસ કોટિ હજારનું, ફળ શાસ્ત્ર તેને ગાય. ૭
 સહુ શાસ્ત્ર ફરો ફરો વિચાર્યે, મુનિ ! નીકળ્યો એ સાર;
 જન દયાપ્રીતમ ધ્યાન ધરવું, નિત્ય નંદકુમાર. ૮

૫૯ ૬૧ મું.

છેલ છપ્પીસા નટવર લાલ જી, સુંદર નવધનસ્થામ તમાલ જી;
 લલિત ત્રિભંગ મદન ગોપાળ જી, ત્રિભુવનમંગળ રૂપ રસાળ જી. ૧
 મદનમનોહર નખશિખ શોભા જી, નરનારી સહુ જગમત લોભા જી;
 અમિત માધુરી છે પ્રિ અંગ જી, જેપર વારૂ અનંત અનંગ જી. ૨

૫. શ્રી—સદ્ગી. વિમુખ દુઃખ—દુઃખ વિમુખ થાય—નાશી જાય.

૬ ભય છં—કે એ ભયથી, ચૈવ (શિશુપાળે) દેવથી, કુળજ્યાએ સ્મરભાવ (કામ ભાવ) થી હરિ સ્મરણ કર્યું તથાપિ તેમનું શિવ (કલ્યાણ) થયું. તો છં—તો કહે કે સ્નેહથી હરિનું સ્મરણ કરે છે તે સ્મરણનો પ્રભાવ (મહિમા) દેવો હોય.

૭ નિમિષ—(પલક) ૮. મુનિ—રાખ્યનુ સબોધન. અથવા, મુનિઓએ સહુ શાસ્ત્ર ફરી ફરીને વિચાર્યા તો એ સાર નીકળ્યો કે જન (માણસો) દયાપ્રીતમ એવા નંદકુમારનું નિત્ય ધ્યાન ધરવું.

૧ નવધનસ્થામ છં—નવા મેષ જેવા સ્થામ વર્ણના તમાવ વસ્ત્ર જેવા સુંદર. લલિત—સુંદર. ત્રિભંગી—ત્રણ જગ્યાએથી વાંકા વળેલા (વેણુ વગાડતી વખતે) ત્રિભુવન છં—ત્રિભુવનમાં મંગળ એવું સમાપ્ત જેનું રૂપ છે એના કે ત્રણ પુત્રના પતિ.

૨ મદનમનોહર છં—મદન જેવી મનોહર નખશિખ શોભા—નખથી ગિખા લગીની શોભા છે જેની એવા લોભા—લોભાવનાર. અમિત—અમાપ. માધુરી—મધુરતા—સુંદરતા. વારૂ—ઓવારી નાખું. અનંગ—કામદેવ.

પદ કર મું.

ફલરી ફટે નિર્મળ ગોતી છ, દ્રોસ્તુભ મણિની જળહળ જ્યોતિ છ,
 વિરાગ વક્ષ સ્થળ હરિ ભવ્ય છ, ભૃગુપદ શ્રી વત્સ લક્ષ્મ અસવ્ય છ. ૧
 કટિ કૃશ પીતામ્બર પટ બ્રાજે છ, રસના તે ઉપર અતિ રાજે છ,

ઢાળ.

વાર અનત અનગ, મસ્તક, મયૂરમુકુટ મણિ જડ્યો,	
અવત સ મુક્તાદિક મનોહર, કુટિલ ભૂકટી જઈ ચડ્યો.	૩
કેસરી તિલક સુભાળ મુક્ત, સુઢાલ નાઠે લટકતુ,	
અડી અધર બનિયુ બિબશુ, જોપર રસિડ મન ભટકતુ.	૪
રતનાળી રસભરી આખડી, અણિયાળી મન્મથ બાણ,	
ભૂકટી કમાન સમાન, કુટિલ કટાક્ષ પ્રિયજ પ્રાણ.	૫
શ્રુતિ કુડળ ઝલક કપોળમા, વેગિયુ વાડ સોઢે,	
મુખપર અવક લટ વાકડી, મન્મથનુ મન મોઢે	૬
ચાડ ચિબુક ચોર ચિત્ત, અમૃત વચન લટક નિહાગિયે,	
શશિ શરદ પૂરાણ કાટિ કદપ, મોહન મુખપર વાળિયે.	૭
તાબૂલ લાલી કુદ કલી દિન, અધર આપ અનૂપ,	
જન દયાપ્રીતમ કૂબણ અવમેનોજ આનંદ રૂપ	૮

૩ મસ્તક ઇ—મસ્તક ઉપર મણિથી જડેનો મયૂર (મોરપાછનો) મુકુટ છે અવત મ ઇ—મુક્તાદિકનો મનોહર અવત સ (તોરો) તે કુટિલ (વાકી) ભૂકટી (ભમર) ઉપર જઈ ચડ્યો છે

૪ સુભાળ—સાડ કપાળ મુક્ત (મોતી) સુઢાલ—(સારા ઢાળવાળું) ઢાળતુ અથવા, (નાકનું નિરોધણ) અધર ઇ—તે મોતી અધર (નીચના હોઠ) ઉપર અડીને તેના રાના રંગને લીધે બિબશુ જેવું બન્યું છે અધર બિબશુ બન્યું છે

૫ રતનાળી—રત (ગીકી) નાળી મન્મથ બાણ કામના બાણ જેવી કુટિન—નામ પ્રિયજ પ્રાણ—પ્રાણપ્રિય (કટાક્ષ) અથવા, પ્રાણપ્રિય (શ્રીકૃષ્ણ) ના દાસ કુટિન છે

૬ શ્રુતિ—જાન કપોળ—ગાત્ર વેગિયુ—કડકાઉ—ચોખ્ખું વાડ—સુદર-લીક અવક—રેશ

૭ ચાડ—સુદર ચિમુ—હૃદયગી અમૃત ઇ—અમૃત અરબા વચનની લગ્ન નિહાગિયે (જોનાકીએ) । સારો ઇ—શાદ્દત્તનુના પૂર્ણ ચદ્ર અને કાટિ કદર્પ (કામદેવ), એ સર્વને મોહન (કૃપા) ના મુખપર રાગિયે—ઓનારીએ । ૮ કુદ—મોમરો દિન—દાત

પદ ૬૨ મું.

ફુલરી કઠે નિર્મળ મોતી છ, ફૈસ્તુલ મણિની જળહળ જ્યોતિ છ,
વિરાળ વક્ષ સ્થળ હરિભવ્ય છ, ભૃગુપદ શ્રી વત્સલક્ષ્મ અસવ્ય છ ૧
કટિ કૃશ પીતાબર પટ બ્રાજે છ, રશના તે ઉપર અતિ રાજે છ,
મણિ મુક્તા કે ચન સકે સ્યામ છ, વૃદ્ધ વનમાળા રતિદામ છ ૨

ઢાળ.

રતિદામ વિઠલ વૈજયંતી, અગદ ભુજ અતિ રૂપ,
કર કેકેણુ કે ચન મુદ્રિકા, ગ્રહી મોરલી અત્ય અનૂપ. ૩
વર વાગો અદ્ભુત ઉપરણો, નૂપુર ઝમકે જુગ પાય,
ચાડ ચિન્હ ખટ દશ તે તણે, ધરે ધ્યાન યોગી રાય ૪
સ્વસ્ત્યષ્ટકોણને જાણુ જવ પવિ ધ્વજ સુહર્વ રેષ,
અકુશ અખુજ દક્ષિણાગ્નિ, નવ ન ન્યૂન વિશેષ ૫
મત્સ્ય ત્રિકોણ ધનુષ મધવા, કલશ મડળ નામ,

૧ ફુલરી—એક જાનનુ કંઠનુ ધરેણુ ફૈસ્તુલ—એ નામનો મણિ વક્ષ સ્થળ—છાતી હરિ—હરિનુ ભૃગુપદ—એ નામનુ ચિન્હ (કહે છે કે, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવ એ ત્રણ દેવોમા શાત ગણ છે તેની પરીક્ષા જોવા માટે ભૃગુએ નિંજણની છાતીમા લાત મારી હતી, તેનુ એ ચિન્હ છે) શ્રીવત્સ—એ નામનુ લક્ષ્મ (ચિન્હ) અસવ્ય—જમણે પાસે

૨ કટિ ઇં—કૃશ (પાતળી) કટિ ઉપર પીતાબર (નામનુ) પટ (વસ્ત્ર) બ્રાજે—શામે છે રશના—કદોરે મણિ ઇં—સ્થામને અગે મણિ મુક્તા (મોતી) અને કેચન (સોના)ની સક (માળાઓ) છે તથા જે રતિ (પ્રીતિ) ની દામ (દોરડી—બધન) રૂપ વૃદ્ધ (તુરસી)ની વનમાળા છે

૩ વૈજયંતી—વનમાળા અગદ—આજુબધ ૪ નૂપુર—ઝાઝરે ઝમકે—ઝમકે જુગ—ખન્ને ખટદશ—તોળ (પગને તળિયે સોળ સુદર ચિન્હ છે)

૫ સ્વસ્તિ ઇં—સ્વસ્તિ (સાથીઓ) અષ્ટગણ, જંબુ (જાણુ), જવ, પવિ (વજ્ર), ધ્વજ (ધજા), સુહર્વરેષ (સારી ઉર્ધ્વરેષા—ઉભીની ટી), અકુશ, અખુજ (કમળ), એટલા નવ ચિન્હ દક્ષિણાગ્નિ (જમણે પગે) ન્યૂન કે વિશેષ નથી

ગોચરણ ને અર્ધ ચંદ્રમા, ૭ લક્ષ્મ સપ્ત પદ વામ. ૬
 લીલા કમળ કર ફરવે, ભવ રમણ હેતુ જોઈ;
 ઇત્યાદિ સાભિપ્રાય સહુ ધરી વસ્તુ હરિજન સ્નેહ. ૭
 એ રૂપનું ચિંતન કરે, (તો) ઉર વમે એજ સ્વરૂપ;
 જન દયાપ્રીતમ શ્રીકૃષ્ણોત્તમ, અખિલ પ્રજના ભૂપ. ૮

૬ પદ ૬૩ મું.

કૃષ્ણ આંખમાં મન એકવાર જ, જો દીધું મધ્યે અવતાર જ;
 તો સ્વપ્ને યમદૂત ન જોય જ, પ્રકટ પેખવા ક્યાંથી હોય જ. ૧
 સદા કરે ચિંતન પ્રભુ કેરું જ, તે જન દામોદરનું દેરું જ;
 સહુ સદા શ્રીજીમાં મનજ, સકળ સદ્ગુણ પૂર્ણ સાધન જ. ૨

૬ મત્સ્ય, ત્રિકોણ, ધનુષ મધવા (મધવા-ઇંદ્રનું ધનુષ્ય પણ જીવિતનું ધનુષ્ય), કલશ, મંડળ (ગોળાકાર), ગોચરણ—(ગાયત્રી ખરી), અર્ધચંદ્ર-મા, એવાં સપ્ત (સાત) લક્ષ્મ (ચિન્હ) વામ (ડાબે) પદ (પગે) છે.

૭ લીલા કમળ-મોજને અર્થે કમળ. ભવ ઇંદ્ર-જો લીલાકમળ ભવના રમણનો હેતુ છે. અર્થાત્ તે લીલાકમળ હાથમાં ધારણ કરવાનો એવો અભિપ્રાય છે કે આ કમળ જેમ મે મારા હાથમાં મોજને અર્થે ધારણ કર્યું છે તેમ જગતમાં પણ હું મોજને અર્થે અવતાર લેઉં છું. અથવા, ભવ (સંસાર)ને રમણ કરાવવાના હેતુરૂપ શ્રીકૃષ્ણ લીલાકમળ હાથમાં ફેરવે છે. [કમળમાંથી બ્રહ્માદિક તમામ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ છે અને તે કમળ મારા હાથમાં રમતને અર્થે છે. અર્થાત્ જગત્પત્ની રચના એ મારી લીલા (મોજ) છે.] સાંભિપ્રાય ઇંદ્ર-અભિપ્રાય સાથે, જેમ, સ્વસ્તિ ચિન્હથી જગતનું કલ્યાણ સૂચવે છે; અષ્ટકોણથી આઠે દિશામાં પોતાની વ્યાપકતા સૂચવે છે; જળુ ઉપરથી પોતાનો વંશ અને જળુ દ્વીપની શ્રેષ્ઠતા સૂચવે છે; જન્મવડે પવિત્ર ધાન્ય આપી પોષકપણ સૂચવે છે, ધ્વજનવડે પોતાની સર્વ કીર્તિ સૂચવે છે; છત્રાદિ કલ્પના થોડી સેવી. ભગવાનના અબ્રંહારમાં પણ એવીજ કલ્પના મોજવી.

૧ મધ્યે અવતાર—(આખા) અવતાર (જન્મ) માં એક વાર પણ.

૨ દામોદરનું દેરું-ભગવાનને નિવાસ કરવા યોગ્ય સ્થાન રૂપ. સદા ઇંદ્ર-જો શ્રીજીમાં મન હોય તો તે સદા સદા (સાથે) જ છે. અને તેનાં સકળ સાધન સદ્ગુણ અને પૂર્ણ ધાય છે.

ઢાળી.

સાધન પૂણે સ્નેહ સહિત, જો બને શ્રીહરિ સેવા,
તે અગ્ર સર્વે મદ, દિનકર ઉદ દીપક જેવા. ૩

સાધન અવર શિવ આપણુ, પણ શ્રીજીને શુ સુખ,
શુશ્રૂષામાં ઉભય આનંદ, માટ લજ્જનજ મુખ્ય ૪

સર્વોત્તમાવ પ્રભુ સુખી, ક્યમ થાય એ(જ) અભિવાધ,
સેવાતુ ફળ સેવાજ ઇચ્છે, સુખ અવર નહીં આશ ૫

મન લોક વેદની લાજ નહીં, એક કૃષ્ણ પિયુ શુ પ્રેમ,
પતિની પ્રસન્નતા સાધવી, અચળિત ઉર એ નેમ ૬

માનસી સેવા મુખ્ય પણ, મન વ્યસન ઉપજે થાય,
ત્યાં સાધન બળ પો'એ નહીં, ફળ કૃપા જો ગુર રાય ૭

સેવા ન કા'વે સ્નેહ વણ, પૂજન [ન] વેદ પ્રમાણ;
લહી દયાપ્રભુમય જગત, સહુ સતોષ, અર્ચન જાણ ૮

૩ તે ઈ૦—તે અગ્ર (તેની આગળ) સર્વે (ખીલ સર્વે) મદ (આ-
ખા) દેખાય છે દિનકર ઇ૦—દિનકર (સૂર્યના) ઉદય આગળ તેઓ દીપક
જેવા છે

૪ સાધન ઈ૦—અવર (ખીલ) સાધન કૃપા તે નો માત્ર આપણુ
શિવ (કૃપાણુ) છે શુશ્રૂષા—મેના ઉભા—સેવક અને સેવ્ય

૫ મર્સોત્તમાવ ઈ૦—સુનતે (વિરો એ) આત્મભાવ રાખવાથીજ પ્ર-
ભુ સુખી થાય છે એની અભિનાન કેમ રખાય? (તેનો ઉપાય બતાવે છે)
સેવાતુ ઈ૦—પદ છે

૬ વેદની ઈ૦—લોભની > વેદની રાખ ન ગખતા એક કૃષ્ણ પિયુ ઉપ-
ર પ્રેમ રાખતો સાધવી—માધ્ય ક વી અચળિત—દૃઢ—ન અજો એવો.

૭ માનસી મેના ઈ૦—પ્રતિભાવિની સેના પ્રેરતા મનપડે મેવા કલ્પી એ
મુખ્ય તો છે પણ બ્યારે મનગા હગિનુ વ્યસન (અનિચાર આચળિત) ઉપજે
સારે તે થાન સાધન—વ્રથ, તપ, હસ્તાદિ ફળ ઈ૦—જો ગુરરાયની કૃપા હોય
તો તે ફળ (માનસી મેના રૂપ) પ્રાપ્ત થાય

૮ પૂજન ઈ૦—જો વેદ પ્રમાણે (વેદના મ ત્રો આદિથી) ન થાય તે
પૂજન કહેનાય નહિ માટે દયાના પ્રભુમય જગતને લહી (મમજી) ને (તે
એક ભગવાનનુ) અર્ચન કરનાથીજ મહનો સતોષ થશે એમ જાણ

૫૬ ૬૪ મું.

હરિનુ પૂજન સહુ સતોષ છ, તે મહાસેવા વૈષ્ણવ તોષ છ;
 શ્રીહરિ શ્રીગુરુ મત સમાન છ, જ્યમ ત્રય ગંગા ત્યમ અનુમાન છ. ૧
 જન્મ ધરી અકોજ પ્રણામ છ, જેણે કીધો સુદરશ્યામ છ;
 તેથી જોણ દશ હથમેધ છ, સસતિ ધૂટે નહીં એ વેધ છ. ૨

ઠાળ.

વેધ તો સનં નિવેધ નમને, માયા કાળ ન ત્રાસ;
 જે પ્રણામી શ્રી કૃષ્ણના, નહીં જનની જઠર નિવાસ. ૩
 કર્મ વચન મન હરિ નમન કરતાં, સકળ સાધન પૂર્ણ;
 હરયેનમ ગુપ્ત ઉચ્ચરે, એ વિધિ પાતિક રૂણ. ૪
 શુભ કીર્તિ ફેરી અવધિ, જગ શ્રીકૃષ્ણ કા'વ્યો દાસ;
 સૌભાગ્ય સઘળુ દામ્ય પદમાં રહ્યુ પૂરી વાસ. ૫

૧ સહુ સતોષ—મહુને સતોષ આપનાર. તે ઈ—વૈષ્ણવનો જે તો-
 ૫ (સતોષ) તેજ મરણેના જનહુવી શ્રીહરિ ઈ—જેના વિષ્ણુના ધામમાં
 વિષ્ણુના ચરણગાથી નીડેલી ગંગા છે તેજ ગંગા ત્રિંગાળાની સ્વર્ગ-
 આકાશગંગા કહેવાય છે અને તેજ પૃથ્વીપર સામાન્ય ગંગા કહેવાય છે, અને તેમ
 છતાં એ ત્રણે ગંગાએ એકરૂપ છે તેમ, શ્રીહરિ, શ્રીગુરુ અને રાત, એ ત્રણે
 જુદા છતાં મમાનજ જનહુવી

૨ વેદ-દોષ સરખાવો “એનોરિહ્ન્યલ્લહ્વ પ્રણામોદશાશ્વમેધામધ્યેનતુ-
 ત્વ । દશાશ્વમેધીયુરેતિજમદ્વ્યગ્રણામીનયુર્નસય” — પાંડવગીતા “કૃષ્ણને
 એક પણ પ્રણામ કર્યો હોય તો તે દશ અશ્વમેધ યજ્ઞગણરહે, દશ અશ્વમેધ
 કરનારો તો ફરી જન્મ પામે છે પણ કૃષ્ણને પ્રણામ કરનારો પીવે જન્મ
 પ્રાપ્તો નથી.” સસતિ—જન્મ મરણરૂપ સસાર

૩ વેધ ઈ—નમને (નમન કરનારી) મદ વેધ (દોષ) નો નિવેધ
 થાય છે—રૂપ દોષ નાશ પામે છે. માયા દળ—માયાનો અને કાળનો

૪ કર્મ ઈ—મન, વચન અને કર્મવડે. એ વિધિ પાતિક—ચાર પ્રકાર-
 ના પાપ (કાયિક વાગિક માનસિક અને ગામર્મિક).

૫. શુભ ઈ—જગતના શ્રીકૃષ્ણના દામ કહેવાનું એ શુભ કીર્તિની
 અવધિ—ગીતા છે સૌભાગ્ય—માર બાગ્ય દામ્ય—દામપત્ર.

સૌભાગ્યનું લેખું નહીં, મજબૂત પરમ પવિત્ર;
 નેતાણા પૂરણપ્રસન્ન, પરમાનંદ અચ્યુત મિત્ર. ૬
 અર્જુન ઉદ્ધવ ગૂઢનૃપ, સુગ્રીવ સરખા જગ ખ્યાત;
 પણ સખ્યતા મજવામી જન, હૃદિ વિવ્રજોગુ બહુ વાત ૭
 આત્મા સદિત સહુ આપેને, સેવે મતત દર્શિદાસ;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ વણ, આશ ન ક્યહુ વિશ્વાસ. ૮

૫૬ ૬૫ મું-

આત્મ નિવેદન નેણે કીધું છ, ૫૬ પરમાનંદ છતી લીધું છ;
 ચિતા સઘજી મલ્લે પામી છ, પતિ પૂર્ણાનંદ શીરપર સ્વામી છ. ૧
 સર્વોત્તમા ભાવે પિયુ ટેલ છ, વિધિ નિવેધની છૂટી ગેલ છ;
 મહંજ પતિધું મકટચો મેમ છ, શાંતિ પામે સર્વે-નેમ છ. ૨

હાળ.

સહુ નેમ નાસે મેમ મકટે, અનાદિ એ રીત;
 તે અનુભવ્યો રસ ગોપીજન, પગ પળે નૂતન મીત. ૩
 આહીર અખળા અધમ જાતિ, સકળ સાધન હીન;
 અહો ! મેમખળ, જે અજીત ધ્વિર, તેતણે આધીન. ૪

૬ સૌભાગ્ય ઈ—પરમ પવિત્ર મજબૂત (ગોપ ગોપી વગેરે) ના
 સૌભાગ્યનું લેખું (ગણતી) નથી. (યદ્ય શક્તી નથી).

૭ ગૂઢનૃપ—રામાયણમા વર્ણવેલો ગૂઢ નામે શીવ રાજા પણ ઈ—
 પણ મજવામી જનની હરિમાથે સખ્યતા (મિત્રતા) તે બહુ વાતે વિવક્ષણ છે

૮ સતત-નિરતર. ક્યહું—કોઈ જગાએ કોઈ જગાએ આશા નથી
 કે વિશ્વાસ પણ નથી

૧ (હવે આત્મનિવેદનનો મહિમા કહે છે) ૨ ટેલ કરવી-પરચુરણ
 કામકાન્ન કરવું ગે-રમત અથવા માર્ગ (મેલ—માર્ગ, હિંદી) વિધિનિ-
 વેધનો માર્ગ છૂટી ગયો અથવા, જેલ-ગેલ-મડી

૩ મહુર્ધ—મેમ પ્રકટે પ્રકટયાથી સહુ નેમ (બધનકારક નિયમો) નાસે
 ૪ તેતણે-આહીરની રાખળાઓને

એક પ્રેમ આસક્તિ વ્યસન, તન્મયપાણું મળી ચાર;

એ સ્નેહ કેરી અવસ્થા, કાંઈકથુ બીજી વાર. ૫

તન તપે બહુજ વિચોગથી, રતિ તેની તે અતિ દીન;

એ પ્રેમ લક્ષણ કહ્યું કિ ચિત્ત, ત્યાંનુ ત્યાં રહે મન. ૬

એકવાર આખા દિવસમા, પાણુ મળે, નવ રે'વાય;

કદી ના મળે તો વિકળ થાય, આસક્તિ એ કે'વાય. ૭

હર પરસ્પર વીંધાય, નવ ખસી શકે કો આણુ માત્ર;

જન દયામીતમ કૃષ્ણ કૃષ્ણા, તે વ્યસન રસપાત્ર. ૮

પદ ૬૬ મું.

અતિ દુર્લભ છે એવી ભક્તિ જી, જેની દાસી ચારે મુક્તિ જી;

આચરણુ વય વિદ્યા રૂપ કોય જી, ધન જાતિબળ હરિ નવ જ્ઞેય જી. ૧

શર્ધાવર ભક્તિ રસ ભીજે જી, નિર્મળ રતિ પાછે નવ રીજે જી;

પારધી ક્યા આચરણુ પ્રતિપાળ જી, વય ક્યાં હતું મુવ જી બાળ જી. ૨

હાળી.

મુવ બાળ, ગજ વિદ્યા કરી, કબજ્યા હતું ક્યાં રૂપ;

ધન સુદામાને ક્યાં હતું, વિદુર શી જાતિ અનૂપ. ૩

પુરુષાર્થ શુ ઉગ્રસેનમાં, નિષિંધુ ન દકિશોર;

શીઝિયા કેવળ ભક્તિથી, એક એજ હરિ ચિત્ત ચોર. ૪

૧ રતિ ઈં—રતિ (પ્રીતિ) તેની તે (અર્થાત્ પ્રીતિ બદલાય નહિ).
દીન—જ્ઞાનિ પામેલો.

૭ (આસક્તિનુ લક્ષણ કહેહે) એકવાર ઈં—સ્પષ્ટ છે ૮ (વ્યસન-
નુ લક્ષણ) હર ઈં—સ્પષ્ટ છે.

૧ આચરણુ ઈં—આચરણાદિ સાત ગુણો હરિ જોતા નથી (મા-
ત્ર ભક્તિ ગુણ છે).

૨ આચરણાદિ ગુણો વિનાના પણ ભક્તિવાળા તરી ગયા છે તેનાં અ-
નુક્રમે દર્શાવે છે પારધી ઈં—સ્પષ્ટ છે. ૩ ગજ—મગરે પકડેલો ગજ.
વિદુર—દાસી પુત્ર હોવાથી.

હરિ ભજનમાં પ્રતિકૂળ હોય, તેને તને દાષ ન કોય,
જનની જનકે સુત બ્રાત ભાંજા, ગુરુ આદિકે કદી હોય. ૫
માતા ભરત, પ્રહ્લાદ પિતૃ તજ્યો, ઉગ્રે મુત મતિ વક્ર;
બંધુ વિલીખણ, કાંત ઋષિપત્નિચો, બાળિ ગુરુ શુક. ૬
તે પરમ પ્રિય પરમાણુવાં, જે ભજવે ભગવત;
શત્રુ સરસ તે સમજવાં, પ્રભુથી ચળાવે ચંત. ૭
બુદ્ધ્યમાં પડી ચતુરાઈ સહુ, અવગુણ સમજ ગુણ જેહ;
જન દયાપ્રીતમ કૃપણ શુ, ને નથી સાચો સ્નેહ. ૮

૫૯ ૬૭ મું.

તેજસ્વી હોય સૂર્ય સમાન જી, ગણપતિ સરખો મહામતિમાન જી;
આનંદદ શીતળ સમ ચદ્ર જી, વૈભોગી તો બીજો ઈંદ્ર જી. ૧
દ્રવ્યવંત તો તુલ્ય કુખિર જી, અમળપણામાં તુલના મેર જી;
રૂપવંત તો જેવો કામ જી, અર્જુન સરખો ધીર સંગ્રામ જી. ૨

હાળ.

સગ્રામવાદે સુરગુરુ સમ, જનક જ્ઞાને પૂર;
દેવી કામા સરખો કામી, મુનિ રામહરપાણુર. ૩

૫ હરિભજન ઈં—હરિભજનમાં જે પ્રતિકૂળ હોય તેને તને તો કોઈ દોષ
લાગતો નથી જનની ઈં—ગમે તો તે જનની (માતા) હોય, જનક (પિતા)
હોય, ઈં—સ્પષ્ટ છે

૬ કોણે કોને તજ્યા તેના દૃષ્ટાત બતાવે છે માતા ઈં—સ્પષ્ટ છે.
ઉગ્ર ઈં—ઉગ્રસેને વક્ર (ત્રાહી) મતિરાયો સુત (પુત્ર—કંસ) તજ્યો. કાત
ઈં—ઋષિપત્નીઓએ યજ કરતા સ્વામી તજીને ભગવાનને બોજન આપ્યું.
બલિ ઈં—બલિરાજાએ શુક ગુરુને તજ્યો.

૭ સરસ—ઉત્તમ ઉત્તમ શત્રુ—અર્થાત્ બળવાન શત્રુ સમજવાં. (સર-
સને હામે ' સરવ ' હોય તો અર્થ સ્પષ્ટ છે.)

૧ તેજસ્વી ઈં—(છટ્ટી કડી સાથે અન્વય કરવો) આનંદ—આનંદ
આપનાર ૨ અમળપણામાં ઈં—અમળપણામાં જેની તુલના મેર (મેર)
સાથે થઈ શકે એવો સગ્રામ—સગ્રામમાં

૩ સગ્રામ વાદે—વાદ રૂપી સગ્રામમાં સુરગુરુ (બૃહસ્પતિ) જનક-

નૃગ કર્ણ સમ દાનેશ્વરી, ગંભીર સિંધુ સમાન;	
વિક્રમ સરિખો યશસ્વી, સત્યવાદી શીલી નળ માન.	૪
કવિ શુક સમ, ધર્મી યુધિષ્ઠિર, વાયુ સમ બળવંત;	
સમ શીઘ્ર સહસ્રાર્જુન, ઇત્યાદિક સુગુણ અનંત.	૫
સતકુળ જન્મ સતકર્મ લક્ષણ, ન્યૂન નહિ કર્ણી વસ્ત;	
એક શુદ્ધ ભક્તિ પ્રેમ પ્રજ્વલિત, વિના સહુ શ્રી અસ્ત.	૬
ચો ચૌદ ખટ નવ અષ્ટાદશ, ભણી કર્યું સઘળું ટોળ;	
શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ નથી તો, સમજવો દિગ્ગ ચ ડોલ.	૭
નહીં વેળુ પીડ્યે તૈલ કદી, જળ મયે નવનીત નો'ય;	
ત્યમ દયામીતમ કૃષ્ણભક્તિ, વિના ભદ્ર ન હોય.	૮

જનક જેવો દેવી ક્ષમા—પૃથ્વી દેવી (ક્ષમા—પૃથ્વી) મુનિ ઇં—આયુર (આયુર—આવરદા) માં રોમહર્ષ (લોમહર્ષણુ) મુનિ જેવો.

૪ નૃગ કર્ણ સમ—નૃગ અને કર્ણ જેવો. સલવાદી ઇં—સત્યવાદી અને શીલી (શીલ ગુણવાળો) નળ (સરખો છે એમ) માન.

૫ યુધિષ્ઠિર—યુધિષ્ઠિર રામ. શીઘ્ર—ત્વરાવાળો—હિતાવળો. ૬ સતકુળ ઈં—(ઉપર કહ્યા તેવા ગુણવાળો હોઈને વળી તેનો) સતકુળમાં જન્મ હોય, સતકર્મ કરનારો હોય, સારા લક્ષણવાળો હોય અને કર્ણી વસ્તમાં (કાષ્ટ બાળ-તમાં) ન્યૂન ન હોય, તથાપિ પ્રજ્વલિતની એક શુદ્ધ (અનન્ય તથા નિષ્કામ) ભક્તિ અને પ્રેમ વિના તે સહુ શ્રી (સંપત્તિ) અસ્ત છે ! અર્થાત્ ભગવાનની પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ વિના તેજસ્વીપણું વગેરે ગુણો નકામા છે.

૭ ચો ઇં—એ શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ નથી તો ચો (ચાર વેદ), ચૌદ (વિદ્યા), ખટ (શાસ્ત્ર), નવ (નવચંદ્રનું શાસ્ત્ર—જ્યોતિષ્ય, અથવા નવ નાડી-નું શાસ્ત્ર—યોગ, ઈં.) અને અષ્ટાદશ (પૂરાણ કે સ્મૃતિઓ એ સઘળું ભણીને તે ટોળ (ટીખણ) કર્યું છે. અથવા ટોળ (ટોળે—ભેગું કર્યું છે) ચ ડોલ-ચ ડોલ પક્ષી. (એ પક્ષીને શીખવ્યું જ્ઞાન ટોલ છે માટે ભક્તિ વિનાના વિદ્વાનને તેની સાથે સરખાવ્યો છે).

૮ વેળુ—રેતી. નવનીત—ગાખણ નો'ય—નહોય. ભદ્ર—કલ્યાણ.

૧૬ ૬૮ મું.

સ્પર્શમણિનું પૂર આભરામ છ, ચિંતામણિમય રચિયું ધામ છ;
કામધેનુ ઘેર અક્ષય પાત્ર છ, વાડ વાટિકા સુર દુમ માત્ર છ. ૧
નવગૃહ સિદ્ધિ મહુ આધીન છ, સહુ જગ જેની આગળ દીન છ;
જો નથી ભક્તિ નંદકુમાર છ, તો એ પામ્યુ સહુ ધિકાર છ. ૨

ઢાળ.

ધિકાર ઇત્યાદિક સંકળ, મળતુલ્ય લહે હરિભક્ત;
જે ભૂલ્યા સંકળ મપચ દહ, શ્રીકૃષ્ણરૂપામકત. ૩
જ્યમ છવે ફૂલો મણિ જોઈને, જળમગ્ન છવે મચ્છ;
તે વિના મ્રાણુ ટકે ન કાણુ, એવી અનન્ય પ્રીતિ સ્વચ્છ. ૪
નવધા ખરી પણ પ્રેમભક્તિ, તણુ બળ છે અત્ય;
તે વિના રસિકચૂડામણિ હરિ, વરા ન થાય એ સત્ય. ૫
જ્યમ પુષ્પ નાના જાતિ પર, ટકી મધુપ લે કાણુ ગધ;
પણુ કુમળ વણુ બધન ન ક્યહુ, એમ સમજ ઉભય રાબધ. ૬
છતે અછત ગાથે અબધ, વાગી પારા અનિરાય પ્રેમ;

૧ સ્પર્શમણિ ૬૦—સ્પર્શમણિ (પારનામણિનું) આભિરામ (સુંદર)પુર
(નગર) રચ્યુ દોય, (અને તે નગરના) ચિંતામણિમય (ચિંતથી વસ્તુ
આપનારા મણિથી) ધામ રચ્યુ દોય, જે કામધેનુ (દિગ્દત વસ્તુ આપનારી
ગાય) અને અક્ષયપાત્ર (જે પા. ૧ ની ૧૨૩ ખૂટે નહિ એવું પાત્ર) દોય,
તેની વાટિકા (વાડી) ની વાડ માત્ર (ત. ૧૧૧) સુરદુમ (સ્વપદક્ષ) ની દોય,
દત્તગણિ મહુ છતાં જ નંદકુમારની ભક્તિ ન દોય તો એ સર્વ પામ્યુ (પામેવું)
તેને ધિકાર છે (જેમ બીજી કડી ગાયે અન્યથા)

હરિ કીડામૃગ પ્રેમી કર્યા, ભૂલ્યા વચન શ્રુતિ નેમ. ૭

કદી રૂંટે વજ્રની ગૃખલા, પણ પ્રાણપાશ ન રૂંટે;

ન્યાં દયાપ્રીતમ કૃપણને મન, બેઉનું બળ ખૂટે. ૮

૫૬ ૬૯ મું.

શિષ્ય વયો શ્રીગુરુ મને કહ્યે છે, એવી ભક્તિ તે સ્થમ લહ્યે છે;

તેના છે કાઈ સરળ ઉપાય છે, ફલભ વસ્તુ પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧

શ્રીગુરુ બેધ્યા વચન અભગ છે, ઉપાય એનાં એક સત્તમગ છે;

કૃપણકૃપાએ તે પણ લાધે છે, પછી ૫૬ તેનાં નિત્યારાધે છે. ૨

દાળી.

આરાધના શ્રદ્ધા સહિત, દીન મનમાં લાવે;

જોઈ કૃપા ઉપજે ભક્તને, તવ પ્રેમ ભક્તિ આવે. ૩

તે વેશધારી ઘણા પણ, અનુભવી વિરલજ હોય;

જે તાદરશી કે'વાય દર્શન, યતાં અઘડુખ ખોય. ૪

૭ અને ઈ—પ્રેમના પાગનું બળ અતિશય છે તે અશ્વત્થે અને અ-
ને આપ (ન અધાય તેવા) ને બાંધે છે. ઉદાહરણ આપે છે દરિ ઈ—પ્રે-
મી (ભક્તોએ) દરિ કીડામૃગ (રમવાના મૃગ) રૂપ (અર્થાત્) પ્રેમીની
(ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તના) કર્યા છે, અને તેમને તેમના વચન તથા નેમ (નિયમ
- પ્રતિભા) થી પણ બચાવ્યા છે એમ શ્રુતિ (ગાંભીર્યવાળા) છે. કૃષ્ણે મહામા-
રના પુદ્ગમાં ૬ પાસ ન જાવવાની પ્રતિભા કરી હતી તેને બીજે તોલથી ૬.
તી, એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. અથવા શ્રુતિનેમ વેદવિદિન નિયમ

તેતાણાં લક્ષણ મુણ્ય કહું. ને કહ્યાં શાસ્ત્ર પુરાણ;
મણુ પ્રાણાધિક જેને પ્રિય, મણુને અધિક તે પ્રાણ.
શ્રીમદાચાર્યનો દલાશ્રય ઉર, અન્યાશ્રય નહિ નામ;
નિરપેક્ષ વચ્ચે કામ લોભે, સેવે મુંદરસ્થામ.

માત્સર્ય રહિત વિરક્ત, તત્પર સદા પર ઉપકાર;
હોય વ્યસન સેવા કથા કીર્તન, સતત નંદકુમાર.

શુભ સત્ય મિષ્ટ મુહૂર્તકરણ, વાયક વદે હરિયુક્ત;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણવલ્લભ, સત જીવનમુક્ત.

૫૬ ૭૦ મું.

તે ભગવદી દાસાનુદાસ જી, યાતાં ઉર હોય ભક્તિ નિવાસ જી;
સત્યગતનું માહાત્મ્ય અપાર જી, હરિ મળવાનો સત્યોપચાર જી. ૧
ઉદ્ધવ પ્રત્યે શ્રીહરિ વાણી જી, તે કહું કિંચિત અહાં વખાણી જી;
ઉદ્ધવ! મુજને ન રોધે યોગ જી, સાંખ્ય ધર્મ, ના કર્મપ્રયોગ જી. ૨

કહુંવાય છે તેમજુ દર્શન યતાં (સાધક) અથ (પાપ) અને દુઃખ જોય (નાશ કરે છે).

૫ પ્રભુને ઇ—પ્રભુને તે પ્રાણ કરતાં પણ અધિક પ્રિય છે. ૧ શ્રીમદા-ચાર્ય—શ્રીમત્ વલ્લભાચાર્ય. દલાશ્રય—દલ + આશ્રય. અન્યાશ્રય—બીજા આ-ચાર્ય કે દેવનો આશ્રય. નામ—જરાપણ નિરપેક્ષ—અપેક્ષા રહિત—અમુક કાર્ય થાય તો સેવા કરવી ' એવી ધામણા વિના—નિષ્કામ.

૭ માત્સર્ય—અદેખાઈ. વિરક્ત—સંચારના મુખ્યભોગમાં પ્રીતિ વિનાનો. તત્પર ઇ—સદા પરઉપકાર કરવામાં તત્પર. હોય ઇ—જેને સતત (નિરતર) નંદકુમારની સેવા અને કથા કીર્તનનું વ્યસન હોય એવો.

૮ શુભ ઇ—શુભ, સત્ય, મિષ્ટ, મુહૂર્તકરણ (અતિ હિત કરે એવું) અને હરિયુક્ત (હરિના નામથી યુક્ત) વાયક (વચન) વદે. જન ઇ—દયાનાપ્રીતમ શ્રીકૃષ્ણના વલ્લભ (વાહાલા) એવા મંત્રજન તેજ જીવનમુ-ક્ત (જીવતાં મુક્ત થયેલા) જાણવા.

૧ તે ઇ—ને ભગવદી પ્રકૃપના દાસાનુદાસ યાતા ઉરમાં ભક્તિનો નિ-વાસ હોય—થાય સત્યોપચાર—માયો ઉપાય.

૨ અહા—અહીં આં રોધે—અટકાવી રાખે યોગ—સમાધિ પ્રયોગ. માખ્ય ધર્મ—તત્ત્વમંખ્યા ૩૫૧ ધર્મ ના કર્મપ્રયોગ જી ઇ—કર્મપ્રયોગ (મિમાંસા શાસ્ત્ર-કત) ૫૫૧ ગને રોધી શકે નહિ (અર્થાત્ તે પણ અને પોતાનો કરી શકે નહિ).

ઠાળ.

ન પ્રયોગ ન સ્વાધ્યાય તપ, દક્ષાણા દાન ન ત્યાગ;	
વ્રત નેમ યમ તીર્થાટણે, ન શેધાઈ નાના યાગ.	૩
શેધાઈ નહીં વેદાધ્યયન, આદિ વિના સતસગ;	
વાણ ધર્મ સાધન યાજ્ઞ વરા, હું જો સુસગે રગ	૪
બહુ દૈત્ય રાક્ષસ ખગ સમગ્ર, ગ ધર્મ અપ્સરા નાગ;	
જન સિદ્ધ આરણ્ય વિદ્યાધર, ગુણક કપિ સદ રાગ	૫
શ્રી રૈશ્ય શૂદ્ર ને અત્યજ જાતિ, રજ પ્રકૃતિ સપાપ;	
તે તે સર્વ મુજ પામ્યા, કેવળ સુસગ પ્રતાપ.	૬
તે કોણ કોણ કહું સુણો, પ્રહ્લાદાદિક બળિ ભૂપ,	
વૃષપર્ષા વૃત્રાસુર, બાણાસુર ત્યાં ભવદૂપ.	૭
હનુમાન મુગ્રીવ અગદાદિક, તથા બાળુનાન;	
તે સહુ દયામણુ પદ લહ્યુ, સત્તમ ગ શક્તિ મહાન	૮

પદ ૭૧ મું.

ગજ સગ્રાહ ને ગીધ ખગ જાતિ છ, વ્યધ વળી કુળન્યા જગખ્યાતિ છ,
યજ્ઞપત્નીઓ મહુ વ્રજગોપી છ, ભક્તમણિ સત્તમ ગે ઝોપી છ. ૧

૩ પ્રયોગ—અનુક્રાન સ્વાધ્યાય-પોતાની શાખાનો વેદ પાઠ નેમ-નિયમ
યમ-ખાદાગની ઇંદ્રિયોને કમળે રાખાવી તે નાના-અનેક પ્રકારના યાગ-યજ્ઞ.

૪ વેદાધ્યયન ઈન્—હું સત્તમ ગ વિના, વેદાધ્યયન આદિથી પણ, શેધા-
ઈ એવો નથી જુઓ બાગરત “ રઘુવૈનત્તપમાનયાતિનચેગ્યયાનિર્વપ્નાદ્ગુહાર-
વા । મદ્દર્શનૈરજ્ઞામિર્મૂર્ધિર્નિતામહત્પ્રદરોભિયેન્નાત્ ॥ ” વળુ ઇન્—જો સુસ-
ગમા રગ લાગ્યો હોય તો ધર્મ અને આધન વિના હું વરા યાજ્ઞ

૫ ખગ-પક્ષી સિદ્ધ, આરણ્ય, વિદ્યાધર, ગુણક, એ તે તે નામના દેવોની
જાતિઓ છે કપિ—વાનર મદ્દર્શન—અરી પ્રીતિજાણ.

૬ રજ ઇન્—રજેગુણી અને તમોગ્રા ॥ પ્રકૃતિવાળા મપાપ (પાપી)
તે તે સર્વ કેવળ મુજગના પ્રતાપથી મુજ (મને) પામ્યા છે ૭ પ્રહ્લાદાદિક
—ગણસે. હનુમાન—એ વગેરે વાનરો

૧ તમોગ્રાણી પ્રકૃતિવાળા જોયો ને મુક્તિ પામ્યા તે ગણવેહે ગજ
ઇન્—ગમાદ (મગર મદિત) ગજ (દાથી), અને ખગ (પક્ષી) જાતિનો

મકટ્યો ઇત્યાદિક હરિ રંગ છ, પ્રભુ પામ્યા કેવળ સત્સંગ છ;
સંગ સંતનો વ્યથ ન જાય છ, અદ્યમાત્ર અતિ ફળદાય છ. ૨

દાળી.

ફળ અતિ સહજ સત્સંગથી, તરિયો અભમિલ પાપી;
સુત નામ નારાયણ ધરાવી, મુક્તિ મુક્તિ આપી. ૩
પતનવીધિ ઉદ અતિ અશુચિ ન્યાં, મળ્યું નહ જળ ગંગ;
ગંગા થયું તે સહજ સંધન, જો બળ મહદ પ્રસંગ. ૪
હરિસંગીસંગસમાન લવ, સુખ નાક નહિ નિરવાણ;
તો મૃત્યુ લોકનું મૃધા સુખ તે, કરે કથની કાણ ! ૫
સુરદ્રુમ હરે દારિદ્રતા, શશિ તાપ, ગંગા પાપ; ૬
તે ત્રણે સાધુ સંગ સધ, હરેજ અતુલ પ્રતાપ.

મીઠા (જટાયુ) મુક્તિ પામ્યા. સપાપ કોણ મુક્તિ પામ્યો તે કહે છે: વ્યાધ—
પારધી. રજો ગુણીનું દર્શાવે: કુળન્યા—કુળન્યા. યશપત્નીઓ—અધિપત્નીઓ.
મકલમણિ ઈ—મકલોનામ ધિરૂપ સત્સંગથી તે સર્વે આપી (ઓપાઈ) છે
અથવા સત્સંગે તેમને આપી છે.

૨ ઇત્યાદિક—ઇત્યાદિકને. સત્સંગ—સત્સંગવડે. ફળદાય—ફળદાયી.

૩ અભમિલ—એ નામનો પાપી પુરૂષ જેણે પોતાના છોકરાનું નામ
નારાયણ ધરાવ્યું હતું અને મૃત્યુ સમયે યમદૂતના બચથી તેના નામનો
પોકાર થયો હતો તેથી નારાયણે તેને મુક્તિ આપી હતી. (જુઓ ભાગવત).
મુક્તિ—નારાયણ નામ ધરાવવા રૂપ મુક્તિને લીધે.

૪ પતન ઈ—પતન (નગર) ની વીધિનું (રસ્તાનું) અતિ અશુચિ
(અપવિત્ર) ઉદ (જળ) ન્યાં ગંગાના જળમાં જઈને મળ્યું તે જળ સંધન
(તત્કાળ) સહજ ગંગા (રૂપ) થાય છે; મહદ પ્રસંગ (મહત્પ્રસંગ—મોટાના
પ્રસંગનું) બળ જો !

૫ હરિ ઈ—હરિના સંગી પુરૂષોના સંગની મમાન સુખ નાક (સ્વર્ગ)
માં લવ (લેશ-લગાર) પણ નથી એ નિરવાણ (નકી) જાણવું. મૃધા—મિ-
થ્યા. કરે ઈ—તેની તો કથની (વાતજ) કોણ કરે છે !

૬ સુરદ્રુમ ઈ—સુરદ્રુમ (કદમ વૃક્ષ) દારિદ્રતા હરે છે, શશિ (ચં-
દ્ર) તાજ હરે છે અને ગંગા પાપ હરે છે; પણ અતુલ પ્રતાપવાળો સાધુને

હોય વૈધ્યવ વૃક્ષ સમાન ગુણ, પર મુખ કરે સહિ ક્રોધ;
નખશિખ લગી પરમાર્થ સહુ, સ્વાસ્થ્ય નહિ લવલેશ. ૭

વાણ વાંક દે દુઃખ દુષ્ટ, મારે દુર્નયન ઉર ખાણ;
સ્તવી દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ માગે, તેનું પણ કથ્યાણ. ૮

પદ ૭૨ મું.

ગુણ સાધુના હોયજ એવા જી, પરોપકારી આય ન સેવા જ;
દોષ કરે બહુ પરના પાન જ, પ્રકટ કરે ગુણ અસ્પ મહાન જ. ૧
ગરલ દોષ સાગર શિવ પીધો જ, ચંદ્ર ચતુરથી ભાલે દીધો જ;
કુલંભ સાધુ મળવા એવા જ, મળે પ્રસન્ન નો હોય દેવા જ. ૨

ઢાળ.

હરિદવની કર્ણા બળે, ભગવદી એવા બેટે;
ભક્તિ ઉદે અનપાચિની, કુઃકૃત કુઃખ સહુ મેટે. ૩

સગ તે ત્રણે (હરિદ્રતા, તાપ અને પાપ) ને સઘ (તત્કાળ) હરે છે. (અપ-
ના એવો તેનો અતુલ પ્રતાપ છે).

૭ નખશિખ લગી—આખેઆગે ૮ વૈધ્યવનુ આચરણુ વર્ણુ છે.
વણુ ઈ—દુષ્ટ પ્રશ્નો વાક વણુ કુઃખ દે, અને દુર્વગનરૂપી બાણુ ઉર (હ-
તી) માં મારે, તથાપિ તે દયાના પ્રીતમ કૃષ્ણને સ્તવીને તેનું વણુ કથ્યાણ
માગે છે.

૧ પરોપકારી ઇ—તે પરોપકારી છતાં (પ્રત્યુપકારરૂપ) મેવા અદાતા
નથી. દોષ ઇ—પરના બહુ દોષનું તે પાન કરે છે—દોષ પીળ્ય છે—હાકે છે,
અને અસ્પ ગુણને મહાનરૂપે પ્રકટ કરે છે.

૨ ગરલ ઈ—સાગરના દોષ ગરલ (વિષ) ને શિવે પીધો (સમુદ્રમાંથી
નીકળેલા વિષનું શિવેપાન કર્યું તે કથા પ્રસિદ્ધ છે—ગુઓ ભાગવત.) અને ચ-
તુરથી (ચતુર્થી) ના ચંદ્રને ભાલે (કપાળે) દીધો—સગાઓ. (ચતુર્થીના ચંદ્ર
દોષરૂપ છે માટે લોકો તેનું દર્શન કરતા નથી પણ શિવે તેના અસ્પ પ્રકારરૂપ
સુધને મોટો કરીને તેને પોતાના કપાળનું જૂવણ કર્યું).

૩ ભક્તિ ઇ—તો અનપાચિની (૬૬) ભક્તિ ઉદે (ઉદય પામે) અને
સહુ કુઃખ તથા કુઃકૃત (પાપ) મેટે (નાશ પામે.)

એમ સુણી બાલ્યો શિષ્ય, શ્રીગુરુ મહામખળ સતસંગ;
 સતસંગ કેટલા કરે છે, પણ નથી ચઢતો રંગ. ૪
 તેનું કશું કારણ હશે, મહારાજ મુજને ભાષો;
 શી પેર લાગે સંગ સજ્જન, તે વિધિ કહ્યો દાષો. ૫
 સુણ્ય શિષ્ય પ્રતિ ઉત્તર કરું, બોલિયા શ્રીગુરુ રાય;
 છે આહ્ય અકેકી ઉભયમાં, ટળ્યે કારજ થાય. ૬
 આતુર પરીક્ષિત શુદ્ધ શ્રોતા, વક્તા શુક શુચિગ્રામ;
 ફલિભૂત સગતિ શીઘ્ર થઈ, ૪૫ મળ્યુ અચ્યુત ધામ. ૭
 શ્રોતા તથા વક્તા બરોબર, મળે ત્યાં શી વાર;
 જન દયામીતમ કૃપણપંકજ, ઉભય[ના] ચિત્તતાર. ૮

૫૬ ૭૩ મું

તેજ કયા સાંભળી બહુ જન છ, પણ પરીક્ષિત સરખુ નહિ મન છ;
 માટે ન થયુ ફળ તતખેવ છ, વક્તા તેના તે શુકદેવ છ. ૧
 તરે તુ બિકા આશ્રિત તારે છ, અનુભવ સહુને શાસ્ત્ર પોકારે છ;
 પણ જો ઉર હોય રહિત વિકાર છ, તરે ન તારે લીલી લગાર છ. ૨

ઢાળ

લીલી ન તારે તુંબી ત્યમ, ન ફળે સમળ જન સગ;
 ફરી તેનુ તેજ કરે સુકાય, વિકાર થાતાં ભગ. ૩

૫ લાગે ઇન્-સજ્જનનો સગ શી પેર લાગે-પ્રાપ્ત થાય ૬ આહ્ય-ઉચ્ચ-
 ઉભયમાં-શ્રોતા અને વક્તા બન્નેમાં શ્રોતામાં આતુરતાની ઉચ્ચ હોય છે અ-
 ને વક્તામાં શુચિપથ નથી હોતુ. એ ઉચ્ચ ટળે તો કારજ થાય.

૭ શુચિગ્રામ (શુચિપથાનુ ગ્રામ—સમુદાય)—પવિત્રતાનો ભડાર.
 ૮ ચિત્તતાર-ચિત્તનો તાર.

૧ વક્તા—કયા કહેનારા ૨ તરે ઇન્—તુ બિકા (તુંબી) પોતે તરે
 છે અને આશ્રિતને તારે છે. તરે ન તારે ઇન્—પથ જો તુંબી લગારે ભીલી
 હોય તો તે તરે નહિ કે તારે પથ નહિ તેમજ વક્તાનુ હૃદય પથ વિકાર ર-
 હિત હોય તેજ તે તરે અને તારે; અન્યથા નહિ

૩ સમળ—(મળ સહિત) વિકારવાળા. ફરી ઇન્—વિકાર હોય ત્યાં

આર્દ્ર વસ્ત્ર અડે અવર, ભીજવે તે પાણી વાસ;
 અડયુ વસન સુકે શુષ્ક ને, ત્યાં નહીં શીતાભાસ. ૪
 મલયાદ્રિ દ્રુમ અદન સહુ, પાણી નહિ ધરુંડ ન વશ;
 ઉરઅધિઓ તે માઠ્ય ત્યમ, સતસંગ ફળે ન નૃશંસ. ૫
 શત કલ્પ નીર નિમગ્ન, ઉર પાપાણુ આગ્ય ન જાય;
 કદી અષ્ટ યામ ઉકાગિયે, ગાગકુ ન કોમળ થાય. ૬
 જ્યમ ચિત્રકેરા અદ્રથી, નવ રામે તન પરિતાપ;
 ત્યમ ગગનશશિથી પાણી ન ઉભરે, ચિત્રઉદધિ આપ. ૭

સુધી કાર્ય ન થાય પણ વિકારનો ભગ (નાશ) થતા ફરીને તેનું તેજ સુધારે
 (તારવારૂં પી) તે કરે છે

૪ આર્દ્ર—લીલું વાસ—વસ્ત્ર વસન—વસ્ત્ર. શુષ્ક—સૂકું. શીતાભાસ—શીત
 થતાનો ભાસ

૫ મલયાદ્રિ ઇ—મલય નામે પર્વત ઉપરનાં બધાં વૃક્ષો અદન રૂપ
 થઈ જાય છે,* પણ એરડો કે વાંમ અદન ગણાતા નથી, કેમકે તેમના ઉરમાં
 અધિઓ (ગાંડો) છે. તેમજ નૃશંસ (દુષ્ટ) ના ઉરમાં પણ કપટ રૂપી ગાં-
 ડો દોષ છે માટે તેને સતસંગ ફળનો નથી.

૬ શત ઇ—જો કદી શત (સો) કલ્પ સુધી પાપાણુ નીરમાં નિમગ્ન
 (કુબેશો) રહે તથાપિ તેના ઉર (હૃદય—અંતર ભાગ) ની આગ (અગ્નિ)
 જાય નહિ. યામ—પોરોગ.

૭ ચિત્રઉદધિ—ચિત્રામણુનો અમુક. ઉભરે—ઉભગય. આકાશના અંદ્ર-
 થી જેમ ખગ મહામાગરમાં બગતી આવે છે તેમ ચિત્રના મહામાગરમાં ભર-
 તી આવતી નથી. † તેમજ મતના મંગથી પણ દુષ્ટનું હૃદય ઉભગયું નથી—
 તેને અમર થતી નથી.

* જુઓ સાહિત્યરત્નભાગ્યગા—“નિવેદ્યમગિણામજ્જતાદિનાવાવર-
 સિંગાથગતસ્તમસ્તણ । મન્ગમહેનગ્મેરગાસ્યાગામફાલનિષ્કુટજાગધિવર-
 માનુઃ ॥” તે મોનાનો કે રૂપાનો પરંતુ, જેના ઉપર ઊભેલાં ઝાડ તે કેવળ
 ઝાડજ રહે છે, તેનાથી શુદ્ધ અમે તો મયવાચનેજ મોટો માનીએછીએ કે
 જેના ઉપર દોની ઠાંકેજ, લીમણ, અને દિવજ, એ સર્વે અંદન થઈ જાયછે
 † ભરતી આકર્ષણથી થાય છે એવાન આપણા ભોડેને માન્ય હતી તે
 આથી નિહ થાય છે.

નિજાસુ ઉપદેશા ઉભય હોય, ઉચિત ટળે ભવ રોગ;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણકરુણા, તવ મળે એવો યોગ.

૫૬ ૭૪ મું.

હિત હરિ જગવે સાચા સંત જી, તેજ દુષ્ટ ભૂલવે ભગવંત જી;
હરિજન પાસે નિત્ય વસવું જી, દુષ્ટ સંગથી દૂર ખસવું જી. ૧
દુષ્ટ સંગ પેલો પરનારી જી, નિજની પણ વહુ પ્રિય નહીં સારી જી;
કામ દામ બે માયા દામ જી, સદા અવિધા ત્યાં વિશ્રામ જી. ૨

ઢાળ.

વિશ્રામ જ્યાં નિત્ય અવિધા, ત્યાં સહુ અમંગળ હોય;
સ્મરણનસ્થળ ત્યાં પ્રેત હોય, કૌતક ન માને કોય. ૩
તરુણીજ માયા મોહની, તરવા ન દે જ્યાં સંગ;
આશુમળ્યા છો કદી ઉગરે, મળતાં સકળ બળ ભગ. ૪
તે માટય એવું નાસવું, જ્યમ છાયા સ્પર્શ ન થાય;
જ્યમ છાયામગરી છાયા અહતાં, કાયા કરડી ખાય. ૫

૮ નિજાસુ ઈ—નિજાસુ (તત્ત્વ જાણવાની ઇચ્છાવાળો) અને ઉપદેશ
બન્ને ઉચિત (યોગ્ય) હોય ત્યારે ભવરૂપી રોગ ટળે. કૃષ્ણકરુણા (હોય-અ-
ધ્યાદાર).

૧ હિત ઈ—સાચા સંત હરિ સાથે હિત (માયા-હેત) જગવે. તેજ
ઈ—ભગવત સાથેના તેજ પ્રેમ દુષ્ટ (મનુષ્ય) ભૂલવે.

૨ નિજની ઈ—પોતાની વહુ પણ પ્રિય હોય તે સારી (ઠીક) નહિ
(કારણ કે તેથી મનુષ્ય હરિને ભૂલીને માયા પાશમાં ફસાય છે). કામ દામ
ઈ—સરખાવો,—“કાતાઋનઋત્રેણચિત્તસન્નલગ્નત્ । તામુતેણુવિરક્તોયોદ્વિતીયઃ
પરમેશ્વરઃ” ॥ “સ્ત્રી અને સુવર્ણ રૂપી સૂતવડે સકળ જગત એણે છે; તે સ્ત્રી-
ઓથી અને સુવર્ણથી જે વિરક્ત છે તે જીને પરમેશ્વર જાણવો ” અવિધા-
અવિધાનો (માયાનો).

૪ સંગ ઈ—તરુણીને જ્યાં સંગ થયો ત્યાં તે તરવા નજ દે. આશુમ-
ળ્યા—સ્ત્રીને મળ્યા વિનાના.

૫ છાયામગરી ઈ—(એવું કહે છે કે એક જાતની મગરી પાણી ઉપર
મનુષ્ય કે જીમ્મ જનવરનો પરચાચો જોઈને તેને પકડી ખાઈ જાય છે)

તરવાર સરખી તરણી, શણગારી દીસે સારી;
 ઉપર અનુપમ રૂપ મનોહર, અંતરમાં હૃત્યારી. ૬
 પચરગી પ્રકુલ્લિત પુષ્પ સરખી, મોહન નિર્ખે નાર;
 મસખ્યા પછી મન જ્વાળા ઉપજે, ચતુર ચિત્ત વિચાર. ૭
 દુઃખ દુઃકૃત નરકની ખાણ્ય સ્ત્રી, ડરો પરી ચિત્તથી કાઢ્ય;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ મળતાં મધ્ય મોટી આડ્ય. ૮

૫૬ ૭૫ મું.

ધન પાણુ તેવુ મન બગાડે જી, મળુમાં પો'ચ્યુ ખેંચી કાઢે જી;
 અનર્થ જેમા દર્શને પાચ જી, શ્રીમુખ ગાયા ભરિયા આચ જી. ૧
 સુહૃદ સંધી કચેશ કરાવે જી, માણુ ખોચ કે મત બનાવે જી;
 હરિ સેવામાં વા પરમાર્થ જી, પિત વવરાયુ સદ્ગિત અર્થ જી. ૨

હાળ.

સદ્ગિત કરવું અર્થ એમજ, હોય જો કદી પાસ;
 નૂતન ઉપાજન કેરી હરિજન, ને ન ધરવી આરા ૩

૮ પરી—દૂર. મધ્ય મોટી આડ્ય—સરખાવો ભર્તૃદરિતું વચન. “સ-
 સારતમિસ્તારપદવીનસ્વીયસી । અંતરાદુસ્તરાનસ્તુર્ગોરેમશિરેક્ષણા ॥” “જો વચમાં
 મદિરા સમાન રાના નેત્રવાળી દુસ્તર સ્ત્રીઓ ન હોય તો, હે સંસાર ! તને ત-
 રી જવાનો માર્ગ કાઢ દૂર નથી ।”

૧ પાછલા પદમા સ્ત્રીરૂપી અંતરાય વર્ણવેને આ પદમા ધન અંતરાયનું
 વર્ણન કરે છે દર્શને પાચ—૫૬૦ એ ૫૬૦ બાગવતમા આ પ્રમાણે
 કહ્યું છે, “સ્તેયોદિમાનૃતદમ કામ શ્રેષ્ઠ રમયોમદ । મેદૌરેમીશ્વાત સત્પદાન્ય-
 રાતાનિચ ॥ દૃષ્ટવદશાર્યાન્યમન્નામતાનૃણામ્ । તસ્માદનર્ધમર્થોલ્લપ્તેયોર્ધૃતતસ્ત્યજે-
 ત્ ॥” — ચોરી, દિઆ, આસત્ય, દબ, કામ, કોધ, ગર્હ, મદ, ભેદ, રૈર, અ-
 વિશ્વાસ, રપદ્ધા, સ્ત્રીવ્યમન, પૂનવ્યસન, મધ્યવ્યગન, એ ૫૬૨ અનર્થની ઉ-
 ત્પત્તિનું મૂળ દ્રવ્ય છે, મારે અર્થ (દ્રવ્ય) નામનો અનર્થ ક'યાણની ઇચ્છાવા-
 જાએ વેગનેથીજ તત્ત્વો ” ભરિયાઆંચ—પરિતાપ કરે એવા (અનર્થનું
 વિશેષણ)

૨ સુહૃદ—મિત્ર—સ્નેહી (સાથે). ૩ અર્થ—દ્રવ્ય કે મતમત. નૂતન ન-
 વું. ઉપાજન—પ્રાપ્તિ.

મેળતાં કુખ કુખ રક્ષણમાં, હાનિ થતાં મહાકુખ;
 પરવાર મલુ ભળવા ન પળ, રહે ચિત્ત કૃધણુ નિમુખ. ૪
 બોજન વસન ચિતા કરી, પૈધણુવ ન થાવુ ઉદાગ;
 સહુ વિશ્વ પોપે નિશ્ચલર, શ્યમ જીવજો નિજ દાસ. ૫
 ગિરિશિખર ક્રુમ રાચિ હરિ, અનાયામ અજગર પોખે;
 દધિ મધ્ય સકરખોર ખગ, સાકરવડે સતાખે. ૬
 જનમતા પે'લુ જનની સ્તન પય, પ્રકટ કથુ મલુપામ;
 ચુગણી રચ્યા પછી ચચુ રચી, જડ જીવ નથી વિશ્વાસ. ૭
 છે અજબગુણમેહેરી ખગી, તજી અહાર રટ મુખ રામ;
 જન દયાપ્રીતમ ચચુ કરી, ચરણે ચતુર મુખધામ ૮

૫૬ ૭૬ મું.

શિષ્ય વધો એમ સુણી કરજોડી જી, સરાય મોઢો નાખ્યો મોડી જી;
 કામ દામ મોઢા અતરાય જી, મળવા દે નહી મોહનરાય જી. ૧

૪ મેળતા-મેળવતા જીઓ ભાગવત “અર્થસ્યસાધનેનિદેહત્કર્ષેક્ષણેભ્યરે।
 નાશોપભોગઆયાસનાસચિતાપ્રમોત્તમામ્ ॥”

૫ વમન-વસ્ત્ર જીઓ પાંડવગીતા “મોક્ષનાચ્છાદનેર્ચિન્તાંકુપાનુરન્તિવૈ-
 બ્ધવા. । યોસૌવિશ્વમરોદેવઃ સર્કિમક્તાનુપેક્ષતે ॥” “અર્થ મૂળમા કહ્યા પ્રમાણેજ ૭.

૬ અનાયામ-વિના શ્રમે અજગર શ્રમ કરતો નથી તથાપિ તેને પોપે
 છે જીઓ,—“અજગરરેનચામરી, પક્ષીકરેનરામ, દાસમત્સ્યાયુરહે, સવનાદાતા-
 રામ” દધિ-સમુદ્ર સકરખોર-સાકર ખાઈને નિર્નાહ કરનાર પક્ષી

૭ ચુગણી-ચારો-ખોરાક. જડ-મૂખ જીવ-જીવને ૮ અજબગુણ-
 મેહેરી-એ નામની પક્ષી સી ખગી-પક્ષિપુત્રી એ પક્ષી મુખથી આહાર તજીને
 રામ રટે છે દયારામના પ્રીતમ ચતુર અને મુખધામ—પગમેચરે તેને ચગ્લે
 ચચુ કરીએ (અજબગુણમેહેરી નામના પક્ષીનું ચિત્ર જોવામા આવે છે તેને
 સીના જેવું મુખ હોય છે, બે પાખો દોય છે, ચાર પગ હોયએ અને ત્યા ચાચ-
 નો આકાર હોય છે તથા તેમા હાથી પકડેવા હોયએ આ જેવું કલ્પિત પક્ષી
 જેવુંજ અન્ય પક્ષી જે સાત હાથી લેઈને ઉડે છે, હમ જે મોતીનોજ ચા-
 રો ચરે છે, હારિય પક્ષી જે લાકડીહાથમા આવેલી પ્રાણુ ગયે દોડે છે, સકર-
 ખોર જે સાકરજ ખાત છે, ઇંધાદિ પશુ કલ્પિત હોય એવું જાગે એ)

સમને સહુ કો પડિત પે'લા જી, તે પણ એ બેમાં ક્યમ ઘેલા જી;
ચાગી જ્ઞાની યોગ મળેલા જી, તે પણ મનમાં માયાએલા જી.

૨

ઢાળ.

એલા પ્રકટ કોઈ ગુપ્ત માયાથી બચ્યું નહીં કોય;

ક્યમ જાણીતા જૂઠા પડે, આશ્ચર્ય અતિશે હોય.

૩

એમ સુણી શ્રીગુરુ બોલિયા, તુને થઈ શંકા સત્ય;

એ કૃષ્ણ-માયા અતુલ બળ, અકર્ણિત અટપટી અત્ય.

૪

નિજ કળ બળે નિકળાય નહીં, પણ શરણુ વિઠલરાય;

ગજ પકમાં, મૃગ ફેદ ફેરી, બળ કરે બહુ નકડાય.

૫

ગુરુદ્વારા શ્રીકૃષ્ણની શરણુ, ગતિ ગ્રહે દૃઢ ટેક;

તે જીવ માયા જાળથી, છૂટે ઉપાયજ એક.

૬

એક અનન્યાશ્રય નિરંતર, શ્રીનંદસુતનો જાલે;

તો માયા કાળાદિ કરમ બળ, કોઈનું નવ ચાલે.

૭

નહિ દેવ દેવી કોઈ હરિઅવતારનો પણ દાસ;

પતિ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણઆશા, એક દૃઢ વિશ્વાસ.

૮

૨ સમને ઇ—સહુ કોઈ સમને છે કે પડિતો પેહેલા (મુખ્ય) છે, અથવા, પડિતો સૈથી પેહેલા સમને છે, તો તે પણ એ બેમાં (કામ દામમાં) કેમ ઘેલા હોય છે? યોગ મળેલા—યોગ (સમાધિ) માં મળેલા (યુક્ત). માયાએલા—માયાના શિખ.

૩ એલા ઇ—કોઈ માયાના પ્રકટ એલા હોય છે અને કોઈ ગુપ્ત હોય છે, પણ માયાથી કોઈ બચ્યું નહિ.

૫ ગજ ઇ—જેમ ગજ (હાથી) પંકમાં (કાદવમાં) અને મૃગ (દર-જી) ફેદ (શંસામાં) ફેરીને જેમ જેમ નીકળવાને બહુ બળ કરે તેમ તેમ બહુ નકડાય છે. ૬ શરણુગતિ ઇ—દૃઢ ટેકથી ગુરુ દ્વારા શ્રીકૃષ્ણની શરણુગતિ-શરણુગમન મેદણ કરે-શરણુગત થાય. ઉપાયજ ઇ—એજ એક ઉપાય છે.

૭ અનન્યાશ્રય—(અન + અન્ય + આશ્રય) બીજાનો આશ્રય ન કરવો. યુક્ત એકનોજ આશ્રય કરવો. કરમ (કર્મ) પ્રારબ્ધ, ક્રિયામાજુ અને સમિત, એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ.

૮ અનન્યાશ્રયનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે: નહિ ઇ—દેવ, દેવી, કે હરિનો કોઈ

પદ ૭૭ મું.

કશું પછી કરવું ન રહ્યું તેને છ, આશ્રય પુર્યોત્તમ એક જને છ;
 વહે પ્રભુ તેનો યોગ ક્ષેમ છ, નિજ જન જાણી દ નિજ પ્રેમ છ. ૧
 સર્વ સમર્પિં થાવું દાસ છ, હરિ વણુ આશા અવર ન ત્રાસ છ,
 સમયંવામીબળ નિશ્ચિત છ, સહુ કરતા માને ભગવત છ. ૨

ઢાળી.

ભગવત એક દહ ભરોંસે, વણુ કયેં થયુ સહુ પૂર્ણ;
 હર આલ્યો અણુવિશ્વાસ પતિ, સહુ કર્યું સાધન ચૂલું ૩
 ઈંદ્રનિતનુ બ્રહ્માજી વણુ વિશ્વાસ વ્યર્થ મહાન;
 દહ પ્રતીતે આતક અનાવૃદ્ધિમાં સ્વાતિપાન ! ૪
 તે માટ એકજ મંજપતિ, ભજ સમરવા ધરી ટેક;
 સહુ દેવમાં પણ કૃષ્ણ જાણી, ભજ ન વ્યર્થ વિવેક. ૫

મત્સ્યાદિક અવતાર, તેનો પણ તે (મક્ત) દાસ થાય નહિ, ફક્ત એક કૃષ્ણનીજ
 આશા અને તેનોજ દહ વિશ્વાસ તેને હોય

૧ વહે ૬૦—તેનો યોગ ક્ષેમ (યોગ જ્ઞાન, સ પતિ જગેરની પ્રાપ્તિ + ક્ષે-
 મ રક્ષણ) —સ પતિની પ્રાપ્તિ અને તેનું રક્ષણ પ્રભુ વહે છે—ધારણ કરે છે—
 અપાવે છે

૨ હરિ ૬૦—હરિ વણુ અવર (બીજાની) આશા કે ત્રાસ ન રાખવો બ-
 જા-બળારડે નિશ્ચિત-નિશ્ચિત રહેવું સહુ કરતા-સહુના કરતા

૩ ભગવત ૬૦—ભગવતના એક દહ ભરોંસારડે, સહુ સાધન વગર
 કયેં પણ પૂર્ણ થયા છે એમ જાણવું. અને જો પતિ (ભગવાનનો) હર (મ-
 નમા) અણુવિશ્વાસ આલ્યો તો સહુ સાધન કર્યું હોય તોપણ તે ચૂલું (ના-
 શ પામેવું) છે

૪ ઈંદ્રનિત ૬૦—ઈંદ્રનિતનું મહાન બ્રહ્માજી હતું પણ ' તે ધારું કાંઈ ક-
 રશે કે નહિ ' એવા અણુવિશ્વાસથી તે વ્યર્થ થયું હતું. અને ચાતક પક્ષી દહ
 પ્રતીતિ (વિશ્વાસ) ના બગથી અનાવૃદ્ધિ (વગ્માદ ન વરએ એવા વખત) મા
 પણ આતિના જળનું પાન કરે છે !

૫ સહુ ૬૦—સહુ દેવમાં પણ કૃષ્ણજ છે એમ જાણીને તેમને ભજસ
 નહિ, કેમકે એવો વિવેક કરવો એ વ્યર્થ છે.

પીયે શુદ્ધ સ્વાતિજળ ળપેઓ, ગગન પડતી ધાર;
 સરી સરાદિ ન સ્વાતિ સંબધે, પિયે જ્યમ કો વાર. ૬
 વણ સ્વાતિગિદ્ધુ ન શીપ ગ્રહે, ત્યમ સિધુજળ તદ્દવીન;
 ઉદ ઉદધિ સ્પર્શ ન ધાર યમુના. વસે યમુના મીન. ૭
 જો અમર નિજજન પૂજતાં, હોય પ્રમત્ર ગોકુળરાય;
 તો દયાપ્રીતન ઈંદ્રયજ્ઞ, હતી ન દે સિક્ષાય. ૮

પદ ૭૮ મું.

સુણી એમ બોલ્યો શિષ્ય વચન છ, પ્રભુ એક સરાય મારે મન છ;
 અનન્ય જનને હરિ ઇક બજવા છ, ઉચિત કહ્યુ સુર અવર ન યજવા છ. ૧

૬ ઉપરની કડીમાં કહેલી વાતને દૃષ્ટાંતથી દૃઢાવે છે; પીયે ઇન્-અપીયો (આતક) ગગન (આકાશ)માંથી પડતી ધારતુજ શુદ્ધ સ્વાતિજળ પીએ છે; પથુ સરી (સરિત-નદી) અને સરાદિ (સર આદિ-સરોવર વગેરે)નું જળ પથુ સ્વાતિ સંબધે (સ્વાતિ નક્ષત્રમાંજ પડેલું છે એમ જાણીને) તે કોષવા-ર પીતો નથી. (તેજ રીતે હરિના અનન્ય બકતે પથુ કૃષ્ણનેજ બજવા, પથુ, ખીજ દેવ પથુ કૃષ્ણનાંજ રૂપ છે એમ માની તેમને બજવા નહિ, એ અભિ-પ્રાય છે).

૭ પથુ ઇન્-અમ (ઉપગનાજ દૃષ્ટાંતની પેઠે) મોતી ઉત્પન્ન કરનારી શીપ સ્વાતિગિદ્ધુ વધુ તક્ષીન (સ્વાનિનું જળ જેમાં લીન થયેલું છે-મળી ગ-યેલું છે એવા) સિધુજળ (સમુદ્રજળ)ને ગ્રહણ કરતી નથી. ખીજ દે-વમાં લીન થયેલા કૃષ્ણને પથુ ન બજતા તેનાં શુદ્ધ સ્વરૂપનેજ બજવું એમ કહેવાનો આશય છે. ઉદ ઇન્-યમુનાનાં મીન (માછલાં) ઉદધિ (સમુદ્ર)ના ઉદ (જળ)નો સ્પર્શ કરે છે એમ તું ન ધાર; તેઓ તો યમુનામાંજ વસે છે.

૮ જો ઇન્-જો નિજજન (પોતાના બકતો) અમરને પૂજતાં (પૂજે નથી) ગોકુળરાય (કૃષ્ણ) પ્રમત્ર હોય તો, દયાના પ્રીતમ (કૃષ્ણ) ઈંદ્રવરુને હણીને તેને સિક્ષા દે નહિ.

૧ અનન્ય-ફક્ત એકનાજ આશ્રયવાળો. અનન્ય બક્ષિતવાળા પુરૂષે એક (ફક્ત) હરિનેજ બજવા અને અવર (ખીજ) સુર (દેવ)ને ન યજવા એ તમે દિ ૧ (મિત્ર) (હ)

પણ નહિ આશ્રય અન્યાવતાર છ, કેવળ ભજવા નંદકુમાર છ;
તે ક્યમ કહ્યોએ મતિઆધિપ છ, તારતમ્ય શો વનિહ દીપ છ. ૨

ઢાળ.

કહો દીપક વનિહ બેદ શો, સમભવિયે મુજ સ્વામી;
સુણી આચારજ એમ વધા, મૂકમ સમજ અંતરજભી. ૩
સુણ્ય શ્રીજયી અવતાર સહુ, પણ કારજ કારણ બેદ;
કો કળા અંશવિશ વિભૂતિ, કૃષ્ણાસં કહે વેદ. ૪
જે પતંગ સરખા પ્રેમી, અનલ ન જોત વેહેરો કોય;
પણ રસિક ટેકી ચકોર, વાણ અંગાર તૂપિ ન હોય. ૫
વળી ન્યૂનાધિક છે યજન ફળ, કેમ કેમે શાસ્ત્ર પ્રમાણ;

૨ ક્યમ છં—હે મતિના આધિપ (મોટી મતિવાળા) ! તે કેમ કહીએ ?
—એમ કહેવું શી રીતે બને—યોગ ગણાય ? તારતમ્ય (તરતમપણ—વધારે-
પણ અને તેથી વધારેપણ) તદ્વાચત. વનિહ (અગ્નિ) અને દીપમાં શો
તદ્વાચત છે ?

૪ કારજ કારણ બેદ—શ્રીજી (હરિ) કારણ છે અને તેના મત્સ્યાદિ અવ-
તાર કારજ (કાર્ય) છે એટલો બેદ છે. કો છં—કોઈ અવતાર તે કારણરૂપ
ભગવાનની કળાના કે અશના આવેશથી થયેલા હોય છે અને 'કોઈ તે ભગ-
વાનની વિભૂતિ (મહિમા) માત્રથી થયેલા હોય છે. (ભગવાનનો એકાદ ગુણ તે
દર્શાવે છે. જેમ, "મુર્તીનામવ્યઘ્નઃ સર્વનામુશ્નનાકવિઃ છં—" "બધા મુનિ-
ઓમાં બ્યાસ એ મારું રૂપ છે અને કવિઓમાં શુક્રાચાર્ય મારું રૂપ છે." બ્યા-
સ અને શુક્રાચાર્ય એ વિભૂતિ રૂપ અવતાર જાણુવા.) કૃષ્ણાસં છં—કૃષ્ણા-
વતારને તે વેદ અસં (પરિપૂર્ણ) કહે છે. "એત્ચાંશઃ પ્રોક્તાઃ કૃષ્ણસ્તુમગવા-
નસ્યયમ્" "એ (બીજા અવતાર) અંશ અને કળાથી થયેલા કલા છે પણ કૃ-
ષ્ણ તે ભગવાન (આદિ દેવ) પોતેજ છે." —ભાગવત. ભાગવત એ વેદનોજ
અર્થ પ્રતિપાદન કરે છે માટે એ વાત વેદ કહેછે એમ લખ્યું છે.

૫ જે છં—જે પતંગ (પતંગીયા) સરખા પ્રેમી છે તેમને તો અગ્નિ
અને દીપાની જ્યેષ્ઠમાં કોઈ વેહેરો (બેદ) નથી; પણ જે ટેકી રસિક ચકોર
જેવા છે તેમની તો અંગાર વિના તૂપિ થતી નથી (પતંગ અને ચકોરમાં
જેટલો ફેર છે તેટલો એ બે ભક્તોમાં ફેર સમજવો).

તે કદુ કિંચિત શ્રવણુ કર્ય વિધિ હોય જો તુ અજ્ઞાણુ ૬
 જો જન્મ પચ લગી ભજે, અવતાર હરિના અન્ય,
 તો હયગ્રીવ સ્વરૂપ ભક્તિ, ઉપજે તે પ્રુહય ૭
 દગ જન્મ હયશિર ઉપાસનથી, પ્રીતિ નરહરિ પામે,
 તે રૂપ નાંતુભ દયાપ્રીતમ, સમગ્તા ભય વામે ૮

૫૬ ૭૯ મું.

સહસ્ર જન્મ સેવે નૃસિંગ શ પ્રકટે નારાયણમા રગ શ,
 ભજતા નારાયણુ ભય કોટિ શ, શ્રીરઘુપતિ ઉદ્ભવ રતિ મોટી શ ૧
 રઘુવર સેવે જન્મ અનંત શ, તપ હોય શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિવત શ,
 શ્રીશ સેવે પરમગતિ પામે શ, વૃદાવનલીલા વિશ્રામે શ ૨

ઢાળ.

વિશ્રામ વૃદાવિપિન જ્યા, નિત્યે જુગવ રતિરાસ,
 તે શ્રીવૃદાવન ચદ્રમા, અવતાર અખિવ નિવાસ ૩
 શ્રીરાધાવરના હાસ્યથી, પ્રમટિયા છે શ્રીરામ,

૬ ન્યૂનાધિક ૪૦—વળી અવતારના ક્રમ ક્રમે (ક્રમે ક્રમે) તેના યજ્ઞ
 (પૂજન)નું ૩૧ ન્યૂનાધિક (વધુ ઓછું) છે, એ વિષે શાસ્ત્રમા પ્રમાણ છે
 વિધિ—જોતો વિધિ

૭ હયગ્રીવ—નરાકૃતિ ધક અને અશ્વાકૃતિ મુખનાળો ભગવાનનો
 અવતાર ૮ ને ૪૦—જો નરહરિ શ્રીકૃષ્ણના દીસ્તુભ (મણિ) રૂપ છે તે ૬
 માના પ્રીતમને સમગ્તા ભય વામે

૨ વૃદાવનલીલા ૪૦—અખ ૩ વૃદાવન લીલામા વિશ્રામે—વિશ્રામ કરે
 (૫૨)નીપર જેવું વૃદાવન છે તેવું જ જોતોકમા અખ ૬ વૃદાવન છે તેમા જવુ
 એજ મુખિત એમ વત નળી વગેરે મતવાળા માને છે)

૩ વૃદાવિપિન (વૃદા તુ નસી+વિપિન—વન)—વૃદાવન નિત્યે (નિત્ય)—
 અખ ૩ જુગવ રતિરામ—એ બેના જોડાનો પ્રીતિમુખ ગસ તે ૪૦—તે—અખ ૬
 વૃદાવનમા નિત્ય રાસ રમનારા ભગવાનમા અખિન (સમગ્ર) અવતારનો
 નિવાસ છે—તેમાથી સઘળા અવતાર યાયછે—તે અશકળાદિવડે અવતાર ધા
 રણુ કરે છે

નરહરિ કૌસ્તુભમણિ છે, ઉર સદા મુંદરસ્યામ.	૪
શ્રીવામનજી કટિમેખલા, પૃથુ પીતાંબર પ્રભુરૂપ;	
શ્રીનૃપભદ્રવજી બાબુબંધ, તાણું સ્વરૂપ અનૂપ.	૫
શ્રીવત્સલાંછન કૂર્મજી છે, પાદપદ્મવ મચ્છ;	
પ્રાદેશ માત્ર વરાહજી, અવતાર શ્રીજી સ્વચ્છ.	૬
છે દત્તાત્રેયજી ચતુર્ભુજ, સનકાદિ આયુધ ચાર;	
છે નપુરકિંકિણી મન્વન્તર, રક્ષક પ્રભુઅવતાર.	૭
મુદ્રિકારૂપ મરાળ, કુંડળ કિરીટી, હયશિર રૂપ;	
વનમાળનો અવતાર હરિ, દયાપ્રીતમ શ્રીવ્રજભૂપ.	૮

૫૬ ૮૦ મું.

અસિત કુટિલ કચ નંદકુમાર જી, પરશુરામ તેના અવતાર જી;	
સહજ સ્નિગ્ધતા કાન્તિ કેશ જી, ધન્વન્તરિજી તેના વેશ જી.	૧
નરનારાયણ પ્રસન્ન વદન જી, વરદ કમળલોચન ધ્રુવજન જી;	
ચિંતાકૃતિ છે વેદવ્યાસ જી, કલ્કી હિવરતાથી મકાશ જી.	૨

૪ ઉર—મુંદરસ્યામના ઉર ઉપર સદા જે કૌસ્તુભમણિ છે તે નરહરિ-
રસિંહાવતાનું કારણ છે. ૫ પૃથુ ઇ—પ્રભુના પીતાંબર રૂપ પૃથુ અવતાર છે.
૬ પાદપદ્મવ—વગની આંગળીઓ. પ્રાદેશ—તળેની. (અગ્રણી તળેની
આંગળી.)

૭ છે ઇ—હરિના ચતુર્ભુજ (ચાર ભુજ) તે દત્તાત્રેય અવતારનું કાર-
ણ છે. નપુરકિંકિણી—નપુરની ધૂધરીઓ તે મન્વન્તરના રક્ષક પ્રભુના અ-
વતાર જે મનુ તેનું કારણ છે.

૮ મુદ્રિકા ઇ—મુદ્રિકા રૂપ મરાળ (હંસ) અવતાર છે. કુંડળ એ કિ-
રીટી (અર્જુન)નો અવતાર છે; હયશિર (હયગ્રીવ) રૂપ એ દયાના પ્રીતમ અને
મનના ભૂપ હરિની વનમાળનો અવતાર છે.

૧ અસિત—કાળા. કુટિલ—વાંકા. કચ—કેશ. સહજ ઇ—કેશની કાન્તિ
અને સહજ (સ્વાભાવિક) સ્નિગ્ધતા (ચિકાશ) તેનો વેશ ધન્વન્તરિ છે—ધન્વન્ત-
રિ તેનો અવતાર છે.

૨ નર ઇ—નર એ નારાયણનું પ્રસન્ન વદન (મુખ) છે; અને તે વરદ

ઢાળ.

x	x	x	
x	x	x	૩
x	x	x	
x	x	x	૪
ઐશ્વર્ય ધટ શ્રીકૃષ્ણના, ધટ નારાયણના રૂપ;			
છે અતુષ્ટય અત કરણ, ચોબૂહ શ્રીવ્રજભૂપ			૫
સદ્ગુપ સમજ વિરાટ અક્ષર, પ્રહા ચિદ્ કહે છેદ;			
છે નાગયાણ આનદમય, શ્રીકૃષ્ણ પરમાનદ			૬
સમ્પ્રદાનદ સ્વરૂપ તે, સમજવુ ઓણી રીત,			
છે સદાનદ શ્રીરાધિકાવર, તેણુ કવવી ખીત			૭
પ્રાકૃત સંકળ સુર મહદ, ગણિતાનદ ભાખ્યુ પ્રજ,			
જન દયાપ્રીતમ પૂર્ણાનદ, શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ			૮

(વરદાન આપનારા ભગવાન ॥) કમળ સરખા લોચન તે કુનજ છે ચિતાકૃ-
તિ ઇન્—ભગવાનની ચિતાયુક્ત આકૃતિ તે વેદવ્યાસનો અવતાર છે તથા તે
‘ભગવાનની ઇશ્વરતાથી કલ્પી અનતારનો પ્રકાશ થયો છે—કલ્પી અનતાર
ઐશ્વર્ય રૂપ છે

૩-૪ આ બે કડીઓ અમને જે પ્રતો મળેલી છે તે પ્રતોમાં લખેલી નથી
પ ઐશ્વર્ય ઇન્—શ્રીકૃષ્ણના ૭ ઐશ્વર્ય તે નારાયણના છ રૂપ છે મળભૂપના
અત કરણ અતુષ્ટય (ચારનો સમુદાય) તે ચો બૂહ (અતુષ્ટ વાસુદેવ, સ-
કર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન અને અનિરૂદ્ધ) છે

૬ સદ્ગુપ ઇન્—છદ (વેદ) કહે છે કે કૃષ્ણનું ‘સદ્’રૂપ તે વિરાટ સમ-
જવુ, ચિદ્રૂપ તે અક્ષરબ્રહ્મ સમજવુ, આનદમય—આનદરૂપ તે નારાયણ
ભણવા, અને શ્રીકૃષ્ણ તો પરમાનદ છે

૭ સદાનદ ઇન્—રાધિકાવર (કૃષ્ણ) સદાનદ (સદા આનદરૂપ) છે

૮ પ્રાકૃત ઇન્—મકળ પ્રાકૃત (પ્રકૃતિથી ઊપજેલા) સુર તે કૃષ્ણનું મ
હદ—મૂહત [બ્રહ્મ શમ્ભુના મૂહત (મોહ) પદ] રૂપ છે, અને બ્રહ્મા તે તે-
નો ગણિતાનદ છે અથવા,—મૂહદારણ્યક ઉપનિષદમાં સર્વ પ્રાકૃત સુર તે બ્રહ્મ
નું ગણિતાનદ રૂપ છે એમ ભાખ્યુ છે

૫૯ ૮૧ મું.

કૂટસ્થ લગી છે ગણિતાનંદ છ, તો શુ લેખું સુરસુખ મદ છ;
 કે'શ ગણિત શી રીતે જાણ્યુ છ, સુણ્ય તે શ્રુતિનો અર્થ વખાણ્યુ છ. ૧
 જેટલો આનંદ દેશાધિપ છ, શતગુણ તેથી નાયક દ્વીપ છ;
 ચક્રપતિને શતગુણ લહિયે છ, શતગુણ તેથી સુરપતિ કહિયે છ. ૨

દાખ.

લહી કમે શતઘણુ સુખ મહર્જન, તપવિધિ શિવલોક;
 તે થકી છે શતઘણો, મોક્ષાનંદ અક્ષર ઓક. ૩
 ગણના થઈ તે માટ ગણિતાનંદ કૃષ્ણસદન;
 એ અધ્યાત્મિક શ્રીસ્વરૂપ છે, જ્યા લીન મહામુનિજન. ૪
 છે તેથી પર શ્રીપુરુષોત્તમ, જ્યાંહા આદિ વૃંદાવન;
 લીલા અચળના વિહારી, જ્યા ગમ્ય નહિ જો મન. ૫

૧ કૂટસ્થ-અક્ષર (પરબ્રહ્મનુ ધામ) ગણિતાનંદ-જેની ગણતરી થઈ શકે એવો આનંદ-માપવાળો આનંદ સુ-સુખ ધન-જે અક્ષર સુધી ગણિતાનંદ છે તો દેવતાઓનું જે મદ સુખ તેનું શુ લેખું છે ? કેશ-તુ કટીંગ કે, શ્રુતિનો-“ પરમાત્મા આનંદનો કાષ્ઠક બદ્ધ અશ બીજન તમામ આનંદ છે ” એ અર્થ પ્રતિપાદન કરનારી શ્રુતિનો.

૨ દેશાધિપ-દેશપતિ-નાગ નાયક દ્વીપ ધન-દ્વીપનો નાયક-દ્વીપપતિ નો આનંદ તેથી શતગુણ (મોગણો) છે સુરપતિ-ધંધ.

૩ લહી ધન-એ પ્રમાણે કમે (અનુક્રમે) મહર્લોક, જનલોક, તપલોક, વિધિ (બ્રહ્મા)નો લોક-મત્સ્યલોક, શિવલોક, એમનો આનંદ સો સો ગણો જાણવો અને શિવલોકના આનંદથી અલગના ઓક (ધર-ધામ)મા જે મોક્ષાનંદ છે તે સો ગણો છે

૪ કૃષ્ણસદન-અક્ષરધામ એ ધન-એ અક્ષરધામ એ શ્રીકૃષ્ણ અધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે, જે સ્વરૂપમા મોટા મુનિજન લીન થાય છે-માયુજન શુભિ પામે છે

૫ આદિ વૃંદાવન-જેની પેટેલા કોઈ તુલસીનું વન થયું નથી એક તુલસીવન લીયા ધન-જ્યા અચળ (નિમ-અખંડ) લીયાના વિદારી નિદ્રા કરનારા-ગમનારા (શ્રીપુરુષોત્તમ નિદ્રા કરે છે), ત્યા જ્યાં જો (વરુ)

શ્રીઅંગની સૃષ્ટિ જ્યહાં, સામગ્રી સહુ નિજ રૂપ;
 આનંદમય ત્યાં અખિલ ક્રીડા, નિત્ય અત્ય અનૂપ. ૬
 ને થકી શ્રેષ્ઠ ન કશુ વ્યાપી, વૈકુંઠ વેદિત લોક;
 જ્યાં થકી પુનરાવૃત્તિ નહિ, જ્યાં સ્વપ્નમાં નહિ શોક. ૭
 હર હિરણ્ય ગર્ભાદિક ન ગતિ જ્યાં, સકળ સુંદરી ગ્રામ;
 છે દયાપ્રીતમ પુરુષોત્તમ, પુરુષૈક પૂરણકામ. ૮

૫૬ ૮૨ મું.

રમણિક શ્રીવૃંદાવન ધામ છ, નવ દુમ વેડી અતિ અભિરામ છ;
 સ્વચ્છ મનોહર મૃદુ મણિમય ક્ષમા છ, અચળાનંદમય પૂર્ણ ચંદ્રમા છ. ૧

અને મનને ગમ્ય (જાણી શકાય એવું) નથી—જ્યાનો કોઈ પદાર્થ, (પ્રાકૃત)
 મન કે વાણી જાણી શકતું નથી.

૬ કોઈ કહેશે ત્યાં સૃષ્ટિ (વંદાવન આદિ સરજેલા પદાર્થો) છે ત્યારે તે
 આપણી સૃષ્ટિની પેઠે પરમાણુજન્ય કે માયિક દશે, તો તેમ નથી: શ્રી ઇ—
 જ્યાં શ્રીજીના અંગથી થયેલી સહુ સૃષ્ટિ છે; ત્યાંની સઘળી સામગ્રી પણ નિજ-
 ૫—શ્રીજીના અગરૂષ છે. આનંદમય ઇ—ત્યાંની અખિલ (સમગ્ર) ક્રીડા આ-
 નંદમય, નિત્ય, અને અતિ અનુપમ છે.

૭ વ્યાપી ઇ—તેનાથી શ્રેષ્ઠ વ્યાપી (વ્યાપક) બીજું કશું છે નહિ;
 કેમકે સઘળા લોક વૈકુંઠવડે વેદિત (વીટાયલા) છે. પુનરાવૃત્તિ—ફરીને
 આવવાપણુ—ફરીને આ લોકમાં જન્મ લેવાપણુ.

૮ હર ઇ—જ્યાં હર (શિવ) અને હિરણ્યગર્ભાદિક (બ્રહ્મા વગેરે)ની
 પણ ગતિ નથી; પણ જ્યાં સકળ સુંદરી ગ્રામ (સમૂહ) છે. અને પુરૂષ તો એક
 દયાળા પ્રીતમ પૂરણકામ—નિત્યતમ અથવા ભક્તના કામ (મનોરથને) પૂર્ણ
 કરનાર શ્રીપુરુષોત્તમ છે.

૧ નવ—નવીન. દુમ—વૃક્ષ. અભિરામ—સુંદર સ્વચ્છ ઇ—ક્ષમાના વિશે-
 ષણુ છે. મૃદુ—કામળ ક્ષમા—મૃદુવી. અચળાનંદમય ઇ—ત્યાં અચળ (નિત્ય-
 અખંડ) અને આનંદમય પૂર્ણ ચંદ્રમા છે. (એ ધામમાં નિરતર શરદપુનમ-
 નો ચંદ્ર છે અને નિરતર રાસ ક્રીડા થવા કરેછે, માટે નિરતર રાત્રીજ છે, એ-
 વા અભિપ્રાયથી ચંદ્રની માથે સૂર્યનું પશું નથી કર્યું એમ સમજવું (ત્યાં
 સૂર્યની જરૂર નથી માટે તે છેજ નહિ) .

જ્યાં શ્રીયમુના સરિતાકાર છ, મણિ પૂર જટિત તટ છબી સાર છ;
યુગ્મ પુલિન સુંદર સોપાન છ, કમળ કુમુદ નાના અલિ ગાન છ. ૨

હાળ.

કરે ગાન મધુકર મનોહર, મન મત મદ મકરંદ;
ત્યાં ત્રિવિધિ પવન વહે સુખદ, શીતળ સુગંધિ મંદં. ૩
કાંચનલતા મલ્લિકા માલતિ, કેતકી રહી કૂલી;
અંપક બકુલ કંઠાર મધુલિપ્ત, કલ્પરી રહી ગુલી. ૪
મણિરત્નમય ગિરિરાજશ્રી, શ્રીનાથ મન લોભાય;
અવ્યક્ત મધુર મુરાર્જ દિનગણ, શોભા કહી નવ જાય. ૫
શતપત્રલોચન સુંદરી, શ્યામાતણાં બહુ વૃંદ;
તે મધ્ય વિલસે લાલ નટવર, રસિકમણિ ગોવિંદ. ૬
નિત્ય નવલ રાસવિલાસ રચના, કથનમાં ક્યમ આવે;
છે નિત્ય લીલા અપ્રાકૃત, આનંદમય શ્રુતિ ગાવે. ૭
એ પુષ્પિસૃષ્ટિ સર્વની, શ્રીઅંગથી ઉત્પત્ય;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણરૂપ, વિના કરે નહીં મત્ય. ૮

૨ મણિ છં—મણિથી પૂર (સપૂર્ણ) જટિત (જડેલા) તટની છબી (આકૃતિ-દેખાવ) સાર (સુંદર) છે. યુગ્મ છં—જમુનાજીને યુગ્મ (બન્ને) પુલિન (તટભૂમિ) માં સુંદર સોપાન (પગથીઆં) છે. કમળ છં—કુમુદ (પોપણાં) અને કમળમાં નાના (અનેક) અલિ (ભમરા) ગાન કરેછે!

૩ મન છં—મકરંદના મદથી મનમાં મત થયેલા ત્રિવિધિ-ત્રણ પ્રકારનો. (પ્રકાર બતાવે છે:) શીતળ, સુગંધિ અને મંદં.

૪ કાંચન લતા છં—પ્રલવેલીઓનાં નામ છે. ૫ ગિરિરાજ—ગોવર્ધન પર્વત. અવ્યક્ત મધુર—અસ્પષ્ટ અને પ્રીતિકર. દિનગણ—પક્ષી સમૂહના.

૬ શતપત્રલોચન—કમળ સમાન લોચન વાળી. સુંદરી શ્યામા તણાં—સુંદર સ્ત્રીઓનાં. અથવા, ત્યાં કમળ લોચની સુંદરીઓ છે અને તેવી શ્યામાઓનાં બહુ વૃંદ (ટાળાં) છે, એમ અન્યથા કરવો. વિલસે—શોભે.

૭ અપ્રાકૃત—દિવ્ય. ૮ એ છં—એ (અખંડ વૃંદાવન માંહેની) જે પુષ્પિસૃષ્ટિ (પોપણ કરેલી સૃષ્ટિ) છે તે સર્વની શ્રીજીના અંગથી ઉત્પત્તિ છે.

૫૬ ૮૩ મું.

મયાદા સૃષ્ટિ જે વખાણી જી, તેની હેતુ હરિની વાણી જી;
 મનથકી ઉપન્યો સૃષ્ટિ પ્રવાહ જી, સહુ કારણ રાધાનાહ જી. ૧
 પુષ્ટ ટિ છે સહુથી શ્રેષ્ઠ જી, શ્રીપુરુષોત્તમ જેના ઇષ્ટ જી;
 તે શ્રીપુરુષોત્તમ સ્વયંમેવ જી, દ્વિજકુળ પ્રકટયા વલ્લભદેવ જી. ૨

ઢાળ.

શ્રીવલ્લભદેવાત્મજ સકુળ, શ્રીવિઠ્ઠલેશાચાર્ય;
 પરબ્રહ્મ પૂરણુ આપ પ્રકટયા, દૈવી કરવા કાર્ય. ૩
 પથપુષ્ટિ પ્રકટ કર્યો પુનિત, પૃથિવીતળે પરમેશ;
 કેવળ પ્રમેય બળે કરી, તારવા દૈવીઅશેષ. ૪
 મનાત્મકભાવે શરણુ શ્રદ્ધી, સેવવા સુ દરશ્યામ;
 વિશ્વાસ દઢ હરિસત ગુરુ, નહિ અવર સાધન કામ. ૫
 અસમર્પી વસ્તુ લે નહી, આશ્રય અનન્ય અખંડ;
 તદર્થ સાધન સકળ, શ્રીગુરુ કરે હૃતિ સહુ દડ. ૬
 શુભ કૃતિ સહુ સહજે બને, બળ કૃષ્ણકરુણાદૃષ્ટિ;
 નિજ બળે લીલા નિત્ય આપે, નદમુત સુરસૃષ્ટિ. ૭

૧ નાહ—નાથ ૨ પુષ્ટિ—હરિના અગથી પોપણુ કરેલી સૃષ્ટિ. ૩ દૈવી
 —દેવ મળ ધી અથવા મહાન

૪ પથપુષ્ટિ—પુષ્ટિપથ (માર્ગ)—પરબ્રહ્માચાર્યનો વૈષ્ણુવમત. પુનિત—પવિત્ર.
 પરમેશ—વલ્લભાચાર્ય પ્રમેય બળે કરી—પ્રમેય (પ્રમા—સત્ય જ્ઞાન ગમ્ય હરિ)
 ના બળે કરીને. દૈવી—ગીતામાં કહેવા દૈવી પ્રકૃતિના જીવો. અશેષ—સમગ્ર.

૫ પુષ્ટિપથ કેવો છે? જેમા, સર્ગાત્મભાવે ઇન્દ્રિય છે સર્ગાત્મકભાવે
 (મનસા વાચ્યા કર્મણા સર્વ સમર્પણુ કરીને અથવા તેમને સર્ગના આત્મા જા-
 ણીને).

૬ અસમર્પી ઇન્દ્રિય—હૃદયે સમર્પણુ નહિ કરેલી વસ્તુ લે નહિ આશ્રય
 ઇન્દ્રિય—મનવાનનો અનન્ય અને અખંડ (તૂટ નહિ) આશ્રય રાખે તદર્થ ઇન્દ્રિય
 —શ્રીગુરુ સહુ દડ (યમદગદિદ્વ) હૃતી (હણીને) તદર્થ (તેનેજ અર્થે—અ-
 ખંડ અને અનન્ય આશ્રયને અર્થે) સકળ સાધન કરે.

૭ શુભ ઇન્દ્રિય—ભગવાનના ભક્તોથી જે સહુ શુભ કૃતિ (કાર્ય) સહજે
 બને તે કૃષ્ણની કરુણા દૃષ્ટિનું બળ છે. નિજ ઇન્દ્રિય—નદમુત (કૃષ્ણ) સુરસ-
 ણિ (દૈવી બકનોને) નિજગમે (પોતાના બળથી) નિત્ય લીલા આપે છે.

એ શ્રીવલ્લભકૃત પુષ્ટિપથ, શિવ બ્રહ્માનો ન પ્રવેશ;
વાણશ્રમ મળે જન દયાપ્રીતમ, કૃષ્ણ શ્રીરાધેશ. ૮

૫૬ ૮૪ મું.

નામ નિવેદન એ કુળદારા જી, કરી હરિ ભજવા ભાવે દારા જી;
પુષ્ટભક્તનો કરવો સંગ જી, પ્રતિપળ વાઘે પિયુષ રંગ જી. ૧
સ્નેહ રાખવો પ્રભુ પતિ જીર જી, વાત્સલ્યતા તો બાળ પ્રકાર જી;
ભય પણ ધરવો ભૂપસમાન જી, નિરાદિન કરવું હરિગુણ ગાન જી. ૨

ઢાળ.

ગુણ જ્ઞાન ગુરુ ગોવિંદનું, ધારવો વૈધણવ વેધ;
હરિચંદન ભાળ સુભાગ્ય, ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર વક્ત્ર ન લેશ. ૩
તે મધ્ય મુદ્રા ગોપીચંદન, ઉચિત દ્વાદશ અંગ;
શુભ કંઠ માળા તુલસીકાષ્ઠ, પવિત્ર અચળ પ્રસંગ. ૪
શ્રીગુરુગોવિંદ ચરણામૃત, નિત્ય મહાપ્રસાદ સુનેમ;

૮ એ ઈ—૨૫૯ છે. એમાં શિવ અને બ્રહ્માનો પણ પ્રવેશ નથી.
તથા તે માર્ગમાં જવાથી રાધાના ઈશ (કૃષ્ણ) વણશ્રમ (આનાયાસે) મળે છે.

૧ નામ ઈ—(એ માર્ગનો વિધિ બતાવે છે:) એ વલ્લભકુળના આચાર્યદારા નામ નિવેદન કરીને (મત્રોપદેશ લેધને) દારાભાવ (શ્રી-સખી ભાવે) હરિ ભજવા. પુષ્ટભક્ત-પુષ્ટિ માર્ગના ભક્ત.

૨ સ્નેહ ઈ—પ્રભુ ઉપર જીર પતિના જેવો સ્નેહ રાખવો. (જીરનો સ્નેહ અતિ ઉત્કટ છે માટે એ દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. “જેમી પ્રીત હરામકી ऐसी हरपे होय” ઈ, સરખાવો. મતલબ કે અતિ સ્નેહ રાખવો.)

૩ હરિચંદન ઈ—ભાવે સુભાગ્ય સૂચક હરિચંદનનું ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર (ઊંચું) તિલક કરવું; તે લેશ વક્ત્ર ન જોઈએ.

૪ ઉચિત-ધટિત. દ્વાદશ અંગ-બાર અંગ. બાર અંગે તિલક કરવું. લલાટ, હૃદય, નાભિ, ગળું, બે ખભા, બે બાહુ, બે કૂખો, પીઠ, માથું, એ બાર અંગ.

અતુલિત માહાત્મ્ય સુભાગ્ય માની, સેવીએ સહ પ્રેમ. ૫
 શ્રીભાગવત શ્રીભગવદ્ગીતા, વલ્લભ માર્ગી ત્રય;
 નિત્ય પઠન શ્રવણ સ્વમાર્ગીમુખ ટેક પુષ્ટિપંથ. ૬
 ચિંતા ન કરી પાણુ રાખવી, વિશ્વાસ દઢ નિજ સ્વામી;
 મારું ભણું મણુ સઘળું કરશે, ઈશ અંતરયામી. ૭
 ભર ભરાંસે ગુરુ સંત શ્રીજી, ભજે તે વર ભક્ત;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણવલ્લભ સહ સદા મતિ રક્ત. ૮

પદ ૮૫ મું.

શિષ્ય સાંભળી એ વિધ વાણી જી, પુષ્ટ પ્રવર ભક્તિ ઉર જાણી જી;
 સંશય છૂટયા સઘળા મનના જી, તાપ નિવર્ત્યા ત્રયવિધિ તનના જી. ૧
 વર્તમે વલ્લભી વાંલો લાગ્યો જી, પ્રતાપ દુસ્સંગતનો લાગ્યો જી;
 નિજ મણુ મળવા આરત જાગી જી, સકળ કલ્પના બીજી ભાગી જી. ૨

ઢાળ.

ભાગી કલ્પના મારી સહુ, સાંભળો મુજ સ્વામી;
 શુભ રીતિ પુષ્ટિપંથની, કહી આપ અંતરયામી. ૩
 મણુ સંબંધી વસ્તુ સકળ, મણુ રૂપ કહી છે પ્રાગ;
 તદપિ કહો કોઈ માહાત્મ્ય, સુણી ઉર ઉપજે અનુરાગ. ૪

૫ અતુલિત—અપાર. ચરણામૃતાદિને અતુલિત 'માહાત્મ્યવાળાં સમજી
 નિયમથી અને પ્રેમથી સેવવાં. ૬ સ્વમાર્ગીમુખ—પોતાના પંથના પુરુષના
 મુખથી.

૮ ભર-પૂર્ણ. કૃષ્ણ ઈ—કૃષ્ણના વલ્લભ (વાહલા) સહ (સાથે)
 સદા મતિ (સુદ્ધિ) રક્ત (પ્રીતિવાળી) રાખવી.

૧ પુષ્ટ—પુષ્ટિમાર્ગની. પ્રવર—શ્રેષ્ઠ. નિવર્ત્યા—નિવૃત્ત થયા. ત્રયવિધિ—
 ત્રણ પ્રકારના. (આધ્યાત્મિક, અધિદેવ અને અધિભૂત.)

૨ વર્તમે—માર્ગ. આરત જાગી—ગરજ થઈ—ઉત્કંઠા થઈ. ૪ પ્રાગ—
 (પ્રાક્) પૂર્વે—પહેલાં. પ્રણસંબંધી પ્રણના અલંકાર, અવયવ વગેરે. સુણી—જે
 સુણીને.

શ્રીસ્વામિનીજી સ્વરૂપશુ, અતિ રતિ સુંદરશ્યામ;
 વેદ વધા અદ્વિતીય, પુરુષોત્તમ આત્મારામ. ૫
 શ્રીયમુનાજી શ્રીતુલસીજી, ગૌ ગોપીજન પ્રિય અત્ય;
 શ્રીકૃષ્ણને શામાટ છે, કિ ચિત્ કહો મુજ પ્રત્ય. ૬
 ચર્ણામૃત મહાપ્રસાદ માળા, ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રાદિક;
 સમજવું જે કર્યું સંતને, તે કહો પ્રીત અધિક. ૭
 ચિંતા સમૂળી સહુ ટળે ક્યમ, સંશે સહુ ક્યમ જાય;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણશુ, વિશ્વાસ દઢ ક્યમ થાય? ૮

પદ ૮૬ મું.

સુખ દુઃખ કર્તા હર્તા કાણુ જી, અવર કોઈકે' પુરૂષપુરાણુ જી;
 કર્મકાળ ગ્રહ કેટલાકે' છે જી, મન સ્વભાવ જીવને પણુ લે'છે જી. ૧
 સંશય ટાળો નિશ્ચય થાય જી, એ જામજાળે બહુ અથડાય જી;
 એ વણુ વૈઘણવને જે લે'વું જી, તે સૌ વણુ પૂછે પણુ કે'વું જી. ૨

ઢાળી.

કે'વું ખરું સહુ સ્વરૂપમાં ને, શુદ્ધ સ્ફુટ સમજાય;
 તે રીતથી મુજને કૃપાકરી, કહો શ્રીગુરુરાય. ૩

૫ શ્રીસ્વામિનીજી ઈ—શ્રી સ્વામીનીજી (રાખા) ના સ્વરૂપશુ (સ્વર-
 પ-મૂર્તિ-દેહસાથે) સુંદરશ્યામને અતિ રતિ (પ્રીતિ) છે, અને આત્મારા-
 મ (કેવળ એક આત્મ-પોતાના સ્વરૂપમાંજ રમનાર) પુરુષોત્તમને વેદે તો
 અદ્વિતીય (બીજાના સગ વિનાના-એકલા) વધા (કલા) છે. એ વિરોધનો
 પરિહાર શી રીતે થાય? (એ પ્રશ્ન છે.)

૬ શામાટ—શામાટે પ્રિય છે? ૭ ચર્ણામૃત ઈ—ચર્ણામૃતાદિ શા-
 માટે લેવા? માળાદિક શામાટે ધારણુ કરવાં? અને એ શિવાય પણુ જે કશુ
 (જે કંઈ) સંતને સમજવું (સમજવા જેવુ હોય) તે અધિક પ્રીતિથી કહો.

૧ બીજા પ્રશ્નો કરે છે. સુખ ઈ—સ્પષ્ટ છે. પુરૂષપુરાણુ—વિષ્ણુ-
 ભગવાન. કર્મ ઈ—કેટલાક (ભીમાંગક) સુખદુઃખના કર્તા હર્તા કર્મને કહે છે,
 કેટલાક (કાળશ્વરવાદી) કાળને, કેટલાક (જ્યોતિષીઓ) મંદને, કેટલાક (સાં-
 ખ્યાનુયાયી) મનને, કેટલાક (સ્વભાવવાદી) સ્વભાવને, અને કેટલાક (સાધારણ
 લોકો) જીવને કહે છે. ૨ લે'વું—લહેવું—લક્ષમાં લેવું—સમજવું.

૩ કે'વું ઈ—જે કહેવું તે ખરું (સત્ય), સદુ (કોઈ ભાગ બાપી રાખ્યા

એમ સુણી શ્રીઆચાર્ય વાયક, ઉચ્ચર્યા પછી એહ;

સુણ્ય પ્રતિઉત્તર ક્રમે કરી, તેં મશ્ન પૂછ્યા નેહ. ૪

શ્રીસ્વામિની શું સ્વરૂપ તે, સુણ્ય કહું સહિત વિવેક;

શ્રીકૃષ્ણ રાધા નામ જે, વસ્તુતા જોતાં એક. ૫

ન્યમ અગ્નિ જ્વાળા, ચંદ્ર કૌમુદી, સિંધુ ને વળી ઊંળ;

કહેવાં ભિન્ન અભિન્ન બધે, વસ્તુ એકજ યોળ. ૬

જે 'એક મેવા દ્વિતીય ખલ' કહ્યું, શ્રુતિ જુગ જાણી;

નહિતો થયું ધ્રુવ 'એવ' શબ્દ, 'અદ્વિતીય' શીદ વાણી. ૭

ભાસે જુગલ પે એક જે મળી, હેતુ એ પુનરૂક્તિ;

જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણરાધા, એક જે એ જુક્તિ. ૮

વિના), સ્વરૂપમાં (દંકામાં), શુદ્ધ (ચોખ્ખુ—એક અર્થ ખીજ અર્થ સાથે ગૂંચ-
પાઈ ન જાય એવી રીતે) અને સ્ફુટ (સ્પષ્ટ) સમજાય તેવું કહેવું.

૪ ક્રમે કરી ઈ—તે જે પ્રશ્ન પૂછ્યા છે તેમના ક્રમ પ્રમાણે પ્રતિઉત્તર
સાંભળ. ૬ કૌમુદી—આદરણ્ય. કહેવા ઈ— અગ્નિ અને જ્વાળા, વગેરે જે
જે બેનાં દૃષ્ટાંત આપ્યા છે તે બધે (બન્ને) અભિન્ન (જૂદાં નહિ—એક ૩૫)
છતાં બિન્ન કહેવાં. (વ્યવહારમાં જૂદાં જૂદાં કહેવાં ઘટે છે) પણ તેની યોળ
(રોધ) કરતાં એકજ વસ્તુ સમજાય છે (તેજ પ્રમાણે કૃષ્ણ અને રાધા પણ
એકજ વસ્તુ છતાં બે રૂપ જણાય છે).

૭ જે ઈ—શ્રુતિમાં જે “એકમેવાદ્વિતીયમ્” (એક એકજ અદ્વિતીય
છે) એમ કહ્યું છે તે જુગ (એ—જ્ઞાનનાં બે રૂપ જાણીને—ઉદ્દેશીને) કહ્યું છે, જે
એમ ન હોત તો “એકમ્ એવ” એમાંના એવ (જ) શબ્દથી ધ્રુવ (એકનો નિશ્ચય)
થયો હતો ત્યારે અદ્વિતીય (દ્વિતીય—ખીજ વચરનો) એવી વાણી શીદ કહી
અર્થાત્ જ્ઞાન એકજ છે એ પ્રતિપાદન કરનારી શ્રુતિમાં ફક્ત એટલું જ કહ્યું
હોત કે “એકમ્ એવ” (એક એકજ છે) તો પણ ચાલત. એમ છતાં તેમાં
અદ્વિતીય પદનો વધારો કર્યો છે તે એમ સૂચવે છે કે ટોર્ષ ‘દ્વિતીય છે’ તેનો
નિગેધ કર્યો છે. દ્વિતીય હોય નહીં તો તેનો નિગેધ પણ મળવે નહિ.

૮ ભાસે ઈ—એક (કૃષ્ણ) અને બે (રાધા) મળીને જુગલ ભાસે છે,
એ હેતુ માટે ‘અસ્તિત્વ’ પદવડે ‘એક’ પદની પુનરૂક્તિ કરી છે. (એક અને
અદ્વિતીય મળેલો એકજ અર્થ છતાં ઉક્ત શ્રુતિમાં અદ્વિતીય પદવડે પુનરૂક્તિ
કરી છે તેનો એજ હેતુ છે). કૃષ્ણ ઈ—કૃષ્ણ અને રાધા એક છે અને બે
પણ છે, તે એ (ઉપર કહેલી) જુક્તિથી સિદ્ધ થાય છે.

પદ ૮૭ મું.

એક ચણો જ્યમ દ્વિદળ મળીને છ, સ્વતઃ સિદ્ધ જો રહ્યા હજીને છ;
સત્ય ચણો જ્યમ ભાસે એક છ, દ્વિદળાંતરમાં વિરલ વિવેક છ. ૧
ત્યમ અક્ષર વેષ્ટિત જુગ રૂપ છ, અનુભવી જાણે વાત અનૂપ છ;
એક રૂપથી રમણ ન થાય છ, બીજું સમ ઇચ્છ્યુ પ્રજારાય છ. ૨

ઢાળ.

પ્રજારાય સમતા અવર નહી, નિજ સરીખા નિજ એક;
સ્ત્રીરૂપ નિજ આત્મા હૃદયમાં, લીલા નિત્ય વિવેક. ૩
સહુ વિધમાન હતો ઉપસ્કર, રસોદ્યોધક જેહ;
શ્રીસ્વામિની સહ મકટ કીધો, બાહ્ય ઇચ્છા તેહ. ૪
શ્રીરાધિકારી રમણ અચલિત, કરે મુંદરરયામ;
એ રીત વેદવચન સાચું, કૃષ્ણ આત્મારામ. ૫
ભાતી પટોળું રૂપ છાયા, સંગ મકટયાં બેહ;

૧ એક ઇ-જેમ દ્વિદળ (જે દાળો) મળીને એક ચણો થાય છે તેમ
જે સ્વતઃ સિદ્ધ સ્વરૂપ અક્ષર ધામમાં હજીને રહ્યાં છે. સત્ય ઇ-ચણો જેમ એ-
ક સત્ય (પ્રાણી-પદાર્થ) ભામે છે પણ તે અંતરમાં (હોડાનીમાંહે) દ્વિદળ
છે એનો વિવેક વિરલ (ક્વચિત્) છે-એવો વિવેક પ્રપક્વ કરેછે.

૨ ત્યમ ઇ-તેમ અક્ષર ધામથી વેષ્ટિત જુગ (એ) રૂપ છે, એ અ-
નુપમ વાત પણ અનુભવી જાણે છે. કહેવાનું એ છે કે, અક્ષરધામ એ જાણે
તેજ્ઞેમય આવરણ છે તેની મધ્યે રાધાકૃષ્ણનાં એ સ્વરૂપ છે પણ અસાનીઓ
તે તેજના આવરણથી ઝંખવાઇ નહ તેને એક રૂપ દેખે છે, પણ સાની ભકતો
ગુરૂના વચનાથી, વેદની શ્રુતિથી. તથા ‘એકથી ગમજુ થાય નહિ માટે બેની જ
રૂં છે’, એમ પોતાના અનુભવ ઉપરથી અનુમાન કરીને નિશ્ચય કરે છે કે એ
તેજ્ઞેમય અક્ષરરૂપ આવરણની અંદર રાધાકૃષ્ણના બે રૂપ ગુપ્ત છે.

૩ સ્ત્રીરૂપ ઇ-પોતાના હૃદયમાં સ્ત્રીરૂપ આત્મા અને નિત્યશીલાનો
વિરેક હતો ૪ ઉપસ્કર-સાહિત્ય રસોદ્યોધક-રસને જગત કરનાર. શ્રી-
સ્વામિની-રાધિકા. જે રસોદ્યોધક ઉપસ્કર હરિના હૃદયમાં વિદ્યમાન હતો તે
સ્વામિની સહિત બાહ્ય (બાહ્ય) પ્રકટ કર્યો એ હરિની ઇચ્છા છે.

૫ એ રીતે ઇ-વેદ વચન “ ધર્મમેજાદ્વિતીયદ્વય ” એ વચન એ રીતે
સાચુ થાય છે. અને કૃષ્ણ “ આત્માંગમ ” છે એ પણ સાચું થાય છે.

ન્યમ દીપક દીપકથી હવે, સમરૂપ નિઃસદેહ.

૬

શ્રીકૃષ્ણ હોય કદી રાધિકા, થઈ બંધ રાધા કૃષ્ણ;

ત્યાં કાર્ય કારણ કથન શું, પરાણ પરસ્પર વૃષ્ણ.

૭

‘ આત્માવૈરાધિકાપ્રોક્તા ’, વેદની શ્રુતિ એહ;

જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ રાધા, એક નિઃસદેહ.

૮

૫૬ ૮૮ મું.

જીવગલ રૂપનુ સ્મરશ્રમવારી જી, તે શ્રીયમુનાજી શુભકારી જી;

તુર્ય પ્રિયા શ્રીહરિના કા’વે જી, સ્વભાવસમતા કોઈ ન આવે જી.

૧

પિયુ આદે સહુને સુખરૂપ જી, કોરા કૃપાના અત્ય અનૂપ જી;

સ્વભાવ જીવાનો ન ઉપાય જી, તે જીતાવે યમુના માય જી.

૨

૬ ભાતી ઇ—પટાણ અને તેની ભાત, રૂપ અને છાયા (બિંબ) એ બંને સાથેજ પ્રગટયા છે. (જે જોડે પ્રકટયા ન કહિયે તો ભાત વિના પટાણ હોવાનો સંભવ નથી અને છાયા વિના રૂપ હોવાનો સંભવ નથી). સાથે પ્રકટયાં તો ખગ પણ સમરૂપ થયા વિશે શું દૃષ્ટાત છે ? એ શકના સમાધાનમાં દર્શાવે કહે છે. જેમ ઇ—જેમ દીવાથી પ્રકટેશે દીવો સમરૂપ થાય છે તેમ

૭ કૃષ્ણથી ગધા ઉપજી ત્યારે ‘કૃષ્ણ કારણ અને રાધા કાર્ય’ એમ દરરો એ કાર્ય કારણ બાવનું નિગસન કરવા માટે કહે છે કે,—શ્રીકૃષ્ણ ઇ—સ્પષ્ટ છે. તેઓ પરસ્પર પૂર્ણ વૃષ્ણ (એક બીજા ઉપર પૂરે પૂરી વૃષ્ણાવાદા—અત્યત સ્નેહવાળા) છે.

૮ આત્માવૈરાધિકાપ્રોક્તા—આત્મા એજ રાધિકા કહેલી છે વેદની શ્રુતિ-વેદનો અર્થ પ્રકટ કરનાર પુરાણની શ્રુતિ.

૧ તુર્ય—ચાર, પ્રિયા-સખા (સુદામો, મિત્રામો, અશ્વત્થામ અને ઉદય) અ-ભાવસમતા ઇ—તેમના અભાવની બગેબગી કાઠથી થાય નહિ (યમુના જળના પાનથી).

૨ પિયુ ઇ—પિયુ (સ્વામી-કૃષ્ણ) આદિ ચાગ અખાઓ સહુને સુખરૂ-પ છે અને તેઓ કૃપાના કોરા (બંધાર) અને અતિ અનુપમ છે. સ્વભાવ ઇ—સ્વભાવ જીવાનો (જીવાનો) કોઈ ઉપાય નથી પણ ને યમુના માના જીતાવે છે.

ઢાળ

એ માય કૃષ્ણા કૃષ્ણ રૂપિણી, કરે ઉજ્જવળ દાસ;	
સહજે થયું પયપાન પાપી, તદપિ નહીં યમનાસ.	૭
જન સ્નાન સંકૃત નૂતન તતુ, યોગ્યતા સેવન કૃષ્ણ;	
ઝાહો/સપ્ત સાગર બેદિની, નિજજન પૂરક તૃણ.	૪
સદ્ય સ્મરણ કરતા માત્રમાં, લય પાપ સઉ સંતાપ;	
શ્રીયમુનાજી બીજા નથી, શ્રીકૃષ્ણ પૂરણ આપ.	૫
શ્રીતુળસીજ હરિમિયા તે પણ, સધા મૂળ સંબધી;	
શ્રીમુખ્ય સ્વામિનીકેરડાં, એ છે શ્રીઅંગમુગધી.	૬
પતિવ્રતાપણું સુઅનન્ય ભક્તિ, વલ્લભ શ્રીહરિ જેહ;	
શ્રીવૃંદાજીની કૃપા વણ, પ્રાપ્તિ ન કોઇને તેહ.	૭
શ્રીતુળસીજના સબધ વણ, કશુ અંગિકાર ન ધરા;	
મિય દયામીતમ કૃષ્ણપદ, ધરે શાલગ્રામજી શીશ.	૮

પદ ૮૯ મું.

તીર્થ પુષ્કરાદિક જગ જેહ જી, શ્રીગંગાદિક સરિતા તેહ જી;
હરિ આદિ સુર દાણ ન ખસે છે જી, તુલસીદળને વિષે વસે છે જી. ૧

૩ કૃષ્ણા-યમુના પયપાન-જળપાન ૪ જન ઇ-એ જન યમુનામાં સંકૃત (એકતાર) સ્નાન કરે તો તેનો તતુ (દેહ) નૂતન (નવો) થાય. અને તેને કૃષ્ણ સેવવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય સપ્તસાગરબેદિની-સાત સમુદ્રને બેદીને તેની પાર જનારી નિજ જન ઇ-પોતાના જનની તૃણ પૂરનારી.

૫ શ્રીયમુનાજી ઇ-શ્રીયમુનાજી બીજા નથી-કૃષ્ણથી જૂદાં નથી પણ પૂર્ણ એવા આપ શ્રીકૃષ્ણ તેજ તે છે.

૬ મૂળ સબધી-મૂળના સબધવાળાં. સબધ બતાવેછે શ્રીમુખ્ય ઇ-શ્રીમુખ્ય સ્વામિનીકેરડા (સધાકેગ) એ (તુળમી) શ્રીઅંગમુગધી-અંગનો મુગધ છે.

૭ વૃંદાજી-તુળસીજ. ૮ કૃષ્ણ ઇ-કૃષ્ણ (તુળમીને) પદ (પગે) ધરે એને શાલગ્રામજી શીશ ધરેછે.

૧ તીર્થ ઇ-પુષ્કરાદિક તીર્થ અને ગંગાદિક સરિતા (નદી) તથા હરિ આદિ સુર (દેવ) તુળસીદળમાં વસેછે, દાણ પણ ખમતા નથી.

તુળસીવન જ્યા હોય અભિરામ છ, ત્યાં ખે ઘટી જે કરે વિશ્રામ છ;
કોટિ જન્મના મહાઅધ છૂટે છ, અલગ અવિધા, કાળ ન છૂટે છ. ૨

હાળ.

ફટે ન કામાદિક સહુ, અધદુ ખ દહે દરશન;
અભિવદને મહારોગ નાસે, સ્પર્શ પાવન તન. ૩
સીચતા તુળસી ત્રાસ અતક, મહાપદ યરા કાન;
હરિચરણ દળ અરપે અમિત ફળ, પરમાનંદ ગુણગાન. ૪
શ્રીતુળસી કાષ્ઠાગ્નિચક્રી, દહ્યુ હોય જેનુ ચરીર,
તેને ન પુનરાવૃત્તિ કો દિન, વણુ ભજે યદુવીર. ૫
જો અગમ્યાગમનાદિ મહાપાતકગણ્યો કદી હોય,
તોય પ્રેત થાય ન, વસે વૈકુંઠ, તીર્થ પ્રાપ્ત ન કોય. ૬
હરિ અર્થ રોપી કોમળ દળ, હરિ ચરણ અરપે જોડ;
અપરાધ અગણિત દોષ કરી, હોય કૃષ્ણવસ્ત્રભ તેડ. ૭
શ્રીતુળસી નિર્મળ નામ જપથી, સદા પૂરણુ કામ,
અતિ દયાપ્રીતમ પ્રિય, વૃદ્ધાવન (સુ) વૃદ્ધા નામ. ૮

૨ અવગ ઇ—અવિધા અવગ થાય અને કાળ તેને છૂટે નહિ ૩ કા-
માદિક—કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે અધદુ ખ ઇ—તુળસીવનના દરશન અધ
(પાપ)થી ઉપજેના દુ અને દહે (ખાગે) અભિવદને—પ્રણામથી

૪ સીચતા ઇ—તુળસીના હોડને પાણી સીચન કરવાથી અતક (યમ)
નો ત્રાસ નાસે, અને તેના યશ કાને પડવાથી મહાપદ (મોગી આપત્તિ) નાસે,
અથવા નીચેની લીટીની ‘અરપે’ ક્રિયાનો મળધ લેછએ તો,—તુળસીને મીચન
કરવાથી તે અતકને ત્રાસ આપે, અને તેના યશ કાને પડવાથી મહાપદ
(મોડુ પદ) આપે હરિચરણ ઇ—હરિને ચઢે તુળસીદળ અરપે (અરપવા-
થી) અમિત (અપાર) ફળ થાય છે અને તેના ગુણના ગાનથી પરમાનંદ પાવડે

૫ પુનરાવૃત્તિ—હરીને મ સાન્ના આસાપણુ—પુનઃપુનઃ ૬ મહાપાતક
ગણ્યો—મહાપાતક ગણેતો તોય ઇ—યદ્યપિ તે કોઈ તીર્થમા પ્રાપ્ત ન થયો
હોય—કોઈ તીર્થમા ન ગયો હોય તોય, તે પ્રેત ન થાય અને વૈકુંઠમા વસે.

૭ દોષ—પાપ કૃષ્ણવસ્ત્રન—કૃષ્ણને વાદાતો ૮ અતિ ઇ—દયાપ્રી-
તીતમને વૃદ્ધાવન અને વૃદ્ધા નામ અતિ પ્રિય છે

પદ ૯૦ મું.

તુળસીદળ ઉતરું જગદીશ જી, જમણ કરે જે ધરી હર શીરા જી;
 પ્રતિપદ ફળ લે દશ હયમેધ જી, નિશ્ચે નિશ્ચે નહિ આણુ વેધ જી. ૧
 તુળસીકાષ્ઠનો રચિત સુદામ જી, ધરે પ્રસાદી શ્રીધનરયામ જી;
 પાપરહિત નિશ્ચે છે તેહ જી, વહન કરે ભક્તિથી જેહ જી. ૨

ઢાળ.

ભક્તિ સહિત જૂથણ કરે, શુભ તુળસીકાષ્ઠની માળ;
 તેને પ્રાયશ્ચિત નહિ, નહિ અશુચિ તતુ કો કાળ. ૩
 ન્ને કાષ્ઠ સૂકું પત્ર વા, તુળસીતાણુ જે ઘેર;
 ત્યાં પાપનો ન સંબંધ કદી, નિત્યે સુખતિ હરિ મે'ર. ૪
 શ્રીવ કાષ્ઠ તુળસી માળ લખી, યમદૂત દૂર પળાય;
 કૃત્તી દેવ પિતૃ, સુકૃત સધણું, કોટિગણું યદ્ધિ જાય. ૫
 દુર્નિમિત્ત ન, દુઃસ્વપ્ન ભય નહિ, ઉભય લોકાનંદ;
 નિશ્ચળ સદા શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ, નહિ કદા મતિમંદ. ૬

૧. જમણ કરે-ફરે. પ્રતિપદ-ડગલે ડગલે- પ્રત્યેક પગલે. ફળ લે-ફળ મેળવે. આણુ-લગાર જેટલો. વેધ-ખામી. ૨. સુદામ-સારી માળા (કંઠી). તુળસી કાષ્ઠની કઠી શ્રીધનરયામને પ્રસાદી ધરીને જે ભક્તિથી વહન કરે-ધારણ કરે તે નિશ્ચય પાપ રહિત થાય.

૩. ભક્તિ ઇં-જે તુળસીકાષ્ઠની શુભ માળાનું ભક્તિ સહિત જૂથણ કરે (જૂથણરૂપે ધારણ કરે) તો તેને પ્રાયશ્ચિત્ત (કરેલા પાપ નાશ થયા માટે કરવાનો શાસ્ત્રોક્ત વિધિ) કરવું પડે નહિ; કેમકે તેનું શરીર કોઈ કાળ અશુચિ નહિ-અશુચિ થતુ નથી. પ્રાયશ્ચિત્તનો અર્થ સાધારણ લોકમાં 'પાપ' એવો પ્રચલિત છે, તે લેખએ તો-તેને પાપ લાગે નહિ. એમ અર્થ કરવો.

૪. નિત્યે ઇં-સાં નિરંતર સુખતિ (સારી ખુદ્દિ) રહે અને હરિની મેહુર રહે. ૫. શ્રીવ ઇં-શ્રીવા (ડાક) માં તુળસીકાષ્ઠની માળા લખી (લખે) ને યમદૂત દૂર પળાય-પજે છે. અને તેનાવડે દેવ તથા પિતૃ કૃતિ (પવિત્ર) થાય છે, અથવા, તેણે કરેલું દેવ અને પિતૃ સંબંધી સુકૃત (સુકૃત-સાર કાર્ય) તે કૃતિ (સાર-સફળ) થાય છે.

૬. વિશેષ ફળ બતાવે છે-દુર્નિમિત્ત ઇં-તેને દુર્નિમિત્ત (નદારા) નિ-

નથી માળ તુળસીકાષ્ટ ધરતા, પાપમોહિત મુગ્ધ;
તેને ન નરકથી નિવૃત્તિ, હરિકોપાગ્નિચક્રી દમ્બ.

૭

જે ધરે છે યજ્ઞોપવીતવત્, સતત શ્રદ્ધાવત,
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ વલ્લભ, સદા ગુરુ સહ સત.

૮

૫૬ ૯૧ મું.

ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર હીણો દુરમત્ય છ, ભસ્મીભૂત શુભસંધના કૃત્ય છ;
શરીર તેતુ સમ સ્મશાન છ, વ્યર્થ કર્મ સધ્યા જપ દાન છ.
ભક્તિવત જે દો ગિરિધારી છ, ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રના સહુ અધિકારી છ,
પ્રાદ્યણ આદિ શ્વપચ પર્વત છ, ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રાકિત કોઈ જતછ.

૧

૨

ઠાળ.

કોઈ તે જતુ જ્યા મૃત્યુ પામ્યો, ત્યાથી ખેસી વિમાન;
મુજ લોકમા જઈ વસે અવ્યગિત, વધા શ્રીભગવાન
ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રાકિત કદી, આડાળ પણ જો હોય,
તે વિશુદ્ધાત્મા જાણવો, પૂજ્ય જન ન સરાય કોય
અતિ અશુચિ મહાદુરાચારી, કરે મનસ્વી કૃત્ય,
તદપિ પવિત્રજ થાય નિત્ય, ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રી સત્ય

૩

૪

૫

મિત) પ્રાપ્ત થાય નહિ, તેમ દુરમ (નારા સ્વમનો) પણ બય ધાય નહિ
હમય (બને-આ લોક અને પરલોક) લોકમા તેને આનંદ પ્રાપ્ત થાય

૭ માળ તુળસીકાષ્ટ-તુળસીકાષ્ટની માળા મુગ્ધ-મુદ નિવૃત્તિ-મૂઢકો
૮ જે ઇન્દ્ર-જે સતત (નિરતર) શ્રદ્ધાવંત થઈને યજ્ઞોપવિતવત્ (જનોઈ)
ની પેઠે ધરે-તુલસીકાષ્ટની માળા ધારણ કરે છે ઇન્દ્ર-સ્પષ્ટ છે

૧ ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર હીણો-ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર તિલક રિનાનો દુરમત્ય-દુર્મતીવાળો.
ભસ્મીભૂત ઇન્દ્ર-તેના સવળા શુભ કૃત્ય ભસ્મીભૂત (બગીને ભસ્મ) થાય છે

૨ શ્વપચ-આડાળ ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રાકિત-જિભા તીવ્રપરે અગ્નિ (ચીન્હ યુ
ક્ત થયેલો) ૪ વિશુદ્ધાત્મા-અતિ શુદ્ધ આત્માવાળો પૂજ્ય જન-પૂજન
કર્યા યોગ પુરુષ.

૫ અશુચિ-અપવિત્ર મનસ્વી-મરજીમા આવે તેવું-સ્વૈર

જન ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રાંકિત યદન, નમે શ્રીહરિ દય;
તો કોટિ કુળ નરકથી તેનાં, ઉછરે તતખેવ.
ને ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર સહિદ્ર મધ્યે, હરિસદન કહેવાય;
ને મધ્ય લેખ્યું રહે નિશ્ચે, શ્વાન કેરો પાય.
તથા ઉર્ધ્વે તિર્થે પુણ્ડ્ર કરતાં, નરક નિત્ય ધિકાર;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ, બ્રહ્માંડે કહ્યું નિરધાર.

૫૬ ૯૨ મું.

ગોપીજનનું પદ્યુ ૩૫ જી, સુડતાળીસમે કહ્યું અનપ જી;
તદવત જાણી લેને ગાય જી, અતિ વદ્વલ સતત વ્રજરાય જી.
હરિ પ્રસાદનો ગૌને ગ્રાસ જી, પ્રથમ પ્રીતવો ને હરિદાસ જી;
મહાપ્રસાદ તો ત્યારે કા'વે જી, તેના બોગી હરિને ભાવે જી.

હાળ.

તે ભાવે જન ભગવંત ને, વૃષ્ણવી દિક્ષા યુક્ત;
ચો સંપ્રદાયી પ્રમાણ શ્રુતિ, શ્રીકૃષ્ણ રૂપાસક્ત.

૭ ને ૪૦-ને ઉર્ધ્વપુંડ્ર મધ્યમાં સહિદ્ર (બન્ને રેખાઓ જુદી પડે એમ અતરયુક્ત) હોય તો તે હરિ સદન (હરિતુ ધામ) કહેવાય છે, પણ ને બન્ને રેખાઓ જુદી ન પડે એમ વચ્ચેથી લેખાયલુ જ રહે તો તે શ્વાનના પાય પ્રરોખર જાણવું.

૮ તથા ૪૦-—ઉર્ધ્વપુંડ્ર તજીને તિર્થેષુપ્ડ (આકું તિલક) કરતાં નરક પ્રાપ્તિ અને નિત્ય ધિકાર થાય છે. હેજન ! દયાના પ્રીતમ કૃષ્ણે એમ બ્રહ્માંડ પુરાણમાં નિરધાર (નકી) કહ્યું છે.

૧ ૩૫—લક્ષણ (વર્ણન). સુડતાળીસમે—સુડતાળીસમા પદમાં તદવત (તદ્વત) —તેનીજ પેઠે. આયને પણ તેનીજ પેઠે વ્રજરાયને અતિ વદ્વલ જાણી લેને. સંતત-નિરંતર-સદ.

૨ ને હરિદાસ જી—ને હરિનો દાસ હોય તેણે. મહાપ્રસાદ ૪૦-અને ત્યારેજ તે મહાપ્રસાદ કહેવાય તથા તેના (મહાપ્રસાદના) બોગી હરિને ભાવે—ગમે છે.

૩ ભગવંત (ભગવંતને) ચો ૪૦—શ્રી કૃષ્ણના રૂપમાં આસક્ત જોવા શ્રુતિ પ્રમાણ સંપ્રદાયી (મંપ્રદાયવાળા) ચો (ચાર) છે.

મુણ્ય કહુ વિશિષ્ટાદૈત છે, શ્રીસમદાય સિદ્ધાત,	
છે જન ધર્મર માયા ત્રણે, અનાદિ અજ્ઞાત	૪
મધ્યનો આરાય દૈતદૈતા, દૈત નિબાદિત્ય,	
વિષ્ણુસ્વામી પથ શ્રીમદ્દલ્લભ, શુદ્ધા દૈતજ નિત્ય.	૫
એ આરે માયા મત્ત વિરોધી, પણ ઉપાસન ભેદ,	
શ્રીનારાયણ ત્રિ શ્રીકૃષ્ણે, પાસક પ્રમાણી વેદ	૬
અદૈત મર્તશકરતણે, બીજા મનસ્વી બહુ પથ,	
એ સ્વરૂપ માત્રજ કહ્યું, વિસ્તારે વધે છે ગથ	૭
સસ્કાર જેવો જીવ તેને, તેવો મારગ મિથ,	
જન દયાપ્રીતમ શ્રીપુરુષોત્તમ, ધન્ય જેના હૃદિ	૮

પદ ૯૩ મું.

પારોદક શ્રીહરિનુ સાર જી, સકળ તીર્થ શુચિતા આગાર જી,	
શિર ધરી શ્રદ્ધા જે કરી પાન જી, નહિ પવિત્ર કો તેહ સમાન જી	૧
કોટ્યાવધિ તીર્થ તે પાસ જી, હિસા કોટિ સઘ વિનાશ જી,	
સહુ પાતક પ્રાયશ્ચિત કીધુ જી, કૃષ્ણ પદામૃત ધરી શીર પીધુ જી	૨

દાળ

પીધે પદામૃત શીશ ધારે, શ્રદ્ધા મહુ ગોપાળ,	
આરામ ઉભયેપિ અડે નહિ, પુત્રીત તે સહુ કાળ	૩

૪ નિશિઘદૈત—એગો સિદ્ધાત એવો છે ૩ જીવ, ધર્મર, અને માયા એ ત્રણે અજ્ઞાદિ છે ૫ મધ્ય—મધ્યાચાર્યનો મત દૈતાદૈતનુ પ્રતિપાદન કરછે નિબાદિત્ય નિબાદિત્ય દૈતનુ પ્રતિપાદન કરછે વિષ્ણુસ્વામી—શુદ્ધાદૈત મત

૬ શ્રી નારાયણ ઇન્—એમાના પેટેલા ત્રિ (ત્રણ) શ્રીના ત્રણના ઉપાસક છે અને એવા વિષ્ણુસ્વામી વેળે પ્રમાણી (પ્રમાણ કરીને) શ્રીકૃષ્ણોપાસક છે

જ મનગી—મન કલ્પિત ૮ જેના હૃદિ શ્રીપુ મોનમ છે તેને ધન્ય છે.

૧ પારોદક—ય જો ૨ અઘ્ન ઈન્—તે સદગ તીર્થની શુચિતા (પવિત્રતા) નુ આચાર (ધાર) છે નિર ઈન્—જે પુરુષ શ્રદ્ધા ધરીને તેનુ પાન કરી પત્રી તેો મિત્ર થતે ૨ માયાવધિ—કનડા

૩ ગોપાળ—ગોપાળનુ આશુચ (આનંદાચ—જનનાનૈમ્ય અને મૃતનાં

અશુચિ અનાચારી મહા, કંઠિમળતણો ભંડાર;
 તે પાણુ શુચિ હરિપદોદક, કરતાં સ્મરણુજ લગાર. ૪
 સૌ તીર્થ સરી મજ્જન દરશ, કીર્તનનું કૃણ પાણુ હોય;
 શુચિ કોટિ પ્રાયશ્ચિત ન તે શુચિ, સઘ હરિપદતોય. ૫
 શ્રીકૃષ્ણ સ્નાનોદકે, ભીંછ મદારાન જે શીશ;
 તે સંત જીવનમુક્ત રૂપ, હૃદે સદા જગદીશ. ૬
 અકથિત અઘ સંચિત બહુ, સહુ સમૂળ પ્રદેશે થાય;
 ન અકાળ મૃત્યુ ન રોગરૂજ, હરિઅંધિઉદ પીર્વાયે. ૭
 શિવ શીશ શ્રીગંગા અચળ તે, પ્રભુ પદામૃત માટ;
 જનને દયામીતમ કૃષ્ણપદ પય, થી તીરથ સહુ ઘાટ. ૮

પદ ૯૪ મું.

હરિપ્રસાદનો મહામહિમાય જી, હરિ પ્રસન્ન તેણે લે'વાય જી;
 વસ્ત્રાભૂષણ અંદન માળ જી, અન્નોદકે ઉચ્છિષ્ટ ગોપાળ જી. ૧
 બોકતે તેથી આર્થાં અળગી જી, મતિ અચળ રે' પ્રભુ પદ વળગી જી;
 સહસ કરી એકાદશી કોય જી, અશન દ્વાદશી કીધું હોય જી. ૨

અ)—સૂતક. ઉભયેપિ—અન્ને પણુ. પુનીત—પવિત્ર.

૪ કંઠિમળ—કલિકાળ સંબંધી મળ (પાપ). ૫ (એટલુંજ નહિ પાણુ,) સૌ ઇ—રૂપ છે. સરી—નદી. મજ્જન—સ્નાન. દરશ—દરશન. શુચિ ઇ—જે કોટિકે પ્રાયશ્ચિતથી શુચિ (પવિત્ર) ન થાય તે હરિપદના તોય (જળ) થી સઘ શુચિ થાય.

૬ શ્રીકૃષ્ણ ઇ—શ્રીકૃષ્ણના સ્નાનોદકવડે બીજેલી મૂદ (માટી) નું. જે અશન કરે (ખાય) અથવા શીશ (ધરે).

૭ રોગરૂજ—રોગની પીડા. હરિ (કૃષ્ણના) અંધિ (ચરણ) નું ઉદ (જળ) પીવાય તો. ૮ શિવ ઇ—ગંગા વિષ્ણુના જન્મણા પગના અંગૂઠા-માંથી નીકળે છે એમ પુરાણમાં કથા છે.

ઢાળ.

દોય કીધા વળી અપવાસ, લગી ષટમાસ સહિ કો કષ્ટ;	
તે કૃળ હરિનૈવેધ ભુક્તાચીજ, કહ્યુ હરિ સ્પષ્ટ.	૩
અચ્યુતઅશનઅવશેષ ભુક્તે, પ્રનિદિને જન નેહ;	
શી કે જ શીકે પુણ્ય આંદ્રાયણુ, તણું લહે તેહ.	૪
વ્રત નિયમ સહ અપવાસ, કૃષ્ણ આંદ્રાયણાદિ સુકર્મ;	
નાના વિધિ મખ પુણ્ય જપ, હોમાદિ સાધે ધર્મ.	૫
અક્ષભોજ દાન તુલાપુરુષ, સહુ તીર્થ સહ કૃળ નેહ;	
શ્રીકૃષ્ણનુ નૈવેધ ભુક્તે, પ્રાપ્ત છે કૃળ તેહ.	૬
અચ્યુ ન જે ગોવિદને તે, શ્વાનવિષ્ટા અજ;	
જળ મૂત્ર મદિરા તુલ્ય છે, ઘિક ઘિક ગ્રહે જે જન.	૭
નૈવેધ ઉદરે રૂપ હૃદે, શિર પદોદક, મુખ નામ;	
શ્રીકૃષ્ણનુ, તે દયાપ્રીતમ, કૃષ્ણ સમ શુચિ ધામ.	૮

૫૬ ૯૫ મું.

છે ગોપીચ દન શુચિ અત્યંત, કરે અગતિ જ તુની ગત્યંત;	
જે અઢાધી પણુ હીણુ જ, કાળ ક્રિયા મન્ત્રેકરી ક્ષીણુ જ.	૧

૪ અચ્યુતઅશનઅવશેષ-હરિના ભોજનનુ શેષ (પ્રસાદી) ગીર્જન શીકે-આમે આસે (૧)

૫ કૃષ્ણ આંદ્રાયણાદિ-કૃષ્ણ અને આંદ્રાયણુ વગેરે (એ વ્રતના વિધિ ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેના હોય છે) મખ-મથ

૬ તુલાપુરુષ-પુરુષ જરોખર મુવણું તોળીને દાન કરવુ તે સદૃશ-૧જ મદિરા ભુક્તે-જમે

૮ નૈવેધ ધન-શ્રીકૃષ્ણનુ નૈવેધ ઉદરમાં, તેનુ રૂપ હૃદયમાં, તેનુ પાદોદક શિર ઉપર, તેનુ નામ મુખમાં ધન-સ્પષ્ટ છે

૧ અગતિ-જેની સદગતિ ન થઈ શકે એવો જે ધન-જે પુરુષ અઢાધી પણુ હીણુ-અઢા ગદિન હોય, તથા યોગ્ય કાળ, યોગ્ય ક્રિયા અને યોગ્ય મંત્રથી પણુ હીણુ હોય-યોગ્ય કાળ, ક્રિયા, અને મંત્ર પણુ ન જાણતો હોય

પણ ને ગોપીચંદન ભાળે છે, તો નિજ પદ આપે ગોપાળે છે;
ગોપીચંદન શીર જીવે ભાળે છે, લેખ્યું હૃદય પણ હોય અંતકાળે છે. ૨

ઠાળ.

અંતકાળ લેખ્યું પાપી ને, ગો બાળ ઘાતી વિપ્ર;
તદપિ કહ્યું હરિ તે વસે, મમ લોક આવી ક્ષિપ્ર. ૩
કોઈ કૃતકની સહુ પાપ કરતા, અધમ કૃતિ નિત્ય દેવ;
તે પણ પુનિત હોય ગોપીચંદન, સંબંધે તતજેવ. ૪
યાવત શરીરે ગોપીચંદન, તિલક છાપ જણાય;
પ્રતિનિમિષ કૃણ દશ ધૈનુદાન કર્યા તણું ધ્રુવ થાય. ૫
કરે ગોપીચંદન દાન દૂકું, કો સંત કરમાં નેહ;
કૃણ ઇકાંતેર શત તારિયાં, તેજીવ નહિ સદેહ. ૬
મહાપાપી મૃત્યુ પામીઓ, સમશાન મ્લેચ્છસમીપ;
ને ગોપીચંદન લલાટે તો, હોય મોક્ષઅધિપ. ૭
ને ગોપીચંદન મૃદા સંતત, હોય નેન અવાસ;
ત્યાં દારિકા સહ દયામીતમ, કૃષ્ણ નિત્ય નિવાસ. ૮

૫૬ ૯૬ મું.

સુખદુઃખકર્તા સઘળું કાણુ છે, પ્રહયું તે કહે યથા પ્રમાણુ છે;
સર્વે કર્તા હરિ સમર્થ છે, બીજા કર્તા કહે સહુ વ્યર્થ છે. ૧
સુખદુઃખ મળવાનાં બહુ દાર છે, પ્રેરક સહુના નંદકમાર છે;
દક્ષ ન દે કોઈને ગુણુદાય છે; તેજ બાળ કહું રીઝે સૌ છે. ૨

૨ પરંતુ ને બાળમાં ગોપીચંદન હોય ઇન્સ્પૃચ છે. ૩ વિપ્ર-વિપ્રપ્રા-
તી. ૫ યાવત-જ્યાં સુધી. પ્રતિનિમિષ-દર નિમેષ જોટલી વારમાં. ધ્રુવ-નિશ્ચય.
૬ દાન દૂકું-નાનું દાન. ૭ સમશાન-સ્મશાન બુધિમાં. મોક્ષઅધિપ-
મોક્ષને વિષે શ્રેષ્ઠ. ૮ મૃદા (મૃત્તિકા)-માટી, ગોપીચંદનની માટી. અવાસ
(આવાસ)-ઘર.

૧ કહે-ચૂર કહે. યથા પ્રમાણુ-પ્રમાણુ યામ તેવી રીતે, અથવા જેવી
રીતે શાસ્ત્રમાં પ્રમાણુ કર્યું છે તેવી રીતે. ૨. દક્ષ ઇન્-જે પુરુષ દક્ષ (ગણો)

ઢાળ.

- શો રોપ રોઝ શુક, યત્ર, મર્દટ, દારૂ, દારા, બાળ;
એ સર્વ પરવશ તેમ પરવશ, સકળ જગ ગોપાલ. ૩
- છે કર્મ કાળ સ્વભાવ ગ્રહ, મન જીવ કે'વા માત્ર;
હરિ કરે સહુ શીર લે ન, એ ગુણ દાષ ગ્રાહક પાત્ર. ૪
- છે કર્મ જડ જ્યમ લેખુ વહીમાં, વચક ને આધીન;
તે જ્યમ છ'છે ત્યમ કરે વિભુ, કરણી સ્થાવર દીન. ૫
- નથી કાળ પણ સ્વાધીન, હરિબળ ધ્રુવે આંખો પાય;
વાણ અવસરે વસ્તુ મકટ કંપડુ, શૂન્ય સમય પણ જાય. ૬

દોષ છે તે કાઢને ગુણદોષ દેતો નથી; પણ જે સુખદુઃખ દેખી તેનો કત્તા કાઢને માની તેનાપર રીઝે છે કે રોપ કરે છે તેજ બાળ (મૂર્ખ) છે એમ કહું કહું-કહું છું.

૩ શો ઈં—શુક (પોપટ), યત્ર, મર્દટ, દાર (લાકડુ), દારા (સ્ત્રી), બાળ, એમનાથી જે કાંઈ દુઃખસુખ થાય તો તેમના ઉપર શો રોપ કે રીઝ કરવી ? કેમકે એ સર્વ પરવશ છે તેમ ઈં—તેમજ સકળ જગત્ ગોપાળને પરવશ છે—હરિના આધીનમાં રહીને તે એટલા કરે છે.

૪ સુખદુઃખના કાળુ કર્મ વગેરે કહેવા માત્ર છે, વસ્તુતઃ સહુ હરિ કરે છે પણ શિર (માથે) લેતા નથી. એ (કર્મ વગેરે) ગુણદોષના ગ્રાહક થવાને પાત્ર થાય છે.—હરિ તેમને નિમિત્તરૂપ ઠરાવે છે.

૫ એ કર્માદિ નિમિત્ત માત્ર છે, કત્તા નથી, એ વિષે અનુક્રમે સ્પષ્ટતા કરે છે: છે ઈં—વહીમાં (ગોપકામાં) લેખુ જેમ જડ દોષને વચકને (વાચનાગને) આધીન છે, તેમ કર્મ પણ જડ દોષને તેના ગ્રેરક દગ્ગિને આધીન છે તે વિષુ (હરિ) જેમ ઈંછે તેમ કરે, અને કરણી (કર્મ) તો સ્થાવર (જડ) અને દીન છે.

૬ નથી ઈં—કાળ પણ સ્વાધીન (સ્વતંત્ર) નથી; કેમકે તેને હરિના બળથી ધ્રુવે પાય (પગે) આખ્યો છે (કાળનું બળ ધ્રુવ ઉપર ચાલતું નથી તે પુરાણાદિમા પ્રસિદ્ધ છે.) બીજી દશાત. પણ ઈં—કહી કે અવસરે વિના વસ્તુ પ્રકટે છે તથા સમય શૂન્ય પણ વહી જાય છે. (માટે કાળ સ્વતંત્ર બની પાતો નથી).

પ્રકૃતિ અટલ તે સત્ય પણ, હરિ ફેરવે બહુ જન;
 તે પણ હરિ વશ કરી કે' નહી, જે વિચારી મન. ૭
 ગ્રહ પણ ન કલેશાનંદ કર, દયાપ્રીતમ તેજ પ્રમાણ;
 જુઓ બાંધ્યા છોડ્યા રાવણ નવ તવ, રૂઝા તુઝ્યા કાણ. ૮

૫૬ ૯૭ મુ.

મન વિભૂતિ માધવ ફેરી જી, જ્યમ ઈચ્છા ત્યમ નાખે ફેરી જી;
 જડ જ્ઞાની, જ્ઞાની જડ હોય જી, શોકહર્ષદા મન પણ ના'ય જી. ૧
 જીવ સર્વને ભાવે રૂઝુ જી, જ્યમ થવાદે ચલણે ફૂડું જી;
 મુખકુખ પ્રભુ આપ્યું સહુ લહેછે જી, ચલણ નથી માટે સહી દહેછે જી. ૨

ઢાળ.

રે' છે સહુ જ્યમ રાખે હરિ, તું તદા પૂછીશ પ્રશ્ન;
 કો કુંખી છે કો છે સુખી, કયમ બેદ દૃષ્ટિ કૃષ્ણ ? ૩
 નથી બેદ તો ભગવંતને, ભવ ખેલ રચી નિજ જ્ઞેય;
 છે વિચિત્ર લીલા કૃષ્ણની, ધણીનું ધણી નથી કોય. ૪
 છે મૂળ જોતાં એમજ સહુ, પછી સમાધાન અનેક;
 નથી પુણ્ય પાપ કશું પ્રભુ, વિભુ વિરલ એહ વિવેક. ૫

૭ પ્રકૃતિ-સ્વભાવ. અટલ-ટળે નહિ એવી હરિ ઈ-પણ હરિ બહુ જનની પ્રકૃતિ ફેરવે છે.

૮. ગ્રહ-સૂર્યાદિ નવ ગ્રહ કલેશાન દકર-કુખ કે આનંદ કરનાર જુઓ ઇ-જુઓ કે ગ્રહોને રાવણે બાંધ્યા અને છોડ્યા નહિ, ત્યારે કાણ (કયા ગ્રહ) રૂઝ્યા (રીસે ભરાયા) કે તુઝ્યા (રીઝ્યા) ?

૧ વિભૂતિ-મહિમા. શોકહર્ષદા-શોક અને હર્ષ આપનાર. ૨ જીવ પ-ણ કત્તા નથી: જીવ ઈ-સ્પષ્ટ છે ચલણે-પોતાનું ચાલતું હોય તો.

૩ કયમ ઈ-તો કૃષ્ણને બેદ દૃષ્ટિ કેમ છે ? ૪ શકનું સમાધાન કરે છે) નથી ઇ-(ભગવંતને બેદ નથી, પણ ભવ (સંસાર) રૂપી ખેલ રચીને નિજ (પોતે) જુએ છે.

૫ પ્રભુ ઈ-વિભુ એવા પ્રભુને. વિરલ ઈ-એહ (એવો) વિવેક વિ-રલ (વિરલા પુરષોને) છે.

નિપજે ન કશુ કો તદપિ હુ પદ, હરિ માયાજેર;
 ચારે અહંમતા ટળે, (ન્યારે) કર ગ્રહે ન દકિશોર- ૬
 હુ હરિના, હરિ મારા, મનથીજ એવુ થાય,
 હરિકૃપા તસ્કર વોળાવા, અહમમ સફળ થઈ જાય ૭
 કૃતિ શુભાશુભ બળ દીપથી, પણ દીપ જ્યમ નિલેપ,
 ત્યમ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ બળ, સહુ બને ન અડે ચેપ ૮

૫૬ ૮૮ મુ.

રચી રાખ્યુ છે હરિએ જેહ જી, ટળે ન કોથી નિપજે તેહ જી
 ફેર પડે નહીં કોટિ ઉપાય જી, યત્ન ન ચાલે શિવ પ્રભાય જી ૧
 હરિકૃતિમા જીવ હુ પદ તેણુ જી, શ્વાન શકટને તાણુ જેણુ જી,
 જીવતુ કીધુ તેટલુ થાય જી, મળતુ આવે હરિ ઈચ્છાય જી ૨

હાળ.

ઈચ્છા હરિ અનુસરતુ આવે, તે બને લહે જાણુ,
 ત્યમ નિત્ય નથી બનતુ, જીએછે પ્રકટ, શુ પ્રમાણુ? ૩
 જ્યમ જે સમય જેટલુ જેને, લખ્યુ ન દકમાર,
 ત્યમ તે સમય તેટલુ તેને, પ્રાપ્ત હોય નિરધાર ૪
 કુ ખ મૃત્યુ કો માગે ન પણ, સહજે સમય સધ આવે;

૬ તદપિ ઇ-તદપિ (તોપણ) જે હુ પદ (રાખે છે) તે હરિની માયાનુ
 જોર છે ૭ હરિકૃપા ઇ-પાપને ચોરી લેનાર હરિકૃપા ૩પી તસ્કર છે અને અ-
 મમ ૩પી વોળાવા (વળાવા) છે એ વળાવાને સાથે લેઈ સ સાર અરણ્યમા
 મુસાફરી કરનાર મનુષ્યના પાપ હરિકૃપા ૩પી તસ્કર ચોરી શકતા નથી તેથી
 અહમમ ૩પી વળાવા સફળ થઈ જાય છે અર્થાત્ 'અહમમ' એજ હરિકૃપા
 પ્રાપ્ત ન થવા દેનાર અતરાય છે મારે મનુષ્યે તેને સર્વથા તબલુ

૮ કૃતિ ઇ-દીપના બળથી શુભાશુભ કૃતિ બને છે, પણ દીપ જે
 નિલેપ છે, તેમ કૃષ્ણના બળથી સહુ બને છે પણ તેને ચેપ અડતો નથી

૨ તેટલું-જેટલું હરિની ઈચ્છાને મળતુ આવે તેટલું ૩ ત્યમ ઇ-
 જીવની ઈચ્છા પ્રમાણે નિત્ય નથી બનતુ તે વુ પ્રકટ જીએ છે, પ્રમાણુ શુ ૪
 રવુ છે ?

તે રીત રૂપ સમજી લહે, સર્વને સમજાણુ નાવે. ૫
કર્માદિ બળ ત્યાં લગી ખરું, હરિ ન્યાં લગી મન નાણું;
નહિ તો કહે, ઇશ્વર કૃપાકર, વેદ શીદ વખાણું? ૬
સહુ તજ હરિ શરણે પડ્યા, તેનું સર્વ નિજ ઇચ્છાય;
ત્યમ નહી જગતના જીવને, કર્માદિ વશ કહેવાય. ૭
સુખદુઃખ હાનિલાભાદિક, સહુ વણ કરે પણ થાય;
તે ચિંતા તજ ચાનકે ધરી, ભજ દયાપ્રીતમ મનરાય. ૮

પદ ૯૯ મું.

સુણી ગુરવાણી વદિયો શિષ્ય જ, સહજ બને સહુ લખ્યું ભવિષ્ય જ;
માટે કહોછો ફિકર વિસરવી જ, તદા ભજનચિંતા શીદ ધરવી જ. ૧
તે પણ થાવાનું તે થાશે જ, લખ્યુ પ્રમાદે કયમ ટળી જશે જ!
સુણી એમ બોલ્યા શ્રોગુરવાણી જ, સત્ય કહી તે વાત વખાણી જ. ૨

હાળ.

સ ચી વખાણી વાત સાંભળ્ય, કહું શંકા જાય;
સહુ લખ્યું ત્યમ હરિભજન, નથી લખ્યું ક્યેથી થાય. ૩

૫ દુઃખ ઇન્—દુઃખ કે મૃત્યુ મોઢ માગતુ નથી. રૂપ—પ્રુચ—મર્મ.
૬ નાણું—ન આણું. નહિ તો ઇન્—નહિ નો—જો એમ ન હોય તો કહે કે 'ઇશ્વર
કૃપાકર (કૃપા + આકર—ખાણું) છે' એમ વેદ તેના શીદ વખાણુ કરે ?

૭ સહુ ઇન્—જે મહુ તજને હરિને શરણે પડ્યા છે તેનું 'સર્વકાષ નિજ
(પોતાની) ઇચ્છા પ્રમાણે બને છે, પણ જગતના જીવને તેમ નથી; તેઓ
તો કર્માદિકને વશ કહેવાય છે.

૮ વણુ કરે—પ્રયામ કર્યા વિના. તે—સુખદુઃખ હાનિલાભાદિકની ચાનક—
કાળજી.

૨. લખ્યું ઇન્—પ્રારબ્ધમાં લખ્યું હશે તે પ્રમાદે (ભજનમાં અમા-
વધ રહેવાની) કેમ ટળી જશે? ૩. કહું ઇન્—તારી શંકા જેથી જાય ને
વચન કહું છું સહુ ઇન્—જેમ સુખદુઃખાદિક સહુ પ્રારબ્ધમાં લખેલું છે તેમ
હરિ ભજન કાંઈ લખેલું નથી, તે તો ક્યેથી થાય એવું છે.

- જો કદા કહિયે ભજન પાણુ, પ્રારબ્ધ લખ્યું ખની આવે;
તો વેદ શાસ્ત્ર પ્રબોધવાયક, સકળ વ્યર્થ કહાવે. ૪
- તે માટ અતિ આતુર થઈ, ભજવા સદા ભગવત;
ક્ષણભગ મનુષ્યાદેહ ફલંભ, મળે પુણ્ય અનત ૫
- સહુ ચોનિમા છે વિષય- સુખ, ત્યાં હરિભજન નવ હોય;
તે માટ અમૂલક આ સમય, ચેતે ન તે સહુ જોય. ૬
- ભરતખડ મોઘુ મનુષ્ય તનુ, જેની અમરને પણ ભૂખ;
તે મળ્યે કૃષ્ણ ભજ્યા ન તો, ગયુ આવ્યુ હમ્ત પિયૂખ. ૭
- કહુ લાખ વાતની વાત, સે'લુ નામ રટ્ય શ્રીકૃષ્ણ;
મણુ દયાપ્રીતમ પ્રસન્ન થાશે, સકળ પૂરણ તૃષ્ણ ૮

૪ પ્રબોધવાયક-બોધ કરનારા વચન ૫ મનુષ્યાદેહ ઈન્દ્રિય-મનુષ્યનો દેહ ક્ષણભગ (ક્ષણમા ભગ થાય એવો) છે અને ભગ થયો તો તે પાછો પ્રાપ્ત થવો ફલંભ છે, કેમકે તે અનત પુણ્યથીજ મળે એવો છે

૬ ચોનિ-મનુષ્ય, પશુ, આદિ જાતિઓ વિષયસુખ-શબ્દ, સ્પર્શાદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયના સુખ આ સમય-મનુષ્ય દેહનો સમય

૭ ભરતખડ ઇન્દ્રિય-ભરતખડ કર્મભૂમિ ગણામ છે એટલે તેમા મદ સત્ જેવા કર્મ કર્યા હોય તેનુ ફળ રતનાદિ લોકમા મળી શકે છે, પણ બીજા જે ઇલાવૃતાદિક ખડ છે તેમા કરેલા કર્મ ફળ આપતા નથી તેમજ મોક્ષપ્રણુ ભરત ખડમાજ સાધન કરવાથી મળી શકે છે, એમ પુરાણોમા વહેલુ છે માટે દયારામ કહેછે કે, આ ભરતખડ જેની ભૂમિ અને તેમા મનુષ્ય જેવો મોવો તનુ (દેહ), કે જેની અમર (દિવોને) પણ ભૂખ (અર્થાત્ ઇચ્છા) છે (દેવો પણ ભરતભૂમિમા જન્મ લેછને સાધન કરે તોજ તેમને મોક્ષ મળે, અન્યથા નહિ એમ પુરાણોમા વહેલુ છે) તે મળ્યા છતાં કૃષ્ણ ન ભજ્યા તો ભરત (દાપ) મા આવ્યુ (આવેલુ) પીયૂખ (પીયૂષ-અમૃત) ગયુ એમ જણવુ

૮ લાખ વાતની (એક) વાત-બધી વાતનો સાર મે'લુ-મેહેલુ સાધન સકળ ઇન્દ્રિય-સકળની અવગત મનગી તૃષ્ણા પૂરનાર

૫૬ ૧૦૦ મું.

નામ કૃષ્ણનું શિરમાણ સહુનું જી, મૂળ ધર્મ સાધનાદિ બહુનું જી;
જપતાં સર્વે ચિંતા ચૂર્ણ જી, મનોકામના સધળી પૂર્ણ જી. ૧
નામે નામી ઉરમાં વાસે જી, અઘ દુઃખ સંદેહ સધળા નાસે જી;
નામે નામી નામ પ્રતીતિ જી, અંતક અવિધા ભાજે ભીતિ જી. ૨

હાળ.

ભીતિ હરે હરિ પ્રીતિ આપે, પરમાનંદ પદદાય;
શ્રીકૃષ્ણ નામ પ્રભાવ કૃષ્ણે, પણ કલ્પે નવ જાય.. ૩
હરિનામ કોટિક અપર તુલ્ય ન, નામ કૃષ્ણ પ્રજ્ઞેશ;
જયમ બીજથી ચઢતી કળા, રાશિ કો ન સમ રાકેશ. ૪
છે પૂર્ણ ઈંદુ 'કૃષ્ણ' કેવળ, રારદ સહ 'શ્રીકૃષ્ણ';
નારાયણે વિધિ કલ્પ સ્કંધે, ઉત્તર સુણ્ય પણ પ્રશ્ન. ૫

૨ નામી-નામવાળો જેનું નામ હોય તે વસ્તુ. અથ-પાપ. નામે ઇ—
નામ રમરણુવડે નામી (નામવાળા)ની પ્રતીતિ (વિશ્વાસ) વડે અ તક અને અવિધા
(ભાવા)ની ભીતિ (ભય)ભાજે (ભાગે). જેમ કે, કૃષ્ણનું નામ સાંભળીને યમ એ-
મ સમજે કે આ તો કૃષ્ણનો ભક્ત છે મારે એને આપણે સત્તાવચો નહિ. (જુઓ
અન્નમીક્ષનું દૃષ્ટાંત, કે જેણે મરતી વખતે યમને દેખીને ગભરાઈને પોતાના
પુત્ર નારાયણને બોલાવવાના હેતુથી નારાયણ નામનો પોકાર કર્યો; તે ઉપરથી
વિષ્ણુના દૂતોએ તેને સુમદૂતો સાથે વિવાદ કરીને છોડાવ્યો.—ભાગવત).

૩ પ્રભાવ-મદિમા. કૃષ્ણે પણ કલ્પે નવ જાય—અર્થાત્ અનંત અને
અપાર છે. ૪ હરિ ઇ—હરિનાં અપર (બીજાં) કોટિક નામ છે તથાપિ
પ્રજ્ઞેશ-પ્રજ્ઞપતિ 'કૃષ્ણ' નામની તુલ્ય કોઈ નામ નથી. દૃષ્ટાંત: જેમ ચંદ્રની
બીજથી બધી કળાઓ ચઢતી છે તથાપિ રાકેશ (રાક્ષા-પૂર્ણિમા + રેશ) પૂર્ણ
ચંદ્ર સમ (બરોબર) કેઈ કળા નથી.

૫ છે ઈ—કેવળ 'કૃષ્ણ' એટલું નામ પૂર્ણ ઈંદુ (ચંદ્ર)ની બરોબર
છે. અને 'શ્રીકૃષ્ણ' એટલું નામ રારદન્કતુ સહિત પૂર્ણ ચંદ્રની બરોબર છે.
નારાયણે ઈ—રકંધપુરાણમાં નારાયણે વિધિ (જ્ઞા) ને જે કથું છે તે ઉત્તર
દ્વં તને પ્રશ્ન વગર કદું તે મુલ્ય. અર્થાત્ જ્ઞાએ કરેલો પ્રશ્ન તને ન કહેતાં
નારાયણે કહેલો ઉત્તર માત્ર તને કદું છે.

ગૌ કામ સુરદ્રુમ ચિતામણિ, નહી કૃષ્ણ નામ સમાન;
 હિત અહિત સમજી નામ રીતે, એ ન દે વરદાન. ૬
 સતસંગ કરવો પ્રયત્ને સેવવા શ્રીવ્રજરાય;
 દુ સગથી ત્યમ નાસવું, પછી બન્યું હરિ ઇચ્છાય. ૭
 ભાવિ ભરાસે આળશી વીસરવું ન શ્રીહરિ નામ;
 ગુણગાન કાણુ નવ છોડવું, દયાપ્રીતમ સુદરશ્યામ. ૮

પદ ૧૦૧. મું.

પણ સમજ્યાને સ શય થાયજી, હરિગુણ અચળિત કેમ ગવાય જી;
 દેહાધ્યાસ સહુ ક્યમ કરી છૂટે જી, બાધ કરે ત્યા તાતો વૂટે જી. ૧
 પણ છે સમજાણ એની બીજી જી, સુણ્ય કહું નેથી રીતે શ્રીજી જી;
 પ્રભુ કરે છે સહુ મુજ રૂકું જી, કદાપિ ન કરે નિજનન ફૂકું જી. ૨

૬ ગૌ ઈ૦—કામ ગૌ (કામદુર્ધા નાય), સુરદ્રુમ (ક્રપ્ત્રક્ષ), ચિંતા-
 મણિ (જે પાસે હોનાથી ચિતવેલો પદાર્થ પ્રાપ્ત થાય એવા મણિ), એમા-
 થી કોઈ પણ કૃષ્ણ નામની સમાન નથી સમાન કેમ નથી તેનું કામજી
 બતાવે છે હિત ઈ૦—કેમકે તે (કામદુર્ધા વગેરે) પેતાના ભક્તનું હિત અહિત
 સમજીને પેતાના નામની રીતે (નામના અર્થ પ્રમાણે) એ વરદાન દે નહિ
 (આખી શકે નહિ) અર્થાત્, તે સગળા યત્રની પેઠે હિતાહિતનો વિરેક
 કર્યા વિનાજ અને માત્ર વિષય સબધીજ્ઞ હજી આપેછે, કામ કૃષ્ણની પેઠે હિત-
 કર તથા મુક્તિરૂપ હજી આપતાં નથી

૭ પછી ઈ૦—એટલું કરતા છતાં યજી જે બને તે હરિમંચાથી બને
 છે, એમ મમાધાન પામવું ૮ ભાવિ ઈ૦—બનવાકાળ હજે તે બનશે એવા
 ભરોસાથી આળશીને—પ્રમાદી થઈને શ્રીહરિનું નામ વીસરવું નહિ

૧ પણ સમજ્યાને ઈ૦—વગર મમજેનાને એવો સ શય થાય કે હરિ
 ના ગુણ અચળિત (ગ્ચિર—અર્થાત્ અખંડ) કેમ ગવાય? દેહાધ્યાસ (દેહને
 નિષે દુ પણાની બુદ્ધિ) કેમ કરીને છૂટે? (ન છૂટે ત્યારે દેહને લગતાં કાર્ય
 કરવા પડે અને તે કાર્ય ન્યા હરિગુણગાનમાં) બાધ કરે ત્યા હરિગુણગાન
 નો તાતો (તત્તુ—એક સરખો તાર) વૂટે—હરિગુણગાન અખંડ ન રહેતાં
 ધડીમાં હરિગુણગાન અને ધડીમાં સસારી કામ, એમ છિન્નભિન્ન થઈ જાય.

૨ પણ ઈ૦.—પણ અચળિત હરિગુણગાનની સમજણ બીજી (જૂરી)

ઢાળ.

ફૂડ કદોંક ભાસે તુરત, ધુવ તેમા પણ હિત હોય,
 સુખ ગુમ જ્યમ પિતુ દુખદ શિક્ષા, શિશુ ન સમજે કોય. ૩
 એમ વિચારી મન શુદ્ધ માને, ભલુ વચને ગાય,
 કદોં દોષ નાવે, તે અચળ ગુણગાન હરિ કે'વાય. ૪
 સમજણ એ વિધિ રાખતા, શ્રીકૃષ્ણ થાય પ્રસન્ન,
 તે સમયે આવળુ સર્વ સવળુ, થાય વેદવચન ૫
 અરિ મિત્ર હોય, વિષ પથ્ય, અધરમ સૌ ધરમ થઈ જાય,
 દુખ થવાનુ તે મટાડે, સુખ ના થવાનુ થાય. ૬
 શ્રીકૃષ્ણ ધર્મર પૂર્ણ નહિ વશ, યજ્ઞ તપ શ્રુતિમત્ર,
 કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથા કર્તુમ્ સમર્થ સ્વતત્ર ૭

છે તે સમજણ કહેછે પ્રજા ઇન્-એમ સમજણ કે પ્રજા મારે સહુ રૂડ કરે
 છે, તે નિજનન (પોતાના ભક્ત) તુ કદાપિ રૂડ કરે નહિ

૪ મન શુદ્ધ માને—શુદ્ધ મનથી માને ભલુ ઇન્-વચનથી પણ હ
 રિતુ ભલુ જ ગાય (જોતે) દોષ નાવે-હરિના દોષ મનમા આવે નહિ ૫
 આવળુ ઇન્-આવળુ તે સર્વ સવળુ થાય અથવા પ્રથમ જે આવળું ભાગતુ
 હોય તે સર્વ સવળું સમજાય

૬ આવળુ તે સવળુ કેમ સમજાય તે બતાવેછે અરિ ઇન્-અરિ હોય
 તે મિત્ર થાય, વિષ પથ્ય (માફક-ગુણકારી) થાય અને અધરમ (અધર્મ)
 હોય તે ધર્મ થાય દુખ ઇન્-થવાનુ (ભાવિ) દુખ હોય તેને પણ તે (કૃષ્ણ)
 મટાડે, અને ન થવાનુ (અભાવિ) સુખ પણ થાય.

૭ ભાવિનો નાશ અને અભાવિની પ્રાપ્તિ કદી બનતી નથી એમ
 શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે, (‘નામાવ્યયમવતાહર્મ્યવશતોમાવ્યસ્યનાશ કુત’.) ત્યારે ‘ભાવિ
 મટાડે અને અભાવિ થાય’ એમ જો બપર કહ્યુ તેનુ કારણ શુ છે? એ શકા-
 ના સમાધાન માટે કહેછે કે—શ્રીકૃષ્ણ ઇન્-શ્રીકૃષ્ણ હસ્તર છે, પૂર્ણ છે
 અને યજ્ઞ, તપ, તથા શ્રુતિ(વેદ) મંત્રોને પણ વશ નથી તે સ્વતત્ર છે
 સ્વતત્રપણું બતાવેછે તે કર્તુમ્-અસિદ્ધ અર્થને કરવાને, અકર્તુમ્-સિદ્ધ અર્થ-
 નો નાશ કરવાને અથવા ન કરવાને અને અચળાકર્તુમ્—હરકોઈ (સિદ્ધ કે અ-
 સિદ્ધ) અર્થને છે તેથી ઉબટો કરનારો સમર્થ સક્રિયમાન છે

ઉદાહરણ ધતિહાસ ત્રણે, સુણ્ય કહુ લધુ ગીત;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણજન, અકથિત અતિ અકર્ણિત.

૮

૫૬૧૦૨ મું.

અન્નમિલ મહાઅઘનુ ધામ છ, તેવી ગુણુકા પાપનુ ગ્રામ છ;
સુત શુક મિષ લીધુ હરિ નામ છ, તેને આપ્યુ મળુ નિજ ધામ છ. ૧
કર્તુમ્ લક્ષણુ હરિએ ભાપ્યુ છ, દ્વિદળ મીમાંસા ખડી નાપ્યુ છ;
અબરૂપ માટે અકે દમિયા છ, હરિ શરણે દુર્વાસા નમિયા છ. ૨

ઢાળ.

નમિયા તદપિ દુઃખ નજ હર્યુ, હરિ આર્તવાતા ઇશ;
અલ્પદયદેવ ન શરણાગતવત્સજ યથા જગદીશ.

૩

૮ ઉદાહરણુ ઈ૦—એ ત્રણે (કર્તુમ્, અર્તુમ્, અન્યથા કર્તુમ્) ના ઉદાહરણુનો ધતિહાસ લધુગીત (દુઃકામા ગાન કરેલો) કહુ (હવે પછીના પદમાં કહીશ).

૧ ગ્રામ—ગામ, સમુદાય. સુત ઈ૦—અન્નમિલે સુત (પુત્ર)ને મિષે (ખાહાને) અને ગુણુકા (ગણિકા)એ શુક (પોપટને રામનામ બોલતાં શીખવવાને) મિષે હરિ નામ લીધું.

૨ કર્તુમ્ ઈ૦—ઉપર કહ્યા તેવા કૃત્ત કરી બતાવીને જાણે કર્તુમ્ સમર્થ (હરિ કરવાને સમર્થ છે) એ પદાર્થનું લક્ષણુ ભાપ્યુ છે. અને તેમ કરીને દ્વિદળ (બે-પૂર્વ અને ઉત્તર દળ) ૩૫ મીમાંસા શાસ્ત્રને ખડી નાપ્યું. “જેહું કર્મ કરે તેપુંજ ૩૫ પામે—કરેલા કર્મનો ફલ કદાપિ થતો નથી. ‘કૃતકર્મફલો નાસ્તિકલ્પમેષ્ટિશર્તરપિ’ ” એ મીમાંસા શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે તે આ દુઃકર્મ કરનાર અન્નમિલ તથા ગણિકાને સુખજન આપવાપડે રદ કર્યો. હવે અર્તુમ્નું ઉદાહરણુ કહેજે. અબરૂપ ઈ૦—સ્પષ્ટ છે

૩ હરિ ઈ૦—એ કે હરિ આર્તવાતા (દુઃખીને બચાવનાર) છતાં તેમણે દુર્વાસાનું દુઃખ હર્યું નહિ; અલ્પદયદેવ ઈ૦—વળી તે અલ્પદયદેવ (આહારોનું પાલન કરનાર દેવ) અને શરણાગત વત્સલ (શરણે આવેલા ઉપર પ્રેમ રાખનાર) છતાં તેવા ન યથા.

- મહાવિભુ તદપિ ન અભય આપ્યું, નમાવ્યા નૃપ પાય;
હરિકર્તુમ્ લક્ષણ તણો, એ કથ્યો આણુ મહિમાય. ૪
- સૌભરિ મુનિ શુચિ અસંગી, જળ ભીતર જપ અવિનાશ;
રતિ મત્સ્ય દાખી ચલાવ્યા, પરણિયા સ્ત્રી પ વ્યાશ. ૫
- મૃગ દયા પાળ્યો તદપિ, દિ જનમ ધરાવ્યા હરિ ભર્ત;
અધનામ ગતિ મુચકંદ તે, પ્રભુ પ્રકટ મુક્તિ ન તત્વ. ૬
- પુરી અયોધ્યા વૈકુંઠ સહુ, નિજ પિતા પ્રેમી સ્વર્ગ;
મહાપાપી પારધિ ગીધ આદિ અલ્પમાં અપવર્ગ. ૭
- એ અન્યથાકર્તુમ્ સુલક્ષણ, શ્રીપતિમાં સત્ય;
જન દયામીતમ કૃષ્ણ અતર્ક્ય, મહાત્મ્ય અકળિત ગત્ય. ૮

૪ મહાવિભુ ઇ—વળી તે મહાવિભુ (સર્વવ્યાપી—અર્થાત્ દુર્વાસાના હૃદયનો ભય બાળુનાર છતાં તેને અભય ન આપ્યું; તાત્પર્ય કે કરવાને શક્તિ માન છતાં તે ન કર્યું)

૫ હવે અન્યથાકર્તુમ્ તું ઉદાહરણ કહે છે સૌભરિ ઇ—સૌભરિ મુનિ ધણા શુચિ (પવિત્ર) અને અસંગી (કાંઈનો પણ સંગ નહિ રાખનાર) હોઈને તે જળ ભીતર (જળમાં પેશીને) અવિનાશ (અખંડ) જપ કરતા હતા; તેમને મત્સ્યની રતિ (જળમાં જે માછલાનો સંયોગ) દાખી (બતાવી) ને (તપથી) ચલાવ્યા અને તે પચાસ સ્ત્રી પરણ્યા. ‘સંગ તજવાની ઇચ્છાવાળાને સંગ પ્રાપ્તિ’ એ આ જગોએ હરિતું અન્યથાકર્તુમ્સમર્થપણ છે.

૬ બીજું ઉદાહરણ મૃગ ઇ—ભરત મુનિએ દયાથી મૃગ (હગિણી-ના બાળકને પાળ્યો તદપિ (તોપણ) દિ જનમ (જે જન્મ) ધરાવ્યા દયાનું રૂપ દયા કરનારને હિતકર થવું જોઈએ તેમ છતાં ઉલટું અહિતકર થયું. એ પણ હરિતું અન્યથાકર્તુમ્સમર્થત્વ બતાવેછે. પ્રભુ ઇ—મુચકંદને પ્રભુ પ્રકટ મળ્યા અને તર્ત મુક્તિ ન થઈ એ પણ અન્યથાકાર્ય !

૭ પુરી ઇ—રામ વૈકુંઠ ગયા તે સમયે બધી અયોધ્યાપુરી (જે કે તે-મા પાપી પણ હશે તથાપિ) રામ વૈકુંઠમાં લેઈ ગયા અને તેમણે પોતાના પ્રે-મી પિતાને સ્વર્ગજ (વૈકુંઠથી ઉતરતું સ્થાન) આપ્યું ! એ પણ અન્યથાકાર્ય ! અપવર્ગ—મોક્ષ.

પદ ૧૦૩ મું.

કરે આ'ય તે વિભુ વ્રજરાય જી, ઘટિત મટાડે અઘટિત થાય જી;
 લોહ લિંગાડય કચન બાળ્યું જી, પથ્થર તાર્યા અધે બાળ્યું જી. ૧
 સનકાદિક ઉપજાવ્યો ક્રોધ જી, વિધિ મહારાણી કર્યા અબોધ જી;
 નારી કર્યા નર નર કરી નારી જી, વૃષ્ણિવૃદ્ધ યૌવનતા ધારી જી. ૨

૧ લોહ લિંગાડય ઇ—ચાદવેના બાળકાએ પેટે તાસળી બાધીને ઋષિ-
 ઓની મસ્કરી કરી હતી તે ઉપરથી ઋષિઓએ શાપ દીધો કે એમાંથી ને
 યશે તેથી તમારા કુલનો ક્ષય યશે શાપ ખરો થવાના બચથી તે તાંસળી ધ
 સીને તેના રજકણ સમુદ્રમાં નાખી દીધા તેમાંથી એરકા નામે ધાસ ઉગ્યું
 અને પ્રભાસની યાત્રા વખતે એ ધાસરૂપી શસ્ત્રથી ચાદવે પરસ્પર કપાઈ મુ-
 આ એ રીતે લોહ લિંગાડય સમજાવું (ભાગવત). કચન બાળ્યું—સોનાની
 લંકા બાળી. (રામાયણ). પથ્થર તાર્યા—રામે સેતુ બાંધતી વખતે. (રામા-
 યણ). અધે બાળ્યું—મહાભારતની લડાઈ થઈ રહ્યા પછી ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર-
 સ્નેહની પરીક્ષા બતાવતાં થોડી 'સાર ધૃતરાષ્ટ્રને કૃષ્ણે દિવ્ય દષ્ટિ આપી આં-
 બાનું' વૃક્ષ બતાવ્યાની કથા છે.

૨ મનકાદિક ઇ—સનકાદિક ઋષિઓ વૈકુંઠમાં ગયા ત્યારે તેમને દાર-
 યાગે બાળ્યા તે ઉપરથી તેમને ક્રોધ થયો અને જ્ય વિજય દારપાળને શાપ
 દીધો કે 'તમે પૃથ્વીપર પડો.' (કૃષ્ણ જન્મ ખંડ). વિધિ ઇ—મહારા-
 ની વિધિ (બ્રહ્માને) અબોધ (મૂર્ખ) કર્યા.—તે પોતાની પુત્રી સરસ્વતીથી
 મોહ પામીને તેની પછવાડે દોડ્યા ત્યારે. નારી કર્યા નર—શિખંડિની
 નામે દુપદની કન્યા શિખંડી નામે પુરૂષ થયો. (મહાભારત). નર
 કર્યા નારી.—વિદર્ભના રાજાએ અગરત્ય ઋષિને કન્યા આપવાનું કહી પછી
 બૂલથી તે કન્યા કોઈ રાજાને પરણાવી દીધી. પછી ઋષિએ આપી કન્યા મા-
 ગી ત્યારે શાપબચથી પોતાના પુત્રને સ્ત્રીના અસંગાર પેહેરાવી કન્યાદાનમાં
 આપ્યો ઋષિના તથા સામર્થ્યથી તે સ્ત્રી થઈ ગઈ (મહાભારત). વૃષ્ણિવૃદ્ધ
 ઇ—વૃષ્ણિઓના વૃદ્ધ પૂર્વજ યયાતિ રાજા ભૂષુના શાપથી વૃદ્ધ થયો હતો
 તેણે પોતાની વૃદ્ધતા પોતાના પુત્ર પૂરુષે આપી તેની જુવાની પોતે લીધી હતી,
 અને તેથી પોતે તરણ થઈ પૂરુ વૃદ્ધ થયો હતો. (મહાભારત).

ઢાળ.

શ્રી તરંગતા ત્યમ વૃદ્ધતા, કર્યાં સજ્જન બહુ મૃત્યુ;	
રૈકુડ પામ્યા પાડિયા, આપી અગત્ય ને ગત્ય	૩
ધર્મને અધરમ ચલાવ્યો, સદ્ગુણ અધર્મિ ધાર્યા;	
જે ના બચે તે બચાવ્યા, જે ના મરે તે માર્યા.	૪
હરિ ધર્મ ને અધરમ કર્યા કયહુ કર્યા અધરમ ધર્મ;	
મલ્લુ કર્મ ને અકરમ કર્યા, વળી કર્યા અકરમ કર્મ	૫
બ્રહ્મમાં મળિયા કાંઠિયા, ટાળિયા બ્રાહ્મણ શાપ;	
કયહુ પાપ કીધાં પુણ્ય કૃષ્ણે, પુણ્ય કીધા પાપ.	૬

૩ વૃદ્ધતા—પૂરે તરંગનો વૃદ્ધ થયો (મહાભારત) સજ્જન ઇં—અ-
ભુવાહને મારેના અર્જુનને સજ્જન કર્યો (અશ્વમેધ) રૈકુડ પામ્યા પાડિ-
યા—(જય વિજયને) આપી ઇં—અગત્ય (અગતિ—મોક્ષ ન પામવા થોડા
અગમીકને ગત્ય (ગતિ—મહાગતિ) આપી

૪ ધર્મને ઇં—ધર્મ (યુધિષ્ઠિર)ને અધરમ (અધર્મ માર્ગે) ચલાવ્યો
—‘નરો ના કુન્નરો ના’ કરેનાનીને (મહાભારત) સદ્ગુણ ઇં—અધર્મના
સદ્ગુણ ધાર્યા—કુન્નર, ગણિકા, પારધિ વગેરેના (ભાગવત) જે ઇં—
પાન્ધથી હોવાને, મહાબ્રાહ્મણના યુદ્ધ વખતે દીગડીના ગમ્યા ઉપર દાધીના
ધટ પડાથી તે ગમ્યાને. નીમાના મિત્રાડીના બચ્ચાને, પ્રિયાદિ ન બચે
એવાને મચ્ચાચા (મહાભારત ઇં) ના મરે ઇં—હિરણ્યકશિપુ વગેરેને
માર્યા (ભાગવત)

૫ હરિ ઇં—ધર્મને અધરમ (અધર્મ) —મલિરાજાએ કરેલા
ધર્મને અધર્મ જેવો કાગલી તેને પાતાગે ચાખ્યો (ભાગવત). કયહુ ઇં—
અધરમ ને ધર્મ કર્યો—કસ. રાવણ વગેરે અધર્મ કરનારના તે અધર્મને
ધર્મ કર્યો—તેમને મહાગતિ આપી (ભાગવત ઇં) કર્મને ઇં—દશ પ્રણય-
તિ એ યજ્ઞકર્મ કર્યું તેના બન્વામા તેનું માથું બકગાનું થયું ॥ (ભાગવત).
અકરમ કર્મ ઇં—ગોપીઓએ બ્યભિચાર રૂપ અકરમ (અકર્મ—કુકર્મ)
કયું તે તેમનું મલ્લુ મળ્યાયુ ! (ભાગવત)

૬ બ્રહ્મમાં ઇં—સૌભરિષ્ઠાપિ બ્રહ્મવેદના હતા તેથી તે બ્રહ્મમાં મળેના
ગણાય, અને તેઓ જળમાં માછલાનો રતિ સમીગ જોઈને પાંચ સસારી

હરિ શૂન્ય ભાયગ સદ્ગુણ કીધાં, મટાડ્યાં પ્રારબ્ધ;

મન પ્રકૃતિ વશ કરાવી, સુઅવબ્ધ કીધાં લમ્બ. ૭

હિતમ ન કરવો ગર્વ કો, હૈયાટણુ ન પતિત;

દીન ભાવ પ્રીતમ દયામણુ, ભજતાં સર્વનુ હિત. ૮

પદ ૧૦૪ થું

શીખમમુચ્ચય કહુ સુણ્ય સાર છ, જોથી રોએ ન દુકમાર છ;

લાખ શીખની કહુ એક શિક્ષા છ, કૃષ્ણ સેવવા વૈષ્ણવી દીક્ષા છ. ૧

દૃઢ શરણાગતિ દૃઢ વિશ્વાસ છ, હરિગુણ વૈષ્ણવ થાવુ દાસ છ;

ભગવદી લહી કરવો સતમગ છ, દોષ ન જોવા સાચો રગ છ. ૨

યયા. (મહાભારત). ટાળિયા ઇ—માલણ (દુર્વાસા) નો અબરીયને થ-
યેલો સાપ ટાળ્યો (ભાગવત). કચકુ પાપ ઇ—અર્જુને કુદુ'બવધરૂપી
પાપ કર્યું તેને કૃષ્ણે પુણ્ય કર્યું—કેરવ્યુ. (મહાભારત). પુણ્ય ઇ—ભરત મુનિએ
હરિણીના ગર્ભને બચાવવા રૂપ પુણ્ય કર્યું તેને પાપ દરાવ્યું. (બે જન્મ લેવા
પડ્યા એ પાપનુજ ફળ છે! —ભાગવત .

૭ હરિ શૂન્ય ભાયગ ઇ—હરિએ શૂન્ય ભાયગ (ભાગ્ય)—ભાગ્યશૂન્ય પુર-
ણેને મદ્દુન કર્યા—સુદામાને સમૃદ્ધિ આપા ઇ—(ભાગવત). મટાડ્યા ઇ—પાદ્મીકે
જેવાના પ્રારબ્ધ (પૂર્વ કર્મનાં ફળ) મટાડ્યા (રામાયણ). મન ઇ—હનુમાન વા-
નર હોવાથી રત્નભાવેજ તેનું મન અને પ્રકૃતિ ચપળ તેને ગભીર અને દરેક
કર્મો. સુઅવબ્ધ ઇ—સુઅવમ્બ (અસત અસબ્ધ—ન મળી શકેલાં) એવા
લમ્બ (મજેલા) કર્યા. સંદીપિની ઋષિનો મરી ગયેલો પુત્ર આતિ અસબ્ધ
હતો તેને કૃષ્ણે આણી આપ્યો. (ભાગવત).

૮ હૈયાટણુ—હિમ્મત હારી જતી. પતિત (પતિને)—ધર્મવ્રત થયેવાએ-
પાપીએ. દીન ભાવ—દીન ભાવે.

૧ શીખ મમુચ્ચય—શીખામણનો સમુદાય. વૈષ્ણવી દીક્ષા—(ધારણ
કરવી). દૃઢ શરણાગતિ (શરણે આવવું) અને દૃઢ વિશ્વાસ—(રાખવાં)
હરિગુણ—(ગાવા). વૈષ્ણવ ઇ—વૈષ્ણવના દાસ થવું.

૨ લહી—ઓળખીને. દોષ ઇ—દોષ ન જોવા પણુ તેનો સાચો રંગ જોવો

ઢાળ.

- રંગ રાખી રહ્યું નિરંતર, શ્રીકૃષ્ણ નામ પવિત્ર;
દીનતા ભાવે ગાન કરવાં, કેવળ કૃષ્ણ-ચરિત્ર. ૩
- સહુ ભૂત ઉપર દયા, સહુ ઈન્દ્રિય સુપથ સતોષ;
રતિ કૃષ્ણપતિમાં રાખવી, મતિ ગુરુચરણ નિર્દોષ. ૪
- દુઃસગ દુઃકૃતિ નાસવું, કામાદિ ત્રિપુથી દૂર;
દુઃખ સુખ લાભ અલાભ સમ, હરિરૂપ રાખવું ઉર. ૫
- અહંકાર આળસ ઢાળવું, ગુરુવચન પૂર્ણ મતીત;
પાખડ અસદાલાપ, કોઈ છત્ર દુષ્પાતાં ભયભીત. ૬
- ચો જયતી ચોવીશ એકાદશી જગદ્ગુરુકૃત;
વૈષ્ણવ પૃથા નીતિ ચાલવું, ઉર અમળ છવનમુક્ત. ૭
- લૌકિક વૈદિક ત્યાગ દૃઢ, આશ્રય અનન્ય પ્રણેશ;
જન દયામીતમ કૃષ્ણ રૂચિ, સાધવી વૈષ્ણવ વેપ. ૮

૪ ભૂત-પ્રાણી સહુ ઇન્દ્રિયો સુપથ (સારે ગરે) વિષમ મે-
ળથીને સતોષ પ્રાપ્ત કરે. રતિ ઇન્દ્રિયપતિ (કૃષ્ણ એકાદશી પતિ)માં રતિ
(પ્રીતિ) રાખવી, અને ગુરુના ચરણમાં નિર્દોષ (દોષશુદ્ધિ રહિત) મતિ
(શુદ્ધિ) રાખ.

૫ દુઃખગ ઇન્દ્રિય-દુઃસગ, દુઃકૃતિ અને કામાદિ ત્રિપુથી દૂર નામવું (કામ
દ્વેષ, શોભ, મદ, મોહ, મત્સર, એ છ ત્રિપુ-શત્રુ કહેવાય છે) દુઃખ સુખ ઇન્દ્રિય
સમાન રાખવા. “ મુલ્લુ સેતમેઠ્ઠલામાલામૌજ્યાગ્રયો ”—ગીતા

૬ પાખડ ઇન્દ્રિય-પાખડ અને અસદાલાપ—નકારા વચન (તજવાં);
ભયભીત—(યત્ન). ૭ ચો ઇન્દ્રિય-ચો (ચાર) જયતી (જન્મતિથિ—કૃષ્ણજ-
યતી, તૃસિદજયતી, વામનજયતી, અને વૃંદાવનજયતી), ચાર માયતી
ચોવીશ એકાદશી જગદ્ગુરુ (જગદ્ગુરુ) મુક્ત (પાળવી) વૈષ્ણવ ઇન્દ્રિય-વૈષ્ણવના
પૃથા-સંપ્રદાય અને નીતિ પ્રમાણે ચાલવું એમ કરવાથી ઉર (મન) અમળ
(નિર્મળ) થશે અને છવનમુક્ત થવાશે.

૮ લૌકિક-વૈદિક ભક્તી. વૈદિક-વેદમાં કહેયો જન્મે ત્યાગ દૃઢ રાખવા વૈ-
ષ્ણવવેપ—વૈષ્ણવનો વેપ રાખીને.

પદ ૧૦૫ મું.

ગુરુ એક સશય મારે મન જી, શ્રીહરિ સરખા ભગવદી જન જી;
 ભજના કો'છો દોષ ન જોવો જી, ક્યમ સભવે ? સદે' જોવો જી. ૧
 સત વિષે કહ્યું દોષ ન હોય જી, સદોષ સાધુ ન કા'વે ડોય જી;
 સુણી ગુરુ જોડા છે ત્યાં એવું જી, શાસ્ત્રે ભાખ્યું કહ્યું તે જોવું જી. ૨

ઢાળ.

જેવું કહ્યું તેવું ખરૂં પાણુ, સૂક્ષ્મ સમજણુ એક;
 છે સમજ્યાથી સદે' ટળે, ઉર હોય નિમજા વિવેક. ૩
 પ્રભુ પૂણુ સગી પૂર્ણ હોય, પૂરણપણે મદ થાય;
 મદમૂદન માધવ બિરદ છે, ગુણુ દોષ મહુ યર્ષજાય. ૪
 ન્યૂનતા પણ નવ દીનતા, દીનતા વિના ન કૃપાય;
 ન્યૂનતા ન હોય મુજ દાસમા, તેનો કરવો કાંઈ ઉપાય. ૫
 એમ વિચારી હરિભક્તમા, નિજ ઇચ્છાકૃત ધર્યો દોષ;
 તે જોઈદીન બીન્યા રહે, બાકી ખરા સદ્ગુણુકોષ ૬
 પૂછીશ એવું કયું ક્યહુ હરિ, તે પાણુ કહુ સુણ્ય ગાથ;
 દેને વાનર ગોપ કરી, રાખ્યા નિકટ શ્રીનાથ. ૭
 રાખત વિશુદ્ધ રૂપે કદા તો, આવતજ અભિમાન;
 સમજત ન કરૂણા દયામણુ, માનત અમો ગુણુવાન. ૮

પદ ૧૦૬ હું.

સદ્ગુણુ સઘળા જેમાં હોય જી, કૃધણુ વિના વલ્લભ નહિ કોય જી;
 તે જનમા કોઈ દોષ દખાય જી, તે સમજવો હરિઈચ્છાય જી. ૧

૩ છે—એક છે (ઉપલી લીનીના છેડ્યા શબ્દ સાથે અન્યથા) ૪ ગુણુ
 ઇ—તેથી તેના મહુ ગુણુ દોષ (૩૫) યર્ષ જાય.

૭ પૂછીશ—તુ પૂછશે કે વાનર ઇ—રામાવતારમા દેનેજ વાનર કરીને
 પોતાની સાથે રાખ્યા હતા તથા કૃષ્ણાવતારમા ગોપ કરીને રાખ્યા હતા તે તેમ
 ને અભિમાન ન થતા માટેજ.

૮ સમજત ઇ—અને તે (દેવો) દયાના પ્રભુની કરૂણા સમજત નહિ
 અને એમ માનત કે અમો ગુણુવાન છીએ

કાજળ ટપકું રૂપી સુતગાલે જી, માત કરેછે જ્યમ ઉરવા'લે જી;
લધુ લાંછનથી રક્ષણ બાળ જી, ત્યમ નિજનન જાણે ગોપાળ જી. ૨

હાળી.

ગોપાળધૃત કાંઈ અવગુણ તે, સમજવો એણી પેર;
નહિતો અમિત અવગુણ ભયાં, જન ઘણા ઘેરેઘેર. ૩
તે કયો કૃષ્ણ ન માનવો, જે જલન કરતાં જાય;
હરિ મૂક્યો દોષ મટે નહિ, કરતાં અનેક ઉપાય. ૪
તે દોષ હરિજનનો લખી, નિંદા ન કરવી કોય;
મણુ ધયાં તે કાણમાં હરે, નારકી નિંદક હોય. ૫
સહુ દોષનૃપ એ દોષ જોવા, દોષ ભગવદી જન;
નહી માયાશ્વિત, ભોજે ટળે, વા કરેથી પરમત. ૬

૨ કાજળ ધૃ-રૂપી(રૂપાળ) સુત (છોકરા) ને ગાલે માત ઉર (મન-માં) વા'લે (વાહાણ લાવીને) કાજળનું ટપકું કરેછે તેનો હેતુ એવો હોય છે કે, લધુ (નાના) લાંછનથી બાળનું રક્ષણ થાય (તેને કદરૂપો-મેલો જાણી તે-નાપર કોઈ નજર ન નાખે-તેને ઝાઈની નજર લાગે નહિ). ત્યમ ધૃ-ગોપાળ (હરિ) પણ નિજ (પોતાના) જનને તેમ જાણે છે અર્થાત્ પોતાના બાળક-તુલ્ય ગણી તેમના બધા ઉત્તમ ગુણોમા એકાદ લાંછનરૂપ ખોટો ગુણ મૂકી દેછે કે જેથી તેઓને પણ નજર લાગે નહિ (કહે છે કે "જે અતિ વખણાય તે વેહેલો મરે " "જેનો અહીં ખપ તેનો ત્યાં પણ ખપ").

૩ ગોપાળધૃત ધૃ-ગોપાળે (હરિએ) ધૃત (ધારણ કરેલો-મૂકેલો) કાં-ઈ અવગુણ હોય તે એમ સ્વેચ્છાકૃત લાંછન રૂપ સમજવો (સદ્ગુણી અને કૃષ્ણવલ્લભ ભક્ત શિવત્વ બીજના અવગુણ જોઈને તે પણ એમ ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય ન સમજવા) નહિતો ધૃ-જે એમ ધારીએ તો અમિત (અપાર) અવગુ-ણથી ભરેલા જન ઘેરેઘેર છે (તેમના અવગુણની પણ ઉપેક્ષા કરવી પડે)।

૪ ત્યારે કયા અવગુણ હરિએ મૂકેલા છે અને કયા મનુષ્યે પોતાના દો-ષથીજ ધારણ કરેલા છે તે વિષે કહેછે કે:-તે ધૃ-સ્પષ્ટ છે.

૫ લખી-જોઈ. હરિએ મુકેલો પણ તે દોષજ કહેવાય અને નેથી તે નિંદાપાત્ર છે એમ કહેશે નો. નિંદા ધૃ-કોઈએ તેની નિંદા કરવી નહિ; કેમકે હરિએ જે દોષ મૂક્યા છે તે હરિ જાણમાં હરી શકે છે-અને નિંદક નાર-કી(નરકે જનાર) થાય છે.

૬ સહુ ધૃ-ભગવદી જનના દોષ જોવા એ દોષ સહુ દોષનો ૪૫ (રા-

સહુ વેપ વૈષ્ણવ પૂજવો, હોય જ્ઞાની વા અજ્ઞાન;
ન્યમ ગમે તેવી ગાય પણ, ફળ તોય દોષ સમાન. ૭

શુભ ગુણી સાધુ સેવીએ, તે ધર્મનું સેવન;
હરિબા'નું કેવળ અર્ચનું, તે દયામણ અર્ચન. ૮

પદ ૧૦૭ મુ.

એવું બોલ્યા શ્રીગુરુ સ્વામી છ, કર જોડી શિષ્ય કહ્યું રીર નામી છ;
સ શય સઘળા મારા ટળિયા છ, પરમ કૃપાળુ ગુરુ મને મળિયા છ. ૧
કૃતકૃત્ય છુ આપ પ્રતાપ છ, ટાંચા સૂળા પાપ સતાપ છ;
મુજ ધર્મિર છો શ્રીગુરુ દેવા છ, મારે અધિકી હરિ તમ સેવા છ. ૨

ઢાળ

સેવા તમારી કર્યાથી, શ્રીકૃષ્ણ સહજ પ્રસન્ન,
થાશેજ શાસ્ત્ર શ્રુતિ કહેછે, સહિત માર મન. ૩
દુ સગી વચ્ચેયો દુગાગ્રહી, મુજ સમ અધમ નહિ કોય,
તે કૃતારથ મુજને કરે, પણ આપ એવું કોય ૪

જા) છે, એ દોષનું પ્રાયશ્ચિત્ત (નિવારણ કરવાનો વિધિ) નથી, એ દોષ તો
બોગે (તેનું ફળ બોગવી છૂટવાથી) અથવા જોના દોષ જોયા હોય તેને પરસ-
ન (પ્રસન્ન) કરવાથી ટળે

૭ નહુ ધૃ—વૈષ્ણવના દોષ ન જોવા, વેપ માત્ર પૂજવો—વૈષ્ણવનું
ચિન્હ ધારણ કર્યું હોય તેટલા ઉપરથી તેને પૂજવો ફળ ધૃ—ગાય ગમે તેની.
હોય તથાપિ તેને પૂજનાનું ફળ, તેના દૂધ વગેરેથી તોય (સ તોય), અને તેને
હણવા વગેરેથી થતો દોષ, એ સૌ સમાનજ છે.

૮ સાંતુના ગુણ જોઈને તેને પૂજવો અને વેપ માત્ર જોઈને પૂજવો એ-
મા તદ્દાવત બતાવે છે—શુભ ધૃ—ગુણ જોઈને પૂજવો એ ધર્મનું સેવન છે
(હરિનું નહિ), અને હરિબાહાનું (વેપ માત્ર) પૂજવો એ હરિનું અર્ચન છે

૨ કૃતકૃત્ય—સદ્વાર્થ—જોના અભિનાશિત્ત અર્થ ગિદ્ધ થયો છે એવો
અધિકી ધૃ—હગિની સેવા કરતા મારે તમારી સેવા કરવી એ અધિક છે

૩ સહિત ધૃ—માગ મન સહિત શ્રુતિ અને ગાસ્ત્ર કહે છે. ૪ ગુરુનો
હૃદય બતાવવામા? શિષ્ય પોતાની અધમતા સૂચવે છે દુ મગી ધૃ—
સ્પષ્ટ છે વચ્ચેયો—વચ્ચેયો

- અલ મિમાંસા વેદાંત સાંખ્યશુ ન્યાય વૈશેષિક;
સહ પાતાંજલ ષદ શાસ્ત્ર, હસ્તામલક સહિત વિવેક. ૫
- ઐશ્વર્ય વીર્ય સુયશ, શ્રી છે જ્ઞાન ને વૈરાગ્ય;
આપમાં સહુ પરિપૂર્ણ, લક્ષિત પ્રેમ હરિઅનુરાગ. ૬
- શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણ ને મહાભારત, આદિ આપી પ્રમાણ;
સશય કલિલથા કાઢિયો, મહામઠ અધમ અબાણ. ૭
- નથી કશું પ્રત્યુપકારને, કહ કોટિ કોટિ પ્રણામ;
જન દયાપ્રીતમ દેખાડ્યા, શ્રીકૃષ્ણ પૂરણકામ. ૮

પદ ૧૦૮ મું.

- રસિકવલ્લભ આ શુભ ગ્રંથ છ, વર્ણન કીધો પુષ્ટિપંથ છ;
પૂર્ણ કરાવ્યો ગુરૂ ઝોવિદ છ, દૈવી જન દેવા આનંદ છ. ૧
- રસિક જનને વલ્લભ લાગે છ, સઘળા સંસાર સુણતાં ભાગે છ;
કલ્યા પ્રમાણ આચરણ કરશે છ, તે વળવલ્લભ પ્રભુને વરશે છ. ૨

૫ ગુરૂની પ્રશસા કરે છે, અલ ધૃ—અલ (અલમ્—પરિપૂર્ણ). પરિપૂર્ણ મિમાંસા-શાસ્ત્ર, વેદાંત, સાંખ્યશાસ્ત્ર સહિત ન્યાય (જ્ઞાતમપ્રણીત), વૈશેષિક (કણાદપ્રણીત) અને સદ પાતાંજલ (યોગશાસ્ત્ર સહિત), ૫૬ શાસ્ત્ર (એ છ શાસ્ત્ર) વિવેક (તત્ત્વનિર્ણય) સહિત તમને હસ્તામલક (હાથમાંનું) આમણું જેમ આરે પાસથી બગાડર જણાય છે તેમ, અથવા હાથમાંનું અમલ —નિર્મળ ક—પાણી જણાય છે તેમ) જણાય છે.

૬ વળી તમાગમાં છ ઐશ્વર્ય છે, તેથી તમે ભગવાન છો, એમ જણાવતો શિષ્ય તે છ ઐશ્વર્ય કહે છે: ઐશ્વર્ય ધૃ—તમાગમાં ઐશ્વર્ય (ધૃશ્વન્તા), વીર્ય (બળ), સુયશ, શ્રી (લક્ષ્મી—શોભા—કાંતિ), જ્ઞાન, વૈરાગ્ય છે. “ દૈશ્વર્યસ્યમમત્તસ્યધર્મસ્યયજ્ઞસ્રિયઃ જ્ઞાનવૈરાગ્યયોરૈવૈવપણામમગતિસ્મૃતઃ ” “ સમસ્ત કાર્ય માત્રનુ ઐશ્વર્ય, ધર્મ, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય, એ છના સમુદાયને ‘ભગ’ કહે છે એનેજ ‘વૈશ્વર્ય’ કહે છે. અનુરાગ—પ્રીતિ.

૭ કલિલ-ગદન-જેમથી નીકળી શકાય નહિ એવું. ૮ નથી ધૃ—પ્રત્યુપકારને (તમારા કરેલા ઉપકારનો અદલો વાળવાને) મારી પાસે કશું નથી, માટે તમને હું કોટિકોટિ પ્રણામ માત્ર કહું છું. ૧ વર્ણન કીધો—જેમા વર્ણન કીધો

દાળ.

વરશે હરિ કરશે વૃંદાવન, અચળ લીલા માંય;	
શ્રીરાધિકાવર ગોપિકા સંગ, રાસ ખેલે ન્યાંય.	૩
સહુ પાપ મહાસંતાપ સમશે, થશે નિત્યાનંદ;	
મન કર્મ વચન નિષ્કપટ ભાવે, સેવતાં ગોપિંદ.	૪
શ્રીનર્મદ તટ ચંડિપુરી, શ્રીશેષશાધી નિવાસ;	
ત્યાંનો નિવાસી કવિજન. શ્રીકૃષ્ણકેરો દાસ.	૫
શ્રીવંત ભટ સાઠોદરા, દ્વિજ જ્ઞાતિ નાગર વરા;	
મહુરામસુત કવિ દયાશકર નામ, શ્રીહરિઅંશ.	૬
શક અષ્ટાદશ ચોરાશી શ્રાવણ, એકાદશો ગુરુવાર;	
છે અમળ પક્ષોત્સવ દિવસ, આ અથશાંતિ સાર.	૭
શ્રીગોપીપતિ ! જન દયાનો, નિજ જાણી આલો હાથ;	
દહ પ્રેમભક્તિ આપની, આપો ધરે પદ માથ.	૮
પ્રતિપદ ચરણ દશ એવાં પદ મે, અષ્ટોત્તર શત કીધ;	
શ્રીનાથજી કરૂણા કરી એ, કરજો અથ પ્રસિદ્ધ.	૯

સમાપ્ત.

૫ ચંડિપુરી-આણંદ. ન્યાં અ શેષશાધી નારાયણનો નિવાસ છે. (આણંદ મા શેષશાધીની મૂર્તિ છે). ૬ શ્રીહરિઅંશ-ચૈતન્યરૂપે. ૭ અમળપક્ષ-શુદ્ધ પંચ વાડિયુ. ઉત્સવદિવસ-હરિનો ઉત્સવ થવાનો દિવસ. અથશાંતિ-અથની સમાપ્ત.

૮ માથ-માથે. ૯ પ્રતિપદ ઈ—પ્રતેક પદમાં દશ ચરણ (કડીઓ) એવાં મેં અષ્ટોત્તરશત (એકસો આઠ) પદ કીધ (કર્ચા છે). દરેક પદમાં પેટુલાં ચોપાદના દરેક ચરણને છટે ‘જી’ ઉમેરીને ચાર ચાર લીટીઓ છે તે દરેક લીટીને દ્વારામે એક ચરણ ગણ્યું હોય એમ સમજવું છે. મતલબ કે, ‘પ્રાસ. અને અનુપ્રાસ’ વાળાં બે બે ચરણને એક કડી (અથવા દ્વારામના કહેવા પ્રમાણે ‘ચરણ’) તેમણે માન્યું હોય એમ જણાય છે. અને એ હિસાબે પ્રથમના ચાર અનુપ્રાસ તથા દાળના છ અનુપ્રાસ મળીને દશ ચરણ થાય છે. અથ પ્રસિદ્ધ થવા માટે કવિ દ્વિની પ્રાર્થના કરે છે: શ્રીનાથજી ઇ—સ્પષ્ટ છે. પોતાનો અથ પ્રસિદ્ધ થવાની કવિને (અથકારને) કેટલી ઉત્કંઠા હોય છે તે આ ઉપગ્રથી જણાઈ આવેછે. દ્વારામનો આ અથ કેવળ અનન્ય ભક્તિનો બોધક છે. તેણે કેટલાં કેટલાં શ્રીજી દેવાને ન નમવા રૂપ બોધ કર્યો છે તે અનન્ય ભક્તિની પુષ્ટિને અર્થ છે.

પુષ્ટિપથરહસ્ય ગ્રંથ.

દ્રુહા.

શ્રીગુરુ શ્રીવલ્લભ પ્રભુ, શ્રીવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ;	
પદપંકજ વંદન કરું, પ્રાર્થું કરો મન તૃપ્ત.	૧
અથ પુષ્ટિપથરહસ્ય હું, રચુ લલુ વિસ્તાર;	
બ્રમણા ભાગે મનની, જડે સારનો સાર.	૨
મારગ બીજ પાણુ ઘણા, ત્યાં સાધનનુ કામ;	
અંગી છવ કેવળ કૃપા, તે પથ પુષ્ટિ નામ.	૩
શ્રીજીના શ્રીઅંગથી, મકટી પુષ્ટિ સદ્ય;	
પ્રભુ પ્રાપ્તિ ગુરુકૃપાથી, ન મળે સાધન કદ્ય.	૪
જે સાધન છે તેજ કૃપા, સેવા શ્રીવલ્લભ;	
પુરુષોત્તમ પ્રભુ આ પથે, તેજ થયા ગુરુ રૂપ.	૫
શ્રીવલ્લભ શ્રીનીલકંઠ, શ્રીકૃષ્ણ વસ્તુતા એક;	
પાણુ શ્રીજી સહજે મળે, તે શીખવુ વિવેક.	૬
એક રૂપ ગોવિંદ ગુરુ, પાણુ ગુરુ અધિક પ્રતાપ;	

૨ લલુ વિસ્તાર—અર્થ વિસ્તારથી. ૩ અંગી—અંગથી (અવયવ-થી) યથેક્ષા છવે જોમા (બીજ સાધન વિના) કેવળ હરિની કૃપાથીજ હરિને પ્રાપ્તિ તેનું નામ પુષ્ટિપથ છે.

૪ અંગથી—નિજ અંગથી પ્રભુ હૃદય—જેમાં ગુરુની કૃપાથી (કૃપા મા-ત્રથી) પ્રભુની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ કદાચ આપનારા સાધન ક્યે પ્રભુ મળના નથી. અથવા જેમાં સાધન રૂપી કદાચ ન મળે (હોતુ નથી).

૫ જે હૃદય—આ પથના ભક્તોને શ્રી વલ્લભની સેવા એજ ફળ છે (કેમકે તેઓ બીજી કાંઈ ઇચ્છતા નથી) અને એ ફળ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન પણ તેજ (વલ્લભની સેવા) છે. એની રીતે સાધન અને ફળ એકજ હોવાથી આ માર્ગમા સાધન કરતાજ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે એ બીજા માર્ગ કરતાં વિશેષ છે. વળી આ પથે (માર્ગમા) શ્રી પુરુષોત્તમ પોતેજ ગુરુરૂપ થયા છે.

પુનિત દર્શ ગોવિંદનુ, શ્રીગુરુ દર્શ મપાય.	૭
અતિમયત્ન વણુ પ્રાપ્તિ નવ, પુરુષોત્તમની થાય;	
તે શ્રીવલ્લભ શરણુથી, સહજે સધ પમાય.	૮
રાત્રને રાજી કરે, એ બળ કદા ન દીન;	
સ્વદમ સિક્કારસ રાણીથી, સહજ મતિ આધીન.	૯
આત્મા શ્રીજીનો સદા, મુખ્ય સ્વામિની જેહ;	
તે સ્વયં શ્રીવલ્લભ થયા, ધર્યો પુરુષનો દેહ.	૧૦
અતિ વલ્લભ શ્રીકૃષ્ણને, માટે વલ્લભ નામ;	
કૃપા ઇહાંની વણુ ડહા, નવ રીઝે ઘનશ્યામ	૧૧
શ્રીવલ્લભ આશ્રય વિના, સાધન ધર્મ અશેષ;—	
સાધે હરિ કેવળ ભજે, લીલામાં ન પ્રવેશ.	૧૨
જે ઉપર અતિ અનુગ્રહ, અતરમાં વૃજરાય;	
શ્રીવલ્લભ શરણુગતિ, તેને દૃઢ થઈ જાય.	૧૩
શ્રીમદ્દામલુ સખધ વણુ, કરુ નહી કૃણ દાય;	
પુષ્પસૃષ્ટિની રીત એ, જગનો જૂદો ન્યાય.	૧૪
શ્રીકૃષ્ણ: શરણં મમ, મત્ર શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ;	
મા'મલુ મુખમબંધ વણુ, નહિ કૃણ દાતા પુષ્ટ.	૧૫
શ્રીગોસ્વામીજી લખ્યું, નથી વદનની વાત;	
તેજ પ્રમાણે અથ વણુ, કૃષ્ણ મદ્દામલુ જાત.	૧૬

૭ ગોવિંદ કરતા ગુરુમા રિનો' માહાત્મ્ય અતાવે છે. શ્રી ગુરુ ઇં—ગો-વિંદનાં દર્શન તો પુનિત (પવિત્ર) નેજ થાય છે પણ ગુરુના દર્શન તો પાપીને પણ થાય છે.

૮ એ બળ ઇં—એ બળ કદા (પણ) દીન હોતુ નથી—એ બળ મો-હુ' છે—અર્થાત્ જગને ગજી કરવામા ધણો જગ દરવો પડ છે. ૧૧ ઇહાની—એમની (શ્રીવલ્લભની).

૧૨ માથે ઇં—ગીર્જા' અથા માધન અને ધર્મ માંડવાથી કેવળ હરિની-જ પ્રાપ્તિ થાય છે, નેમની રામચીલામા તેનો પ્રવેશ થઈ જતો નથી. ૧૪ જગનો ઇં—જગતના જીવન ધર્મવાળા મનુષ્યોમા કાઈ એમ નથી.

૧૫ શ્રીકૃષ્ણ ઇં—શ્રીકૃષ્ણ એજ મને નાનુદાતા છે. મુખમબંધ—મુખથી અવગુ કહેવા ૧૬ ૩૫૬ ઇં—શ્રી મદ્દામલુથી કૃષ્ણ થયેલો—નેમણે રચેલો અથ ૩૫૬ (કૃણ આપનાર) છે.

શ્રીમહાચાર્ય મહામણુ, શ્રીપુરુષોત્તમ આપ;	
કુળ સઘણુ તદ્દપ છે, સમાન સમજ પ્રતાપ.	૧૭
તારતમ્ય ભાસે તદા, પ્રભાવ ક્યમ કે' કોઈ;	
સમજવું દૃષ્ટાંતથી, સર્શે' નાખો ખોઈ.	૧૮
શ્રીયમુના વ્રજ ઘાટ બહુ, વસ્તુ એક અગ્રપ;	
એ વિવેકથી સમજાએ, શ્રીવલ્લભ સહુ રૂપ.	૧૯
પિતા સરીખો પુત્ર નહાં, કોણ રંક કો જૂપ;	
શ્રીવલ્લભના વંશમાં, સહુ શ્રીવલ્લભ રૂપ.	૨૦
પ્રતિમા પુરુષોત્તમ કરે, કરે છપ ને સંત;	
શ્રીવલ્લભકુળ સર્વ છે, લઈ લક્ષિત લગવત.	૨૧
શ્રીજી શ્રીસ્વામિની સહિત, લલિતાદિક સહુ રૂપ;	
શ્રીમહામણુમાં સમજવું, શ્રીમહામણુ તદ્દપ.	૨૨
શ્રીજી મુખ, દગ સ્વામિની, નાસા શ્રીગોસ્વામિ;	
મુખમંડળ શ્રીમહામણુ, યુગ પદપદ્મ નમામિ.	૨૩
શ્રીવલ્લભ શ્રીજીજ છે, અધિકા પણ કે'વાય;	
શ્રીજી મોટા સરવથો, જેના આખ્યા જાય.	૨૪
દામોદર દાસે કહ્યું શ્રીગુસાંધજી પ્રત્ય;	
દાન વડું (કે) દાની વડા, શ્રીવલ્લભ વર સત્ય.	૨૫

૧૮ તારતમ્ય ઈ૦—જે તરતમપણું—ઓઠા વત્તાપણું માન્ય પડે તે તેને કોઈ મનુષ્ય પ્રભાવ—મહિમા કેમ કહેશે? ૨૨ લલિતાદિક (લલિતાદિક—સુંદરતા વગેરે).

૨૩ દગ—નેત્ર. નાસા—નાક. યુગ ઈ૦—યુગ (બન્ને) પદપદ્મ (ચરણ-કમળ)ને નમામિ (પ્રણામ કરું છું).

૨૪ અધિકા શામાટે તે સ્પષ્ટ કરેછે શ્રીજી ઈ૦—સર્વથી મોટા જે શ્રીજી તે પણ જેના આખ્યા બીજની પામે જાય છે—બીજને પ્રાપ્ત થાય છે

૨૫ એ વાત ઇતિહાસથી અમાર્ચિત કરે છે: દામોદર ઈ૦— દામોદર-દાસ નામે ભક્તે શ્રી ગુમાંઈજી પ્રતિ કહ્યું કે દાન મોટું કે દાની (દાન આપના-૨) મોટો? દાની ગુરુ છે અને ને શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપનું દાન આપે છે દાન વસ્તુ

શ્રીવલ્લભકુળનું કંઈ, સઘળુ ભાવે કૃષ્ણુ;
 સોંધ્યાથી સાધન વિના, સઘળી પૂરે તૃષ્ણુ. ૨
 કૃપાપાત્ર મા'મળુ તણો, કરે કૃષ્ણુ ત્યાં રક્ષ;
 અમિત દોષ અક્ષમ ક્ષમા, કરે નિન્નધિક પક્ષ. ૨
 જો છે મા'મળુ દહાશ્રય, શુભ કૃતિ કરી ન અન્ય;
 તેને સહુ કૃળ વણુશ્રમે, શ્રીહરિ માને ધન્ય. ૨
 જેને શ્રીમા'મળુ તણો, સહુ વાતે વિશ્વાસ;
 તેને કદા ન શોચવુ, સહજે સહુ કૃળ પાસ. ૨
 અષ્ટાક્ષર પચાક્ષર સભાગવત ગ્રંથ સહિત;
 શ્રીવલ્લભના નામમાં, જો છે પૂર્ણ પ્રતીત. ૩
 જન સંબંધી સહુ વસ્તુસહ, કૃષ્ણુ, રાધિકા રાણી;
 શ્રીવલ્લભના નામમાં, સહુ આચ્યુ વર વાણી. ૩
 હૃદય ધ્યાન શ્રીકૃષ્ણુ છબી, ધરે વદે મુખ નામ;
 શીઘ્ર કૃળે કેવળ રટણુ, થાય અખંડે કામ. ૩
 શ્રીવલ્લભ શ્રીવલ્લભજ, વિના ધ્યાન મુખ ગાય;
 સ્વેચ્છાએ તેને હૃદે, શીઘ્ર આવે જનરાય. ૩
 કૃષ્ણુ નામથી અધિક શ્રીવલ્લભ ભાસે નામ;
 ત્યાં ચિંતન છબી ચિત્ત વસે, ઇહાં ન ચિંતન કામ. ૩

કરતાં દાન આપનાર શ્રેષ્ઠ એ પ્રસિદ્ધ છે માટે કૃષ્ણુ કરતા પણ વલ્લભાચાર્ય શ્રેષ્ઠ છે, એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે.

૨૭ મહાપ્રભુ-ગોસાઈજી. અમિત-અમાપ. અક્ષમ-ક્ષમાન થઈ શકે. નિન્નધિક-પોતાના કરતાં પણ વધારે. ૨૮ વણુશ્રમે-(પ્રાપ્ત થાય) તથા શ્રીહરિ તેને ધન્ય માને.

૩૦ અષ્ટાક્ષર-શ્રીકૃષ્ણ નામમ. પચાક્ષર-નમઃકૃણાય. જો ઈ-જો પૂર્ણ પ્રતીત (વિશ્વાસ) હોય તો. અથવા, -પૂર્ણ પ્રતીતથી જો.

૩૧ વર વાણી-એવી વર (શ્રેષ્ઠ પુરોહીત) વાણી છે. ૩૪ ત્યાં ઈ-કૃષ્ણુનું તો ચિંતન કરવાથી તેની છબી ચિત્તમાં વસે છે પણ અહીં (શ્રીવલ્લભમાં) તો ચિંતનનું કામ નથી. અર્થાત્ કેવળ નામોચ્ચાર કરવાથી જ છબી હૃદયમાં વસે છે.

કાર્યિક વાચિક માનસિક, સાંસારિક અકથિત ૫૫;

ભસ્મોભૂત તતકાળ ઇક, વલ્લભનામ પ્રતાપ.

૩૫.

છંદ રસાવલી.

શ્રીવલ્લભ લે નામ, તેજ સેવા હરિ માને;

કૃપાશાધર અમૃતનો, આદ્ય પ્રાપ્ત શ્રમ ના'ને.

૩૬

વશ તેને પ્રજ્ઞરાય સ્ફુરે ભક્તિ મારગ સહુ;

સેવારસનો સ્વાદ અનાયાસે પામે-બહુ.

૩૭

લીલાસહ શ્રીનાથ વસે હૃદયામાં આવી;

ધૃષ્ણિત પૂરણ કામ ગમે હરિલીલા ગાવી.

૩૮

શ્રીવલ્લભ નામમાં શુભકૃતિ સર્પે આવી;

જાપક જન પદરેણુ, વિશ્વપાળને બતાવી.

૩૯

સહ્ય નામ શ્રીકૃષ્ણ, એક શ્રીવલ્લભ કેરું;

શ્રીહરિ ઇચ્છા કહ્યું સુકૃત દશશતનુ દેરું.

૪૦

શ્રીગુરૂ ભક્ત ભગવંતાદિક મહાપ્રભુ સહુ સંભવ;

શ્રીવલ્લભ નામમાં સર્વ છે સંશય નહિ લવ.

૪૧

“સવકો પ્રિય સવકો સુખદ હરિ આદિક સવ ધામ;

વ્રજલીલા સવ સ્મરન શ્રીવલ્લભ-સુમરત નામ.

૪૨

૩૬ રસાવળી છંદ-રેણા અથવા કાવ્ય છંદ. નહાને-ધોડે શ્રમે. ૩૭ સ્ફુટે-દીશી આવે. અનાયામે-વગર શ્રમે.

૩૮ લીલામહ-રાસલીલા સહિત. ધૃષ્ણિત ઈ—તેના ધૃષ્ણિત (ઇચ્છેલાં) કામ (મનોરથ) પૂર્ણ થાય. ૩૯ વલ્લભ નામનો જાપ કરનાર જનના પદનો રેણુ (રજ) વિશ્વને પાવન કરનાર છે. ૪૦ દશગત ઈ—દશ+શત સો જન્મના સુકૃતનુ તે દેરું (અર્થાત્ ઢગલો) થાય છે. એમ શ્રીહરિએ સ્વે-ચાલી કહ્યું છે.

૪૧ મહાપ્રભુને વિષે સહુનો સંભવ છે. ૪૨ સવધામ — સર્વનું સ્થાન. વ્રજલીલા ઈ—શ્રીવલ્લભનું નામ સંભારવાથી સધળી વ્રજલીલાનું રમણ થાય છે.

નામ પુષ્ટ મર્યાદકો રુષ્ણ યુગ સૃષ્ટિ કામ;	
શ્રીવદ્ધમ શ્રીવિઠલ પુષ્ટ પુષ્ટ કુલ નામ."	૪૩
જડત જપે નૃપનામ રહ્યો જશ સધળે ફેલી;	
પટરાણીનું નામ લહે રે'જે રગમહેલી.	૪૪
પુષ્પાત્મક હરિનામ સુગધે સહુ કોઈ જાણે;	
મહાપ્રભુ નામ કૃણાત્મક પરિમળ પાસના માણે.	૪૫
કૃષ્ણ નામ માહાત્મ્ય શ્રુતિ સ્મૃતિ સર્વે વખાણે;	
શ્રીવલ્લભનો નામપ્રભાવ અનુભવી જાણે.	૪૬
હીરા રત્ન પરીક્ષા જ્યમ સહુ ઝવેરી ખાદ્યર;	
અદશ અમૂલ્યક ચિંતામણિ શું લહે મતિ બાદ્યર.	૪૭
વિરલ નામ પણ લહે દષ્ટિગોચર નથી કેની;	

૪૩ નામ ઈ—પુષ્ટિપદને લગતું નામ તે મર્યાદા યુક્ત અથવા મરજતદી નામ જાણવું. અને કૃષ્ણનું નામ તો યુગ (ચાર) પ્રકારની (ઉદ્ભવ, સ્વેદન, અડન, જરાયુજ) સૃષ્ટિને અર્થે છે. અથવા સત્યયુગાદિ સર્વે યુગમાં થયેલી મૃષ્ટિને અર્થે છે—સધળે પ્રસિદ્ધ છે. શ્રીવલ્લભ, શ્રીવિકૃત, અને તેના કૃણનાના નામ પુષ્ટ (મર્મદી) ગણાય છે.

૪૪ ઉપરની બાજત દક્ષાંતથી સ્પષ્ટ કરે છે: જેમ, રાજાનો જશ સધળે ફેલી રવાથી જગતના મહુ લોક રાજાનું નામ જાણે છે, પણ પટરાણીનું નામ તો જે રગમહેલી (રંગ મહેલમાં રહેનાર) હોય તેજ લહે છે. એમજ, વલ્લભા આદિક વ્યાભિનીનું રૂપ હોવાથી તેઓનાં નામ કર્મ વગેરે સધળું મર્યાદા યુક્ત છે અને કૃષ્ણ સ્વામી (પુરુષ) હોવાથી તેનું નામ મધળે સમાન છે—મર્યાદી નથી.

૪૫ પરિમળ ઈ—જે પામે હોય તેજ કૃણનો પરિમળ (સુગધ) માણે—ભોગવે—અનુભવે. ૪૬ પ્રભાવ—મહિમા.

૪૭ અદશ ઈ—પણ અદશ દિખવામાં ન આવે એવો) અને અમૂલ્યક ચિંતામણિ જે મતિની બાહ્યાંગનો વિષય છે તેને તે ઝવેરીઓ શું જાણે ? તેજ પ્રમાણે કૃષ્ણને સર્વ શાસ્ત્ર જાણે, પણ તેજ શાસ્ત્રો વલ્લભ (કૃષ્ણની પટરાણી રૂપ) ને ક્યાથી જાણે ?

તે માટે શું ચિંતામણિ ક્યહુંઓ પણ છેની.	૪૮
બંદીજન નૃપ સુયશ મભા પર્યત વખાણે;	
રંગમેહેલરાણીવૃતાંત અનુભવી જાણે.	૪૯
મહાપ્રભુ શ્રુતિપ્રતિપાદ્ય રૂપ રસિયાં મન ભાવ્યું;	
નિગમ કૃષ્ણ છબી વરણી ત્યાં શું શ્રીમુખ નાવ્યું.	૫૦
નિગમ અગમ મહાપ્રભુ નિગમ પ્રતિપાદિત કહિયે;	
કૃષ્ણવદન શ્રીવલ્લભ કાન્તિ અનળ પણ લહિયે.	૫૧
જગત્ત્રિયે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સહુકોનું જીવન;	
તે શ્રીજીનું શ્રીવલ્લભમાં નિત્ય લુપ્તમન.	૫૨
જે જન ઉપર વહાલ ઘણું વ્રજપતિને આવે;	
તેને શ્રીમુખ શ્રીવલ્લભ જપ નામ બતાવે.	૫૩
આખ્યાં જીવને નામ બહુ, વચન ગોપાળ ગાયુ;	
અષ્ટાક્ષર સગે વલ્લભાદિ નામ અપાયું.	૫૪
ટીકાકાર શ્રીવ્રજભરણજી પ્રકાર્યુ હારદ;	
તે સમજ્યા જન કૃપાપાત્ર હરિ બુદ્ધિ વિશારદ.	૫૫
શ્રીમદ્વિઠ્ઠલવંશ પ્રુષ્ઠ ભગવદ્ સહુ ભાખ્યું;	
શ્રીવલ્લભ સર્વોપરિ નામ દેવીને દાખ્યું.	૫૬

૪૮ વિરલ ઇ—ચિતામણિનું નામ પણ વિરલા જાણે છે તથા તે દ-
ષ્ટિગોચર તો કાંઈનેજ નથી. તે ઉપરથી શું ચિતામણિ ક્યહુંઓ પણ (કહીં-
એ પણ) છેજ નહિ ? અર્થાત્ છેજ. તેજ પ્રમાણે વલ્લભનું નામ યદ્યપિ શા-
સ્ત્રોમાં ન હોય માટે તે શું કૃષ્ણની પટરાણી રૂપે નથી ? છેજ.

૫૦ મહાપ્રભુ ઇ—શ્રીમહાપ્રભુનું રસિયા (રમિક બહનો)ને મનમાં ભા-
વેનું રૂપ શ્રુતિપ્રતિપાદ્ય (વેદે પ્રતિપાદન કરેલું છે.) કેમકે નિગમ (વેદ)માં
જ્યાં શ્રીકૃષ્ણની છબી વરણી છે ત્યાં શું તેમનું મુખ વર્ણાયું નથી ? વર્ણાયુંજ છે.

૫૧ નિગમ ઇ—નિગમ (વેદ)ને અગમ્ય એવા મહાપ્રભુ (વલ્લભ)
ઉપર કયા પ્રમાણે નિગમ પ્રતિપાદિત (વેદે પ્રતિપાદન કરેલા) છે. કેમકે શ્રીકૃ-
ષ્ણનું વદન અનલ (અગ્નિ) છે અને શ્રીવલ્લભની કાન્તિ પણ અનલ છે.

૫૪ અષ્ટાક્ષર ઇ—પણ વલ્લભાદિ નામ તો અષ્ટાક્ષર મંત્રની સાથેજ
અપાયું છે. ૫૬ દેવી-દેવી સંપત્તિવાળા જીવો. (દેવી સંપત્તિ માટે જુઓ
ભગવદ્ગીતા અ-૧૬ શ્લોક ૧-૩).

પૂર્વ વચન પણ પ્રમાણ ઉત્તર વચન ન જ્યો લગી;
 પછી ઉત્તરજ પ્રમાણ, ન ઉત્તર તેથી ત્યાં લગી. ૫૭
 રામાનુજ શ્રીનગનાથથી શ્રુતિ હઠ ઝાલી;
 સત્યોત્તર વચ પૂર્વ વેદવચ જશે શુ ખાલી. ૫૮
 અરિય આવી સુણી પ્રભુજી ગરડને આજ્ઞા આપી;
 નાખ્ય દૂર સહ શિષ્ય કહી હરિ નિજ રૂચિ થાપી. ૫૯
 ત્યમ ગુરુ અષ્ટાક્ષર દધ પ્રમાણ રીતિ રાખી;
 પછી ગુરુ શ્રીવલ્લભજ કહે કરુણા ગો ભાખી. ૬૦
 ગુરુના ઉત્તર વચન તણી પુષ્ટિ કરી શ્રીજી;
 તદપિ પૂરવ હઠ ધરે જાય ગુરુ ગોવિંદ ખીજી. ૬૧

૫૭ પૂર્વ ૪૦—કૃષ્ણાદિ નામનુ માહાત્મ્ય એ પૂર્વથી શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે, અને વલ્લભનામનુ માહાત્મ્ય એ તે પછીથી થયેલા પુસ્તકોમાં લખેલું છે, તે બેમાંથી પ્રમાણ શુ છે? એનું નિરાકરણ કરવાને કહે છે કે, જ્યાં લગી ઉત્તર (પછીનું) વચન ન હોય ત્યાં લગી પૂર્વ વચન પ્રમાણ છે, પણ ઉત્તર વચન મળ્યા પછી પૂર્વનું વચન ઝાણુ ગણાય છે. અને પછી તેનાથી ઉત્તર વચન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં લગી તે પ્રમાણજ રહેછે. (એકજ જણે બે વચનકલાં હોય તેમાં તેના પૂર્વના વચન કરતાં ઉત્તર (પછીનું) વચન વધારે આદ્ય છે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે).

૫૮ એ વાત દર્શાવતી સિદ્ધ કરેછે. રામાનુજ ૪૦—શ્રીરામાનુજ આચાર્યે શ્રીનગનાથજી સાથે શ્રુતિ (વેદ) વિષે હઠ ઝાલી—વેદ વચન પ્રમાણ ગણાવવા હઠ ઝાલી, એવી રીતે કે જે ઉત્તર વચ (વચન) સત્ય હોય તો વેદવચન જે સૌથી પૂર્વનું છે તે શુ ખાલી જશે?—મિથ્યા થશે?

૫૯ અરિય ઈ—રામાનુજની એવી હઠ જોઇને શ્રીપ્રભુજીને તેમના ઉપર અરિય ઉત્પન્ન થઇ તેથી તેમણે ગરડને આજ્ઞા આપી કે રામાનુજને તેમના શિષ્યો અટિત દૂર નાખ. એવી રીતે કરીને હરિએ પોતાની રૂચિ (ઇચ્છા) નુ આપન કર્યું.

૬૦ ત્યમ ઈ—તેમજ ગુરુએ પ્રથમ અષ્ટાક્ષર મન્ત્રદાન કૃષ્ણ નામ આપીને સ પ્રદાપની રીતિને પ્રમાણ રાખી છે, પણ પછી કૃષ્ણામય ગો (વચન) ભાખીને ગુરુ શ્રીવલ્લભ નામ કહેછે—ઉપદેશ કરેછે. અર્થાત્ પૂર્વે કહેલા કૃષ્ણ નામના ઉપદેશ કરતા પછીથી કરેલા વલ્લભ નામના ઉપદેશને વધારે પ્રમાણ માનવો. ૬૧ પૂરવ—પૂર્વ વચન.

કુળનિકંઢનઅઘ ધર્મ ન અડચું હરિ આજ્ઞા પાળી;	
હરિ કહ્યું કયું ન, 'નરકંજર' કહી અંગુલિ ગાળી.	૬૨
જેને આળસ થાય રીત એ તેની બાખી;	
બીજા સહુને પ્રમાણ રીતિ રહેવી રાખી.	૬૩
શ્રીગુરુ વા'લા ઘણા તેથી રાધાવર રાજ;	
મણુ પ્રિય અતિ, ગુરુ ગીણુ, તેથી જીતાય ન બાજ.	૬૪
હરિ રૂઠે ગુરુ રાખે ગુરુ રૂઠાં ન કોઈ;	
તે માટે ત્યમ કરવું જેમ શ્રીગુરુ રૂચિ હોઈ.	૬૫
જેને વશ હરિ તેની સિદ્ધારસનું બળ મોહું;	
તે વણ કોટિ મથત્ન કરે, તે બળ અતિ છોહું.	૬૬
કશું ન કરવું પડે હોય ગુરુશુ દહ ભરોંસો;	
તેમાં સહુ સાધન રજે રાખવો ન સાંસો.	૬૭
સમ્મોહી ગુરુ રામ લોભી તે વામન જાણો;	
કોંધી ગુરુ નૃસિંહ કામી તો કૃષ્ણ પ્રમાણો.	૬૮

૬૨ અઘ-પાપ. ધર્મ-યુધિષ્ઠિરને. હરિ કહ્યું ઇ-હરિનું કહ્યું ન કયું અને 'નરોવાકુંજગોત્રા' કહ્યું તેથી પાપ અડચું અને હિમાલયમાં ગયા ત્યારે એક આંગળી ગળી ગઇ.

૬૩ જેને ઇ-જેને સઘળો ધર્મ આચરતાં આળસ થાય તેણે માત્ર વલ્લભનામનું સ્મરણ કરવું, પણ બીજા (આળસ વગરના) એ તો સઘળા શાસ્ત્રોક્ત રીતિને પ્રમાણ રાખીને સપ્રદાયનું અવલંબન કરવું.

૬૪ ગીણુ-મતલબકે ઓછા પ્રિય. ૬૫ જેમ ઇ-જેમ ગુરુની રૂચિ હોય તેમ કરવું.

૬૬ જેને ઇ-મતલબકે શ્રીવલ્લભ કૃષ્ણની પઠરાણી છે માટે તેને કૃષ્ણ વશ છે. અને તેથી વલ્લભને ભજવાથી કૃષ્ણની મુલાકાત જલદી થશે. ૬૭ સાંશો-શંશય.

૬૮ ગુરુમાં દોષ દેખાય તો પણ તે હરિરૂપથી ચળતા નથી-તેમનું હરિપણું નાશ પામતું નથી. તે વિષે દૃષ્ટાંત આપે છે: સમ્મોહી ઇ-રામ (બળરામ) સમ્મોહી (મોહવણા) હતા (મદિરાથી); વામન લોભી હતા (બિં પાસે દાન લેવામાં); નૃસિંહ કોંધી હતા (હિરણ્યકશિપુનો વધ કરવા-

જ્ઞે ગર્વ તો પરશુરામ માત્સર્ય વ્યાસ છ,	
પણ ન ચળે હરિ ભાવથકી તે સત્ય દાસ છ	૬૯
ગુરુમા શ્રીભગવત સત આદિ સહુ સેવા,	
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ શેષ શકાદિ સુદેવા	૭૦
ગુરુ અપરાધે કૃષ્ણદાસ પ્રતયોનિ પામી,	
શ્રીછ દરશ પણ શ્રીવિઠલ પણ તે નવ વામી	૭૧
શ્રીવલ્લભ શ્રીપુરુષોત્તમ કો કહે ક્યમ કહીએ,	
તેની વાત સ્વ પમા કહુ સુણી સરો' દહીએ	૭૨
શ્રીવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ વસ્તુ શ્રીવિઠલ ભાખ્યુ,	
શ્રીરામ રૂપ શ્રીવલ્લભ કપિપતિને દાખ્યુ	૭૩
શ્રીનાથછ સ્વરૂપ પરમાન દદાસે જ્ઞેયુ,	
વળતી નામ નિવેદન લીધુ મેહ કુ ખ ઝોયુ	૭૪
રૂપ હારિકાધિપ પદ્મા રાવળ દગશાવ્યુ,	
શ્રીવ વલ કણ્ણાનિધાન કીધુ જન ભાવ્યુ	૭૫
પાવક પોશ ભરી ગુરુવં કૃષ્ણદાસ મેઘન,	
મહામયુ પુરુષોત્તમ ન હોય તો બળજે મમ તન	૭૬

માં), કૃષ્ણ કામી હતા (મળ્યા), પરશુરામ ગર્વી હતા (પૃથ્વી નક્ષત્રિય કરનામાં), વ્યાસછ માત્સર્ય દોષનાગા હતા (ઉત્તરમીમાં રચવામાં)

૭૦ શક—ઈદ્રિ સુદેવા—સાગ દેવો

૭૧ ગુરુ ઈ—ગુરુનો અપરાધ કરનાથી કૃષ્ણદાસ નામના ભક્તને પ્રેત યોનિ પ્રાપ્ત થઈ; અને જ્ઞે કે તેને હર્ષિનુ દર્શન થયું તથાપિ શ્રીનૃસિંહ વિના તે વામી નહિ—તે પ્રેતયોનિ મઘ નહિ

૭૨ દહીએ—ખાળીએ—નાશકરીએ ૭૩ શ્રીવલ્લભ ઇ—શ્રીવલ્લભ એ જ વસ્તુગત્યા શ્રીકૃષ્ણ છે કપિપતિને—હનુમાનને

૭૪ પરમાન દદાસ—એ નામનો વૈષ્ણવ નામનિવેદન લીધુ—વૈષ્ણવી દીક્ષા લીધી મેહ (વિગ્હ) વિયોગ

૭૫ પદ્મા રાવળ—એ નામનો વૈષ્ણવ શ્રીવલ્લભ ઇ—રૂપ દેખાડીને તેને કહ્યું કે શ્રીવલ્લભ એજ રૂણા નિધાન છે

૭૬ કૃષ્ણદાસ—એ નામનો વૈષ્ણવ—તેણે મેઘન ગુરુને યેર પાવક (અમિ)ની પોશ ભરી

- દાધ્યા નહીં કર કિચિત્ ગુરુપર જ્ઞાનિ આવી;
અન્યાશ્રય છોડવ્યો મહાપ્રભુ કરૂણા લાવી. ૭૭
- શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીહરિ સરસ્વતીનાયક;
અમોજ છું શ્રીમદાચાર્ય શ્રીગુપ્તનાં વાયક. ૭૮
- શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠ્ઠલ વંશ સહિત પરમેશ્વર;
ભાખ્યું છે બ્રહ્માંડપુરાણે વ્યાસ મુનિવર. ૭૯
- શ્રીવલ્લભાચાર્ય રૂપે પ્રકટવું છે મારે;
પદ્મે કૃષ્ણ કહ્યું અર્જુન સમજવું તારે. ૮૦
- શ્રુતિરહસ્ય ત્રયે શ્રુતિ “ નમો બ્રહ્મણે ” જો જો;
શ્રીવલ્લભ મહાવિષ્ણુ કહ્યા છે સંદે’ જો જો. ૮૧
- પ્રકટ પે’લી નરસિંહ મેહેતે ગાઈ વધાઈ;
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠ્ઠલ પ્રકટ પદ્મે વજરાઈ. ૮૨
- કરશે પ્રકટ પુષ્ટિમારગ ત્યાં જો અનુભરશે;
કેવળ શરણ માત્રથી નિઃસાધન ભવ તરશે. ૮૩
- પ્રમાણ ઇત્યાદિક અનેક છે કપહાંસગી કહિયે;
શ્રીવલ્લભ નહિ કૃષ્ણ કહે તે આસુર લહિયે. ૮૪

૭૭ દાધ્યા-દાઢ્યા. ગુરુપર ઈ-કૃષ્ણદાસ તો ન દાઢ્યા પણ તેણે જામે-
લા અગ્નિના તાપથી તેના ગુરુનું શરીર જ્ઞાનિ પામ્યું. અન્યાશ્રય-ખીજનો
આશરો. મેધન ગુરુનો આશરો છોડવો.

૭૮ સરસ્વતીનાયક-અર્થાત્ વિદ્યાન ૮૦ પદ્મે-પદ્મપુરાણમાં કૃષ્ણ-
કૃષ્ણે. ૮૧ શ્રુતિરહસ્ય-એ નામનો ગ્રંથ, એમાં શ્રીવલ્લભને મહાવિષ્ણુ કહ્યા
છે “ નમો બ્રહ્મણે ” એ શ્રુતિમાં એ વિષય છે. જો જો-તજજો.

૮૨ પ્રકટ પેહેલી-શ્રીવલ્લભ પ્રકટ થયા પેહેલી વજરાય-વજરાય-કૃ-
ષ્ણ શ્રીવલ્લભ અને શ્રીવિઠ્ઠલ રૂપે પ્રકટ થશે.

૮૩ કેવળ ઈ-નિઃસાધન (કોઈ પ્રકારનું પણ સાધન ન કર્યા છતાં)
કેવળ શ્રીગુપ્તના ગરણ માત્રથી (પ્રાપ્તિ) ભવ તરશે ૮૪ શ્રીવલ્લભ કૃષ્ણ
નથી એ જો કહે તેને આસુરી જીવ જાણવો.

મહામણુ મકટ મતાપ સહજ સહુ શ્રીહરિ દણે;	
ત્યાં મમાણની ઇચ્છા રાખે જડ મુજ લેખે.	૮૫
મમાણબળ પ્રયોગતમ શ્રીમહામણુને જાણે;	
દીપકવડે દિવાકર દણે તેજ મમાણે	૮૬
શુદ્ધ દેવી જો હોય સહજ મહામણુ રૂચિ આવે;	
આસુરી લખે મતાપ તદપિ તે શરણે નાવે.	૮૭
તેજપુજ મહામણુ દમણાના બ.ઇએ દીઠા;	
તો પાણુ શરણુ ન ગયા દેવી વાણુ હરિ ન મીઠા.	૮૮
મકટ મતાપ મહામણુ મેઘન ગુરૂએ જોયો;	
તદપિ શરણુ ન ગયા આસુરી અવસર જોયો.	૮૯
નિગમાગમ પુરાણુ સુણી શ્રીહરિ વા'લા લાગે;	
ત્યમ શ્રીવક્ત્રજ શ્રીવિઠલ પર પ્રીત ન જાગે.	૯૦
શ્રીગોકુળેશ નિજ સેવક પ્રતે એમ બાળ્યું;	
શ્રીવક્ત્રજ શ્રીવિઠલ રૂપ ગડ ઘણું દાખ્યું.	૯૧
કેવળ નિજ રૂણાધી નિજ પ્રીતિ કો પાગે;	

॥ ઉક્તંચ. ॥

“માયા મનોરથ યૌ કરે યશુમતિ જાકો નાહું;	
યહ ફલ દીજે રસિકકું શ્રીવલ્લભગુન ગાહું”.	૬૦ ૯૩
“ભરાંસો શ્રીવલ્લભહીકૌં રારો;	
સગરે કાજ સરંગે છનમેં ફનહીકે ગુન માલો”	૬૦ ૯૪
“ભરાંસો દૃઢ ફન ચરનનરો;	
શ્રીવલ્લભ નવચદછાઈ વિન સવ જગ માલ અંધેરો.”	૬૦ ૯૫
“વલ્લભ શ્રીવલ્લભ પદરજ વિન ઔર તત્વ દહી નાલ્યો.”	૬૦ ૯૬
“રે મન શ્રીવલ્લભ ગુન ગાય.”	૬૦ ૯૭
“મૌંકૌ શ્રીવલ્લભહીકૌં મરોસોં.”	૬૦ ૯૮
અષ્ટસિદ્ધિ નવનિધિ ચૌમુક્તિ તેનીદાસી;	
સહજ સદા શ્રીહરિના જે કોઈ દૃઢ વિશ્વાસી.	૯૯
પણ તે દૃઢ વિશ્વાસ આવવો નમજે સેલો;	
તે પામે જેણે સતસંગ કયો બહુ પેલો.	૧૦૦
દૃઢ મતીતિ મણુથ તેને ચિંતામણિ મળિયો;	
જે ચિતવે તે સિદ્ધ અવર તેયકો કો બળિયો.	૧૦૧
મહાપરાક્રમો મૃગપતિ તદપિ ભૂખે મરેછે;	
હરિ વિશ્વાસે અજગર વણુ શ્રમ ઉદર ભરેછે.	૧૦૨

૯૩ ઉક્તંચ—અને કહ્યું છે કે, માયા ૬૦—યશુમાતજા (યશોદાના પુત્રતુ) નાક (નામ) યૌ (એવી રીતે) માયાનો મનામયવરે (પૂર્ણ કરે છે). અથવા, મા-
 ૨) એમ મનોરથ કરે છે કે જેનું નામ યશોમતિ છે તેનું જે ફળ અર્ધાત તે-
 નો પુત્ર તે ગસિક ને આપો. ૯૪ સારે ૬૦—સધના કાજ દાણમા સરસે,
 માટે એનાજ ગુણ માલો. ૯૫ ફન—એના ચરના પગ. શ્રીવલ્લભ ૬૦—શ્રીવ-
 લ્લભના નુખ રૂપી ચંદ્રની છાયા (તેજ) વિના સધના જગતમાં તું અધાર
 નો. ૯૬ દહી નાલ્યો—ખાંણી નાખ્યો. ૯૭ અષ્ટસિદ્ધિ—અષ્ટિગાદિક. નવ
 નિધિ—પદ્માદિક. ચૌમુક્તિ—સાધુલ્યાદિક.

વ્યથં પડયું જાણાતું ઇંદ્રજિત અપ્રતીત આણી;	
૬૬ વિશ્વાસે ચાતક પીએ સ્વાતીનું પાણી.	૧૦૩
જેને નામે મુક્તિ તે પ્રભુ દીઠ પાસે;	
તદપિ જન્મ મુચુંદ એક તે વણુ વિશ્વાસે.	૧૦૪
અવિશ્વાસ આપ્યે જનમેજય રહી ઇકે હૃત્યા;	
સતર સતર પર્વ સુણ્યે ગઈ પ્રતીતિ સત્યા.	૧૦૫
પ્રકટ ખભયો નરહરિ તે પ્રહ્લાદ પ્રતીતે;	
૬૬ પ્રતીતિ હૃતપત્ર પ્રથમ પ્રભુ અનન્ય પ્રીતે.	૧૦૬
મૃદા મૂર્તિ રચી દ્રોણની વિદ્યા કિરાત ભણિયો;	
૬૬ વિશ્વાસે નરહરિ ભય પ્રહ્લાદ ન ગણિયો.	૧૦૭
વિશ્વાસે કરિને વણુ શ્રમ બહુ આપ્યાર મળેછે;	
નિશિદિન ભટકે શ્યાન કુધાનલ તદપિ બળેછે.	૧૦૮
કેવળ હરિ વિશ્વાસ, અવર આધાર ન લાગો;	
અતિ હાનિ આણુ લાભ તદપિ ધની વીમાવાળો.	૧૦૯

૧૦૩ અપ્રતીત ઇં—ઇંદ્રજિતે જે વિશ્વાસ ન રાખ્યો તો તેનું જ્ઞાન વ્યથં થયું. ૧૦૪ જેને ઇં—જેના નામથી મુક્તિ મળે તે પ્રભુ પાસે જોયું (જીવમાથી હૃત્યો ત્યારે) તથાપિ તેને પીજો એક જન્મ લેવો પડ્યો ત્યારે મુક્તિ મળી તેનું કારણ 'વિશ્વાસ નહિ' એજ છે.

૧૦૫ જનમેજયને અઘાર જ્ઞાહૃત્યાઓ લાગી હતી તેમાંની સતર હૃત્યાઓ ભારતના સતર પર્વ સામળવાથી વિશ્વાસપકે મહ, અને છેવટ વિશ્વાસ ન આપ્યો ત્યારે એક હૃત્યા રહી.

૧૦૬ ખભ—યાંભયો. પ્રહ્લાદ પ્રતીતે—પ્રહ્લાદના વિશ્વાસથી ૬૬ ઇં—એક પ્રથમ તેને પ્રભુની અનન્ય પ્રીતિ હતી તેવડે ૬૬ પ્રીતિ હૃતપત્ર મહ હતી.

૧૦૭ મૃદા—માટીરડે દ્રોણ ગુરૂની પાસે એક બિચ્છ ધનુર્વિદ્યા શીખવ્યો, પણ તે બિચ્છ જાતિનો હોવાથી તેણે તેને વિદ્યા શીખવી નહિ, ત્યારે તેણે દ્રોણ ગુરૂનું આદીનું પૂતળું કરીને તેની પાસે વિદ્યા ભણ્યો, એ પણ વિશ્વાસથીજ.

૧૦૮ કરિને—હાથીને કુધાનલ—બૂખરૂંથી આગિન ૧૦૯ કેવળ ઇં—વિમાવાળાને જે કે અતિ હાનિ અને આણું થોડા) નફાનો વેપાર છે તથાપિ કેવળ હરિને વિશ્વાસે તે ધની (ધન-સાગો) થાયછે.

શ્રીગિરિશિખર દુમ સદા હરાં હરિને વિશ્વાસે;	
વૃક્ષ પાટિકા વણ સિંચે સુકે નર આસે.	૧૧૦
સકરખેરને સાકર સાગર મધ્યે આપે;	
મલંગ ઉદર ભરાય ન તનુ કાપે સતાપે.	૧૧૧
૬૬ વિશ્વાસે ગોછાળ જપતાં ગોપાળ ફળિયા;	
વિશ્વાસે જાપરો પા'ણ પૂજ્યે પ્રભુ મળિયા.	૧૧૨
રામ નામ ઈકે સહસ્ર નામ ફળ સર્તો શિવ લાખ્યું;	
માની સગ જર્મી અતિ પ્રસન્ન હિય ધરી હિત દાખ્યું.	૧૧૩
વિશ્વાસે કાકાજી નામે ફળિયા ફેરાવ;	
સંધર્મુ ભગડી જાય ઉપજે અવિશ્વાસ લવ.	૧૧૪
શ્રીમહાપ્રભુના વચન વિષે આણુ નિશ્વાસ ઘટ્યો;	
દામોદરદાસની ત્રિયા સુત યવન મકટ્યો.	૧૧૫
સર્પે હસે નય ઢેડ મરે તુલસી વિશ્વાસે;	
અવિશ્વાસથી દૂર પ્રભુ વિશ્વાસે પાસે.	૧૧૬
અવિશ્વાસથી સાચે ઔષધ રોગ ન જાય;	
વિશ્વાસે જૂઠી વસ્તુ પણ સાચી થાય.	૧૧૭
વિશ્વાસે અંતરાય કોટિ જન્મના મૂટે;	
અવિશ્વાસ અધમૂલ કાળ કર્મોદિક મૂટે.	૧૧૮

૧૧૦ શ્રીગિરિ ઇ—પર્વતના શિખર ઉપરનાં દુમ (વૃક્ષ) હરિના વિશ્વાસથી મદા હરા (લીલાં) રહેછે. ૧૧૧ મલંગ—જૂંડ (?)

૧૧૨ ગોછાળ—ગોપાળનો અશુદ્ધ ઉચ્ચાર. વાલ્મીકિ ભિલ્લ નારદ ઉપદેશથી ગોપાળને જલ્દે ગોછાળ જપતો હતો તેને પણ પ્રભુએ ફળ આપ્યું હતું.

૧૧૩ રામ ઇ—ખીજાં હજાર નામના ફળની બરોબર એક રામ નામનું ફળ છે ૧૧૫ સર્પ ઇ—દેડેલોડોમાં ત્રિવાજ છે કે કોઈને સાપ કરડે ત્યારે તેને તુલસીક્યારા આગળ ત્રણ દિવસ નાખી મૂકેછે. તેટલી મુદતમાં જો તે જીવતો ન થાય તો તેને દાહ કરે છે પણ એવી રીતે નાખી મૂકવાથી ઘણા જીવતા થયેલાના દાખવા સાંભળ્યા છે.

૧૧૭ સાચે ઔષધ—સાચા ઔષધથી. ૧૧૮ અંતરાય—વિદ્ય. અવિશ્વામ ઇ—પણ અવિશ્વાસ એ અવ (પાપ) નું મૂળ છે અને તેથી કાળ તથા કર્મ આદિક ફેટે-ફૂંજ દે છે.

સાધન બન્યાં અનેક તદપિ વિશ્વાસ ન ધર ફળ;
રાખ્ય પ્રાપ્તિ વિશ્વાસ મહાપ્રભુ કૃપાણ કેવળ.

૧૧૬

॥ શ્લોક ॥

મક્તિમાર્ગેક્રિયામાનંકારણપરમુચ્યતે ॥
તેનૈવમાર્ગેસકલંસિદ્ધિમિત્તિનસશય ॥ ૧ ॥
વિશ્વાસેનયથાપ્રોતિચાતકઃસ્વાતિજનલં ॥
તથાચેત્કૃષ્ણજલદઃસ્વાનંદવર્ષયિષ્યતિ ॥ ૨ ॥
એવંવિશ્વાસસદ્ભાવેસર્વમેવભાવિષ્યતિ ॥
યત્ત પરિવૃદ્ધોસ્માકસર્વકર્તુક્ષમોમતઃ ॥ ૩ ॥
સહિસ્વત સમર્થત્વાગ્નસાધનમપેક્ષતે ॥
કાલકાર્યંવિલોકયાત્રતદીયાનાંવિશેષતઃ ॥ ૪ ॥

૧૧૬ સાધન ૪૦—જે અનેક સાધન બન્યા હોય તદપિ (તોપણ) વિશ્વાસ ન હોય તો ફળ પણ ધર નહિ—માનીશ નહિ (ઉબગ ઉપરના દીવાની પેઠે ‘ન’ તો અન્યથ બને બાબતુએ કહેવો) પણ મહાપ્રભુ ૩૫ કૃપાણ (ખત્રી) ઉપર કેવળ તે ફળની પ્રાપ્તિ થવાનો વિશ્વાસ રાખ્ય અથવા,—જો અનેક સાધન બન્યાં હોય તથાપિ તેમને ફળ મળવાનો વિશ્વાસ ધરીશ નહિ; પણ કેવળ મહાપ્રભુ ૩૫ કૃપાણુવડે તે પ્રાપ્તિનો વિશ્વાસ રાખ

શ્લોક ૧—અકિત માર્ગમા ક્રિયામાન પરમ ક્ષણ ૩૫ છે, તેજ માર્ગમાં સફળ (ધનિષ્ઠ) સિદ્ધ થાય છે એમા રાશય નથી

શ્લોક ૨—ચાતક પક્ષી જેમ વિશ્વાસવડે સ્વાતિ નક્ષત્રનું પાણી પામે છે, તે તેવાજ વિશ્વાસ રાખે તો, કૃષ્ણ કેપી એવ પણ કિતમ આનંદ ૩૫ી જગત્તર સાધને શ્લોક ૩—એ પ્રમાણે વિશ્વાસ રાખવાથી સર્વ વસ્તુ પ્રાપ્ત થશે, કેમકે અગારો સ્વામી નરે કાર્ય કરવાને સમર્થ છે

શ્લોક ૪—તે તો પોતેજ સમર્થ છે માટે બીજા સાધનની અપેક્ષા રાખતો નથી; અને વિશ્વે કંઈને તેના જે ભક્તો છે તેમના કાળકાર્ય (તેમને ફળ આપવાનો કાળ અને ફળ આપવા માંડ્ય તેમનું કર્મ) જોઈને બીજા સાધનની અપેક્ષા રાખતો નથી.

ઉપાયાઘ્યવસાયેનત્યત્કાકર્માણ્યનાત્મનઃ ॥

હરેઃરૂપાવલંબિત્વંપ્રાપ્ત્યુપાયદ્દહોચ્યતે ॥ ૧

હુમા પખી પરછાંધયકી નૃપ હોય મહાજ નર;	
ત્વાં શું ચિત્ર પ્રાપ્તિ પ્રભુ કેવળ છાંધ ગુરૂકર.	૧૨૦
વાણુ શ્રમ શ્રીજી મળે મહાપ્રભુ હૃદે ઠસાવે;	
જ્યમ માદા મોતી તટ નર વણ તેડયુ આવે.	૧૨૧
એક વસ્તુ ત્રય નામ શ્રીવલ્લભ વિઠલ શ્રીજી;	
જ્યમ ગગાધારા ત્રિનામ વસ્તુ નહોં બીજી.	૧૨૨
હોળી નાગપચમી દીવાળી જ્યમ એક વારી;	
ત્યમ એ વસ્તુ એક નામ ત્રિ તેવાં ધારી.	૧૨૩
શ્રીજી લીલા સમગ્ર લ્યો એ વિધિ નિરખી;	
ખેલનાણાં બહુ ભાતી શકેરા સઘળે સરખી.	૧૨૪

શ્લોક ૫—હરિની પ્રાપ્તિ થવાના ઉપારના દૃઢ નિશ્ચયવડે કર્મોને તજીને, હરિની કૃપાનુ અવલબન કરવું એજ અનાત્યા હરપને તેની પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે.

૧૨૦ હુમા ઈ૦—હુમા નામે પક્ષીનો પરદાયો પડવાથી પુરૂષ સેહેજ રાજ થાય છે, તો કેવળ ગુરૂના કરની બધાથી પ્રભુની પ્રાપ્તિ થાય એમા શું, ચિત્ર—આશય છે?

૧૨૧ જ્યમ ઈ૦—જેમ માદા મોતી જે તટમાં હોય ત્યા નર મોતી વગર તેડયુ આવે છે તેમ. ૧૨૨ એક ઈ૦—શ્રીવલ્લભ, વિઠલ અને શ્રીજી, એ એકજ વસ્તુના ત્રણ નામ છે જેમ ઈ૦—જેમ ગગાની ધાગનાં,—ગગા, જન્મવી, ભાગીરથી (?) એવા ત્રણ નામ છે પણ તે વસ્તુ બીજી નથી તેમ.

૧૨૩ હોળી ઈ૦—જેમ હોળી, નાગપચમી અને દીવાળી એ ત્રણ પર્વ એકજ વારે આવે છે તેમ એકજ વસ્તુના એ ત્રણ નામ છે. “ નાગ ફાગ ને દીવાળી એ ત્રણે એક વારી ” એવી કહેવત છે. વાર એકજ છતા જેમ પર્વ જુદા કહેવાય છે તેમ વસ્તુ એક છતા નામ જુદા છે એમ દૃષ્ટાત ધટાવડુ. ૧૨૪ ખેલનાણાં—રમકડા.

તદપિ મદનમોહનછની મનમોહની વલ્લભ;	
તે વલ્લભ જ્યાં થયા સકળ સુખ તેને સુલ્લભ.	૧૨૫
શ્રીભગવત ઇચ્છાનાં વચન કહુ જન સાંભળ;	
નિશ્ચય પર્વતપ્રાપ્ત કરી મન-સંસયથી રજ.	૧૨૬
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠ્ઠલ નામરત્ન જે ગાશે;	
તેથીકી શ્રીહરિ હૃદયતાણું હારદ સમજાશે.	૧૨૭
શ્રીરાધાપર દર્શન પ્રકટ થાય વળી તેથી;	
પુષ્ટિપંથનુ એજ મૂળ કો અધિક ન એથી.	૧૨૮
શ્રીજી સહ સહુ વલ્લભ જપ વણુ નામ કરે છે;	
એ રસ એમના કૃપાપાત્રને હૃદે ડરેછે.	૧૨૯
શ્રીજી સેવા સ્મરણ સહસ્ર દિન કરતાં જે ફળ;	
તે ફળ શ્રીવલ્લભનું એક દિન કે , સમન્વય બળ !	૧૩૦
સ્તોત્રરાજ શ્રીસર્વોત્તમજી જે જન જાપે;	
તેને શ્રીજી ઘોડામાં સ્ફુટ દર્શન આપે	૧૩૧
કેવળ શ્રીમહામણુ ભજતાં શ્રીજી ન રોસાવે;	
વાણુ વલ્લભ સમર્પે શ્રીજી મન અર્ચિ આવે.	૧૩૨

૧૨૫ મદનમોહનછની મનમોહની—કૃષ્ણના મનને મોહ પમાડનારી—રાધા. એ રાધા એજ વલ્લભ છે. ૧૨૬ પર્વતપ્રાપ્ત—પર્વતનેવેળે અચળ. ૧૨૭. હારદ (હાર્દ) હૃદયની વાત.

૧૨૯ શ્રીજી ઇ—શ્રીજીના નામ સાથે વલ્લભના નામનો જપ નામનિવે. જન ક્યાં સિવાય (વલ્લભકુળનો સજ્જ ક્યાં વિના) સદુ દરે છે ખરા પણ એ નામનો જે રસ છે તે તો તેમના કૃપાપાત્ર પુરુષોના હૃદયમાંજ દરે છે. અર્થાત્ નામ સજ્જ ક્યાં વિનાનો જપ વિશેષ ફળદાતા નથી.

૧૩૦ ક્યાં—શ્રીવલ્લભનું સેવા અને સ્મરણ ક્યાં. દરે તું તેતુ બળ મ-મન કે કેટલું બધું છે ! ૧૩૧ સ્તોત્રરાજ ઇ—શ્રી સર્વોત્તમ સ્તોત્રરાજનો જે જપ કરે સ્ફુટ—પ્રકટ.

૧૩૨ વણુ ઇ—વણુ વણમના નામ વિના એકત્રા શ્રીજીને ભજના તેમને તે ભજતી અર્ચિ થાય છે.

રામકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ પ્રકટ માન્યા ભણ ગાયા;	
વિભીષણાદિ પાંડવાદિ તેથી ભક્ત લખાયા.	૧૩૩
રાવણાદિ કૌરવ કર્ણાદિક અપ્રકટ ધાયા;	
પ્રકટ અનાદરથી અસુરકોટિમાં ગણાયા.	૧૩૪
જેનું ઉઘડે ભાગ્ય તેહને નિશ્ચય આવે;	
હરમાં આસુર ભાવ હોય તો બ્રાંત્યુપજવે.	૧૩૫
દૃઢ વિશ્વાસ સહજ પ્રભુનો મન તેજ ભક્તમણિ;	
“સંશયઆત્માવિનશ્યતિ” ગાયું ગોકુળધણી.	૧૩૬
શ્રીમદ્દામણીનો ભગ્ન ભરોસો તેજ અન્યાશ્રય;	
સકળ શુભ કૃતિ વ્યર્થ, ક્યો તે મહાદાષમય.	૧૩૭
દૃઢ આશ્રય શ્રીવદ્ધલ શ્રીવિઠ્ઠલનો રાખે;	
સેવે સમરે શ્રીજી તે અનુપમ રસ આપે.	૧૩૮
કળિમાં ભક્ત્યાદિક મારગ સહુ છે અતિ ફુલેભ;	
હરિશરણાગતિ સુદૃઢ હોય તો સર્વ સુલભ.	૧૩૯
શરણાગતિ પણ શુદ્ધ મળવી જીવ કહિણ ઘણી છે;	

૧૩૩ રામકૃષ્ણ ઈન્-વિભીષણે પ્રકટ રામને, અને પાંડવોએ પ્રકટ કૃષ્ણને પરબ્રહ્મ માન્યા અને તેમને બહુને તેમનું ગાન કર્યું તેથી તેઓ ભક્ત લખાયા. મતલબ કે, તેમજ પરોક્ષ પ્રભુ કરતાં પ્રકટ મહાપ્રભુ (વદ્ધલ)ને બળવાથી વિશેષ ફળ છે.

૧૩૪ અપ્રકટને (પરોક્ષને) ભગ્નનારા અસુરકોટિમાં (અસુરના તકમાં) ગણાય છે: રાવણાદિ ઈન્-૨૫૬ છે.

૧૩૫ બ્રાંત્યુપજવે-બ્રાંતિ ઉપજવે-મદેહ રાખે. ૧૩૬ સદગત-અળાતકા-ર વિના. મન-જેને મન. ગાયું-ગીતામાં “સરણાત્માવિનશ્યતિ-મંશયવાજો નાશ પામેછે.”

૧૩૭ શ્રીમદ્દામણીનો ઈન્-શ્રીમદ્દામણીનો ભરોસો ભગ્ન થાય-વિશ્વાસ ખંડિત થાય તેજ અન્યાશ્રય જાણવો. વ્યર્થ-તેથી વ્યર્થ થાય છે.

૧૩૯ ભક્ત્યાદિક (ભક્તિ આદિ)-ભક્તિ વગેરે. મુર્ધન (મુક્ત) -સેદેશ-થી પ્રાપ્ત થાય એવું.

સઘળી સાંગોપાંગ વસ્તુ શ્રીગુરૂથી બાણી છે.	૧૪૦
તેના સંબંધથી સરવ તે તુલમાં ગાણુવી;	
તેથી પ્રાપ્તિ વિશ્વાસ રાખ્ય, તુથી નથો બાણુવી.	૧૪૧
નિજ સાધનબળ કોઇ નથી પામ્યુ શ્રીહરિને;	
મર્થે સંતા અર્થ મહત્ત સંબંધે કરીને.	૧૪૨
નગરગણીનુ નીચ નીર પણ મળ્યુ ગગને;	
પડી તદ્દપ ન થાય દોષ જાગે પ્રસગને.	૧૪૩
અડાગુ કંવા નવ તળે મહદ્ જલપિ અયોગ્ય જન;	
દોષ જીવના જોતાં અડે બરદને લાંછન.	૧૪૪
અગપણે તુ જાણે માધન કશું ન મુજમાં;	
શ્રીવલ્લભ મળવે પૂરણ સઘણ તુલમાં.	૧૪૫
કહિત કરોશ મતીતિ અધમપણ મનમાની;	
અગપણે કંઈ ચિતા પણ ફળમાં નહિ હાનિ.	૧૪૬
મારું મહુ બળ શ્રીગુરુ છે દદ પડ્યો ભરાંસો;	
શ્રીજી તંના યદ્ય મૂક્યા કિ ચિત્ત નહીં માંમો.	૧૪૭
માધન કર્મ કરાં પાંડવમાં જુઓ વિચારી;	
કેનગ કૃતી સંબંધે વશ શ્રીગિરિધારી.	૧૪૮

વેદવિરુદ્ધ ઘણાં કારજ પારથથી બનિયાં;	
તે ઉલટાં અંતર પ્રિતે પ્રભુ સાધન ગણિયાં.	૧૪૯
જે કુળમાં હરિભક્ત એક હોય સહુ કુળ તારે;	
તે સહુમાં ક્યાં ભક્તિ ? હરિ સંબંધ વિચારે.	૧૫૦
સંસ્કાર નહિ વેદાદિક સ્ત્રી શૂદ્ર કહાવે;	
તે બ્રાહ્મણ સબધ માત્ર બ્રાહ્મણી શ્રુતિ આવે.	૧૫૧
અધમ ઉદક સુરસરી સમાન સબધતાણે બળ;	
ત્રૂટી ધાર ગાંગોદ ઈર્ષ ધોવાય મત્ર જળ.	૧૫૨
ક્ષીર નીર ગોધૂમ કંકર મળી હરિગુણ કાગળ;	
સમાન હોય સન્માન જુઓ સબધતાણું બળ.	૧૫૩
ઉત્તમ અધમ, અધમ ઉત્તમતા સંબંધ પામ્યે;	
શાણ જુઓ વિચારી વસ્તુ સઘળે ઠામે.	૧૫૪
ઉત્તમ વસ્તુ અધમ અતિજ ઉદર દુગધે;	

૧૪૯ વેદવિરુદ્ધ — કુટુંબઘાત વગેરે. તે ઇન્—તે કારજને પ્રભુએ પોતાના અંતરમાં પ્રીતિવડે પ્રભુપ્રાપ્તિના સાધનરૂપ ગણ્યાં. (એ હરિના સંબંધનું ફળ).

૧૫૦ બીજું દર્શાવતું : સહુ કુળ તારે. ઈન્— તે સહુમાં ભક્તિ ક્યા હોય છે ? પણ હરિ તો તેમને પોતાના ભક્તનો જે સબધ થયો છે તેનો જ વિચાર કરે છે.

૧૫૧ સંબંધનું બીજું દર્શાવતું : સંસ્કાર ઇન્—પદ છે ૧૫૨ અધમ ઇન્—અધમ (ગસિન) ઉદક જે સુરસરી (દેવનદી—ગંગા) ની સમાન થાય છે તે સંબંધનું જ બળ છે. ત્રૂટી ઇન્—પણ ગાંગોદ (ગંગાના પાણી) ની ધાર ત્રૂટી (સંબધ તૂટ્યો) એટલે તે મૂત્ર જળથી ધોવાય છે (ધોવા લાયક થાય છે).

૧૫૩ વળી બીજાં દર્શાવતું : ક્ષીર ઇન્—દૂધમાં પાણી, ગોધૂમ (ગહું) માં કાંકરા, અને હરિ ગુણ સાથે કાગળ મળે છે ત્યારે તેમાંના અધમ (પાણી, કાંકરા, કાગળ) નું સન્માન ઉત્તમ (દૂધ, ગહું, હરિગુણ) ની ગરોબર પામ્યે છે. (હરિગુણ જે કાગળ પર લખ્યા હોય તે કાગળ પૂજ્ય છે.)

૧૫૪ ઉત્તમ અધમનો સબધ પામવાથી તે અધમ થાય છે અને અધમ ઉત્તમતાનો મબધ પામવાથી તે ઉત્તમ થાય છે.

પુરુષોત્તમ મળમાસ નામ કેરાવ સબધે.	૧૫૫
પણ સબધ વર વસ્તુ પ્રાપ્તિ નવ હોયે કોઇને;	
સબધ બળ તણ નિજ બળ પ્રોડે મરે રાઇને.	૧૫૬
એજ પ્રુષ્ઠિપથરહમ્ય શ્રીવક્ષભ શ્રીવિક્ષલ;	
એમનુ બળ આશ્રય અનન્ય ધર ઇચ્છે નિજ ભલ.	૧૫૭
સાધન કૃણ હરિસબધથીજ સિદ્ધ છે બધે;	
તે પણ હરિરચિથીજ થયો પથપ્રુષ્ઠ ન સધે.	૧૫૮
કેવળ સ્વાચાર્યભિમાન શ્રુતિ યોગ કહ્યો છે;	
પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિઉપાય એ સરળ લલ્લો છે.	૧૫૯

॥ કવિત ॥

ચિતા કાહૂ વાતકી ન કરની કહૈ શ્રીચલ્લભ,
 આસરો અનન્ય સે'જ પ્રાપ્ત પુષ્ટ ફલ હૈ,
 મહાપ્રભુ કૃપાપાત્ર શ્રીની પ્રાપ્તપ્રિય માને,
 કરી હે અયોગ્ય યોગ્ય જદાપિ સમલ હૈ;

૧૫૫ ઉપરના સિદ્ધાંતના અનુક્રમે દૃષ્ટતા હિતમ ઈ—૨૫૪ છે ઉ-
 ત્તમ વસ્તુ—સારે ભોળના પુરુષોત્તમ ઈ—મળમાસ (અધિકમાસ) કે-
 રાવના મબધથી પુરુષોત્તમમાસ કહેવાય છે.

૧૫૬ પ્રોડે—ફોડે ગુરુઆદિના સમધના બળથી હરકાર ન રાખીને
 પોતાના બળથીજ જે ફોડે—હરિ સાધન કરે તે રાઈને મરે—નિષ્ફળ થાય

૧૫૭ ભન—ભલ ૧૫૮ બધે—બન્ને—સાધન અને કૃણ તે ઈ—
 તે (હરિસબધ) પણ હરિની રચિથીજ પ્રુષ્ઠિ પથમા થાય છે એમા સધે
 (સદેહ) નથી

૧૫૯ કેવળ ઈ—કેવળ સ્વાચાર્યભિમાન (પોતાના ગુરુનો અભિ-
 માન એનેજ શ્રુતિ (વેદ) યોગ કહ્યો છે—અને એજ યોગ પુરુષોત્તમ પ્રાપ્તિ-
 નો સરળ ઉપાય અમે લલ્લો છે (બાપ્યો છે)

૧૬૦ ચિતા ઈ—શ્રીનંદભ કહે છે કે કોઈ વાતની ચિંતા કરવી નહિ
 તેમનો અનન્ય આશ્રય કર્યાથી સહેજમા પુષ્ટ માર્ગનુ કૃણ પ્રાપ્ત થાય છે જે
 પુરુષ મહાપ્રભુનો (શ્રીવંશનો) કૃપાપાત્ર થાય છે તેને શ્રીજી (હરિ) પણ

તાહીકો પક્ષપાત અક્ષમ અપરાધ ક્ષમા,
નિ.સાધન નિજાનંદ દે પ્રમેય બલ હે;
શ્રીમદ આચાર્યજ્યૂંકો દયા તું તો હોય રહે,
અનાયાસ અમેદાતા એ પ્રમુ અનલ હે.

૧૬૦

કેવળ કૃપણ જપે ઉર આવી જાય અવિનાશી;
શ્રીવલ્લભ વિઠલ સહુ રહતાં અચળ નિવાસી..

૧૬૧

(શ્રુતિ) એકાકીનરમતે દ્વિતીયમિચ્છન્
રસાવલી.

શ્રીજી શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠલ બાલક સારા;
માંઠ ઠોર મઠડી ને જેમ કાંઇ સકરપારા.

૧૬૨

પૃથક્ નામ આકાર વસ્તુ તેની તે ભાજો;

સમજી એમ મનમાલ દૈવી ! સહુ સરાય ટાળો.

૧૬૩

થયો ખલ્લસ બધે જેહ વલ્લભસુતદારા;

મુખ્ય સ્વામિની તે તેને બીજા પ્રજદારા.

૧૬૪

પ્રાણપ્રિય માને છે, તથા તે અયોગ્ય અને યદ્યપિ (જોકે) સમજ (મલ-પા-
પ યુક્ત) કર્મ કરે તથાપિ તેને હરિ યોગ્ય કરી લે છે. તે વલ્લભના પક્ષપાતને
સીધે તેના ભક્તના અક્ષમ (ક્ષમા ન થાય એના) અપરાધને પણ તે ક્ષમા કરે-
છે, તથા નિ સાધન (સાધન કર્યા વિનાનાને) પણ તે નિજાનંદ આપે છે એ-
વુ પ્રમેય (અર્થાત્ હરિ) તુ બળ છે. એટલામાટે હે દયા! તુ શ્રીમદ આ-
ચાર્યનો અનન્ય ભક્ત થઈને રહે કેમકે એ અનલ (અગ્નિ સ્વરૂપ) પ્રભુ
અનાયામે અભય દાતા છે (વલ્લભાચાર્યનો જન્મ અગ્નિકુડમાથી થયો હો-
તો એમ તે સપ્રદાયના અથોમા લખ્યુ છે)

૧૬૨-૧૬૩ શ્રુતિ—વેદવાક્ય, આદિ ઈન્દ્રિય-બીજને ધ્યેયતા હરિ એ-
કવારમતા નથી માઠ ઈન્દ્રિય-માંઠ, ઠોર, મઠડી અને સકરપારા એ જેમ પૃથક્ નામ
અને આકારવાળા છતાં વસ્તુ એકજ છે તેમ શ્રીજી, શ્રીવલ્લભ, અને શ્રીવિઠલ
તથા તેના બાળકો માત્ર નામ રૂપે જૂદા છે વસ્તુતાએ એકજ છે

૧૬૪ મુખ્ય છન્દ-તે શ્રીવલ્લભ મુખ્ય સ્વામિની છે અને બીજા વૈષ્ણવ તે
પ્રજદાતા-નજનીઓ છે તેને-તેને મન.

પુષ્ટ છવ સહુ એ વિધિ વિવેક મનમાં ધરશે;	
તો સહજે શ્રીજી મગશે સહુ કારજ સરશે.	૧૬૫
જેવું હરિ ગુરૂ રૂપ ત્યમજ વૈષ્ણવનું જાણો;	
વાણ શ્રમ મહાદ્વજ મજે ઉભયથી અધિક પ્રમાણો.	૧૬૬
વક્ત્રલ વિઠલ જે વકાર આર્ધત રહ્યા છે;	
મધ્યે “બણ” કૃષ્ણનો મેજે વૈષ્ણવજ લહ્યા છે.	૧૬૭
કશું ન સમજ્યો હોય, હોય અતિ પ્રિય જો હરિજન;	
તંને કશું કરવું ન રહ્યું હરિ પ્રિય સમ લોચન.	૧૬૮
દ્વિદળ મધ્ય અંકુરિ અથવા માંજરી પાણુ જો જો;	
જીગલ રૂપથી એમજ લલિતા છે ચિત્ત પ્રાણ્યો.	૧૬૯
લલિતા દામોદરદાસજી શ્રીવક્ત્રલ વક્ત્રલ;	
વૈષ્ણવ તેનો વંશ ભજે દુર્લભ સહુ સુલભ.	૧૭૦
મૂળ પુરૂષ સર્વેશ્વર શ્રીજી શ્રુતિ કહ્યા છે;	
પણુ તે શ્રીવક્ત્રલ વશવર્તો સદા રહ્યા છે.	૧૭૧
શ્રીમહામણુ વણુ કૃપા ન તે કોને પાણુ લાધે;	
સાધન ધર્મ અનેક મકાર જ્યપિ આરાધે.	૧૭૨
ચિંતામણિ મોટો પાણુ જોના આખ્યા મળિયો;	
ત્યારે તે ચિંતામણિથકી દાતા અતિ બળિયો.	૧૭૩
શ્રીમહામણુ સ્વતંત્ર પુરૂષ શ્રીમુખ સાંભળિયું;	
તેમની કૃપા જ્યહાં તેવું ભાયગ અતિ બળિયું.	૧૭૪

૧૬૬ ઉભયથી—હરિ અને ગુરૂ બંનેથી. કેમકે તેને વગર બ્રમે મહાદ્વજ મજે છે ૧૬૭ વક્ત્રલ ધૃ—વક્ત્રલ એમાંનો ‘વ’ અતે અને વિષ્ણુનો ‘વિ’ પ્રથમ, તથા કૃષ્ણનો ‘ણ’ મધ્યમાં મુકવાથી ‘વિષ્ણુવ’ રૂપ થાય છે. (અરે વૈષ્ણવમાં એ ત્રણે છે એમ બાણુવું).

૧૬૮ હરિ ધૃ—ને હરિને લોચન (નેત્ર) સમ પ્રિય છે. ૧૬૯ દ્વિદળ ધાન્યમાંના અંકુર અથવા માંજરના દૃષ્ટાંતથી લલિતાની મહાવૈષ્ણવતા વર્ણવે છે: દ્વિદળ ધૃ—સ્પષ્ટ છે. દ્વિદળ—એ દામોદરનું ધાન્ય.

૧૭૦ લલિતા ધૃ—લલિતા અને દામોદરદાસજી, એ જન્મે શ્રીવક્ત્રલને વક્ત્રલ છે. તેનો વંશ વૈષ્ણવ છે. તેમને જે ભજે તેને સદુ દુર્લભ વસ્તુઓ મુકાબ થાય છે. ૧૭૧ વગર્ના—આજ્ઞામાં વર્તનાર.

પુષ્ટ પુષ્ટકૃણ શ્રીવલ્લભ ચરણારવિંદ છે;

તેથી અગ્ર કહે કૃણ તે મતિ ભાગ્યમદ છે.

૧૭૫

શ્રીવલ્લભ શ્રીવિક્ષલ નામ વસ્તુ અતિભારી;

અંતરંગ શ્રીજીને પરમ ભજન અધિકારી.

૧૭૬

॥ ઉક્તંચ ॥

“શ્રીકૃષ્ણાનુગૃહૈતૈકમાર્થર્થનાયપદાનુજઃ” ઇત્યાદિ.

“જન્મજન્મતુગોપાલોપાસનંયૈઃકૃતંપુરા

“નામકૌસ્તુભસારસ્થંજ્ઞાતુંતેનાધિકારિણઃ” ॥ ૧ ॥

શ્રીરઘુનાયોક્તં

વચન વડાનાં લેઈ સંભતિ સઘળે આપી;

(કહ્યો) એક અનુભવ ગિરા થવા મન મુખ આલાપી. ૧૭૭

મેં મુજ મન મળોધ થવા આ ગ્રથ રચ્યો છે;

અવર તેહને કાજ જેહને રચ્યો પચ્યો છે.

૧૭૮

શ્રીગુરૂ ગોપીજનવલ્લભ જેવી મતિ દીધી;

તેવી મેં આ ગ્રથતાણી રચના છે કીધી.

૧૭૯

૧૭૫ શ્રીવલ્લભના ચરણારવિંદ એજ પુષ્ટમાર્ગનું પુષ્ટ કૃણ છે. તેથી અગ્ર (આગળ-વધારે) કોઈ બીજું કૃણ છે એમ ને કહે તે મતિ અને ભાગ્ય મળેમાં મંદ છે.

૧૭૬ અંતરંગ ઈ—જે શ્રીવલ્લભ અને શ્રીવિક્ષલના ભજનના પરમ અધિકારી છે તે શ્રીજીને અંતરંગ તુલ્ય છે. બાહારના અંગ કરતા અંદરનું અંગ વધારે કીમતી છે તેમ કેવળ પોતાની ભક્તિ કરનાર કરતા તે વધારે પ્રિય છે, એ તાત્પર્ય.

નોંધ—“શ્રીકૃષ્ણે જેના ઉપર અનુમદ કરેલો છે તેજ માત્ર એક પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય ચરણકમળનાજો છે.” ઇત્યાદિ. “જેમણે પૂર્વે જન્મોજન્મ ગોપાળનું ઉપામન કયું છે તેવડે તેઓ કૌસ્તુભશિલિની મગ્નતા અર્થાત્ કૌસ્તુભ જેનાવડે જોભે છે એવા શ્રીકૃષ્ણના નામના અધિકારી થાય છે.”

૧૭૭ ગિર-ચાપી આવાપી-કવી. ૧૭૮ પચ્યો છે-પરી શકે એવા છે.

ગમ્ય ન પડે અવરને પુષ્ટ સૃષ્ટિનું જીવન;	
ભાવ ઉપજશે તેને જોઈ હરિ કૃપાપાત્ર જન.	૧૮૦
મહારસ સાગર ગ્રંથ સુરચો રસાવલી છ દે;	
સજ્જનનું મન મુણી ભરાશે પરમાનંદ.	૧૮૧
શ્રીવલ્લભ દાસાનુદાસ જન દયારામ છે;	
તેણે આ રચના કીધી મન પૂરણ કામ છે.	૧૮૨
આ પુષ્ટિપથરહસ્ય ગ્રંથ શ્રવણ વા ગાશે;	
સકળ પાપ સતાપ જશે વાંછિત કૃણ થાશે.	૧૮૩

સમાપ્ત.

૧૮૦ ગમ્ય ન પડે—ગમ્ય ન થાય—અણુવાર્મા ન આવે.

* રુક્મિણીસીમંત.

કડવું ૧ છું.

ધોળ.

“ હરિ હરે કરે કંથારૂઆં રે ” ના ઢાળ.

શ્રીગુરુ ગોવિંદને મધમ પાચે લાગું છું,
 સીમંત ગાવા શુભ વાણી માગું છું;
 આજ સોહેલો વસુદેવજીને ઘેર રે,
 શ્રીકૃષ્ણજી સરખા પુત્ર લાલા લો'ર રે. ૧
 શ્રીદેવકીજી ને ઉર આનંદ થયો ધાડે રે,
 સુખની સીમા ઘેર આવ્યો રૂડો ઘાંડો રે;
 રોહિણીજી આદે સાસુ સહુ હરખે રે,
 પહુ શ્રીકૃષ્ણજીજી કેરૂં રૂપ નરખે રે. ૨
 જોધ જોધ રૂઢ્યાં રેવતીજી જોડાણી રે,
 સોળ સહસ્ર પટરાણી વાત જાણી રે;
 સ્ત્રીજન મગ્ન દેખી વસુદેવ ઘરમાં પુછે રે,
 વાધ્યો આનંદ મહુને કો'ને વાત શુભે રે! ૩
 એવું સુણી જોડ્યાં દેવકીજી વચન રે,
 સ્વામી આપણ (ને) ઘેર આનંદનો દન રે;
 પહુ રૂકિમણીજીને આવ્યું છે સીમંત રે,
 રાખડલિ બાંધ્યાનું મુહૂર્ત પૂજો અગ્રાંત રે. ૪
 સીમંતનું કયારે મુહૂર્ત તે કઢાવો રે,
 નિશ્ચે કરી વહુને મૈયર જાણુ કરાવો રે;
 એવું સાંભળી વસુદેવ આનાદિયો રે,
 મનમાં મોદે ધરી ઇંદિયે વંદિયા રે. ૫

* “સીમંત” ચોટવાના સંથાનુ નામ છે ગર્ભવતીનું માથું હોળવાનો એક સંસ્કાર તે સીમંત સંસ્કાર. ૧ ચોટલો-રૂડો દિવસ ૨ ઘાંડો—(૫૬) ગણ.

નૈધી તેડાવી ચુભ મુહૂર્ત ધરાવિયાં રે,
 સુભદ્રાને હસ્તિનાપુરથી તેડાનિયા રે;
 ને નેમ ઘટે તે તેમ સંપ કારજ કીધાં રે,
 સ્નેહી સખધી સમે સહુ તેડી લીધાં રે. ૬

ધોણુને રક્ષા નણુદે બાધી કુળની રીતે રે,
 વાળ વાળે ગોગી ગીત ગાય પ્રીતે રે;
 રૂઝમકેશ વહુનો બધવ સમે આવિયો રે,
 આપ્યુ ઘરચોણુ અમૃતક રૂકુ લાવિયો રે. ૭

મુહૂર્ત ધારી સહુને લખાવી કઝોતરી રે,
 ભીખક રાજને કા'લ્યુ વસુદેવે રીતે કરી રે,
 મુહૂર્ત ઉપર મોસાણુ લેઈ વે'લા આવજો રે,
 રૂડા સખધી છો સમે આવી ગોભાવજો રે. ૮

પાડવઆદે સગા મિત્ર સહુને કા'નિયુ રે;
 ચુભ મુહૂર્ત ઉપર સર્વે કોઈ આવિયુ રે. ૯

વસણુ.

દશદેશથી નોતર આવી, ભાવી બહુ વમુદેવ રે;
 વિશ્રામ મહુને આપીઆ, મકનઃ મેવક કરવા મેવ રે. ૧૦

ભાવે ભોજન કગાપિયા, આનદ વાધ્યો અપાર રે;
 મહાપ મનોહર બાધિયો, ત્યા થઈ રહ્યો થેઈકાર રે. ૧૧

કંડલું ૨ વું.

“ પ્રેમપતિ તારો એક ઉગિયો ” નો ઠાળ

હરખ મોમતના આવિયો રે,

કંઠીચલ તોગણુ બાધ્યા બાગ;

આનદ મારે અતિધણો રે.

વાણવ વાળે ને માનિની મંગળ ગાય રે;	
સાંતરાં થઈ ફરે સહુ નર નાર.	આનંદ. ૧
ગોત્રજ દેવીસ્થાપન કીધાં પ્રેમે પૂજ્યાં રે,	
વૃદ્ધશ્રાદ્ધ કીધું વસુદેવ;	આનંદ.
દક્ષિણા દઈ પ્રાક્ષણ સંતોષીઆ રે,	
રાંદલ પધરાવ્યાં તતખેવ.	આનંદ. ૨
પીઠી ચોળી ઘેણને નવરાવિયાં રે,	
વસ્ત્રાભૂષણ ધરિયા શુભ શણગાર;	આનંદ.
પસલી ભરાવી રૂઝમરથ વીર રે,	
પાન ફોફળ શ્રીફળ મુદ્રા સાર.	આનંદ. ૩.
સમે શોભે તેવાં ગીત ગોરી ગાય રે,	
સહુ નરનારી આનંદ અપાર;	આનંદ.
પાટ પથરાય વહુજી પગલાં માંડે રે,	
મંડપમાં પધરાવ્યાં તેણી વાર.	આનંદ. ૪
સુંદર સુખાસને શ્રીકૃષ્ણી ખેડાં રે,	
મનોહર પિરાળે મુક્ત કોડ;	આનંદ.
શોભા જોતાં સર્વે સ્ત્રી જાંખી પડી રે,	
નહિ જગમાં કાંઈ એ જગદબા જોડ.	આનંદ. ૫
મુખપર વારૂ કોટિ સરદ-ચંદ્રમા રે,	
કર પદ કમળ સમાન;	આનંદ.

૧ કદળી-કેળ. માનિની-સ્ત્રી સાંતરાં-પરવારીને ? ૨ ગોત્રજદેવી-કુ-
ળદેવી. વૃદ્ધશ્રાદ્ધ-નાંદીશ્રાદ્ધ નાંદીમુખ થયેલા પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ શુભ પ્રસંગે-
જ થાય છે એથી પેઢી ઉપરાંતના પિતૃઓ નાંદી મુખ થાય છે. રાંદલ-
ગોરી-પાર્વતી.

૩ પસલી-પોશ ફોફળ-મોપારી શ્રીફળ-નાળીએર. મુદ્રા-રૂપિયો. ૪
પાટ-લૂગડાના પાટ. (ગર્ભવતીના પગ ને કાંઈ વાગે નહિ માટે. આ ઉપરથી
ગર્ભવતીની કેવી સંભાળ લેવી જોઈએ તથા તેનું મન કેવું પ્રસન્ન રાખવું
જોઈએ એ બાબત રૂઢી આપણને બહુ સીખામણુ આપે છે.)

૫ સુખાસન-સુખ ઉપજે એવું આસન. મુક્ત કોડ-કાશ કોડ હોય.

નેત્ર નિર્મળ મૃગયાનેણીના અણિયાળાં રે,	
કેસર કચન વણું વાન.	આનંદ. ૬
નખશિખ શોભા વણ્યાંમાં આવે નહિ રે,	
સર્વે સીનુ મડળ મોહ્યુ જોધ;	આનંદ.
ઈંદ્રાણી અંજાણી ભવાની મોહ પામ્યાં રે,	
ત્રયલોકમાં સમોવડ નહિ કોઈ.	આનંદ. ૭
સુર મુનિ જન સર્વે સભામાં બેઠા રે,	
જાદવ-મડળ જૂપતિ અપાર;	આનંદ.
સભા મધ્યે નાચે નૃત્યકારિણી રે,	
નાટારંગ થાય ચેષ્ટકર.	આનંદ. ૮
સીમતનુ કર્મ વેદવિહિત કીધું રે,	
ગર્ભાચાર્ય કર્માતરના જાણ;	આનંદ.
વેદ ભણે બીજા વેદીયા રે,	
એ શોભાની સમોવડ હોય કાણ.	આનંદ. ૯
પ્રસાદિયો અભિમન્યુ આવી બોલે બેઠા રે,	
ક્રમક્રમે કરપીળી પ્રસાદ થાપી;	આનંદ.
પસણી ભરાવી સોના મો'ર વડે રે,	
મસન્ન કીધો મુખ માગ્યુ તે આપી.	આનંદ. ૧૦
સુભદ્રાજી નાણુદ બાંધી રાખડી રે,	
બોલો ભરિયો જાદવકુળની રોતે;	આનંદ

૬ વાદ-એનાદ. કરપદ-હાયપમ. મૃગયાનેણીના (મૃગ નયનીના)-હરજી જેની આખોવાળા રક્તિમળીનાં. કેમર ઈન્-તેના શરીરનુ વાન (વર્ણ-રંગ) કેસર અને કચનના વર્ણનો હતો.

૮ સુર-દેવ મુનિ-ઋષિઓ જન-મનુષ્યો નૃત્યકારિણી-નાચનારી નાટારંગ-નૃત્યનો કે નાટકના સમયનો આનંદ. ૯ વેદવિહિત-વેદમા કયા પ્રમાણે. કર્માતર-બીજું કર્મ (સીમતના કર્મનો વિધિ).

૧૦ પ્રમગીઓ-દિવર અથવા ભાણેજ જે ગર્ભવતીને થાપો મારે છે તે પ્રસાદ કહેવાય છે અને તે થાપો મારનાર પ્રસાદીઓ કહેવાય છે. તે પ્રસાદ મારનારને ધેણ પોતાના પિયર તરફથી કાંઈ આપે છે.

રાખડી બંધામણ દામી ડગલાં દાપુ રે,
બંનેને સંતોખ્યાં પૂરણ પ્રીતે. આનંદ. ૧૧
રીતે ભાતે સર્વે કીધો આંદજો રે,
અંબર આબૂષણ હીરા મોર; આનંદ.
કુળ ગોત્ર જ્ઞાતિ રીતિ રૂઢી કીધી રે,
વેદ વિધિ કીધી કહી જ્યમ ગોર આનંદ. ૧૨

વલણ.

ગોર કહી ત્યમ વિધિ કીધી, આનંદ વાધ્યો અત્ય રે;
આગળ બાકી રીત રહી તે, કહીશ જેવી મત્ય રે. ૧૩
મામેરાની વિધિ કહું તે, સાંભજો સહુ જન રે;
દમો કહે ગુરૂ પ્રતાપે, આનંદ વાધ્યો મન રે. ૧૪

કંઠુનું ૩ જી.

“ સાઠીના ચોખાનો ” ઢાળ.

કુદિનપુરથી આવ્યા બીખમક બપતિ;
બંધવબાઇના સાથે આવ્યા ચાર,
બીજા સંજ ધી સગે ઘણા.
વાળાં વાળે ગાયે ગોરો ગીત,
છાબ સજ બહુ સુદર નહિ મણા. ૧
મોસાળું લેઈ આવ્યા વેવાઈ મોલે,
સખામાં શોભ્યા હજ્યા મળ્યા;

૧૧ રાખડી બંધામણ દામી (કીમતી) ડગલાં (ફાઇઆર-૨) એ નામનાં દાપાં વહુના પિયરિયાં આપે છે તે સામરિયા લે છે. ૧૨ અંબર-વસ્ત્ર.

૧૩ અત્ય-અતિ. રીત-રૂઢી પ્રમાણે કર્તવ્ય. ૧ બાઇના-રૂઝિનાણીના ચાર બાંધવ-રૂઝી, રૂઝમકેશ, રૂઝમરય, રૂઝમાલી (?)

વસ્ત્ર માટે દ્રવ્યની બહુ ઘેલી,
 જુવાણ હીરા મણિ ના જય કળ્યા ૨
 પ્રથમ પુત્રીને સોજે શણગાર,
 સુદર પટોળી ચરણો કાચળી;
 જનમાત્ર શ્રીકૃષ્ણજી સતોભ્યા,
 વસ્ત્રાજુવાણ આપ્યા બહુ મન રળી. ૩
 વસુદેવજીને સહસ્ર સોનાની મોરિ,
 પાદ અનુપમ જોડો પામરી,
 બળભદ્રજીને પણ આપ્યું તે રીતે,
 પાચે પાડવ જતી ભાતે કરી. ૪
 ઉગ્રસેન રાજાને શાલ જોડો મુકલ,
 આપ્યો મણિ માણિક જડયો;
 ઉદ્ધવજી અકૂર આદે સહુ જાદવ રીતે,
 પોખ્યા લાઝો ના પડ્યો ૫
 અભિમન્યુને આપી મણિની માળા,
 પાદ સેસો આપી પ્રસન્ન કર્યા,
 મણિ માણિક જડયા સહુને શિરપેચ,
 મોતીના તોરા મસ્તક ધર્યા ૬
 શેષ રાકર પ્રજ્ઞા ઈંદ્ર ચંદ્ર,
 મૂર્ધ ધ્રુવ વડાણ ને ગણપતિ,
 અગ્નિ વાયુ રૂદ્ર છે અગિયાર રે,
 આઠ વસુ ને બીજા સુર અતિ ૭
 પાતાળેથી પન્નગ સર્પે આપ્યા,
 રૂપ પદ્મટિપ તે કોઈ નવ લલ્યા;

૨ ના જય કળ્યા—તેની કીમત યજ્ઞ શરે નહિ. ૩ જનમાત્ર (જનમાતૃ)
 —જનમાધ ૭ળી—હોસ મનની હોસ પ્રમાણે ૪ પામરીજોડો—અહીં શાન-
 જોડો ૫ પોખ્યા—મતુ' કર્યા લાઝો—ખામી

૬ સેસો—રેણુ મણિ ઈંદ્ર—મણિ અને માણિકથી જોડેના શિરપેચ સ-
 દને આપ્યા

સહુને શ્રીહરિ દર્શનની અભિલાષા,
એક પંથ બે કારણ થયાં.

૮

સર્વ રાજને સબળા સન્માન્યા,
ગોરનુ દાપુ બમણું આપિયુ;
પુરૂષ મંડળ પેહેરાવ્યું સહુ પ્રીતે,
વચન કોઇનું ના ઉથાપિયુ.

૯

સ્ત્રીમાં પ્રથમ વેવાણ દેવકીજીને,
ચીર અનુપમ ઝીણો જરકશી;
અદ્ભુત આભૂષણ ને મોતીમાળા,
રોકડ આપ્યું નહિ બાકી કરી.

૧૦

રોહિણીજી આદ સહુ વેવાણોને,
સમોવડ ગણિયાં ભીખક ભામિની;
પટરાણી સો તેને સરખી રીતે,
તેજ મમાણે સર્વે કામિની.

૧૧

કૃતીજીને આપી સુંદર સાડી,
ધરચોળું કરમજનુ રેવતી;

સુભદ્રા પાંચાળી ભારે સાળુ,
કોર જરી પાલવ શોભે અતિ.

૧૨

સબંધ પ્રમાણે સહુ પેહેરાવ્યાં,
જનક સ્ત્રી ગોરાણી પોખિયાં,
બાળામડળ કોઈ રહ્યું નહિ બાકી,
સેવક જન પણ બહુ સતોખિયા.

૧૩

બવનું મે'ણુ ભાગ્યુ બેનને બાપે,
કોડ પૂર્યા સહુ કાંઈ બાકી નહિ;
રંગેજંગે પગરાણુ પૂરાણુ કીધુ,
આનંદ ઉત્સવ એવો નહિ કહી.

૧૪

૮ ૩૫ પદ્મટિયા-૩૫ બદલીને આવ્યા ૧૨ કરમજનુ-કિરમજી રગનું
ધરચોળું. પાંચાળી-દ્રૌપદી. ૧૩ બાળામડળ-સ્ત્રીમડળ. ૧૪ રંગેજંગે (રંગ-
જેયગે પણ કહેવાયછે)—ખ્યાલીખુશાલી. પગગણુ—(મીમતનો) સમારભ.

ધણેને પાટ ઉઠાડ્યાં આપ્યું પટોળું,
સાસુ દવકીજીએ તે સમે,
ઉઠ્યા વહુજી મદિરમા પધાર્યા,
ગોત્રજ સાસુ મરેને નમે.

૧૫

મિદ્યાત્ર ભોજન મહુ કોઈને રે કરાવ્યાં,
રીન પ્રીતે સર્વે વોળાવિયુ,
સીમત એ શ્રીરૂકિમાળીજીનું ગાયુ,
હરિજન હૈડામા ઘણું ભાવિયુ.

૧૬

શ્રગ્ગિવાજીને તટ આણોદ ગામ,
કવિજનકેરો ત્યાં વિશ્રામ છે;
સાઠોદરો નાગર બ્રાહ્મણ હરિભક્ત જન,
દયાશકર એવું નામ છે.

૧૭

તેણે એ ગુણ ગોવિંદ ગાયા પ્રીતે,
જાતિ રીતે ત્રણ કડવે કહ્યું,
શીખતાં આભળતા ગાતા ગાતે,
આનંદ મગજ થાય નિશ્ચે લહ્યું.

૧૮

વલણ.

લહ્યું નિશ્ચે આનંદ મગજ, થાય પ્રભુ પ્રસન્ન રે;
પૂરણ હોય મનકામના, જે જોવો જગજીવન રે.
પાપ મહુ સતાપ નાસે, હોય પૈકુઠ વાસ રે,
શ્રીરૂકિમાળી શ્રીકૃષ્ણજી, જેહુ પૂરે તેની આગ રે.

૧૯

૨૦

સમાપ્ત.

૧૫ પાટ ઉઠાડ્યા-એટલા ઉઠાડનાનો એક રીતનો પ્રિધિ ૧૮ ગાતિ રીતે
૫૦—જેવી રીતે સાયેજી નાગરની ગાતિમા આવે છે તે રીતે આ મામતનો
પ્રિધિ ત્રણ કડ તમા કંઠે છે ૧૯ જુગજીવન-હરિ.

પ્રશ્નોત્તરમાળા.

દયારામકૃત.

દુહો.

શ્રીગુરુ ગિરિધરલાલપદ, પ્રથમ હિ કરુ પ્રનામ;
રચુ પ્રશ્નોત્તરમાલિકા, પદત સુનત સુત્રધામ. ૧

- ૧ મં શ્રીહરિ પણુ ન જાણુ તે શુ ?
ઉં શ્રીજી પોતાનો પાર ન જાણુ.
- ૨ મં શ્રીજીને ઘેર નહિ તે શુ ?
ઉં દીનતા શ્રીજી પાસે નથી.
- ૩ મં શ્રીજી ના કરી શકે તે શુ ?
ઉં શ્રીજીથી ભક્તદ્રોહ ન થાય
- ૪ મં શ્રીજીએ ન સહેવાય તે શુ ?
ઉં શ્રીરાધાનો વિયોગ ને ભક્તનો દ્રોહ એ બે વાનાં.
- ૫ મં જે અપરાધ મટવાનો ઉપાય ન મળે તે કથા ?
ઉં શ્રીહરિથી બહિર્ભૂખતા
- ૬ મં શિવજીથી પણુ વિધ્યુ મેટા તે શામાટે ?
ઉં જેનુ આખ્યુ જાય નહિ [અવા છે] તેથી.
- ૭ મં શ્રીજીને ઘણુ વહાલુ કોણ ?
ઉં પોતાની પ્રેમભક્તિ
- ૮ મં શ્રીજીને કૃપા ઉપજાવે તે સાધન શુ ?
ઉં સાચી દીનતા
- ૯ મં થોડે શ્રમે વણ્યુ દુજ તે શુ ?
ઉં શ્રીકૃષ્ણ નામ.

- ૧૦ પ્ર૦ સર્વેને પરમ વશ્વભ શું ?
ઉ૦ પોતાનો આત્મા.
- ૧૧ પ્ર૦ સર્વન સુખ કોને ?
ઉ૦ સતોષી ભક્તને.
- ૧૨ પ્ર૦ મનતુ વાહન તે કોણ ?
ઉ૦ લોચન.
- ૧૩ પ્ર૦ સહેજે ધ્યાન શાનું થાય ?
ઉ૦ જેની આતુરતા [હોય તે].
- ૧૪ પ્ર૦ અમૂલ્ય વસ્તુ તે કયી ?
ઉ૦ જેની ઘણી હોંસ [હોય તે].
- ૧૫ પ્ર૦ સાકરથી ગળ્યુ શું ?
ઉ૦ ગરજ.
- ૧૬ પ્ર૦ અમૃતથી મીઠું શું ?
ઉ૦ સુદર રાગ.
- ૧૭ પ્ર૦ રકથી રક કોણ ?
ઉ૦ ગુનોહ.
- ૧૮ પ્ર૦ મોટા ગિરિથી ભારે શું ?
ઉ૦ મોઘમ.
- ૧૯ પ્ર૦ હજવાથી હજવો કોણ ?
ઉ૦ માગણ.
- ૨૦ પ્ર૦ ઉપાનથી શું નીચું ?
ઉ૦ નિદક.
- ૨૧ પ્ર૦ વિછીથી વેદના વત્તી તે શી ?
ઉ૦ કઠોર વચન.
- ૨૨ પ્ર૦ શત્રુથી કૂર શું ?
ઉ૦ ભયનો આગમ.

- ૨૩ મં વિદ્યાથી રૂકું શું ?
ઉં સુખ્યુદ્ધિ.
- ૨૪ મં ચિતાથી લુકુ શું ?
ઉં ચિતા.
- ૨૫ મં મિત્રથકો શત્રુ કોણ ?
ઉં આળસ.
- ૨૬ મં પાસે રહીને ભડાવે કોણ ?
ઉં ઇતરાઇ.
- ૨૭ મં બેડીથી બધન શું ?—[કયુ ૧]
ઉં મોહપાશનું .
- ૨૮ મં રૂપનો, ગુણનો, મોહ નહિ કોને ?
ઉં મૂર્ખને.
- ૨૯ મં કાળથી [મોટો] શત્રુ કોણ ?
ઉં દુષ્ટ સગ.
- ૩૦ મં થોડી વસ્તુ જે સર્વથી ઘણી મનાય તે શી ?
ઉં પોતાની પ્રુદ્ધિ .
- ૩૧ મં અધમથી અધમ કોણ ?
ઉં નિર્દય.
- ૩૨ મં પડિત છતાં મૂર્ખ કોણ ?
ઉં અદેખો.
- ૩૩ મં મીતની પાળી કયી ?
ઉં કપટ અને કવચ—[નકારૂ વચન].
- ૩૪ મં જૂઠાને પણ સમજ્ય માને તે શાથી ?
ઉં હરિના બહાનાથી.
- ૩૫ મં ધર્મ પણ અધર્મ થાય તે શાથી ?
ઉં શ્રીહરિના અનાદરથી.

- ૩૬ પ્ર૦ જેના ઉપાય નહિ તે કયો રોગ ?
ઉ૦ પોતાનો સ્વભાવ.
- ૩૭ પ્ર૦ રૂડી વાતનો અનાદર શાથી [ધાય] ?
ઉ૦ સમય વિના કહ્યાથી.
- ૩૮ પ્ર૦ સાચી વસ્તુ જૂઠી પડે તે શાથી ?
ઉ૦ વિશ્વાસ વિના.
- ૩૯ પ્ર૦ જેથી સદા દુઃખ [ધાય] તે શું ?
ઉ૦ માત્સર્ય દાપ.
- ૪૦ પ્ર૦ પ્રત્યુથી બળિષ્ઠ કોણ ?
ઉ૦ મલુના સાચા બક્ત.
- ૪૧ પ્ર૦ સર્વતુ પરીકરણુ શું ?
ઉ૦ મરણ સાધવી.
- ૪૨ પ્ર૦ ઉચ્છિદ્ર વસ્તુ મલુ અંગીકાર કરે તે શી ?
ઉ૦ દુઃખ, મધુ, અને રેશમી વસ્ત્ર.
- ૪૩ પ્ર૦ મધપાની ન બોલે એવું શું હશે ?
ઉ૦ પોતાનું સાંચું દ્રવ્ય ન બતાવે.
- ૪૪ પ્ર૦ પાવસ ન ખાય તે શું ?
ઉ૦ પોતાની જાતનો કાગડો ન ખાય.
- ૪૫ પ્ર૦ સ્ત્રી એકલી શું ન કરી શકે ?
ઉ૦ પુરૂષ વિના ગર્ભ ન ધરી શકે.
- ૪૬ પ્ર૦ કવિથી શું ન કવાય ?
ઉ૦ પ્રજ્ઞાનંદ રૂપ.
- ૪૭ પ્ર૦ જગતમાં અમર કોણ ?
ઉ૦ આશા.
- ૪૮ પ્ર૦ જે અનત વસ્તુ તે શી ?
ઉ૦ આકાશ.

- ૪૯ પ્ર૦ જો દક્ષિનેજ ઘેલા કરે તે શું ?
ઉ૦ ઇશિક.
- ૫૦ પ્ર૦ સર્વનો ઉસ્તાદ કોણ ?
ઉ૦ ભય.
- ૫૧ પ્ર૦ મુખ વનો પુરૂષ કોણ ? [વનો-વિનાનો.]
ઉ૦ ન્યાય; કેમકે તેને મુખ નથી.
- ૫૨ પ્ર૦ છતી આંખે આંધજો કોણ ?
ઉ૦ કામી.
- ૫૩ પ્ર૦ છતે કાને ખેંદેરા કોણ ?
ઉ૦ સ્વાર્થી.
- ૫૪ પ્ર૦ માયા છતે માયા વનો [-વિનાનો] કોણ ?
ઉ૦ વ્યસની.
- ૫૫ પ્ર૦ છતે હાથે લૂલો કોણ ?
ઉ૦ આળસુ.
- ૫૬ પ્ર૦ છતે પગે પાંગજો કોણ ?
ઉ૦ હુકમવાજો.
- ૫૭ પ્ર૦ છતે નાકે નકઠો કોણ ?
ઉ૦ લોભીઆ અને નિર્લેજ.
- ૫૮ પ્ર૦ છતે કાળજે ન કાળજો કોણ ?
ઉ૦ સાહસકર્મી.
- ૫૯ પ્ર૦ સખાથી બળિયો કોણ ?
ઉ૦ નાગો.
- ૬૦ પ્ર૦ સર્વથી મોટું કોણ ?
ઉ૦ સઘળું બળ છતાં ક્ષમાવાજો.
- ૬૧ પ્ર૦ મનનો મેહેણુજ કોણ ?
ઉ૦ સંગ તથા જ્યાં જેનું લગન હોય તે.

- ૬૨ પ્ર૦ જેની ઉપર ઇશ્વરનું બળ પાણુ ના ચાલે તેણું બ-
ળિયુ કોણુ ?
ઉ૦ ઇશ્વરના સાચા ભક્ત કેમકે તેથી ઇશ્વર પાણુ હારે
- ૬૩ પ્ર૦ પરમેશ્વરને વશ કરવાનો જાદુ કયો ?
ઉ૦ નિ સ્વાર્થ પ્રેમ.
- ૬૪ પ્ર૦ શ્રીકૃષ્ણને મન શનુ કોણુ ?
ઉ૦ શુદ્ધ ભક્તિનો દ્રોહી.
- ૬૫ પ્ર૦ જેમાં કિચિત્ પાણુ લાભ નહિ ને પાપ અતિશે-
જ તે શુ ?
ઉ૦ તે તે જૂઠું બાલકુ.
- ૬૬ પ્ર૦ જેનું મૂળ કિચિત્ ને રૂલાવ ઘણા તે શી વસ્તુ
હશે ?
ઉ૦ એક તો નદી અને બીજો ક્લેશ.
- ૬૭ પ્ર૦ હાથવડે હલાવ્યા વિના ના હાલે તે અગ કીયુ ?
ઉ૦ કાન.
- ૬૮ પ્ર૦ વાયુથી શીઘ્ર વેગ કોનો હશે ?
ઉ૦ મનનો.
- ૬૯ પ્ર૦ વીજળીથી વધારે અપજતા કોની ?
ઉ૦ બદ્ધની ગોળીની. [જેવામાં આવે છે].
- ૭૦ પ્ર૦ કામ દામથી અજગા તે સાથી મરે ?
ઉ૦ જરાથી.
- ૭૧ પ્ર૦ પાણીથી પાતણુ તે શુ કે જેમાર્ગ વિના પ્રવેશે ?
ઉ૦ તે તો તેજ, કે જે કાચમાંથી નીકળે; જળ નહિ.
- ૭૨ પ્ર૦ ચૈતન્ય વિના વાનો કોણુ કરે ?
ઉ૦ લખેલું પત્ર.
- ૭૩ પ્ર૦ વાણી, હસ્ત, અને રાસ્ર વિના મારે તે કોણુ ?

- ઉ૦ નેત્ર.
- ૭૪ પ્ર૦ એકલાં આનંદ શાયકી થાય !
ઉ૦ રાગથકી.
- ૭૫ પ્ર૦ જેનો લાલ તથા હાનિ બને ખોટાં તે વસ્તુ શી !
ઉ૦ તે તો સોનું તથા આબેપડવો.
- ૭૬ પ્ર૦ જે વસ્તુનો લાલ તથા હાનિ બને સારાં તે શુ !
ઉ૦ તે તો રસનાઇ
- ૭૭ પ્ર૦ ઉજળો ઉધમ પણ સર્વને હાનિ રૂપ તે શુ !
ઉ૦ અનાધ્યાયનું લાણુવું.
- ૭૮ પ્ર૦ મહાનાગણિક વસ્તુ અમાંગણિક લાગે તે કયારે !
ઉ૦ મૃત્યુ સમયના સહુનું ને સ્મશાનીઆના બુખનું રામનામ.
- ૭૯ પ્ર૦ ગણપતિનું નામજ લેવાય નહિ તે કયારે !
ઉ૦ મૃત્યુ સમય વા શળ ઉચ્ચકતાં ન લેવાય
- ૮૦ પ્ર૦ પરમમિત્રનું દુખ સહેવાય તે કિયું ?
ઉ૦ આપણા નિમિત્તના વિરહનાપનું દુખ સહેવાય.
- ૮૧ પ્ર૦ પરમેશ્વરના કર્યા વિના કોઈ વસ્તુ પોતાની મે-
ળે થએલી હશે ?
ઉ૦ તે તો પરમેશ્વરનું સામર્થ્ય સ્વયં પ્રકાશજ છે.
- ૮૨ પ્ર૦ વિના વૈભવે ધનાઢય તે કોણ હશે ?
ઉ૦ તે તો શુદ્ધ સતોષી
- ૮૩ પ્ર૦ છતે વૈભવે દારિદ્રી તે કોણ હશે ?
ઉ૦ અચળ વૃથાવાન.
- ૮૪ પ્ર૦ સર્વેને ધેર જેનો સદા સર્વદા સુકાળ તે વસ્તુ શી-
હશે ?
ઉ૦ તેતો પોતાને પોતાની બુદ્ધિનો સદા સુકાળ હોય.

- ૨૨ ૨૦ સારને ઘેર મોંઘી વસ્તુ તે શી હશે ?
૬૦ તે તો દ્રવ્ય સઘળે મોંઘું.
- ૨૩ ૩૦ જે શત્રુથી નાશી ન જવાય તે કિયા ?
૬૦ પોતાનો દુઃખદ સ્વભાવ.
- ૨૪ ૩૦ આંખવડે ના દખાય તેવી વસ્તુ શી હશે ?
૬૦ આંખવડે પોતાની આંખ ના દખાય.
- ૨૫ ૧૦ હર્ષસુખમાં પ્રતિબિંબ ના પડે તે શાનું ?
૬૦ હર્ષસુખમાં હર્ષણનું પ્રતિબિંબ ના પડે.
- ૨૬ ૧૦ જગતમાં નગુર નીધણિયાતુ કોણુ છે ?
૬૦ તે તો મૂળ પુરુષ સર્વેશ્વર જગતગુરુ હરિ છે.
- ૨૭ ૧૦ પોતાનો આહાર પોતે ના જાણે તે કોણુ ?
૬૦ તે તો અગ્નિ.
- ૨૮ ૧૦ હાર્યા થકી ઇંદ્રેશ ના થાય તે કિયે કામ ?
૬૦ પોતાના પુત્રથી હાર્યાનો ઇંદ્રેશ ના થાય.
- ૨૯ ૧૦ જેને કદાપિ ભય ચિંતા નહિ એવું કોણુ ?
૬૦ તે તો સાચા પરમહંસ.
- ૩૦ ૧૦ જળમાં ધોયા થકી ન જાય તેવો રંગ કયો હશે ?
૬૦ જળમાં ધોતાં ધોતાં જળની લાલાઇનો રંગ ઉપજે-
છે તે તે જળમાં ધોયા થકી જાય નહિ.
- ૩૧ ૧૦ જેનું મૂળ નહિ ને ફલાવ ધણું તે શી વસ્તુ હશે ?
૬૦ તે તો અમલિન મૂળી [અંતરવેલ] નામ લોક

- ૯૬ પ્ર૦ જડ વસ્તુમાં ચૈતન્ય (ચક્ષુષ) આવે તે સાચી !
 ઉ૦ તે તો લોહું અમ્લપાપાણને દખીને ચૈતન્યતા
 (ચક્ષુષ) પામે.
- ૯૭ પ્ર૦ તરતાં ન આવડતું હોય તદપિ જળમાં તરે એવું-
 કોઈ મનુષ્ય હશે ?
 ઉ૦ તે તો ડાકાણું મનુષ્ય ના તરતાં આવડેતદપિ તરે.
- ૯૮ પ્ર૦ જેનું વખાણ કર્યોથી જળ વધે એવો પુરૂષ કો-
 ઈ હશે ?
 ઉ૦ તે તો એક શ્રીહનુમાનજી છે.
- ૯૯ પ્ર૦ જેની સામુ ભાજતામાં મરી જાય ને તેનું નામ
 લેઈને ખોજાવતાંમાં જીવે એવું કોઈ હશે ?
 ઉ૦ એકું તો એક નીપાટ પક્ષી હોય છે.
- ૧૦૦ પ્ર૦ સારંથી મોડું કુ.ખ તે કિયું ?
 ઉ૦ જે કુ.ખનો ઉપાય નહિ તે તથા જેને જે વધતું
 લાગે તે.
- ૧૦૧ પ્ર૦ જગતમાં અક્ષય વસ્તુ કયી હશે ?
 ઉ૦ તે તો ધન.
- ૧૦૨ પ્ર૦ જેને જીતાય નહિ એવા કોણ હશે ?
 ઉ૦ એક તો હથર, મન ને ચ્વલાવ એ ત્રણ.
- ૧૦૩ પ્ર૦ જ્યમ ખરચે ત્યમ વધે તે વસ્તુ કયી ?
 ઉ૦ તે તો વિદ્યા જે સરસ્વતી.
- ૧૦૪ પ્ર૦ વાવરે વા ન વાવરે તદપિ પૂર્ણને પૂર્ણ રહે તે શું !
 ઉ૦ તે તો વિદ્યા.
- ૧૦૫ પ્ર૦ જે વસ્તુ ખાવી ઘણી કઠણ તે કઈ ?
 ઉ૦ તે તો ગમ, જે કોઈએ ખવાય નહિ.
- ૧૦૬ પ્ર૦ મનની પ્રીત ને દૂધની ચીકાણ તે સાચકી જાય !

- ૮૫ પ્ર. સંનિ ઘેર મોંઘી વસ્તુ તે શી હશે ?
ઉ. તે તો દ્રવ્ય સઘળે મોંઘુ.
- ૮૬ પ્ર. જે રાત્રીથી નાચી ન જવાય તે કિયા ?
ઉ. પોતાનો દુ ખદ સ્વભાવ
- ૮૭ પ્ર. આંખવડે ના દખાય તેવી વસ્તુ શી હશે ?
ઉ. આંખવડે પોતાની આંખ ના દખાય.
- ૮૮ પ્ર. દર્પણમાં પ્રતિબિંબ ના પડે તે શાનું ?
ઉ. દર્પણમાં દર્પણનું પ્રતિબિંબ ના પડે.
- ૮૯ પ્ર. જગતમાં નગુર નીધણિયાવું કોણ છે ?
ઉ. તે તો મૂળ પુરુષ સર્વેશ્વર જગત્પુરુષ હરિ છે.
- ૯૦ પ્ર. પોતાનો આહાર પોતે ના જાણે તે કોણ ?
ઉ. તે તો અગ્નિ.
- ૯૧ પ્ર. હાથો થકી કંચેશ ના થાય તે કિચે કામ ?
ઉ. પોતાના પુત્રથી હાથોનો કંચેશ ના થાય
- ૯૨ પ્ર. જન કદાપિ ભય ચિંતા નહિ એવું કોણ ?
ઉ. તે તો સાચા પરમહંસ
- ૯૩ પ્ર. જળમાં ઘોયા થકી ન જાય તેવો રંગ કયો હશે ?
ઉ. જળમાં ઘોતા ઘોતાં જળની લાલાઇનો રંગ ઉપજે છે તે તે જળમાં ઘોયા થકી જાય નહિ.
- ૯૪ પ્ર. જેનું મૂળ નહિ ને ફેલાવ ઘણું તે શી વસ્તુ હશે ?
ઉ. તે તો અમલિન મૂળી [અતરવેલ] નાગ લોક કહે છે તે.
- ૯૫ પ્ર. મૃત્યુ પામેવું કોઇ પણ જીવનું થાય તે કશાથી હશે ?
ઉ. તે તો દેહકો મુએલો જતા મેઘના બિંદુ લાગ્યાથી જીવે.

- ૯૬ પ્ર. જડ વસ્તુમાં ચૈતન્ય (ચલન) આવે તે સાચી ?
ઉ. તે તો લોહું ચમકપાપાણુને દખીને ચૈતન્યતા (ચલન) પામે.
- ૯૭ પ્ર. તરતાં ન આવડતું હોય તદપિ જળમાં તરે એવું કોઈ મનુષ્ય હશે ?
ઉ. તે તો ડાકણ મનુષ્ય ના તરતાં આવડે તદપિ તરે.
- ૯૮ પ્ર. જેનું વખાણ કર્યાથી બળ વધે એવો પુરુષ કોઈ હશે ?
ઉ. તે તો એક શ્રીહનુમાનજી છે.
- ૯૯ પ્ર. જેની સામુ ભાજતામાં મરી જાય ન તેનું નામ લેધને ખોટાવતાંમાં જીવે એવું કોઈ હશે ?
ઉ. એવું તો એક નીપાટ પક્ષી હોય છે.
- ૧૦૦ પ્ર. સર્પથી મોઢું દુઃખ તે કિમ્બુ ?
ઉ. જે દુઃખનો ઉપાય નહિ તે તથા જેને જે વધતુ લાગે તે.
- ૧૦૧ પ્ર. જગતમાં અક્ષય વસ્તુ કયી હશે ?
ઉ. તે તો ધન.
- ૧૦૨ પ્ર. જેને જીતાય નહિ એવા કોણુ હશે ?
ઉ. એક તો હથર, મન ને સ્વભાવ એ ત્રણુ.
- ૧૦૩ પ્ર. ન્યમ ખરચે ત્યમ વધે તે વસ્તુ કયી ?
ઉ. તે તો વિદ્યા ને સરસ્વતી.
- ૧૦૪ પ્ર. વાવરે વા ન વાવરે તદપિ પૂણુંને પૂણું રહે તે શુ ?
ઉ. તે તો વિદ્યા.
- ૧૦૫ પ્ર. જે વસ્તુ ખાવી ઘણી કઠણુ તે કઈ ?
ઉ. તે તો ગમ, જે કોઈએ ખવાય નહિ.
- ૧૦૬ પ્ર. મનની પ્રીત ને દૂધની ચીકાણ તે સાચકી જાય ?

હૃં તે બધે કાઢવાયકી બનય.

૧૦૭ પ્ર૦ જે ભાગેલી વસ્તુઓ સાધવાનો ઉપાય નહિ તે
કયી કયી ?

હૃં તે તો ત્રણ છે મન, માતી ને કાચ

૧૦૮ પ્ર૦ કર્મ કરે કોઈ બીજા ને બોગવે બીજા એવું કયું
હશે ?

હૃં તે તો નત્ર સ્નેહ કરે ને મન બધાય.

દુહો.

યહ પ્રશ્નોત્તર માલિકા અથસાર સિદ્ધાત;

દયારામ હરિજન રચ્યો સુનત હરે મનમ્રાત.

૧

સમાપ્ત.

શ્રીપુરુષોત્તમપંચાંગ.

॥ શ્રીવલ્લભઅષ્ટોત્તરશત નામ. ॥

છંદ દુવૈયા.

- જય શ્રીવલ્લભ હરિ હરિવલ્લભ શ્રીમંહામણુ વાંગીશ;
શ્રીકૃષ્ણાનન વિશ્વાનર પરમાનંદ મહાલક્ષ્મીશ. ૧
- શ્રીમંદાચાર્ય દયોદ્ધીશ ગુરુ કર્ણાણિધિ આનંદ;
ગોપીનાથજનક શ્રીવિઠ્ઠલપિતુ પરમાનંદકંદ. ૨
- શ્રીલક્ષ્મણનંદન શ્રીધર્મબાપુત્ર પરમઉદાર;
અદેયદાનદક્ષ દીનબંધુ દેવીકૃતઉદાર. ૩
- ભક્તાચાર્ય ભક્તવત્સલ ભક્તાધીન વલ્લભભક્ત;
ભક્તિપથપંકજતરણિ શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપાસક્ત. ૪
- સ્વદાસાર્યકૃતસાધનઅરોધ નિસ્સાધનજનપાણ;
માયાવાદનિરાકૃત રતિપથકેતુ કૃતાંતકાળ. ૫

૩ હરિને વાહાલા. ૫ વાણીના પતિ, અર્થાત્ સકળ વાણીને જાણનાર.

૬ શ્રીકૃષ્ણના મુખરૂપ. ૭ અગ્નિરૂપ.

૮ મહાલક્ષ્મીના પતિ. ૧૧ દયાના અધીશ (સ્વામી). ૧૨ દયાના ભંડાર. ૧૩ આનંદરૂપ. ૧૪ ગોપીનાથના પિતા. ૧૫ શ્રીવીરૂલના પિતા. ૧૬ પરમ આનંદ રૂપી કંદ. ૧૭ શ્રીલક્ષ્મણના પુત્ર. ૧૮ ધર્મબા દેવીના પુત્ર.

૨૦ જે દાન કોઈ આપી શકે નહિ તેતુ દાન આપવામાં નિપુણ. ૨૨ દેવી જીવોનો ઉદાર કરનારા. ૨૬ જેને ભક્તો વાહાલા છે એવા.

૨૭ ભક્તિ માર્ગ રૂપી કમળને ખિલાવનાર સર્વરૂપ. ૨૮ શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપમાં આસક્ત. ૨૯ પોતાના દાસને અર્થે અગ્રેય (સમગ્ર) સાધન જોણું કર્યા છે એવા. ૩૦ સાધન રહિત મનુષ્યનું પાલન કરનાર. ૩૧ માયાવાદનું ખંડન કરનાર. ૩૨ રતિના માર્ગની ધમરૂપ. ૩૩ કાળના પણ કાળ.

૩૪	સ્મૃતિમાત્રારતિનાશન	૩૫	વિભુ	૩૬	સાકારપ્રહ્લભતિપાદ્ય;	
૩૭	અપાર	૩૮	અદ્ભુત	૩૯	અકેળ	૪૦
				૪૧	સનાતન	૪૨
					આનદધન	૪૩
					અજ	આદ્ય
૪૪	વિષ્ણુદેવ	૪૫	પ્રભુવન્દરાજ	૪૬	સર્વદેવ	૪૭
				૪૮	શ્રેય	સુખધામ;
૪૯	પૂર્ણપ્રહ્લ	૫૦	આચાર્યરત્ન	૫૧	પુરુષોત્તમ	૫૨
					પૂરણકામ.	
૫૩	ત્રિગુણાતીત	૫૪	રહોરત	૫૫	સત્યસકટપ	૫૬
					અતરયામી;	
૫૭	પતિતપાવન	૫૮	અધમોદ્ધારણ	૫૯	હરિ	૬૦
					પુષ્ટિપથસ્વામી.	
૬૧	વિરચિતભક્તમનોરથ	૬૨	પૂરક	૬૩	અત્યમાહાત્મ્ય	૬૪
					અનત;	
૬૫	કરતુમકરતુમન્યથાકરતુ	૬૬	સમર્થ	૬૭	શ્રીભગવત.	
૬૮	ભક્તિમાર્ગમવર્તક	૬૯	સ્વતત્ર	૭૦	ભક્તિરૂપ	૭૧
					રસરૂપ,	
૭૨	વિદ્વાનમ	૭૩	હન	૭૪	અતિકૃપાળ	૭૫
					તેલગતિલક	૭૬
					દિગ્બૂપ.	
૭૭	વિધયાસક્તિવિદૂષક,	૭૮	વિજીતકર્ષ,	૭૯	રતિરસમગ્ન,	

૩૪ સ્મરણ કરવા માત્રથી આર્તિ (પીઠા) ને નાશ કરનાર ૩૫ સર્વત્ર વ્યાપક દેશકાળાદિપરિચ્છેદ સ્થિત

૩૬ સાકાર અણરૂપે પ્રતિપાદિત થયેલા ૪૦ અનાદિ અનત ૪૧ એકરસ આનદરૂપ ૪૨ અજ રહિત

૪૩ સર્વથી આદ્ય ૪૪ દેવોના પતિ ૪૬ વરદાન આપનાગ્રામી શોભાયમાન ૪૭ કલ્યાણરૂપ ૫૦ આચાર્યમા રત્ન જેવા ૫૨ જેના મનોરથ પૂર્ણ થયા છે એવા

૫૩ સત્ય રજ, તમ, એના ત્રણ ગુણથી સહિત ૫૪ એકાત્મી પ્રીતિનાળા ૫૫ જેની સદગતિ પ્રપનાઓ મત્ત થાય છે એવા ૫૮ અધમનો ઉદ્ધાર કરનારા ૫૯ પુષ્ટિમાર્ગના સ્વામી

૬૦ ભક્તોએ જે જે મનોરથ કર્યા હોય તેને પૂર્ણ કરનારા ૬૧ જેના આહાત્મ્યનો તર્ક થઈશકતો નથી એના ૬૩ ગ્વાને, ન કરવાને અને ઉલ્લક કરવાને સમર્થ

૬૮ વિદ્વાનના ધરણ્યરૂપ ૭૧ તેવગ કુળમા તિલકરૂપ સર્વોત્તમ ૭૨ આહાત્મીના રાજ ૭૩ વિધયની આસક્તિને દૂષણ આપનાર ૭૪ જેણે કામને જીત્યો છે એવા

- ^{૭૬}પતિતસંગ્રહક ^{૭૭}પરમેશ્વર ^{૭૮}શિરમણિ ^{૭૯}સર્વરસજ્ઞ. ૧૧
- ^{૮૦}સર્વશક્તિધૃક્ ^{૮૧}શ્રીભાગવતગૃહ્યપંકજભાનુ;
- ^{૮૨}સ્વજનજીવનધન ^{૮૩}પ્રાણપતિ ^{૮૪}પ્રતિપક્ષપતંગકૃશાનુ. ૧૨
- ^{૮૫}વિવિધઅપરાધક્ષમાકૃત ^{૮૬}અશરણશરણ ^{૮૭}અખિલ સુખદાય;
- ^{૮૮}શ્રીગિરિરાજધરણ ^{૮૯}હૃતઆર્તિભિત્ત ^{૯૦}દુઃખઅઘાંતકાય. ૧૩
- ^{૯૧}રાજવાક્ષ ^{૯૨}મદનાભિરામ ^{૯૩}અભયપદ ^{૯૪}આનંદકારી;
- ^{૯૫}શાન્તસ્વરૂપ ^{૯૬}સ્વયંભૂ ^{૯૭}ધૃશ્વર ^{૯૮}સ્વકીયસકળજીવરહારી. ૧૪
- ^{૯૯}કૃતદિગ્વિજય ^{૧૦૦}સ્વદાસસુરદ્રુમ ^{૧૦૧}અનુક પાલોચન;
- ^{૧૦૨}પ્રમેયજળવતકૃત ^{૧૦૩}લીલામય ^{૧૦૪}પ્રણતકષ્ટમોચન. ૧૫
- ^{૧૦૫}ભાવવિઘ્નિહિતલોચન ^{૧૦૬}પદપંકજપાંસુદ્ગજરૂપ;

૭૬ પતિત (ભટ) યથેલાનું ગ્રહણ કરનાર. ૮૦ સર્વ શક્તિને ધારણ કરનાર. ૮૧ શ્રીભાગવતના ગ્રંથ અર્થે રૂપી કમળને ખીલાવનાર (પ્રકટ કરનાર) સૂર્ય જેવા. ૮૨ પોતાનાં જનના જીવન રૂપ અને ધનરૂપ.

૮૪ પ્રતિપક્ષીઓ રૂપી પતંગીઓને બળી મરવાના અગ્નિરૂપ.

૮૫ અનેક પ્રકારના અપરાધને ક્ષમા કરનાર. ૮૬ જેને કોઈનું શરણ ન હોય તેને શરણે રાખનાર. ૮૭ સઘળાંને સુખ આપનાર.

૮૮ ગિરિરાજ (ગોવર્ધન) ને ધારણ કરનાર. ૮૯ જે બોલાવે તેની ખીડાની નાશ કરનાર. ૯૦ દુઃખ અને પાપનો અંત આણનાર જેનું સ્વરૂપ છે એવા. ૯૧ કમળ સમાન નેત્રવાળા.

૯૨ કામદેવ જેવા સુંદર. ૯૩ અભયદાન આપનાર. ૯૪ પોતાની મેળેજ ઉત્પન્ન થયેલા. ૯૫ પોતાના ભક્તોના સમસ્ત સંતાપને દૂરનાર.

૯૬ જેણે દિગ્વિજય કર્યો છે એવા. ૧૦૦ પોતાના દાસના કલ્પશ્લેષ રૂપ. ૧૦૧ દયાયુક્ત નેત્રવાળા. ૧૦૨ લીલામય જળવાન પ્રમેય જેણે કર્યો છે એવા.

૧૦૩ પ્રણામ કરનારાઓને કષ્ટમાંથી મુક્ત કરનાર. ૧૦૪ ભાવપરે જોનાં નેત્ર દરતા છે એવા. ૧૦૫ જેનાં ચરણ રૂપી કમળની રજ ફળ રૂપ છે એવા.

સર્વોત્તમ નિર્જલાભપૂર્ણ જય આત્મારામઅનુપ.	૧૬
એ અષ્ટોત્તરશત શ્રીઆચાર્યજી મહામણુનાં નામ;	
સર્વ પાપ સંતાપ હરણ મનવાંચ્છત પૂરણ કામ.	૧૭
શ્રદ્ધાસહિત સદા જે જન કરશે એ આજ્ઞોચ્ચાર;	
શ્રીગોપીજન વક્ષભ તેને વશ થાશે નિરધાર.	૧૮
અકથિત કૃણ છે અનુભવી જે જ્ઞે આનંદ થાશે અત્યંત;	
મારું તો સર્વસ્વધન એ દમો કહે કહું સત્ય.	૧૯

॥ વિવૃત્તઅષ્ટોત્તરશત નામ. ॥

છંદ દુવૈયા.

જય શ્રીવિઠ્ઠલ પુરુષોત્તમ શ્રીવલ્લભરાજકુમાર;	
શ્રીમહાલક્ષ્મીગર્ભરત્ન સર્વોગ્યાદિ નિર્મલમાર.	૧
શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીગોપીનાથાનુજ શ્રુતિસાર;	
શ્રીહરિ શ્રીરક્તિમણીરમણ પદ્માવતીપ્રાણાધાર.	૨
શ્રીગિરિધરદિસપ્તતનુજનક તૈલંગતિલક રસાળ;	

૧૦૭ પોતાના લાભમા પૂર્ણ ૧૦૮ આત્મસ્વરૂપમાં આનંદ માનનાર.

૧ છંદ દુવૈયા—ગોપાયા છંદ. ૨ પુરુષોમાં ઉત્તમ. ૩ વક્ષભાચાર્યના પુત્ર (એમને કૃષ્ણનો અવતાર માનેલો છે). ૪ મહાલક્ષ્મી (તેમનાં માતા) ના ગર્ભમાં રત્ન જેવા.

૫ બધે શરીરે સુંદર. ૬ કામદેવને જીતે. ૮ ગોપીનાથના અનુજ (નાના ભાઈ). ૯ વેદના સાર રૂપ. ૧૧ રક્તિમણીના રમણ (સ્વામી). ૧૨ પદ્માવતી (તેમની સ્ત્રી) ના પ્રાણાધાર.

૧૩ શ્રીગિરિધર આદિક સાત તનુ (પુત્ર)ના જનક (પિતા). ૧૪ તૈલંગને વિષે તિલક રૂપ (શ્રેષ્ઠ-મુખ્ય). રસાળ—તૈલંગ તિલકનું વિશેષણ.

પિતૃવંશઅર્ણવમયંકે	૧૬ ૧૭	મૃત્યુ પ્રપન્નજનપ્રતિપાળ.	૩
કરુણારસપરિપૂરિતહૃદય	૧૮ ૧૯	પુષ્ટિપથપતિ પરમેશ;	
ગૌત્રનાથ સહચર	૨૦ ૨૧	ગુણસાગર સન્નજનજનદશુભવેષ.	૪
મહારસમાગસ્વરૂપમકાશકે	૨૨ ૨૩	સર્વાતઃકરુણાન;	
પ્રેમપંથકેતુ દ્વિસિત કૃષ્ણ	૨૪ ૨૫	શ્રીગોવર્ધનયજ્ઞ	૫
શ્રીગોપીજનવલ્લભ	૨૬ ૨૭	અતિવલ્લભ શ્રીવલ્લભરૂપ;	
માયાવાદવિભંજન નાગર	૨૮ ૨૯	લક્ષ્મીઆર્ય અનુપ.	૬
કવિકુળભૂષણ વિશ્વધારિરોમણિ	૩૦ ૩૧	વરદમણિ કુઃખહારી;	
સરવસ્વદાનકુશળ કૃપાકર	૩૨ ૩૩	ગોપ્રાદ્યાણહિતકારી.	૭
જગદાર્તિહર દીનપાળ	૩૪ ૩૫	લક્ષ્મીધીન અતિદુર્દર્શ;	
જ્ઞાનચૂડાશ્રાલોકે કીર્તિવિરાદ	૩૬ ૩૭	સ્વભૂત્યદા અતિહર્ષ.	૮

૧૫ પિતૃના વંશરૂપી અર્ણવ (સમુદ્ર) માંથી ઉપજેલા મયંક (ચંદ્ર).

૧૭ પ્રપન્ન (શરણે આવેલા) જનના પ્રતિપાળ ૧૮ કરુણારસવડે પરિપૂરિત (સંપૂર્ણ ભરાયેલા) હૃદયવાળા. ૧૯ પુષ્ટિપથ (વલ્લભી સંપ્રદાય) ના પતિ. ૨૨ મિત્ર. ૨૪ સન્નજ (જળ યુક્ત) જળદ (મેષ) ના સરખા શુભ વેષવાળા.

૨૫ મહારસ (ભક્તિ મહારસ) માર્ગના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરનાર. ૨૬ સર્વના અંતઃકરણને જાણનાર. ૨૭ પ્રેમના પંથ (માર્ગ) ના કેતુ (ધન) રૂપ. ૩૦ ગોવર્ધન યજ્ઞ રૂપ. ૩૩ શ્રી (લક્ષ્મી)ને વલ્લભ (વાહાણું છે) રૂપ જેનું એવા.

૩૪ માયાના વાદને વિભંજન (નાશ કરનાર). ૩૫ અનુર. ૩૭ ક-નિઓના કુળના અલંકાર રૂપ. ૩૮ વિશ્વ (પડિતો)માં શિરોમણિ. ૩૯ વરદ (વરદાન આપનાર) માં મણિ જેવા. ૪૧ સરવસ્વદાન કરવામાં કુશળ. ૪૪ જગતની આર્તિ (ખીડા) ને હરનાર.

૪૭ અતિ કુઃખે કરીને જેનું દરોન થાય એવા. ૪૮ જ્ઞાનચૂડા (રહિત) જનના આલોક (અનુઆલોક-રૂપા કરનાર). ૪૯ વિરાદ (નિર્ભય) કીર્તિ વાળા. ૫૦ સ્વભૂત્ય (પોતાના સેવકને) અતિ હર્ષદા (હર્ષ આપનારા).

^{૫૧} અતિ આર કમનીયકલેવર	^{૫૨} શુભ ગુણ સકળ નિધાન;	
^{૫૩} સકળ વેદપારગ વિદ્યાલય નિર્ભયદા	^{૫૪} ભગવાન	૮
^{૫૭} સામસુયશપ્રતિષ્ઠાતા મહાઅધમોદરણુ	^{૫૯} અનાદિ;	
^{૬૦} શ્રીરાધિકારમાણ સવારસઅમૃત અદ્ભુત સ્વાદી.	^{૬૧}	૧૦
^{૬૨} કાલિદીપુલિનાવિષ્ટચિત અતિ ગભીર ઉદાર;	^{૬૩}	
^{૬૪} હતિતપતિતઉદારક જગદ્ગુરુ શુચિ શાતાકાર.	^{૬૫} ^{૬૬} ^{૬૭}	૧૧
^{૬૮} પ્રતિપક્ષામ્ધિવડવાનળ વ્યજનમીનસુખદસુવારિ,	^{૬૯}	
^{૭૦} અતિ કુર્લેભ વિભુ ભક્તસદશ પરમાનંદ રાચિકારી	^{૭૧} ^{૭૨} ^{૭૩} ^{૭૪}	૧૨
^{૭૫} રાજવલોચન રાસકીલારસમહોદધિ દીનબંધુ;	^{૭૬}	
^{૭૮} શ્રીગોકુળેશભક્તિમવર્તક મહાકૃપારસસિધુ.	^{૭૯}	૧૩

૫૧ અતિ આર (સુદર) અને કમનીય (શોભાયમાન) કલેવર (દેહ) વાળા. ૫૨ સકળ શુભ ગુણના નિધાન (ભગવાન). ૫૩ સકળ વેદની પારગ (જનારા) અર્થાત્ સર્વ વેદ પરિપૂર્ણ જાણનારા.

૫૪ રિધાના આયમ (સ્થાન) ૩૫ ૫૫ નિર્ભય આપનારા. ૫૭ સોમ નામે સુવરના પ્રતિષ્ઠાતા (સ્થાપન કરનાર).

૫૮ મહા (મોટા) અધમનો ઉદાર કરનાર ૬૦ રમણુ—સ્વામી

૬૧ સેવા ન્સ રૂપી અદ્ભુત અમૃતના સ્વાદી (સ્નાદ લેનાર)—સેવની પુજા યથાર્થ જાણનાર. ૬૨ કાલિદી (યમુના) ના પુલિન (તટ પ્રદેશ) મા આનિટ (પ્રવેશ કરેતુ) છે ચિત જેતુ એના.

૬૪ હતિત (હણાયલા) અને પતિત (ધર્મબ્રષ્ટ થયેલા) નો ઉદાર કરનાર ૬૫ પવિત્ર ૬૭ શાત આકૃતિવાળા ૬૮ પ્રતિપક્ષ (શત્રુપક્ષ) રૂપી અમ્ધિ (સમુદ્ર) નું શોભણ કરનાર નડવાનવ અગ્નિ ૩૫

૬૯ રવજન રૂપી મીન (માછલા) સુખદ (સુખ આપનાર) સુવારિ (સારા જળ ૩૫) ૭૧ મનન વ્યાપ્ત—અપરિ કંઠ ૭૨ ભક્તના સદશ (સમાન) ૭૪ પ્રીતિ ઉપજે એના—મનને પમદ પડે એના

૭૫ રાજવ (રમણ) મમાન લોચનરાગા ૭૬ રામ લીલાના રમના મહોદધિ (મહારાગાનગ) ૭૮ શ્રી ગોકુળેશ (કૃષ્ણ) ની ભક્તિ પ્રવનાવનારા

૮૦ અચ્યુત અકલ સનાતન શ્રીપતિ ભક્તવત્સલ ભયહરણ;
 ૮૧ નિઃસાધનજનચિતાપર નિજનિવાસઅત કરણ. ૧૪
 ૮૨ ક્ષિતિમ ડળમંડન મહાબાહો મહાપુરૂષમણિ ખ્યાતા;
 ૮૩ શ્રીકૃષ્ણરૂપ શ્રીકૃષ્ણદયિત કૃષ્ણદાન જન દાતા. ૧૫
 ૮૪ નિરપેક્ષજનવલ્લભ ભક્તમનોરથપૂરક નાથ;
 ૮૫ સકલકળાપરિપૂર્ણ ગુણાકર સુખકર બહુઅનાથ. ૧૬
 ૮૬ સર્વશક્તિવૃક્ષ મહાબળમોહન અચિત્યમહિમા ધરા;
 ૮૭ અતર્ક્યમાહાત્મ્ય અપાર અનંત સર્વસખાદિ શ્રીરા. ૧૭
 ૮૮ એ અષ્ટોત્તરશત શ્રીવિઠ્ઠલનાથકલ્પદ્રુમ નામ;
 ૮૯ ચિતા સર્વ નિવર્તક નિર્ભયપદ્મ પૂરણકામ. ૧૮
 ૯૦ ભક્તિ પ્રેમ પ્રકાશક સત્મતિ ચિતામણિ સ્વરૂપ;
 ૯૧ ધન સર્વસ્વ દયો કહે મારું શ્રીવિઠ્ઠલ વ્રજભૂપ. ૧૯

૮૦ પતન ન પામે એવા. ૮૧ કળી ન શકાય એવા. ૮૨ અનાદિ અને અનંત. ૮૬ નિઃસાધન—સાધન રહિત જન વિષે ચિતા પર (શિકર રાખનાર). ૮૭ નિજ નિવાસ (પોતાને વિષે નિવાસ કરનારા ભક્તો) ના અંત કરણુ રૂપ ૮૮ ક્ષિતિ (પૃથ્વી) ના મંડળને વિષે મંડન (અલકાર) રૂપ ૮૯ મોટા બાહુવાળા—બળવાન. ૯૦ ખ્યાતા (પ્રખ્યાતા) એવા મહાપુરૂષ રૂપ મણિ. ૯૨ શ્રી કૃષ્ણના દયિત (વાદાતા). ૯૩ જનને શ્રીકૃષ્ણ રૂપી દાનના દાતા (આપનારા).

૯૪ અપેક્ષા રહિત જન જેને વલ્લભ (વાદાતા) છે એવા ૯૫ ગુણની આકર (ખાણ) રૂપ. ૯૬ અનાથના બહુ.

૧૦૦ સર્વ શક્તિને ધારનારા. ૧૦૧ મોટા બળવાળા અને મોટા પમાડનારા. ૧૦૨ જેનો મહિમા અચિત્ય (વિચાર્યામા ન આવે એવો) એવા. ૧૦૪ જેના માહાત્મ્યનો તર્ક થઈ ન શકે એવા ૧૦૭ સર્વ સખાઓમાં આદિ (પ્રથમ). ૧૦૮ લક્ષ્મીપતિ એ છં—શ્રી વિઠ્ઠલનાથ રૂપી કૃપ વૃક્ષનાં અષ્ટોત્તરશત (એકસો આઠ) નામ છે.

॥ રાધાઅષ્ટોત્તરશત નામ. ॥

* છ દ દુવૈયા.

જય^૧ શ્રીરાધા^૨ રાધિકા, શ્રીવૃષભાનુનંદની સ્યામ;
 કાંતિકન્યા^૩ કમળાક્ષી, પરમાનંદા મુખધામ. ૧
 પુણ્યા^૪ શ્રીવૃદાવનેશ્વરી, પ્રજ્ઞેશ્વરી શ્રેયકગણી;
 હારમોહિની^૫ પ્રગલ્ભા ચતુરા, શ્રીગિરિધરમનહરિણી. ૨
 કામિની^૬ સ્વામિની^૭ કૃપાસાગરી, નાગરી નવલકિશોરી;
 માધવી^૮ મધુરા લલિતા લલના, લાડલી સુભગા ગૌરી ૩
 શ્રીકૃષ્ણાકર્પણી^૯ દેવી, રસિકા વિહારિણી કાતા;
 શ્રીહૃષિકેશ્વરહૃદયનિવાસિની, આનંદરૂપિણી રાતા ૪
 શ્રીવૃદાવનચંદ્રા^{૧૦} પેતા, કનકમલા^{૧૧} છત્રચદ્રા,

* છ દ દુવૈયા-ચોપાયા ૩ વૃષભાનુની નંદની (પુત્રી) સ્યામ-સ્યામા
 (સ્ત્રી). ૪ કાંતિક-રાધાની માતાનું નામ

૭ પુણ્યા-પુણ્યરૂપ ૮ વૃદાવનેશ્વરી-શ્રીવૃદાવન+ઇશ્વરી. ૯ પ્રજ્ઞેશ્વરી-
 પ્રજ્ઞ+ઇશ્વરી ૧૦ શ્રેયકરણી-શ્રેય (જલ્યાણુ) + કરણી (કરનાર). ૧૨ પ્રગલ્ભા
 -એ નામની અવગ્યાવાળી અથવા બુદ્ધિશાળી

૧૬ સ્વામિની-સ્વામી પદવાળી ૧૮ નાગરી-ચતુર ૧૯ નવલકિશોરી-
 નવીકિશોર અ-રથા જેને પ્રાપ્ત થઈ છે એની ૨૦ માધવી-માધવની પ્રિયા,
 ૨૧ મધુરા મીઠી ૨૩ લલના-સુંદર ૨૪ લાડલી-લાડ કરનારી ૨૫ સુભગા-
 સારા ભાગ્યવાળી ૨૬ ગૌરી-ગૌરવર્ણની

૨૭ શ્રીકૃષ્ણા-રેણી-શ્રીકૃષ્ણનું આકર્ષણ કરનારી દેવી ૨૮ વિહારિણી-
 ગિતાર કરનારી ૩૦ કાતા-સોભાયમાન ૩૧ શ્રીઋષિકેશ્વર-હૃષિકા (હંદ્રિયો)
 ના ઇશ્વર (કૃષ્ણ) ના હૃદયમાં નિવાસ કરનારી

૩૩ વૃદાવન-વૃદાવનમાં આપ્તવાદ આપનાર ચંદ્ર જેવા કૃષ્ણગુણે ભૂષિ-
 તા (અવદૃત) ૩૪ કનકમલા-સોના જેવી કાતિવાળી ૩૫ છત્રચદ્રા-મુખની
 કાતિરૂપે જેણે ચંદ્રને છત્ર્યો છે એવી

૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	
જીતસિંહા	જીતમૃગા,	જીતપિકા	સવંશ્વરી	મહેદ્રા.	૫
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪		
મોદવતી	આમોદની	કુમારિકા,	અંતિઆરૂપા;		
૪૫	૪૬				
દિવ્યાંબરા	કનકમુક્તામણિ	વિભૂષિતા	સુઅનુપા.		૬
૪૭	૪૮	૪૯	૫૦	૫૧	
કુંજપ્રિયા	શ્રીકુંજલુવલ્લભા,	કુંજઆ	દ્યુતિસદા;		
૫૨	૫૩	૫૪			
કુંજનાયિકા	જીતરંભા,	જીતશુકભિયા	જીતપદ્મા		૭
૫૬	૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	
ભદ્રા	શિવા	ભગવતી,	કુમુદા	પ્રિયા	સુદરી વામા;
૬૨	૬૩	૬૪			
શ્રીકુંજલુવેણુસંગીતા,	મુરલીહારિણી	રામા.			૮
૬૬	૬૭				
ભક્તપત્સલા	ભક્તિસ્વરૂપા,	નિવાસિની	વનવૃદ્ધા;		

૩૬ જીતસિંહા-કટિના પાતળાપણાવડે જોણે સિંહ ને જીત્યો છે એવી.
૩૭ જીતમૃગા-નેત્રવડે મૃગને જીત્યો છે એવી. ૩૮ જીતપિકા-વાણીવડે પિક (કોયલ) ને જીતી છે એવી. ૪૦ મહેદ્રા-ધ્રાણી જેવી.

૪૧ મોદવતી-આનદવાળી. આમોદની-સુખધવાળી. ૪૨ (આમોદ-સુગ-ધ). ૪૪ આરૂ-સુદર. ૪૫ દિવ્યાંબરા-દિવ્ય અંબર (વસ્ત્ર) વાળી. ૪૬ કનકમુક્તા-કનક, મુક્તા (મોતી) અને મણિવડે વિભૂષિત-અસદૃશ ૪૭ સુઅનુપા અત્યંત કૃપમા સહિત.

૪૮ કુંજપ્રિયા-કુંજ જેને વાદાવાં છે એરી. ૫૦ કુંજઆ-કુંજ-સ્થળમા રહેલી. ૫૧ દ્યુતિસદા-દ્યુતિ (તેજ) ના સદા (ધર) રૂપ. ૫૨ કુંજનાયિકા-કુંજમાં વિદ્યાર કરનારી નાયિકા જેણે ૩૫વડે રંભાને જીતી છે એવી. ૫૩ જીતશુકભિયા-જેણે નાકવડે શુકને અને આંકવડે મિંબજીને જીત્યાં છે એરી. ૫૪ જીતપદ્મા-જેણે મુખવડે પદ્મ (કમળ) ને જીત્યા છે એરી

૫૫ ભદ્ર-ભદ્રા રૂપ. ૫૬ શિવા-કંથાલુ રૂપ. ૫૭ ભગવતી-ભાગ્યવાળી. ૫૮ કુમુદા-કુમુદ ૩૫-કુમુદ રાગથી કોમળ અથવા કું (પૃથ્વી) મા-મુદા (હાથે રૂપ). ૫૯ પ્રિયા-કૃષ્ણપ્રિયા. ૬૧ વામા-વામ સ્વભાવવાળી ૬૨ શ્રીકુંજલુવેણુ-શ્રીકુંજો વેણુમાં જેનું ગાન કર્યું છે એવી. ૬૩ મુરલીદારિણી-શ્રીકુંજની મુરલી લેધ જનારી. ૬૪ રામા-મનને રમણ કરાવનારી. ૬૭ નિવાસિની-વૃંદાવનમા નિવાસ કરનારી.

૬૮ કૃષ્ણાત્મા શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપા, શુભા અન્ન આનદા. ૯
 ૭૩ પતિતપાવની અધમોદ્ધરણી, ભવભયહરણી અગમ્યા;
 ૭૭ પટરાણી ઠકરાણી મમદા, મહારાણી અતિરમ્યા ૧૦
 ૮૨ નિત્યસુયુગ્મસ્વરૂપણિ કૃષ્ણા, હરિકીડા રતિકૃષ્ણ;
 ૮૫ મગજરૂપા માનવતી માનિની, પ્રિયપૂરણતૃષ્ણ ૧૧
 ૮૯ શ્રીગોવિંદસહચારિણી, ચપળા સુમધ્યમા અજ્ઞતા,
 ૯૩ ભાડીરનિવાસિની શુભ્રા, શ્રીગોપિનાથદયિતા. ૧૨
 ૯૬ નિગમાગમસતતસેવ્યા, ગોપિકામહલીયુક્તા;
 ૯૮ નંદકુમારપૂજિતા રાસેશ્વરી, રસસકળ સંયુક્તા. ૧૩
 ૧૦૧ લક્ષ્મીકોટિવિલાસિની, મદાલસા હરિકેલીધામા;
 ૧૦૪ પરમેશ્વરી અખિલેશ્વરી, ઈશ્વરી સર્વેશ્વરી શુભનામા. ૧૪

૬૮ કૃષ્ણાત્મા—શ્રીકૃષ્ણના આત્મા રૂપ ૭૧ અન્ન—નહિ જન્મેલી અથવા
 અન્ન (માયા) રૂપ ૭૩ પતિત—પતિતને પાવન કરનારી ૭૪ અધમોદ્ધર-
 ã—અધમનો ઉદ્ધાર કરનારી ૭૫ ભવભયહરણી—સ સારના ભયને હરનારી,
 ૭૬ અગમ્ય—જેની ગતિ સમજવામા ન આવે એવી ૭૯ પ્રમદા—અતિ
 મદવાળી ૮૧ અતિરમ્યા—રમણિક

૮૨ નિત્ય—નિરંતર સુંદર યુગ્મ (જોડ) સ્વરૂપવાળી કૃષ્ણા ૮૩ હ-
 રિકીડા—હરિની કીડા રૂપ ૮૪ રતિકૃષ્ણ—કૃષ્ણની રતિ (પ્રીતિ) રૂપ ૮૮
 યપૂરણતૃષ્ણ—પ્રિય (કૃષ્ણ) ની તૃષ્ણા પૂર્ણ કરનાર

૮૯ શ્રીગોવિંદ—શ્રીગોવિંદની સહચારિણી (મિત્ર) ૯૧ સુમધ્યમા—અ-
 જ્ઞતા સુંદર ૯૨ અજ્ઞતા—ન જ્ઞાતાયત્રી ૯૩ ભાડીર—ભાડાર નામના વડમા
 નિવાસ કરનારી ૯૪ શુભ્રા—શુભ્ર (ગૌર) કાલિવાળી ૯૫ શ્રીગોપીનાથદયિતા
 દયિતા—પ્રિયા

૯૬ નિગમાગમ—નિગમ (વેદ) + આગમ (શાસ્ત્ર) તેમણે સતત નિ-
 રંતર સેવ્યા (સેવા યોગ્ય) ૯૮ નંદકુમાર—નંદકુમાર (કૃષ્ણ) પૂજિતા (સન્મા-
 નિત) ૯૯ રાસેશ્વરી—રાસકીડામા ઈશ્વરી (નાયિકા) ૧૦૦ રસમગ્નસં-
 યુક્તા—સકળ રસસંયુક્ત

૧૦૧ લક્ષ્મીકોટિ—કોટિ લક્ષ્મી સરખો નિવાસ આપનારી ૧૦૨ મદા-
 લસા—મદવડે આળસુ ૧૦૩ હરિકેલીધામા—હરિની કેલી (કીડા) નું ધામ ૧૦૫
 અખિલેશ્વરી—અખિન (સમગ્ર) ની ઈશ્વરી ૧૦૮ શુભનામા—શુભ નામવાળી

એ અષ્ટોત્તરગત શ્રીરાધા, નામદામ મુખ જેને;
શ્રદ્ધા સહ નિત્ય પાઠ કરે, તો કૃષ્ણ થાય વશ તેને. ૧૫
જુગલ કિશોર સમીપ નિરંતર, નિવાસ તે જન પામે;
દાસ દયાના પ્રાણુવલ્લભ એ વલ્લભ થાય દુઃખ વામે. ૧૬

॥ પુરુષોત્તમઅષ્ટોત્તરગત નાન. ॥

છંદ દુવૈયા:

^૧શ્રીપુરણપુરુષોત્તમ, ^૨શ્રીગોવર્ધનોદ્ધરણુ ધીર;
^૩શ્રીરાધિકારમણુ ^૪શ્રીગોપીજનવલ્લભ બળવીર. ૧
^૫શ્રીમદ્વલ્લભપ્રાણુપતિ, ^૬પ્રાણુશ પ્રાણુધાર;
^૭શ્રીવિકલસર્પસ્વ, ^૮પ્રાણુછવન ધન નંદકુમાર. ૨
^૯શ્રીયશોદાત્સંગલાલિત ^{૧૦}શ્રીનવનીત મિથ (મિથ) ચિત ચોર;
^{૧૧}શ્રીયમુનાંમિથતમ, ^{૧૨}શ્રીચંદ્રાવળીમુખ ચંદ્રચકોર. ૩
^{૧૩}ત્રિભંગલલિતમનોહર નટવર, ^{૧૪}હૃદયિકેશ્વર રસરૂપ;
^{૧૫}રાધેશ્વર ^{૧૬}રમણેશ્વર ^{૧૭}વંશીધર, ^{૧૮}ધનશ્યામચરણ. ૪

૧૫ નામદામ—નામ રૂપી માળા ૧૬ એ વલ્લભ છંદ—રાધા અને કૃષ્ણ બન્ને વલ્લભ થાય.

૧ પુરુષ પુરુષોત્તમ. ૨ ગોવર્ધન પર્વતને ઉપાડનાર ધીર પુરુષ. ૩ રાધિકાના રમણુ (સ્વામી). ૪ બળવીર (બળગમના ભાઈ). ૫ શ્રીમદ્ વલ્લભાર્યાના પ્રાણુપતિ. ૬ પ્રાણુના ઇશ. ૭ શ્રીવિઠ્ઠલાર્યાના સર્પસ્વ (સકળ-ધન)રૂપ. ૮ નંદના કુમાર, તેના પ્રાણુ છવન અને તેના ધન રૂપ.

૯ શ્રીયશોદાના કિલ્સંગ (ખેડામાં) લલિત (લાલ લગનેયા). ૧૦ માખણના ચોર. ૧૧ ભક્ત જનના ચિત્તના ચોર. ૧૨ ચમુનાના અતિ વાદાલા. ૧૩ ચંદ્રાવળી નામે ગોપીના મુખ રૂપી ચંદ્રને ચકોરની પેઠે ઈચ્છનાગ.

૧૪ ત્રણ જગોએથી વાંકા વગેલા મુદર અને મનોહર ઉત્તમ નટ (નૃત્ય કરનાર). ૧૫ હૃદયિકા (હૃદયો) ના રૂપર. ૨૦ રમણના રૂપર. ૨૧ વાં-મળી ધારણુ કરનાર. ૨૨ ધન (મેઘ) સમાન આમસ્વરૂપવાળા.

^{૬૮}કૃષ્ણાત્મા ^{૬૯}શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપા, ^{૭૦}શુભા ^{૭૧}અન્ન ^{૭૨}આનંદા. ૯
^{૭૩}પતિતપાવની ^{૭૪}અધમોદ્ધરણી, ^{૭૫}ભવભયહરણી ^{૭૬}અગમ્યા;
^{૭૭}પટરાણી ^{૭૮}કરારાણી પ્રમદા, ^{૭૯}મહારાણી ^{૮૦}અતિરમ્યા. ૧૦
^{૮૧}નિત્યસુયુગ્મસ્વરૂપણિ ^{૮૨}કૃષ્ણા, ^{૮૩}હરિકીડા ^{૮૪}રતિકૃષ્ણ;
^{૮૫}મંગળરૂપા ^{૮૬}માનવતી ^{૮૭}માનિની, ^{૮૮}મિત્રપૂરણતૃષ્ણ. ૧૧
^{૮૯}શ્રીગોવિંદસહચારિણી, ^{૯૦}અપળા ^{૯૧}સુમધ્યમા ^{૯૨}અણ્ણતા;
^{૯૩}ભાડીરનિવાસિની ^{૯૪}શુભ્રા, ^{૯૫}શ્રીગોપિનાથદયિતા. ૧૨
^{૯૬}નિગમાગમસંતતસેવ્યા, ^{૯૭}ગોપિકામંડલીયુક્તા;
^{૯૮}નંદકુમારપૂજિતા ^{૯૯}રાસેશ્વરી, ^{૧૦૦}રસસકળ સંયુક્તા. ૧૩
^{૧૦૧}લક્ષ્મીકોટિવિલાસિની, ^{૧૦૨}મદાલસા ^{૧૦૩}હરિકેલીધામા;
^{૧૦૪}પરમેશ્વરી ^{૧૦૫}અખિલેશ્વરી, ^{૧૦૬}ઈશ્વરી ^{૧૦૭}સર્વેશ્વરી ^{૧૦૮}શુભનામા. ૧૪

૬૮ કૃષ્ણાત્મા—શ્રીકૃષ્ણના આત્મા રૂપ. ૭૧ અન્ન—નહિ જન્મેલી અથવા
 અન્ન (માયા) રૂપ. ૭૩ પતિત—પતિતને પાવન કરનારી. ૭૪ અધમોદ્ધર-
 ણી—અધમનો ઉદ્ધાર કરનારી. ૭૫ ભવભયહરણી—સંસારના ભયને હરનારી,
 ૭૬ અગમ્ય—જેની ગતિ સમજવામાં ન આવે એવી. ૭૭ પ્રમદા—અતિ
 મદવાળી. ૮૧ અતિરમ્યા—રમણિક.

૮૨ નિત્ય—નિરંતર સુદર યુગ્મ (જોડ) સ્વરૂપવાળી કૃષ્ણા. ૮૩ હ-
 રિકીડા—હરિની કીડા રૂપ. ૮૪ રતિકૃષ્ણ—કૃષ્ણની રતિ (પ્રીતિ) રૂપ ૮૮
 યપૂરણતૃષ્ણ—પ્રિય (કૃષ્ણ) ની તૃષ્ણા પૂર્ણ કરનાર.

૮૯ શ્રીગોવિંદ—શ્રીગોવિંદની સહચારિણી (મિત્ર). ૯૧ સુમધ્યમા—અ-
 ત્યતા સુદર. ૯૨ અણ્ણતા—ન જીતાયથી. ૯૩ ભાડીર—ભાડાર નામના વડમાં
 નિવાસ કરનારી. ૯૪ શુભ્રા—શુભ્ર (ગૌર) કાતિવાળી. ૯૫ શ્રીગોપીનાથદયિતા-
 દયિતા-પ્રિયા.

૯૬ નિગમાગમ—નિગમ (વેદ)+આગમ (શાસ્ત્ર) તેમણે સતત નિ-
 રંતર સેવ્યા (સેવવા યોગ્ય). ૯૮ નંદકુમાર—નંદકુમાર (કૃષ્ણ) પૂજિતા (સન્મા-
 નિત). ૯૯ રાસેશ્વરી—રાસકીડામાં ઈશ્વરી (નાયિકા). ૧૦૦ રસમકળસં-
 યુક્તા—મકળ રસસંયુક્ત.

૧૦૧ લક્ષ્મીકોટિ—કોટિ લક્ષ્મી સરખો વિલાસ આપનારી. ૧૦૨ મદા-
 લસા—મદવડે આળસુ ૧૦૩ હરિકેલીધામા—હરિની કેલી (કીડા) નું ધામ. ૧૦૪
 અખિલેશ્વરી—અખિવ (સમગ્ર) ની ઈશ્વરી. ૧૦૮ શુભનામા—શુભ નામવાળી.

એ અષ્ટોત્તરશત શ્રીરાધા, નામદામ મુખ જેને;
શ્રદ્ધા સહ નિત્ય પાઠ કરે, તો કૃષ્ણ થાય વશ તેને. ૧૫
જીગણ કિશોર સમીપ નિરંતર, નિવાસ તે જન પામે;
દાસ દયાના પ્રાણુવલ્લભ એ વલ્લભ થાય દુઃખ પામે. ૧૬

॥ પુરુષોત્તમઅષ્ટોત્તરશત નામ. ॥

છંદ દુવૈયા:

^૧શ્રીપુરણપુરુષોત્તમ, ^૨શ્રીગોવર્ધનોદરણુ ધીર;
^૩શ્રીરાધકારમણુ ^૪શ્રીગોપીજનવલ્લભ બળવીર. ૧
^૫શ્રીમદ્વલ્લભપ્રાણુપતિ, ^૬પ્રાણુશ પ્રાણુધાર;
^૭શ્રીવિઠ્ઠલસર્વસ્વ, ^૮પ્રાણુજીવન ધન નંદકુમાર. ૨
^૯શ્રીયશોદાત્સંગલાલિત ^{૧૦}શ્રીનવનીત પ્રિય (પ્રિય) ચિત્ત ચોર;
^{૧૧}શ્રીયમુનાંભિયતમ, ^{૧૨}શ્રીચંદ્રાવળીમુખ ચંદ્રચક્રોર. ૩
^{૧૩}ત્રિલંગલાલિતમનોહર નટવર, ^{૧૪}હૃષિકેશ્વર રસરૂપ;
^{૧૫}રાધેશ્વર ^{૧૬}રમણેશ્વર ^{૧૭}વંશીધર, ^{૧૮}ધનશ્યામસ્વરૂપ. ૪

૧૫ નામદામ—નામ રૂપી માળા. ૧૬ એ વલ્લભ છંદ—રાધા અને કૃષ્ણ બન્ને વલ્લભ થાય.

૧ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ. ૨ ગોવર્ધન પર્વતને ઉપાડનાર ધીર પુરુષ. ૩ રાધિકાના રમણુ (સ્વામી). ૪ બળવીર (બળરામના ભાઈ). ૫ શ્રીમદ્ વલ્લભાર્યાના પ્રાણુપતિ. ૬ પ્રાણુના ઇશ. ૭ શ્રીવિઠ્ઠલાર્યાના સર્વસ્વ (સકળ-ધન)રૂપ. ૮ નદના કુમાર, તેના પ્રાણુ જીવન અને તેના ધન રૂપ.

૯ શ્રીયશોદાના ઉત્સંગ (બેળામાં) લાલિત (લાડ લડાવેલા). ૧૦ માખણુના ચોર. ૧૧ ભક્ત જનના ચિત્તના ચોર. ૧૨ ચમુનાના અતિ વાદાલા. ૧૩ ચંદ્રાવળી નામે ગોપીના મુખ રૂપી ચંદ્રને ચક્રોરની પેઠે ઈચ્છનાર.

૧૪ ત્રણ જગોએથી વાંકા વળેલા મુંદર અને મનોહર ઉત્તમ નટ (નૃત્ય કરનાર). ૧૫ હૃષિકા (ઈન્દ્રિયો)ના ઇશ્વર. ૨૦ રમણુમા ઇશ્વર. ૨૧ વાંસળી ધારણુ કરનાર. ૨૨ ધન (મેધ) સમાન શ્યામસ્વરૂપવાળા.

^{૨૩}કોટિકમનમથસુંદર ^{૨૪}નાગર. ^{૨૫}સકળગુણાકરસ્વામી;

^{૨૬}સદાનંદ ^{૨૭}શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર, ^{૨૮}આનંદધન ^{૨૯}અતરયામી. ૫

^{૩૦}સમર્થકર્તુમકર્તુમન્યથાકર્તુમ્ ^{૩૧}હરિસર્પજ;

^{૩૨}અનંતકોટિપ્રજ્ઞાંડભૂપ, ^{૩૩}વિભુ ^{૩૪}નિન્નતનદરસમગ્ન. ૬

^{૩૫}દારિકેશ ^{૩૬}ગોકુળેશ ^{૩૭}મથુરાધિપ ^{૩૮}વૃદાવનચંદ્ર;

^{૩૯}રાધાવર ^{૪૦}ગોપીશ ^{૪૧}ગોપવર ^{૪૨}વૈકુંઠેશ ^{૪૩}વ્રજેન્દ્ર. ૭

^{૪૪}શ્રીગોવર્ધનનાથજી ^{૪૫}શ્રીજી, ^{૪૬}શ્રીગોવિંદ ^{૪૭}ગોપાળ;

^{૪૮}શ્રીવ્રજભૂપાણ ^{૪૯}વરદરાજ, ^{૫૦}વૃન્નવલ્લભ ^{૫૧}કૃતાંતકાળ. ૮

^{૫૨}શ્રીગોકુળઉત્સવ ^{૫૩}શ્રીવલ્લભ, ^{૫૪}શ્રીવિક્રમ ^{૫૫}ગિરિધારી;

^{૫૬}વાચ્છાકદ્વપતર ^{૫૭}સર્વોત્તમાવલ્લભ ^{૫૮}ગોપવિહારી. ૯

^{૫૯}ધૃણાયમાનસોચન ^{૬૦}મદાલસ, ^{૬૧}બહુકંદર્પાભિરામ;

^{૬૨}સાક્ષાતકલાકેલિમૂરતિ, ^{૬૩}સર્વાધિપ ^{૬૪}સુંદરશામ. ૧૦

૨૩ કોટિક મનમથ (કામદેવ) મરખા સુંદર. ૨૪ ચતુર. ૨૫ સકળ-
ગુણની ખાણ ૩૫ એના સ્વામી-(આકર-ખાણ). ૨૬ સદા આનંદ૩૫.

૩૦ કરવાને, ન કરવાને અને સવળાનું અવળું તથા અવળાનું મવળું
કરવાને સમર્થ. ૩૧ સર્વજ્ઞ હરિ. ૩૩ સુચરાચર વ્યાપી-મહાન. ૩૪ પોતાના
સ્વરૂપના આનંદ ૩૫ી રમખા ડુબેલા.

૪૧ ઉત્તમ ગોવાળિયા. ૪૩ વ્રજના ઈન્દ્રિ-સ્વામી. ૪૮ વ્રજના અર્ધ-
કાર૩૫. ૪૯ વરદાન આપનારાઓમાં એક. ૫૧ કૃતાવ (કાળ) ની પણ કાળ.

૫૨ ગોકુળમા ઉત્સવ ૩૫. ૫૬ વાંચ્છા (ઇચ્છા) એના કટપતર ૩૫-
કટપટલા જેમ ઈચ્છેલા રૂળને આપે છે તેમ ઈચ્છેલા પદાર્થને આપનારા. ૫૭
સર્વના આત્મા અને વલ્લભ. ૫૮ ગોપને વિહાર કરાવનારા (રમાડનારા).

૫૯ ધેગવધી આંખોવાળા. ૬૦ મદથી આળસુ. ૬૧ અનેક કામદેવ-
જેવા રૂપવાળા ૬૨ કળા અને કેલિ (રમત) ની સાક્ષાત્ (પ્રત્યક્ષ) મૂરતિ
(મૂર્તિ).

૬૫	૬૬	
૬૭	૬૮	૧૧
૬૯	૭૦	
૭૧	૭૨	૧૨
૭૩	૭૪	
૭૫	૭૬	૧૩
૭૭	૭૮	
૭૯	૮૦	૧૪
૮૧	૮૨	
૮૩	૮૪	૧૫

૬૫ વૃદારણ્યના પુરંદર (ઇંદ્ર) રૂપ પ્રભુ. ૬૬ આલીર (આલીર) ની નાગ-
રી (ચતુર જીઓ) ના પ્રાણુ રૂપ. ૬૭ શ્રેષ્ઠ ગોપીઓના નેત્રના તારા રૂપ.
૬૮ યાદવોના કુળ રૂપી પંકજ (કમળ) ને ખીલાવનારા ભાણુ (સૂર્ય) જેવા.

૭૦ કોટિ કામદેવ જેવી (લાવણ્યતા) સુંદરતાવાળા. ૭૧ કોટિ ઇંદ્ર
(ચંદ્ર) સમાન લલિત (સુદર) ઘૃતિ (ક્રાંતિ) વાળા મન્મથ (કામ) રૂપ.
૭૨ વૃદારણ્યમાં કામદેવ જેવા.

૭૩ વક્ષવ (ગોપ) ની અગના (જીઓ) માં સક્ત (આસક્ત-પ્રી-
તિવાળા). ૭૫ વનમાલી (પદ્મસુધી લાખી, તુલસી અને પુષ્પથી કરેલી મા-
ળા) ધારણુ કરનારા. ૭૬ યાદવોના કુળમાં માયાના મણિ જેવા. ૭૭ પૂત-
નાના અંતક (કાળ). ૭૮ બક નામે અસુરના આરિ (શત્રુ). ૭૯ કાલીય
નાગનું મર્દન કરનાર.

૮૧ બળરામના નાના ભાઈ. ૮૨ આનંદ કરનારા દેવકીના પુત્ર. ૮૩
મોરની પીછીવાળો મુકુટ, પીળુ વસ્ત્ર, કુંડળ, કેયૂર (બાણુબધ), અને
કૌસ્તુભનામે મણિ, એ અલંકારને ધારણુ કરનાર.

૮૯ જેણે જીર્ણ (જીએ-મસ્તકે) રેત (વીર્ય) ચઢાવ્યું છે એવા-અર્ધા-
ત ઈંદ્રિયજિત ૯૦ પતન નહિ પામનારા.

૧૩	કોટિસૂર્યસમપ્રભ અંજીત, અનંતગુણગંભીર;	
૧૬	અનંતસુખદાતા ચિંતામણિ, સ્વર્ત્ર રતિરણધીર.	૧૬
૧૦૦	મહાપુરુષ મહારાજરાજ, રાજધિરાજ રાજેશ;	
૧૦૪	આખ્યેશ્વર અદ્ભુત અથ ભૂ વ્રજનાયક રાધેશ.	૧૭
	એ ચિંતામણિ અષ્ટોત્તરશત, નામ શ્રીનદકુમાર;	
	કેવળ પુષ્ટ રસાત્મક, પરમાનંદ તણા ભડાર.	૧૮
	એ ભણતા રાધાવદ્ધલ, કરિવદ્ધલવદ્ધલ યાયે;	
	તેથી દૂગ આગળ નથી બીજુ, દાસ દયો એમ ગાયે.	૧૯

વ્રજભક્તઅષ્ટોત્તરશતનામહીરાવલિ.

છંદ દુવૈયા.

૧	શ્રીલક્ષ્મીતા ચંદ્રભગા ચંપળા, ચંદ્રકલા આનંદા;	
૨	ચિંત્રા ચંપલતા ચંદ્રિકા, ચંદ્રલતા મુખકંદા.	૧
૩	ચતુરા ચંદ્રાનના ચિત્રવેખા, ચંદ્રાવલી નંદા;	

૬૩ કોટિક સૂર્ય સમાન પ્રભા (કાતિ) વાળા ૬૫ અનંત ગુણોવાળા; અને ગંભીર ૬૭ ચિંતામણિ રૂપ. ૮૬ રતિ રૂપી સંગ્રામમા ધૈર્યવાન.

૧૦૬ પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયેલા. એ ૫૦—એ (૬૫૨ કલા તે) શ્રીનદકુમારના અષ્ટોત્તરશત (એકમો ને આઠ) નામ ચિંતામણિ જેવાં છે તથા તે પુષ્ટિમાર્ગવાળાને કેવળ રમાત્મક (રમમય) તથા પરમાનંદનો ભડાર છે. કનિષ્ઠ—મગરે પકડેલા હાથીના વડન એવા ભગવાન. આગળ નથી—એથી વધારે એટ દૂળ કોઈ છે નહિ.

૪ આનંદ રૂપ એવી ચંદ્રકલા. ૮ મુખકંદ એવી ચંદ્રલતા. ૧૦ ચંદ્ર સમાન આનંદ (મુખ) વાળી. ૧૧ ચિત્ર લખનારી

^{૧૪} વિમલા	^{૧૫} મંગલા	^{૧૬} વિશાખા,	^{૧૭} મંગલિલાસિની	^{૧૮} વૃંદા.	૨
^{૨૧} કૃષ્ણા	^{૨૨} કૃષ્ણાવેશિણી	^{૨૩} કૃષ્ણાવતી,	^{૨૪} કલકંઠી	^{૨૫} વામા;	
^{૨૬} કલ્યાણી	^{૨૭} કાવેરી	^{૨૮} કલહંસી,	^{૨૯} કલ્પદ્રી	^{૩૦} કમલા	૩
^{૩૧} કુરંગાક્ષિ	^{૩૨} કમલાક્ષિ	^{૩૩} કામલતા	^{૩૪} કદંબા	^{૩૫} રંગા;	
^{૩૬} કૈતકી	^{૩૭} માલતી	^{૩૮} માધવી	^{૩૯} મુગ્ધા,	^{૪૦} મંજુકાં	૪
^{૪૧} માણિકુંડળા	^{૪૨} મોહિની	^{૪૩} મૃદુવેણી,	^{૪૪} મનઆતુરી	^{૪૫} હીરા;	
^{૪૬} મધુરેશ્વર	^{૪૭} મંગલા	^{૪૮} મૈના,	^{૪૯} મનમથમોદ	^{૫૦} ધારા.	૫
^{૫૧} મનોહરા	^{૫૨} મલ્લિકા	^{૫૩} મોહિની,	^{૫૪} મનોરમા	^{૫૫} હામીધામા;	
^{૫૬} મધુરા	^{૫૭} મધુઅયની	^{૫૮} રત્નમલા,	^{૫૯} રત્ના	^{૬૦} રૂપા રામા.	૬
^{૬૧} રૂપવિલાસિની	^{૬૨} રાતકળા,	^{૬૩} રતિરૂપા	^{૬૪} ગુણાભિરામા;		
^{૬૫} રસલીના	^{૬૬} રસમકાશિકા,	^{૬૭} રસઅયની	^{૬૮} ગુલાબી	^{૬૯} નામા.	૭
^{૭૦} રસતરંગિણી	^{૭૧} રસાત્મિકા,	^{૭૨} રસભદ્રા	^{૭૩} હર્મા	^{૭૪} શીલા;	

૧૪ નિર્મળ. ૧૫ મંગલા મંગળ ૩૫. ૧૭ મંગલા વિલાસકરનારી. ૨૦ કૃષ્ણામાં આવેશવાળી. ૨૨ મધુર રાગવાળી વામા (સ્ત્રી). ૨૭ કમલા નામની શ્યામા (સ્ત્રી). ૨૮ કુરંગ (મૃગ) ના નેત્ર સમાન નેત્રવાળી. ૨૯ કમળ સમાન નેત્રવાળી. ૩૦ ગંગા નામની માનિની.

૩૬ મણિ અને કુંડળવડે આમોદિની (હર્ષ પામનારી). ૪૦ કામળ ચોટલાવાળી. ૪૧ મનમાં આતુર એવી હીરા. ૪૨ મીઠી દૃષ્ટિવાળી મંગલા. ૪૪ કામદેવના આલંદવાળી ધીરા નામની સ્ત્રી.

૪૫ મનને હરણ કરે એવી મલ્લિકા. ૪૬ મનને રમણ કરનાર અને હામી ધામા (સુંદર રૂપવાળી) મોહિની. ૪૭ મીઠી ૪૮ મીઠા ગમનવાળી-મનોહર ચાલવાળી. ૪૯ રત્ન સરખી કાંતિવાળી. ૫૦ રૂપા નામની રામા (સ્ત્રી).

૫૨ રૂપના વિલાસવાળી. ૫૩ રતિ સરખા રૂપવાળી અને ગુણમાં અભિરામા (સુંદર). ૫૪ રસમાં લીન થયેલી-ગળી ગયેલી રસમકાશિકા નામે સ્ત્રી. ૫૫ રસના અમન (ગમન) રૂપ ગુલાબી નામે સ્ત્રી.

૫૬ રસના તરંગ રૂપ. ૫૭ રસ રૂપ. ૫૮ રસવડે કલ્યાણકારી. ૬૦ શીલ ગુણવાળી.

૬૧ રસાલિકા સુરસેની સૌરભા, યુભા સરોવરી લીલા. ૮
 ૬૬ સુપાસિની સુદરી સુચરિતા, યુભાનના સતીરૂપા;
 ૬૯ સુમ દિરા રાગિકલા સુન દા, સુગ ધરા સુગ્ધનુપા. ૯
 ૭૩ સાનળુદી ઇશ્વરી હૃદયેખા, ગુણચૂડાકરિણી;
 ૭૭ હસા હારવદનીછળી સિધુ, વૃજવિલાસિની હરિણી. ૧૦
 ૮૦ મમદા પદ્મા મૈમમજરી, પ્રિયા પ્રગભા પ્રેમા,
 ૮૫ કિશારી કનકમળાવતાં વનદેવી દુર્ગા દેમા ૧૧
 ૯૦ તનમત્સ્યા તલકરણી પ્રાણી, પરજા બહુલાશ્વની ખાતા,
 ૯૫ નીલા નાગવેલિકા નાગગી, લક્ષ્મણી શિવા રંગાલા ૧૨
 ૧૦૧ ચચલાક્ષિ ચત્યકલા, સુગ ધરેગા ચપલાનયની,
 ૧૦૪ સુમધ્યમા વલ્લભા પ્રિયતમા, પદ્માવતી સુખઅયની ૧૩
 ૧૦૬ એ અધ્યોત્તરગત શ્રીગોપીજનના, નિમળા નામ,
 સર્વ પાપ સતાપ હગણ, મનવાચ્છિત પુણ્યકામ. ૧૪
 ગાતા મુણુતા શ્રીગોપીજન, વલ્લભ દર્શન આપે;
 દાસ દયાના પ્રાણુવન, નિજ દાસી કીને આપે ૧૫

પરચુરણ શ્લોક-

સાધન ધર્મ સરવે ધર્મો ને રહિત,
અત્યંત તરુણી દ્રવ્યાદિક પ્રીતિ લેને,
મૂઝે નહિ વિકળ ધી વિધિ શું નિષેધ,
ભવસિંધુ પોત તેને પણ કૃષ્ણનામ.

૧

નિગમ સકળ ગ્રાન્થ સાર એ છે,
ઝુહુર ઝુહુર વિચારો (૮) વ્યાય ભાખ્યું;
ચરણકમળ [નિત્ય] ચિત્ત લેનું—
મધુપ ઇવ લુપ્થ તેજ ભક્તરાજ.

૨

સદાશ્રીજ સેવા, અહરનિરા ગાવા ગુણહરિ,
કથા રાધાસ્વામી, શ્રવણ કરવી સત મુખથી;
મદુરપાસકિત, રસિક જન-મગેજ વસવુ,
હરીને દુસ્સંગીયકો, સતત શિક્ષા સુજનને.

૩

માગ્યું આપિયે નાથ ! એ મને,
મેમ લક્ષણભક્તિ સુદઢા;
સંગ સાધુનો, ધર્મમાં મતિ,
રમરણ ભજનનું, વ્યસન આપનું.

૪

૧ વસંતતિલકા વૃત્ત. જે પુરુષો સર્વે સાધન અને ધર્મયત્રી રહિત છે, જેને તરુણી અને દ્રવ્યાદિકની અત્યંત પ્રીતિ છે, જે વિકળ ધી (વિકળ બુદ્ધિ-વાળો અથવા બુદ્ધિહીન)ને વિધિ શું અને નિષેધ શું તે સમજવું નથી, તેને પણ મદુરપી શિષ્ય તરવાને કૃષ્ણ નામ રૂપી પોત (નાથ) છે. રૂપક.

૨ પુષ્પિતાયા. નિગમ—વેદ. ઝુહુર ઝુહુર (ઝુહુરુંડું—વારંવાર). વ્યાસ—વ્યાસે. ચરણ ઇવ—જેનું ચિત્ત હરિના ચરણકમળમાં મધુપ ઇવ (મગ-રા)ની પેઠે લુપ્થ (લોભાયતુ) છે, તેજ ભક્તરાજ જાણવો.

૩ શિખરિણી સેવા—(કરવી). અહરનિરા (રાત દિવસ). ગુણ હરિ—હરિના ગુણ. રાધાસ્વામી—રાધાસ્વામી (કૃષ્ણ)ની પ્રણુરપારકિત—પ્રણુ-ના રૂપમાં આસક્તિ—(રાખવી). સતત—નિરંતર ૪ કામદાટણ. રમણ—રમરણ.

શત્રુ મિત્ર, વિષ પથ્ય, વળી અધર્મ સુધરમ થાય,
અવળુ તે સવળુ કરે, જો મસજા મજરાય

૭

દૃષ્ટાંત.

ધંદ્ર, ભીમ, પાર્થ, ચંદ્રહાસ

નિજજન ગ્રહણુ વણુ કહ્યો, સદા કરે હરિ તેમ,

દૃષ્ટાંત- અખડ ગાફલ નેત્રને, પતક બચાવે જેમ

૪

૩ જો મજરાય પ્રસાદ હોય તો શત્રુને મિત્ર કરે જેમ વૃત્રાસુર એ ઈંદ્રનો શત્રુ હતો તેથી ઈંદ્રનો નાશ કરવા માટે આરબેના યજ્ઞમાં 'ઈંદ્રશત્રુ-નો નાશ કર' એ અર્ચના મંત્રથી આપ્તિ આપતા, ઈંદ્ર રૂપ શત્રુનો નાશ થવાને બદલે ઇશ્વરેઆથી ઈંદ્રના શત્રુનો નાશ થવા રૂપ ફળ થયું અને તેથી જ મંત્ર ઈંદ્રને શત્રુરૂપે પ્રાપ્ત થવાના રેતુથી વૃત્રે યોજ્યો હતો તે મંત્ર તેને મિત્ર રૂપે પ્રાપ્ત થયો એ હરિની ઈચ્છા છે હરિ વિના પથ્ય કરેછે, તેનું દૃષ્ટાંત ભીમ છે કૌરવોએ ભીમને નિરાશ કરાવવાને મગામા નાખી દીધો હતો પણ સાથી તે પાતાળમાં ગયો અને નાગ લોકની કૃપાથી તેને નિષ બાંધ કરી શક્ય નહિ એવું જ નહિ પણ અમૃત પાનથી તેને દશદળર હાથીનું બળ પ્રાપ્ત થયું એ પ્રમાણે વિન પથ્ય (કાન્ત) આ નું સમજવું હરિકૃપાથી અધર્મ તે સુધર્મ થઈ જાય છે દૃષ્ટાંત-અર્જુન ભારતીય યુદ્ધની શરૂઆતમાં કુટુંબ વધ કરના રૂપ કર્મને અધર્મ માની અર્જુન યુદ્ધ કરનાની ના પાડી બેઠો હતો તો દ્વિત્રિયધર્મ રૂપ કર્ત્ત્વ કર્મ સમજાવીને કૃષ્ણે સુધર્મ કરાવી તેની યુદ્ધમાં પ્રેરણા કરી એ વાત ભગવદ્ ગીતામાં પ્રગિહ છે હરિ અવળુ તે સવળુ કરેછે, તેનું દૃષ્ટાંત-ચંદ્રહાસ છે ચંદ્રહાસનું વિનથી મગલ થવારૂપ અવળુ કાર્ય બનવાનું હતું તેનું તેને કન્યા પ્રાપ્ત થવા રૂપ સવળુ કાર્ય થઈ ગયું ।

૪ અખડ ગાફલ-નિરતર અસાધ્ય પતક—નિમેષોન્મેષ આખમાં પડતા જતું આદિ થી તેનો બચાવ પતક જેમ વગર કલેજ કરી રહે, તેમ હરિ પણ પોતાના ભક્તનું વગર કંઈ રક્ષણ કરેછે

પ્રપચના કલેરા સમન્ત ટાળો,
કૃપાકટાક્ષે મુજ સામુ ભાજો,
કૃપાનિધે ! કૃપણ ! હુ છુ તમારો,
તમે વિના ઠોર કૌં છે ન મારો

૫

દૃષ્ટાંતિક દોહરા.

હરિ રક્ષક તો ભય ન કયહુ, જઈ જ ગલમ્ભા બેરા,
હરિ કોપ્યે નહિ ઉગરે, મત પાતાજે પેરા

૧

દૃષ્ટાંત.

અદ્રહમ તથા જયદ્રથ

રાજે સહસ્ર ભુજપતિ, હણે શુ બે ભુજવાળા,
તેજ પુરૂષ મારે તદા, કોઈ નહિ રખવાળ.

૨

દૃષ્ટાંત.

મંદાદ તથા હિરણ્યકશિપુ

૫ ઉપજાતિ પ્રપચ—મનાગ કૃપા-ટાક્ષે કૃપાપુન્ન વાકી દૃષ્ટિથી,
ઠોર—દામ મૈા—કના—મત જગોએ

૧ હરિ જેનુ રખણ કરેછે તેો અઈનો બચ નથી, તે! ઉદાહરણ અદ્ર-
હમનુ છે અદ્રહમને ઉમાગના માગે દરિએ વિદ કૃપીો વિધા કરી, એ સાત
પ્રસિદ્ધ છે તેમજ હરિ માપે તેો ને કમરે નહિ તેનુ દૃષ્ટાંત જયદ્રથનુ છે જ-
યદ્રથને મૂર્ખા પેરા ગા સાલી અર્જુનો પ્રતિદા મ્ની તેથી તે મ્ની ગરેતા
દાથીના પેરા મતાઈ બેરા દનો તેથી ન જ-સાથી અને મૂર્ખારત થયો જાણી
અર્જુન બી ગરેતા દનો તેથી નિમય થઈ જયદ્રથ ત્યા આ-ગે પથુ એટલા
મા મુદ પ્રમન જાણાથી અર્જુને જયદ્રથો માર્યા આ પ્રમાણે તેને મરના-
નુ દાન હરિ (દૃષ્ટ) દતા એ વાત ભાગતમા પ્રસિદ્ધ છે

૨ સહસ્ર ભુ નપતિ—જના દાયના ધમ્ની (હથિ) બે ભુજવાળા-એ
દામનાગો (મનુષ્ય) દિ જેને રહે છે તેને મીને કોઈ મારી ગમ્ભો નથી,
તેનુ દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે પ્રજા ને મારસો તેના રિતાએ અનેક પુખ્તિઓ કરી
પણ તે દરિદ્રપાત્રી મુખો નથી એ પ્રસિદ્ધ છે દિ જ જ્યારે મારે છે ત્યારે
માઈ ગમણ કરી રામનુ નથી, તેનુ દૃષ્ટાંત હિરણ્યકશિપુ છે ત્રિદશ પે તેને
દરિએ માર્યા ત્યારે તેના પદના નગવાન અમુગેનું પથુ કાર્વ આત્ય નહિ, એ
વાત પથુ પ્રસિદ્ધ છે

શત્રુ મિત્ર, વિષ પથ્ય, વળી અધર્મ સુધરમ થાય;
અવળુ તે સવળું કરે, જે પ્રસન્ન પ્રજારાય.

૩

દર્શાંત.

ઈંદ્ર, ભીમ, પાર્ય, ચંદ્રહાસ.

નિજજન રક્ષણુ વાણુ કલ્પે, સદા કરે હરિ તેમ;

દર્શાન- અખંડ ગાફલ નેત્રને, પલક બચાવે જેમ.

૪

૩ જે પ્રજારાય પ્રસન્ન હોય તો શત્રુને મિત્ર કરે. જેમ વૃત્રાસુર એ ઈંદ્રનો શત્રુ હતો. તેથી ઈંદ્રનો નાશ કરવા માટે આરબેશા યજ્ઞમાં 'ઈંદ્રશત્રુ-નો નાશ કર' એ અર્થના મંત્રથી આહુતિ આપતાં, ઈંદ્ર રૂપ શત્રુનો નાશ થવાને બદલે ઇશ્વરેઆથી ઈંદ્રના શત્રુનો નાશ થવા રૂપ ફળ થયું. અને તેથી જે મંત્ર ઈંદ્રને શત્રુરૂપે પ્રાપ્ત થવાના હેતુથી વૃત્રે યોજ્યો હતો તે મંત્ર તેને મિત્ર રૂપે પ્રાપ્ત થયો, એ હરિની ઈચ્છાજ છે. હરિ વિષને પથ્ય કરેછે, તેનું દર્શાંત ભીમ છે. દૈત્યોએ ભીમને વિષ ખવડાવીને ગંગામાં નાખી દીધો હતો પણ સાંધી તે પાતાળમાં ગયો અને નાગ લોકની કૃપાથી તેને વિષ બાધ કરી શક્યું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ અમૃત પાનથી તેને દશહજાર હાથીનું બળ પ્રાપ્ત થયું! એ પ્રભાણે વિષ પ'થ (શત્રુ) આન્ધું સમજ્યુ. હરિકૃપાથી અધર્મ તે સુધર્મ થઈ જાયછે, દર્શાંત-અર્જુન. ભારતીય યુદ્ધની શરૂઆતમાં ક્રોધ બ વધ કરવા રૂપ કર્મને અધર્મ માની અર્જુન યુદ્ધ કરવાની ના પાડી બેઠો હતો તેને ક્ષત્રિયધર્મ રૂપ કર્તવ્ય કર્મ સમજાવીને કૃષ્ણે સુધર્મ દરાવી તેની યુદ્ધમાં પ્રેરણા કરી એ વાત ભગવદ્ગીતામાં પ્રસિદ્ધ છે. હરિ અવળુ તે સવળું કરેછે; તેનું દર્શાંત-ચંદ્રહાસ છે. ચંદ્રહાસનું વિષથી મરણ થવારૂપ અવળું કાર્ય બનવાનું હતું તેનું તેને કન્યા પ્રાપ્ત થવા રૂપ સવળું કાર્ય થઈ ગયું !

૪ અખંડ ગાફલ-નિરંતર અસાવધ. પલક-નિમેષોન્મેષ. આંખમાં પડતા જતું આદિકથી તેનો બચાવ પલક જેમ વગર દેખેજ કરી દેછે, તેમ હરિ પણ પોતાના બકતનું વગર કંજે રક્ષણુ કરેછે.

કૂટકાવ્યાદિના નમુના-

સમશ્યા.

છપ્પો.

દધિ નવનીત મુખ લેપ, નહિ મંજરાજ દુહારો,
ત્રિનેત્ર શિવ નહિ શીશ, દૂલ સુર રખે વિચારો;
કટિમેખત્રા બટુક ગણુ-પતિ નહિ કર મોદક પણુ,
અરણોદય મ ગળ ધ્વનિ, કરે ભક્તિ નહિ પ્રાક્ષણુ;
તે નર ટળો નપુંસક નારો થઈ, ધાડ શદ્ધસ્થન ધામ છે,
શ્રીકૃષ્ણ દયામણુના શ્વશુર, તેને નામે નામ છે.

૧

૧ વસોણાની રવઈ અથવા રવીના સળધમાં કલ્પના કરીને દયારામ સમશ્યા ઉત્પન્ન કરેછે. દધિ ઇં—તેના મુખ ઉપર દધિ (દહીં) અને નવનીત (માખણુ)નો લેપ છે પણ તે મંજરાજ (નદ)નો દુહારો (ધ્યારો—પુત્ર) નથી. (દધિ અને માખણુ એવી ખાતાં બાળમુકુંદને મોંઢે તેનો લેપ થતો હતો એ પ્રસિદ્ધ છે). રવીના ઉપર ત્રણ હિંદ્ર હોય છે તે ઉપર કલ્પના કરે છે: ત્રિનેત્ર ઇં—તેના શીશ ઉપર ત્રણ નેત્ર છે પણ તે શિવ નથી. (શિવને ત્રણ નેત્ર છે એ પ્રસિદ્ધ છે). રવીના નીચલા ભાગને દૂલ કહે છે તે વિષે કહે છે: દૂલ ઇં—તેને દૂલ છે પણ તે સુર (દેવપુત્ર—પારિવ્રતક) રખે વિચારતા. (પારિવ્રતકની પણ ચાર પાંખડીઓ અને એક દાડો હોવાથી રવી સાથે આકૃતિ મળતી આવેછે તે પ્રસિદ્ધ છે). તેનાં નેતરાં વિષે કહે છે. કટિ ઇં—તેની કટિ ઉપર મેખત્રા છે પણ તે બટુક (બાળ આલચારી) નથી. (ઉપવીત વખતે બાળકને મુંગતી મેખત્રા બાધે છે એ પ્રસિદ્ધ છે). વસોણાના વાંસનું મુખ ગોળી ઉપર આડે છે ત્યાં આગળ એક લાડવા જેવું ગોળ લાકડું હોય છે તે ઉપર કલ્પના કરે છે. ગણુપતિ ઇં—કરમાં મોદક (લાડુ) છે પણ તે ગણુપતિ નથી. (ગણુપતિના હાથમાં લાડુ હોય છે એ પ્રસિદ્ધ છે). અરણોદય (પો કાઠતાં) વસોણા વસોણાં તેનો અવાજ મબજાય છે તે ઉપર કલ્પના: અરણોદય ઇં—અરણોદયમાં તેનો મંગળધ્વનિ થાય છે, પણ તે સાંભળીને આજ્ઞા ભક્તિ કરે છે એમ ન સમજવું. (આજ્ઞા મવારમાં વેદ પાડ કરે છે એ પ્રસિદ્ધ છે). તે નર ઇં—વસોણાનો વાંસ નરમળિ છે, તેનું વસોણું એ નપુંસક છે, અને એ વસોણાની રવી, માટે તે નપુંસકની નારી છે. એ સળધી ધાડ (ધમાધમી) શદ્-

કુટકિયા.

ભુજો આજની છોકરી, જલ્પી બેડી જગરાય,
તેની કથની સાંભળે, માસ બકારિ થાય;
માસ બકારિ થાય, સદા જે માનો માટો,
વિષ દે તેસો બાળક, ગાથા અમૃત વાટી;
પર હરિહર આ દયા, મૂઝ્ય હરિવાત લાજની,
પરનારીમાં પ્રીત રાખ્ય જે વખત આજની.

૨

રથને ધામે છે. (ત્યાગીઓને ત્યાં કે દ્રવ્યહીણને ત્યાં એમાંનું કંઈ હેતુ નથી). આપણું કલ્પા પછી પ્રસ્તુત સમસ્યાના વિષયના નામનો પણ ઈસારો કરે કે, શ્રીકૃષ્ણ હૃદય—દયારામના પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણના અનુરં (સારારા—સારા)ને નામે મામ છે. અર્થાત્ અર્થનું નામ જેમ રવિ છે તેમ તેનું નામ પણ વરોણાની વી છે.

૨ આ કુટકિયાનો અર્થ ઉપરથી જોતાં અસંખ્ય અને વિપરીત લાગે છે તે એનો અર્થ જેમ સંખ્ય અને અવિપરીત થાય તેમ કરવો જોઈએ; મહે સંખ્યિઓની વાણી સારા અર્થનોજ જોષ કરનારી હોય છે. માટે તેવો અર્થ આ રીતે થઈ શકે છે: ભુજો હૃદય—આજ (અજ—અજાનો) પુત્ર—(અર્થભુવગન)ની છોકરી દેવહૃતિ જગરાય (કપિસદેવજી ભગવાન)ને જલ્પી દી (જન્મ આપી બેડી). તેની (તે કપિસદેવની) કથની—સાંખ્ય મોગ કિત રૂપ (કપિએ દેવહૃતિને સાંખ્ય અને મોગ બક્તિ કરવાનું બાગવતમાં પ્રદાન છે) જે સાંખ્યે તેને બકારિ (બક નામે દૈત્યના અરિ—નારા કરનારા ભુ ભગવાન) પ્રાપ્ત થાય. તે ભગવાન સદા માનો (લક્ષ્મીનો) માટી રવામી છે. તે બાળક (બાળકૃષ્ણ ભગવાન) જે રિષ (જગ) દે (આપે છે)

છટ્થો

વિધધર વેરી આપ, આપનો વિધધર વેરી,
 વળી વિધધરસુતતાત, મિત્રસુતકેરી કેરી;
 નામ કહુ છુ પ્રગટ, નિકટપ ચતુર દ્યો ચેતી,
 જે ધરમાથી જાય, થાય તે ધરની કુલેતી;
 જેને બેડ પુત્ર બનિષ્ટ બહુ, રામ કૃષ્ણના દાસ છે;
 સૌ સમજે સો'લુ કે' દ્યો, સહુના ઘટમા વાસ છે.

૩

૩ આ બીજી સમસ્યાનો ઉત્તર 'નાયુ' છે નિપ (જળ)ને ધર (ધારણ કરનાર)-મેધનો આપ (પોતે-નાયુ) વેરી છે (કેમકે વ દળાને વિષેરી નામે છે) અને આપનો (વાયુનો) વિધધર (સર્પ) વેરી છે (કેમકે સર્પ પાનનુ બક્ષણ કરે છે એમ કાવ્યાદિકમા પ્રસિદ્ધ છે) વળી તે નાયુ, વિધધર (મદાદે-ન)ના સુત હનુમાનનો તાત (પિતા) છે રામના વીર્યને જૂગળીમા લઈના રહે કર્ણદ્વારા અ જનીને નિમે આરોપવાથી હનુમાન જન્મ્યો છે તથા તેમ છતાં પણ તે કાઈબીગ્ન સંજોગથી નાયુનો પણ પુત્ર છે એ સમાયણાદિકમા પ્રસિદ્ધ છે) વળી તે પોતાના મિત્ર (અગ્નિ) ના સુતકેરી-દીસનો (દીવો અગ્નિથી થાય છે માટે તેને અગ્નિનો સુત ગણ્યો છે) કેરી-તેના ઉપર કહેર વર્તાવના-શ-નેનો નાશ કરનારો છે આ પ્રમાણે પરાક્ષરીતે વાયુને ઓગળાવ્યા પછી તેનું નામ પ્રગટ કરીને કહે છે નિકટપ હૃ-હે ચતુર વિદ્યપ (કલ્પના)ને તમે ચેતી દ્યો ('નિકલ્પ શબ્દનો પર્યાય 'વા' -અથવા તે માટે તે રીતે અર્થ કરતા), હે ચતુર તમે ચેતી દ્યો કે એનું નામ વિકલ્પ (વા) એનું પ્રગટ છે જે ધરમાથી (દેહ રૂપી ધરમાથી) તે (વા) જન તે ધરની કુલેતી થાય -મૃત્યુ પામે જેને બેડ બુ બનિષ્ટ પુત્ર (હનુમાન અને બીમ) છે અને તે અનુક્રમે રામ તથા કૃષ્ણના દાસ છે દ્યો કહે છે કે તેનો (વાનો) સહુના ઘટ-મા (દેહમા) વાસ છે

છપો

વિધધર વેરી આપ, આપનો વિધધર વેરી,
 વળી વિધધરસુતતાત, મિત્રસુતકેરી કે'રી;
 નામ કહુંછું મગટ, વિકલ્પ ચતુર હ્યો ચેતી,
 જે ઘરમાંથી જાય, થાય તે ઘરની કુજેતી;
 જેને બેડ પુત્ર બલિષ્ઠ બહુ, રામ કૃષ્ણના દાસ છે;
 સૌ સમજે સે'લુ કે' હ્યો, સહુના ઘટમાં વાસ છે.

૩

૩ આ ખીજી રામચાનો ઉત્તર 'વાયુ' છે. વિધ (જળ)ને ધર (ધારણુ કરનાર)-મેધનો આપ (પોતે-વાયુ) વેરી છે (કેમકે વાદળાંને વિખેરી નાખે છે). અને આપનો (વાયુનો) વિધધર (સર્પ) વેરી છે (કેમકે સર્પ પવનનું ભક્ષણ કરે છે એમ કાવ્યાદિકમાં પ્રસિદ્ધ છે). વળી તે વાયુ, વિધધર (મહાદેવ)ના સુત હનુમાનનો તાત (પિતા) છે. શિવના વીરને ભૂંગળીમાં લેઈનારે કર્ણુદ્વારા અંજનીને વિષે આરોપવાથી હનુમાન જન્મ્યો છે તથા તેમ છતાં પણ તે કાષ્ઠખીન રાંજનેગથી વાયુનો પણ પુત્ર છે એ રામાયણાદિમાં પ્રસિદ્ધ છે). વળી તે પોતાના મિત્ર (અગ્નિ) ના સુતકેરી-દીવાનો (દીવો) અગ્નિથી થાય છે માટે તેને અગ્નિનો સુત ગણ્યો છે) કે'રી-તેના ઉપર કહેર વર્તાવાના-રા-તેનો નાશ કરનારો છે. આ પ્રમાણે પરાક્ષરીને વાયુને ઝાળખાવ્યા પછી તેનું નામ પ્રગટ કરીને કહે છે: વિકલ્પ છું-હું ચતુર વિકલ્પ (કલ્પના)ને તમે ચેતી હ્યો. ('વિકલ્પ' શબ્દનો પર્વાય 'વા' -અચના છે માટે તે રીતે અર્થ કરતાં), હું ચતુર તમે ચેતી હ્યો કે એનું નામ વિકલ્પ (વા) એનું પ્રગટ છે. જે ઘરમાંથી (દેહ રૂપી ઘરમાંથી) તે (વા) જાય તે ઘરની કુજેતી થાય -મૃત્યુ પામે. જેને બેડ બહુ બલિષ્ઠ પુત્ર (હનુમાન અને ભીમ) છે અને તે અનુક્રમે રામ તથા કૃષ્ણના દાસ છે. હ્યો કહે છે કે તેનો (વાનો) સહુના ઘટમાં (દેહમાં) વાસ છે.

